A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XVI. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1892.

FISCHER I. ÉS F. UTÓDA: NITSMANN J. KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—58-ig.*

A Lloyd-szerződés. — A költségvetési vita. — A szélsőbal határozati javaslata. — Lukács Béla, báró Simonyi Lajos támadásai. — Helfi és Széll Kálmán. — 1878-iki költségvetés. — Gyülekezési vita. — Apponyi határozati javaslata. — 60 millió közös költség. — A szélsőbal Tiszát nyilatkozatra hivja fel. — Az ellenzék kivánesi a 60 millió rendeltetésérül. — Tisza kitérő válasza. — A hányad (quota) emelése. — A 80 millió bankadósság elvállalása. — Az országgyülés bezárása.

II. Fejezet . . . . . *59—108-ig.*

A külügyi helyzet Plevnátul Berlinig. — Suvaloff rendezési ajánlata. — A san-stefanói béke iránti európai hangulat. — Az orosz ajánlata kezdetben, a győzelem utáni követelményei. — Anglia kezdeményezésére a berlini congressus megtartását elhatározzák. — Simonyi Ernő kérdi Tiszát: mit akar tenni az osztrák-magyar monarchia keleti érdekei megóvására? — Az osztrák politikáruli leleplezések. — Szilágyi Dezső a bosnyák menekültekrül. — Irányi a bosnyák foglalásrul. — Tisza Kálmán válaszai.

III. Fejezet . . . . . *109—185-ig.*

A san-stefanói szerződés iránti hangulat. — A berlini congressus és határozatai. — A közhangulat. — A választások. — A személyi ellenzék alakulása. — Pénzügyi helyzet. — Bosznia elfoglalása.

IV. Fejezet. Beszédek:

Trefort Ágoston. . . . . 189—198-ig.
Tisza Kálmán. . . . . 198—207-ig.
„ „ . . . . . 207—221-ig.
Gróf Apponyi Albert. . . . . 221—231-ig.
„ „ „ . . . . . 231—245-ig.
Baross Gábor előadó. . . . . 246—252 ig.
„ „ „ . . . . . 252—259-ig.

V. Fejezet . . . . . *261—349-ig.*

A büntető törvénykönyv kivonata és birálata. — A vámszerződés birálata, némely tételei. — Tisza és a többség.

I. FEJEZET.

A Lloyd-szerződés. — A költségvetési vita. — A szélsőbal határozati javaslata. — Lukács Béla, báró Simonyi Lajos támadásai. — Helfi és Széll Kálmán. 1878-iki költségvetés. — Gyülekezési vita. — Apponyi határozati javaslata. — 60 millió közös költség. — A szélsőbal Tiszát nyilatkozatra hivja fel. — Az ellenzék kiváncsi a 60 millió rendeltetésérül. — Tisza kitérő válasza. — A hányad (quota) emelése. — A 80 millió bankadósság elvállalása. — Az országgyülés bezárása.

A vámszövetség megkötésén, az önálló bank elejtésén kivül a kormány az 1875-iki országgyülésen még az osztrák bankadósság elvállalását, 1878-ban a quota-egyességet, a 61 millió hadi felszerelési költséget, a Lloyd-szerződést, a keleti és kassa-oderbergi vasut ügyét kivánta keresztülvinni, hátra volt még az 1878-iki költségvetés letárgyalása, illetőleg elfogadása. Először is a Lloyd-kérdés került szőnyegre, az osztrák trieszti Lloyd-társulatnak az ázsiai kereskedelem közvetitése czimén Austria-Magyarország 1867-ben 2 millió évi segélyt, 1872-ben 1.700,000 forintot szavazott meg, 1878 ban a kormány 2.100,000-ret ajánlott, a pénzügyi bizottság 1.300,000-re szállitotta le, mit a kormány is elfogadott; Magyarországnak Ázsiával tengeren csekély összeköttetése volt, a Lloyd jövedelmes üzletet folytatott, a kereskedelmet Fiumébul elterelte, ezen segélylyel tehát a szegény Magyarország a gazdag osztrák tőzséreket ajándékozta meg, tett pedig ezen ajándék 390,000 forintot. Erősen megtámadták gr. Apponyi Albert, Mudrony Soma, br. Simonyi Lajos és többen. Peretti Lajos fiumei képviselő következőleg jellemezte:

A jelenlegi Lloyd-szerződés évenkint 700,000, azaz 10 év alatt 7 millió forintot igényel. Nézzük, mit ád azért, mit teljesit a Lloyd? Vegyük legelőször a magyar tengerparti szolgálatot: ez abbul áll, hogy egy-

szer elidul a hajó Fiumébul Zengbe, ez 20 mérföldnyi ut, Zeng oly igénytelen, minden forgalom nélküli hely, hogy szorosan a szolgálat a magyar-horvát tengerparton, de az istriai vagy triesti menetek, sőt a dalmátiaiak sem birnak valami nagy jelentőséggel, amint ezt kimutatta gr. Apponyi Albert. De főleg a dalmácziai vonatoknál örökös a panasz a fiumei kereskedelmi és iparkamaránál a legkisebb, legroszabb, leglustább hajók alkalmazása miatt, t. i. azok a hajók a személyszállitásnál minden kényelmet nélkülöznek, sőt még rajtok az állatszállitás is alig lehetséges. Tavaly volt egy ló szállitandó és nem fért a hajóba.

Jönnek a keleti utak: Magyarországnak azt tartom kereskedelme a tengeren túl nincs. Jönnek az indiai utak: mit keres Magyarország Indiában? nyers termények oda nem szállithatja. Sőt mit keres Austria ipara Indiában, hiszen ama népek sokkal elébb vannak, mint az európai nemzetek, kivált a metszésben, festésben, porczellánkészitésben s a szövetekben s e mellett az ottani kereskedelem nagy passzivával jár, el lehet mondani, hogy ezen utak nem egyebek, mint a nagyhatalmi aspirácziók utjai.

T. ház! A gondviselés ellátta Magyarországot egy gyönyörü tengeri öböllel, van remek kikötőnk, van két vasutunk, sajnos, hogy a károlyváros-fiumei vasut még mindig zsákut; ennek Sziszekkeli összeköttetése sürgős dolog volna, de midőn az összeköttetés felhozatik, a kormánynak nincs pénze. De kérdem, honnan veszi majd a haszontalan Lloyd subventióra? Én kérem a kormányt, engedje a Lloyd-társulatot megbukni: ak-

kor szabad keze lesz, hirdessen ki egy pályázatot, szabja meg az átmeneteket, melyek a mi érdekünkben lesznek, szabjon ki némi subventiót és én jótállok érte, hogy 8 nap alatt 8 társaság jelentkezik a subminurendo liczitáczióra s azt gondolom, a Lloyd maga is konkurrálni fog. Ennélfogva én a javaslatot el nem fogadhatom.

A törvényjavaslat feletti vitát Wahrmann pénzügyi bizottsági előadó nyitotta meg, javaslatát gyengén védelmezte. Tisza Kálmán szólt, a főkérdés előtt azomban kitért, sok követ babérjain pihent, a Wahrmann javaslata 29 többséggel elfogadtatott, a többség az osztrák tőzséreket megajándékozta 3.900,000 forinttal.

Az 1878-iki költségvetés a régi modorban folyt le. A budgetet és a kormányt rendesen a szélsőbal támadta meg, a kormányképes ellenzék pedig mellőzve a számokat, a rendszert, a költségvetést elfogadta és a kormány politikai képességét ostromolta; Tisza ettül csak 1875-ben tért el, midőn a költségvetést elvetette, a helyzet most sem változott, a kormányképes ellenzék pénzügyi politikájának alapelvét ma is a költségvetés megtámadhatlanságának tétele képezte. Ezen tétel mindenkor alaptalan, mert a kormány minden más javaslatot visszavonhat, sőt az ellenzék javaslatát is elfogadhatja, a lemondásra tehát nem kényszerithető; ellenben a költségvetés kormányprogramm, elfogadása bizalmi nyilatkozat, kormányzati meghatalmazás, amely kormánynak ez megtagadtatik, az nem kormányozhat, mert a költségvetésben az adók minden nemei csakis 1 évre lévén megszavazva, az év elteltével senki sem

köteles bárminémü adót is fizetni. Helytelen ezen tétel azért is, mert a költségvetés elvetése semminemü zavart sem idéz elő, mert ha a kormány leköszön, az uj kormány vagy birja a nemzet bizalmát, vagy nem, ha birja, a költségvetés letárgyalásáig az országgyülés a régi adó behajtására felhatalmazza, ha nem birja, akkor vagy leköszön, vagy az országgyülést feloszlatja és az ujat kitüzi; ha feloszlatja, a király feloszlatási szándékát a háznak bejelenti és adómeghosszabbitást kér a választás eszközléseig és a költségvetés letárgyalhatásáig, ezt az országgyülés nem tagadhatja meg, mert a király az országgyülést jogosan feloszlathatja, mert ezen időre az országgyülés az országot a kormányzat feltételeitül és eszközeitül meg nem foszthatja. A költségvetés azomban csakis akkor támadható meg, ha az adóalap czélszerütlen, az adó az adózók anyagi erejéhez mérve túlságosan terhes, az adózók vagyonát támadja meg, ha az adóágak közt nincs arány, ha a kezelés, a kiadás pazar. A kormánynak helyzete kedvező volt, mert a hiány, bár túlcsigázott adóval, fedezve volt, a kormányképes ellenzék a Bachtul örökölt adórendszert helyeslette, általában ujabb pénzügyi eszmékkel nem birt. A bevétel tett ugyanis 219.845,019 frtot, a kiadás pedig 240.967,438 frtot, tehát a kölcsön által fedezendő hiány tett 21.122,429 frtot. De ebbül a vasuti garantia igénybe vett 15 milliót, ennek kamatja is beszámittatott; kölcsön ez, melyet a vasutak már 30 esztendő mulva tartoznak visszafizetni, ha az állam az épitéstül számitott 30 év mulva a vasutakat átal akarja venni; ezen összeg csak akkor tekintethetnék elveszett-

nek, ha 15—20 év mulva a kölcsön a visszaváltási árat haladná; a száraz és viziutakra, honvéd felszerelésekre előirányoztak 4.600,000 frtot, ez kétségkivül hasznos, nélkülözhetlen befektetés, mely az ország tőkéjét növelhette, de az államnak nem kamatozott, tehát inkább eszményi tőkeszaporulat. Ezenkivül az állam törlesztett saját és közös adósságba 7.652,928 frtot, ez már elvitázhatlan tőke, illetőleg vagyonszaporodás, mert ezen összeggel az állam adóssága fogyott, sőt a 15 millió vasuti pótlék is 1878-ban még teljes fedezettel birt, mert ha 1869-ben garantirozott vasutnak fizettek és 4 perczentet fizettek is, azóta ez 18 év alatt 72 százalék; tehát az uj 4 még nem volt kidobott pénz, ha tehát csak a kétfélét vesszük is, a hiányt ez is fedezte. És a valódi hiány csakis később, a Boszniára megszavazott különleges 18 millióval kezdődött.

Először is a szélsőbal támadt, Helfi és társai következő határozati javaslatot terjesztettek be:

Tekintve, hogy a pártok fuziójából alakult jelen kormány, feladva előbb vallott elveit, kizárólag az államháztartás megzavart egyensulyának helyreállitását tüzte ki czéljául, mindazonáltal a czél jelenlegi, most már negyedik költségvetésében sincs elérve, de még csak meg sem közelitve;

tekintve, hogy az Austriával ujabban megkötendő közgazdászati kiegyezést akként vezette és állapitotta meg, hogy a jövedelemfokozás legfőbb forrásait az ország előtt elzárta;

tekintve, hogy a külügyekben, nevezetesen az imént lefolyt orosz-török háboru alatt, az ország és a dinastia

érdekeivel s a nemzet közvéleményével homlokegyenest ellenkező politikát követve, az ország és trón jövőjét veszélyeztette;

tekintve, hogy a belkormányzatban határozott reactionárius irányt követ és igy az ország népének bizalmát semmi tekintetben meg nem érdemli.

Mondja ki a képviselőház:

hogy a jelen kormány által előterjesztett költségvetést a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadja.

Ezen határozat nem pénzügyi határozat, de valóságos vádlevél volt, mert amely kormány nemzetközi egyezkedésnél az ország érdekeit önként, nyiltan, öntudatosan idegeneknek feláldozza, az ily kormány hazaáruló, melytül nemcsak a hatalmat kell elvonni, de kegyelem nélkül fel kell akasztani; a külpolitikát érintő tétel a kormányt butasággal, az ország érdekeinek feladásával vádolja és felelőssé teszi a kormányt oly cselekményekért, melyek alkotmányunknál fogva a magyar kormánytul nem függtek, mert a külpolitika vezetése kizárólag a király-császártul függ, felelősségre már azért sem vonható, mert a külpolitika kizárólagosan közösügy, ha általában a külpolitika vezetésében az osztrák és magyar kormány megkérdeztetik, jótanácsokat adhat, de ezen tanácsok nem döntők, mert ez ügyekben önállólag sem egyik, sem másik kormány, miután az ügy közös, nem intézkedhetik, mert ha a két állam ministeriumának véleménye különbözik, (azon kiváló esetben, ha a király kormányai tanácsát kikéri is), dönt maga a közös fejedelem, ha tehát a király esetleg a magyar ellenében az osztrák kormány

véleményét fogadja el, a magyar kormányt felelősségre vonni nem lehet. Alaptalan volt maga az első indok is, mert ha a beruházásokat, adósságtörlesztéseket tekintjük, a deficzit tényleg — habár nagy adóemelésekkel — megszünt. Általában ezen országgyülés, még ha a kormányt meg akarta volna is buktatni, ezen határozati javaslatot el nem fogadhatta volna, mert a nagy többség három év óta a kormánynak bel-, kül-, pénzügyi politikáját elfogadta, a kormány önkényesen, kivételesen, erőszakosan soha semmiben sem intézkedett, a szélsőbal tehát nemcsak a kormányt, de a többséget is vádolta; megtámadta, elitélte a közösügyi intézményt, melyhez a személyi ellenzék épen oly erősen ragaszkodott, mint maga a kormánypárt, tehát ezen határozati javaslatot ez sem fogadhatta el. Tudta ezt a szélsőbal nagyon jól, tehát ezen javaslat csakis a választókhoz intézett felhivás volt, éle egyenlően irányult a kormány, mint a személyi ellenzék ellen, mert az ellenzék a kárhoztatást elveinél és politikájánál fogva ki nem mondhatván, a személyi ellenzéket a kormánynyal egyenlő szinben tüntette fel. Ezen határozati javaslat tehát Tisza Kálmán álmát nem zavarta.

A kormányképes ellenzéknek, ha politikai tapintattal bir, hasonlag határozati javaslatot kellett volna beadni s mert a költségvetés összegét, a közös költségek kiadásait, a kormány gazdaságát, melyet eddig támogatott, logice meg nem támadhatta, meg kellett volna támadni az adórendszert, az adónemek közti egyenetlenséget; ezen határozati javaslatban kifejt-

hette volna pénzügyi politikáját. Ugy látszik azomban, hogy pénzügyi politikája nem volt és ez alig is lehetett, mert a párt külömböző árnyalatokbul alakult, uralgó vezérrel nem birt, Tiszát a párt minden tagja meg akarta buktatni, az eszközökben azomban külömböztek. A határozati javaslat tehát elmaradt, de a kormányt, főleg Tiszát a vitákban erősen megtámadták. A személyi ellenzék először a költségvetési vitában tömörült, mert eddig a bank-, a közös alapu adók kérdéseiben némelyek vagy a kormánynyal vagy nem szavaztak, a költségvetési vitában azomban már a tekintélyek a kormányt egyenlően támadták, ebben nyilvánitván tehát programmjukat; rövid kivonatban közlöm nyilatkozataikat, hogy a közönség ezen kivotokbul e kormányképes párt nézeteit megismerhesse.

Lukács Béla: Elfogadom a költségvetést, mert a jelen országgyülés mandátuma rövid idő alatt lejár, nincs időnk a szükséges nagyobbszabásu pénzügyi intézkedésekre, és ha a jelen kormány megbuknék is, időhiány miatt kényszerülnénk a jelen költségvetést elfogadni. Mindezek daczára azomban foglalkoznom kell közgazdasági és pénzügyi helyzetünkkel.

1874-ben a bajok orvoslására 21-es bizottság küldetett ki. 1875. februárban a haza megmentésére a jelen kormány vállalkozott és kijelenté, hogy a pénzügyi rendezés érdekében kézbe kell venni a bankkérdést, a vámszövetség revizióját, alább kell szállitani a kiadásokat, emelni kell a jövedelmeket. A visszalépett Bittó-cabinet már 12 millió adóemelést javaslott. A fusionális cabinet a bajok orvoslatát a kiadások re-

ductiójában, a szigoru adóbehajtásban, a vámszerződés reviziójában, a restitutionális károk megszüntetésében, a 76 és fél millió kölcsön második felének elköltésében, uj kölcsönökben kereste és csak azután folyamodott az adóemelésekhez.

Az igért programmokig a ház elfogadott 4 millió emelést, a kormány megkezdte a bécsi alkut és csak 6 millió deficzitet terjesztett be, kilátásba helyezett fél milliárd rentét, erre örömünkben megszavaztunk 12 millió adóemelést, lelkesedésünkben elhittük, hogy a deficzit, mely 1874-ben 61 millió volt, két év alatt leapadhat 8 millióra; azomban csalódtunk, mert az első deficzit már 40 milliót tett, az 1876-iki 12 milliós deficzit tényleg 31 millióra növekedett, az 1877-iki deficzit 22 millióban irányoztatott elő és tett 24 millió 790,000 forintot. A vámegyesség reviziójához kötött reményünk mint köd és pára eloszlott, nemzeti bank és adórestitutiók helyett elfogadtuk a 80 milliós bankadósságot.

Kétségkivül ¿külömbség van 1874 és 1878 közt, de ez természetes is, mert az adókat 4 év alatt évi 30 millióval emeltük. Az 1878-iki deficzit az előirányzottnál valószinüleg nagyobb lesz, mert a tényleges jövedelemnél a dohány 2,700.000, a lotto 400.000, az államuradalmak 700.000, a bánya 583.000-rel számittatnak többre a tavalyinál, a külügyi bonyodalmak is áldozatot igényelnek, ennélfogva 30 millió deficzitre biztosan számithatunk.

A haladás nagymérvü, de az a kérdés: mily áron vettük meg? 1874-ben a 60 millió deficzitbül beru-

háztunk 24 milliót, ezzel szemben az 1878-iki beruházás 4 millió. Ezen külömbözethez hozzá kell venni még a 30 millió adótöbbletet is. Második momentum az, hogy a bevétel 1874-ben volt 183 millió, 1878-ban 213 millió, vagyis annyival több, amennyivel az adó emelkedett, ellenben 20 millióval kevesebbet ruháztunk be, ennélfogva ma, ha még ugyanannyit költenénk is, mint 1874-ben, a deficzit 10 milliónál több nem lehetne.

1874-ben többet költöttünk belkormányzatunkra, 1878-ban kevesebbet költünk a közlekedési tárczánál 1.700,000 frttal, a földmívelésnél 300,000 frttal, az igazságügynél 800,000 frttal, a honvédelemnél 500,000 frttal, a belügynél 700,000 frttal, a pénzügynél 7.000,000 forinttal. Ez azomban nem mind megtakaritás, de onnan származik, hogy a bányászatnál, államjószágoknál, az erdőknél, a dohánynál az előirányzat 6.300,000 frttal kevesebb.

Ellenben emelkedett az államadóssági kamat 1874. óta 15 millióval, a nyugdijaknál fél millióval, emelkedni fog ez a 150 milliós kölcsön conversiója által évi 3 millióval.

Áttérek most a második kérdésre, valjon hosszu évek során lehet-e ezen ösvényen haladni? Helyzetünk megdöbbentő, mert az 1878-iki nettó bevételünk 165 millió, ebbül fix kiadásaink az udvartartás, a közösügyi kiadások, az államadósságok kamatjai, a vasuti, a nyugdijak, a horvát átalány 140 milliót absorbeálnak; marad tehát egyéb összes szükségletünkre 25 millió. Ezzel szükségleteink fedezete lehetetlen. Miután

tehát ez, tekintve a kor, a helyzet kivánalmait, kevés, az a kérdés: mivel fogjuk mellőzhetlen szükségleteinket fedezni.

Kétségkivüli tény, hogy a direct adók nem emelhetők, hogy a fogyasztási adók növekedése nem remélhető, mutatják a zárszámadások. Az állami bevételek általában csak ott növekedhetnek, hol a nemzet productiv erejét és munkásságát egy egészséges közgazdasági politika támogatja és mert ennek hiányában vagyunk, gyors sikerre nem számithatunk, általában a koplalás pár évre talán, hosszu időre azomban nem lehetséges.

A kormány jelzett néhány javaslatot, és pedig: a házi adót, a közmunkaügy rendezését, az utvámok behozatalát, a bélyegtörvény revizióját.

A házi adó uj adó nélkül az állam jövedelmét nem szaporitja, uj adónak behozatala, pótadó czimén lehetetlen.

Az utvámok behozatala, ugylátszik, a bécsi stipulátiók egyik titkos pontja, mely behozatnék azért, nehogy valamely magyar iparág az osztrákkal versenyezhessék.

Még mielőtt beszédemet összevonnám, ki kell jelentenem, hogy az adófizetők azon zsarolása, mely ma napirenden van, tovább fenn nem tartható, a kivetés behajtás rendetlen, secant, kiméletlen, az intelligens ember nagy lótás-futással szerezhet orvoslatot, de a köznép, mely nem ismeri a tekervényes utakat, ki van szolgáltatva a legnagyobb mérvü vexálásnak.

A helyzet következőkben foglalható össze:

1. A vámszerződés reviziójához, a bankügy és quota-kérdés reviziójához kötött remények meghiusultak 10 évig, ezekbül segélyt nem várhatunk.

2. Tény közös költségeink és államadósságaink szaporodása.

3. Tény a direct adók fokozhatlansága.

Az 1878-iki költségvetés a fusió aerának zárkövét képezi és tartalmazza az ország hosszas csalódásait, de az 1878-iki költségvetéssel kell, hogy a csalódások korszaka be legyen zárva és következni kell a kiábrándulásnak; rendeznünk kell államháztartásunkat, az ország és képviselőház a kormánytul várja a kezdeményt, kell tehát, hogy a kormány nyilatkozzék, addig tehát fenntartom az apropriationáli szabad elhatározásomat, a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.

Báró Simonyi Lajos a kormányt erősen támadva a reformokat következően jelzi:

Az ellenzéknek nem feladata, hogy mindig positiv javaslatokkal lépjen elő, én azomban nem akarok a negativ téren maradni és kimondom, hogy mindaz, amit a pénzügyminister ur 1875-ben a nemzetnek igért, mindaz még ma Magyarországon létesithető azon esetben, ha Magyarország az ő természetes forrásairul szabadon rendelkezhetik, ugy amint a törvény azt neki megadja és azon jövedelmek felett rendelkezhetik, amely a vámokbul, helyesen a fogyasztási adókbul befolyik, azon napon, midőn ezen határozatot hozza a ház, Magyarország államháztartásában az egyensuly helyre van állitva, akkor lesz hitel, akkor biztosak

vagyunk, hogy kötelességünket teljesithetjük és hogy a monarchiát és Magyarországot megvédhetjük. Hanem ha mindez nem történik meg és a ház a kiegyezést elfogadja, nem leszünk képesek kamatainkat kifizetni és sülyed a monarchia nagyhatalmi állása.

Helfi Ignácz: (A pénzügyi bizottság megrovása után átmegy a ministerre.) Az ország deficzitje évek óta egy számban összefoglalva, melybül nem tud kibontakozni. Kiadásaink a hangoztatott takarékosság, a beruházások beszüntetése daczára még mindig 233 millió forintra van előirányozva.

Mindnyájan emlékezünk, hogy három évvel ezelőtt a kormány programmja az egyensuly helyreállitása volt, ma már három év letelt és jogosan mondhatjuk, hogy sem eddig meg nem felelt, sem jövőre meg nem fog felelni, pedig esélyei a legkedvezőbbek voltak, mert a nemzet áldozatkészséggel fogadta javaslatait és mégis a kiadási összeg, a deficzit ugyanaz.

A pénzügyminister ur a deficzitet 17 millióra irányozta, de nem vett hozzá több tételt, mivel 20 millió lesz, ha tekintem azt, hogy a multban 22 millió felment 39—40-re, tavaly 30-ra, biztosan állithatom, hogy az idén is lesz 29.

Maga minister ur is elismeri, hogy az utolsó két évben az adó 24 millióval szaporodott és az egyenes adók, melyek 1876-ban 76 millióra vétettek fel, ma 88 millióval előirányoztatnak. Ha tekintetbe veszszük a beruházásokat, a mai nem sokkal kedvezőbb 1875-nél, pedig ez volt a magyar budget svindel kora. Ha az

akkori 60 millió hiánybul levonjuk az uj adókat 24 millióval, a 12—15 millió beruházást, a haladás nem nagy.

Mire alapitja minister ur reményeit?

Fiuménél el fog maradni 2 millió épitési költség. A vasutgarantia kevesebb lesz $^1/_2$ millióval, pedig tavaly az előirányzatot haladta.

Többet remél az állambirtok eladásbul, de a tőkeeladás nem jövedelmi szaporulat.

A szeszadó-, bélyeg- és illetménybül 1 millió többletet, de ezt is a nemzet zsebébül veszi ki.

Az egyenes adóknál 3—4 millió emelkedésre számit. Olyan számitás ez, midőn egy zilált családapa családját azzal vigasztalja, van még egy sorsjegye, ha az kijön, rendezi magát. A minister ur a jövőre sem biztositja; általában a magán vagy államrendezésnek egy módja van: a kiadások csökkentése, a jövedelemnek erőmegfeszités általi növelése.

Mi kiadásainkat nagymérvben nem apaszthatjuk, mert azt nagyrészt a közös költségek emésztik fel. A másik módhoz kell tehát folyamodnunk, erre legjobb alkalmat nyujtott az Austriávali egyesség. A kormány azomban ezen alkalmat nem használta fel. Miután tehát a kormány képtelenségét ebbül is látom, a költségvetést nem szavazom meg.

Vannak azomban esetek, midőn a kormányok a közgazdaságot nem jól kezelik, de erélyesek és más téren nagy czélokat érnek el, erélyesek és ügyesek; hogy állunk e tekintetben?

Kormányunk, tekintve a külügyeket, a nemzetet

nagygyá tehette és jövőjét századokra biztosithatta volna. Mit tett a kormány? hibát követett el a multban és a jövőre nézve.

Az 1 millió szurony felett rendelkező kormány megengedte, hogy egy európai hatalom az összes Európa által garantirozott jogokat széttépje a nélkül, hogy ez ellen csak tiltakozott volna is, ezt egyhamar nem lehet kiheverni, a porosz hóditást követte az orosz hóditás.

A rosz politikát kétségkivül helyezi a ministerelnök nyilatkozata, melyben ezen politika következményét, a san-stefanói békét a monarchia érdekeit sértőnek nyilvánitotta.

Imponál a nemzetnek oly kormány is, mely nagyszerü reformokat létesit. Mit tett a kormány?

Megigérte a polgári házasságot és nem terjesztette be. A belügyministerium rendőrministeriummá alakult, soha annyi üldözés és sajtóper nem volt, mint jelenleg.

Miután tehát a kormány az ország- és képviselőház bizalmát nem érdemli meg, a pénzügyek rendezésére képtelen, én ezen kormánynak a költségvetést nem szavazom meg és ajánlom határozati javaslatomat.

Széll Kálmán: Helfy képviselő ur azt mondá, hogy mi az ország kormányát kedvező viszonyok közt vettük át, ezt el nem fogadhatom, mert az 1873-iki hitelválság következményei meg nem szüntek, áradások, fagykalamitások voltak még 1875—76-ban és rosz termések, közelgett a 153 milliós kölcsön visszafizetési ideje is, 1875-ben kiütött a szerb háboru, 1877-ben a muszka-török háboru és azóta Európában a pénzhitel és politikai válság folytonosan tart.

Exposemban felvetettem a kérdést: javult-e a helyzet, erre azon feleletet kaptam, nem, mert a deficzit ismét 30 millió lesz, mint 1875-ben és 1876-ban.

Legyen szabad arra felelnem, miért haladta meg az előirányzati hiányt a zárszámadási hiány. 1876-ban előirányoztatott 15 milliós hiány, az előirányzatban több tétel volt, mit a ház meg nem szavazott, ennélfogva a hiány $12^1/_2$ millió volt, ebbül lett 31 millió. Az 1875-iki budget az 1874-iki alapon terveztetett, akkor még a zárszámadás eredménye nem volt ismeretes, tehát az 1874-iki alapon előirányoztam, 1874-ben pedig, mint az előirányzat mutatta, az előirányzat magas volt, ennek hibáiért tehát nem vádoltathatom. Nem lehetett az előirányzat helyes 1876-ban azért is, mert azon feltevések, melyekre számitottam, nem teljesedtek, és pedig számitottam arra, hogy a jövedelmi pótadó és adókezelési törvény január 1-én életbelép, a kataszteri kiigazitások már január 1-tül kezdve gyümölcsözni fognak, mindez törvényes és kezelési akadályoknál fogva elmaradt, hozzájárult ehez az is, hogy az agio chablonszerüleg 10 perczenttel volt felvéve, az ezáltal előállt külömbözlet a hiányt ismét $2^1/_2$ millióval növelte.

1876-ban a restitutiónál meg volt már azon anomalia, hogy mig a bizottságok csak 6 milliót állapitottak meg, fizetnünk kellett 12 milliót.

1877-ben ezen okok már vagy megszüntek, vagy megkevesbedtek, az 1877-iki költségvetés tehát már oly alappal birt, mint az 1878-iki, 1877-ben előirányozva volt $206._5$ és bejött $210._3$

Azt mondja Lukács Béla, nagyobb volt a deficzit 1877-ben, tehát nagyobb lesz 1878-ban is, és ezt azzal illustrálja, hogy a dohánynál tényleg 2 millióval többet vettem be, mint amennyi tényleg befolyt 1876-ban; előirányoztam ezt egyszerüen azért, mert 1877-ben tényleg 2 millióval több folyt be. Az államjószágoknál, a lottónál is csak annyit irányoztam elő, mint amennyi tényleg befolyt 1877-ben. Ennélfogva előirányzatomra azt, hogy alaptalan, mondani nem lehet.

Az agiót én már ugyan 20-szal számitottam, 1877-ben azomban az első hónapokban volt 30, ez tesz 1½ milliót, a delegáczió által megszavazott póthitelbül esett 1 millió. Ha tehát mindent összeszámitunk, 1877-re a hiány az előirányzottnál nem volt nagyobb, és ez első eset. 1870-ben a zárszámadási hiány 8 millió, a valóságos azomban 28 millió volt, mert 20 millió kiadás kölcsönnel fedeztetett; 1871-ben ismét számitanunk kell a nem számitott kölcsönt, tehát volt 42 millió; 1872-ben 14 millió és a kölcsön 33.$_4$, tehát 47.$_4$; 1873-ban számittatott 35,958.000 és a valóságban lett 61,332.456. Lukács Béla ur azomban, daczára annak, hogy ma a hiány 64-hez mérve 35 millióval kevesebb, a haladást kicsinyli és azt mondja: mit ér ez, mikor 1874-ben beruháztunk 24 milliót és ezen kivül emeltük az adót 30 millióval.

Alaptalan ezen észrevétel, mert a beruházás valósággal csak 22 millió, ebbül azomban le kell vonni azt, ami ma is benn van a költségvetésben, 3½ millió, marad tehát 17; ma van a költségvetésben 6, mit levonva, marad 11; de ebben olyanok is foglaltatnak,

mik költségvetésünkbül kiestek, miket én nem siratok meg.

Ebben a 11 millióban benne van a fő vámhivatal, a Ferencz-csatorna jó nagy összegekkel, a Margit-hid 1,800.000-rel, a károlyvárosi vasut 2 millióval, ha ezen nem kivánatos beruházásokat levonjuk, akkor a régi és mostani beruházások közt a külömbség kevés. Igenis, azon pár száz millió beruházásnak a kamatja az oka annak részben, ami miatt az egyensúly helyre nem állt.

Képviselő ur azt mondá: az adótöbblet 30 millió; ez nem ugy van, mert a jövedelmi pótadótöbblet 8 millió, a szállitási adó 2 millió, a luxus-adó pár százezer forint, a kataszteri munkálat jövedelme 2 millió, ez tisztán az adótöbblet.

Elő fogom adni a jövedelmeket:

1875-ben $174._1$, 1876-ban $186._3$, 1877-ben $197._8$. De valjon adótöbblet-e ez? . . . Nem.

1875-ben volt az egyenes adó 71 millió, 1877-ben 88 millió, tehát 16,730.000 forinttal több, mert 1877-ben történt az először, hogy az összes évi adó és az előirányzott restantiák is befolytak. Ez a 23 millióbul 16 milliót megmagyaráz, marad még 7 millió; ez ugy jött be, hogy sem az indirect adók, sem a jövedékek, sem a többi számadási ágazatok nem maradtak vissza, sőt többet jövedelmeztek.

Tisztelt képviselőtársam elismerte a takarékosságot, mely ezen költségvetésben kifejezésre van juttatva, el a jövedelmek fokozását, a bevételek realitását, az irány egészséges voltát és végre elismerte azt,

hogy ha a czél nincs is elérve, hozzá lényegesen közeledtünk. Én ennél többet soha sem vindicáltam magamnak és ez itélettel megelégszem.

Ha tehát nem is vagyunk közel azon czélhoz, mely mindnyájunk czélja, amelyhez törekedni mindnyájunk komoly akarata, de igen is erős lépéssel közelebb jutottunk hozzá. És hogy e czélhoz ezen költségvetés határozottan közelebb hozta az államháztartás mérlegét: azt, gondolom, kétségbevonni alig lehet és ez okbul ajánlom ezen költségvetést a tisztelt háznak elfogadásra.

1878-iki költségvetés.

(Szentesittetett 1878. junius 26-án.)

Bevételek:

Rendesek	216.535,861
Átmenetiek	3.310,158

Kiadások:

Rendesek	233.425,624
Átmenetiek	1.742,964
Beruházások	5.798,850

Részletezve:

1. Királyi udvartartás	4.650,000
2. Cabinet-iroda	72,514
3. Országgyülés (ebben Deák Ferencz siremlékére 72,000)	1.408,407
4. Közösügyi hányad	30.669,468
5. Központi nyugdij	154,505
6. Nyugdijak	3.824,499

7. a) Közös adóssági járulék		30.880,445
ebben törlesztés . . .	1.000,000	
b) Földtehermentesités		16.502,030
ebben törlesztés . . .	4.468,428	
c) Szőlőváltság		2.226,237
d) Maradványföldek		100,000
e) 1867-iki vasuti kölcsön		5.615,550
ebben törlesztés . . .	638,400	
f) 1870-iki sorsolási kölcsön		1.451,113
g) 1871-iki gömöri vasuti kölcsön . .		464,035
ebben törlesztés . . .	72,150	
h) 1871-iki kölcsön		2.282,750
ebben törlesztés . . .	533,000	
i) 1872-iki kölcsön		4.193,744
ebben törlesztés . . .	941,000	
	7.652,978	
k) 1873-iki kölcsön		5.522,020
l) 1874-iki kölcsön		5.522,020
m) 1875-iki aranyjáradék-kölcsön 80 millió kamataira		4.331,000
n) 1876-iki aranyjáradék-kölcsönre . .		1.750,000
o) 1878-iki hiányt fedező kölcsön kamataira		900,000
p) a keleti vasut megvételére kibocsátott (9.989,000) államkötvények kamataira		555,930
q) függő adósságokra		543,570

Tett tehát a 7-ik fejezet kiadása 82.841,845, az évi törlesztés 7 millió 652,978 frtot.

8. Vasuti kamatpótlék		15.000,000
ebben törlesztés . . .	15.000,000	
9. Horvátországra		5.393,306
10. Fiume		84,190
11. Állami számszék		131,000
12. Ministerelnökség a 200,000 frt rendelkezési alappal		309,260
13. Személyi ministerium		50,343
14. Horvát minister		35,880
15. Belügyministerium, melyben a megyék és főispánok 5.068,000, az erdélyi csendőrség 416,000 frt		7.446,845
16. Pénzügyministerium		38.879,047

a következő részletekben:

1) Központ	754,759
2) Központi pénztár	60,620
3) Pénzügyigazgatóságok	897,601
4) Zágrábi állampénztár	13,984
5) Adófelügyelők.	705,401
6) Adóhivatalok	1.094,000
7) Pénzügyőrség	2.200,859
8) Horvát pénzügyi törvényszék . .	6,075
9) Jogügyi igazgatóság	34,710
10) Kataszter	369,900
11) Bányászati iskolák	105,000
12) Egyenes adó kivetése, beszedése .	356,000
13) Fogyasztási adók beszedése . . .	221,840
14) Határvám költségei.	316,126
15) Bélyegkezelés	170,339

16) Jogilleték és dijak kezelése . . .	379,693
17) Fémjelzés, utvám	7,638
18) Dohány, leszámitva az osztrákok által fizetett 5.592,000 frtot . .	11.465,481
19) Lottó	2.462,525
20) Só	1.907,644
21) Államjószág-igazgatóságok és ügyészségek	270,648
22) Államjószágok	1.489,497
23) Államerdők	3.930,054
24) Bányászat	9.009,277
25) Államnyomda	525,000
26) Államépületek	11,928
27) Külömbözők	116,399
17. Közmunka és közlekedés	12.192,394
és pedig:	
a) Központ	252,630
b) Vasuti és hajózási felügyelőségek, kormánybiztosok	125,570
c) Államépitészeti hivatalok	416,613
d) Kőutak fenntartása	2.389,687
e) Uj utak épitése	300,000
f) Viziutak fenntartása	263,760
g) Uj építések	304,000
h) Műszaki egyének kiképzésére . .	3,000
i) Az államvasutak üzleti kiadásai .	7.294,630
k) A magyar államgépgyár kiadásai .	812,500
18. Földművelés és kereskedelem . . .	10.281,866
a) Központ	278,067
b) Ipar- és kereskedelmi czélokra . .	35,170

c) A gazdaság emelésére	50,000
d) Gazdasági intézetekre	235,750
e) Lótenyészintézetekre, illetőleg gazdaságra	2.326,872
f) Vesztegintézetre	53,100
g) Marhavész elfojtására	39,000
h) Állatorvosiskolára	39,512
i) Bányakapitányságra	62,000
k) Földtani intézetre	28,000
l) Statisztikai hivatal	52,000
m) Posta	4.689,000
n) Távirda	1.954,610
o) Tengeri hajózás	143,720
p) Zálogház	282,000
q) Mértékhitelesités	12,356
19. Közoktatás	4.096,771
a) Központ	202,051
b) Tanulmányi ügyek igazgatósága .	196,100
c) Tanintézetek	3.092,629
d) Ösztöndijak	73,901
e) Nemzeti muzeum	90,000
f) Országos képtár	21,000
g) Művészek segélyezésére	15,000
h) Zeneakadémia és szini tanoda . .	29,790
i) Történelmi műemlékek kutatására	18,000
k) Magyar történelmi források és emlékek kiadására	15,000
l) A magyar akadémiának	10,000
m) A természettudományi társulat segélyére	4,000

n) Tornászatra		5,000
o) Elszegényedett irók és családjok segélyezésére		3,500
p) Görög-katholikus egyházakra . .		94,050
q) Lutheránusoknak		34,200
r) Kalvinistáknak		61,750
s) Görögkeletieknek		95,000
t) Unitáriusoknak		4,750
u) Zsidóknak		4,750
20. Igazságügyministeriumnak		9.750,789
a) Központ		212,244
b) Semmitőszék		145,795
c) Legfőbb itélőszék		321,292
d) Pesti királyi tábla		557,815
e) Marosvásárhelyi		99,272
f) Királyi főügyészségek		48,994
g) Királyi törvényszékek és járásbiróságok		5.640,128
h) Királyi ügyészségek, melyben a rabtartási költség . . .	840,000	2.056,867
i) Országos fegyintézetek		571,283
k) Telekkönyvezés		87,300
l) Törvények szerkesztése		10,000
21. Honvédelmi ministerium		6.152,025
a) Ministerium		290,046
b) Honvédségi intézetek		225,056
c) Ujonczozás		35,000
d) Honvéd parancsnokság		57,707
e) Kerületi parancsnokságok		223,761
f) Gyalogság		3.855,871

g) Korona-őrség		11,895
h) Lovasság		1.452,630
i) Alapitványok		551
Átmeneti kiadások és beruházások:		
1. Belügyministerium		21,648
2. Pénzügyi hivatalnokok kielégitésére, tervezésekre		28,700
3. Tiszti biztositékok visszatéritésére . .		32,000
4. A sorsolási kölcsön fedezetlen részére		251,606
5. Az államjavak árából a törlesztési alapba		760,000
6. Peregyesség régi sószállitási keresetre		50,000
7. Uj kohókra		52,000
8. A közmunka-tanács kisajátitási pótlékára		130,000
9. Párisi kiállit. költségre és fénytoronyra		80,700
10. Kóroda- és műegyetemre		4,312
11. Honvédelmi készletek kiegészitésére, szerelvényekre		252,533
12. A honvédsegélyző-egyletnek		45,000
13. Katonai kórodára		10,242
14. Beruházás, épitkezés az államjavakba és bányákba . . .	327,812	
15. Kataszter	1.750,000	
16. Dunaszabályozásra . . .	537,000	
17. Fiumei kikötő	896,000	
18. Tiszai átmetszésekre . . .	700,000	2.133,000
19. Vasutakra		1.488,000
20. Az egyetemi könyvtárra, muzeumra, kolozsvári egyetemre		20,500
21. Kassai börtönökre		80,000

Rendes bevételek:

1.	Szőllődézsma-váltságkötelezettek tartozmányai	2.226,637
2.	Irtvány-földek váltsága	100,000
3.	Sorsolási kölcsön időközi kamatjai .	220,000
4.	A láncz- és Margithid bevételei . .	678,317
5.	Rakpart-bér, a társulatok által fizetendő községi pótlék	289,190
6.	Fiume	570
7.	Állami számszék	1,800
8.	Járulék a földtehermentesitési alapbul és országos alap kamatjai . . .	44,389
9.	Általános közigazgatási bevételek . .	280,332
10.	A nemzeti szinházi alapbul	27,700
11.	Hivatalos lap jövedelme	168,000
12.	Fővárosi rendőrség átalánya	409,379
13.	Földadó	39.225,300
14.	Házadó	8.900,000
15.	Keresetadó	17,600,000
16.	Vállalatok és egyletek adója . . .	2.250,000
17.	Bányaadó	87,000
18.	Tőkekamat és járadékadó	3.000,000
19.	Jövedelemadó	129,000
20.	Malomadó	45,600
21.	Kereskedelmi, ipar- és védelmi adó .	355,500
22.	Vasuti és gőzhajózási szállitási adó .	2.250,000
23.	Cseléd, kocsi, lótartási, teke- és játékhelyiségért	295,000
24.	Vadászfegyverekért	268,200
25.	Általános jövedelmi pótadó	9.200,000

26. Az állandó adó késedelmi kamatai .		1.500,000
27. Adóhátralékok		3.000,000
28. Adóbehajtási illetékek		208,000
29. Szesz	5.900,000	
30. Bor	3.600,000	
31. Hus	2.250,000	
32. Czukor	1.000,000	
33. Sör	1.000,000	13.750,000
34. Határvám		450,000
35. Bélyeg		7.800,000
kiadás	170,000	
36. Jogilletékek		13.881,000
kiadás	379,000	
37. Dijak		513,000
38. Fémjelzés, ut-, hid-, révvám		36,515
39. Dohányjövedék, leszámitva az osztrák megtéritést		27.825,133
kiadás	11.465,481	
40. Lottó		4.253,000
kiadás	2.462,525	
41. Sójövedék		13.253,540
kiadás	1.907,644	
42. Allamjószágok		4.896,678
kiadás	1.489,497	
43. Államerdők		6.288,977
kiadás	3.930,054	
44. Bányászat		8.885,027
kiadás	9.009,427	
45. Államnyomda		565,000
kiadás	525,000	

46. Államépületek		31,983
47. Államvasutak tiszta jövedelme . . .		2.825,370
48. Államgépgyár		40,000
49. Ingó államvagyon		514,573
50. Különfélék		406,276
51. A közlekedésnéli külömböző bevételek		61,578
52. Az államvasut bevételeibül az üzleti kiadások fedezetére		7.324,630
53. Az állami gépgyár bevételeibül az üzleti kiadások fedezetére		812,500
54. Gazdasági tanintézetek jövedelme . .		95,530
55. Ménesgazdaságok, ménesek, méntelepek		1.688,117
kiadás	2.326,000	
56. Posta		5.689,000
kiadás	4.689,000	
57. Távirda		1.624,500
kiadás	1.954,610	
58. Budapesti zálogház		282,000
kiadás	282,000	
59. Bányailletékek		100,000
60. Külömbözők		84,000
61. Vallás és közoktatás		42,085
62. Tanintézetek		154,400
63. Magyar királyi egyetemi alap . . .		185,615
64. Muzeumalap, zeneakadémia, határvidéki földek		13,684
65. Fegyelmi eljárások, járulékok . . .		9,500
66. Rabtéritvény, rabmunka		160,000
rabtartás	870,000	

67. Országos fegyintézetek		110,520
rabtartás	571,273	
68. Honvédelmi bevételek		102,088
Átmeneti bevételek:		
69. Sorsolási kölcsön fedezetére szolgáló részletbül		251,606
70. Belügyministeriumtul		4,686
71. Bordézsmaváltságbul		6,719
72. A tiszai korona-urodalom váltságábul		52,145
73. Az állambirtok eladásábul befolyandó és 153 millió törlesztési alapjába befizetendő		760,000
74. Az eladott koronajavak esedékes összege		400,000
75. Az ideiglenes telekzet régi hátralékaibul		5,000
76. Állami előlegekbül		630,000
77. Eladott állampapirosokbul		1.200,000
Tett tehát a hiány		21.121,919
Az ország értéke apadt ingatlanok eladása által		1.212,115
Ingók eladása által		1.200,000
Összesen		23.534,034
Az államvagyon növekedett:		
1. Adósság törlesztés által		7.652,978
2. A vasuti pótlék által		15.000,000
3. Száraz- és viziutakra, honvéd felszerelések, épitkezések által		4.863,000
Összesen		27.515,978

Levonva tehát a hiányt és értékapadást az államvagyon növekedésébül, az ország értéke elméletileg növekedett 3.981,044 frttal.

Az ellenzék a budget tárgyalási vita közt felhozta a gyülekezeti jog kérdését és a kormányt egyesült erővel erősen megtámadta. Az ellenzéknek kedvencz fegyverét képezte a török-orosz ügy. Tisza népszerütlenitésére néhány népgyülést rendeztek Pesten és a magyar városokban, a népgyülések nagy füstöt csináltak tüz nélkül, Pesten még valamit értek, mert a fiatalság vezette, Pesten sok a léha, ingyenélő, munkakerülő, a heverő mesterember, sok ember elment kivánesiságbul is; vidéken azomban már keveset értek, mert a kereskedő pártnélküli, vagy kormánypárti zsidó, a hivatatalnok a feltünéstül félve, nem jelent meg; a gazdaember egész héten, vasárnap délig dolgozik, délután a lóczán pipázik és szomszédjával társalog, a korhely a koresmában iszik, a tudákosabb a kaszinóban bölcselkedik, a valódi népgyülési anyag: az ügyvéd és mesterember; a népgyüléseket Pestrül sugalmazni, szervezni nem lehet, a nép szerette ugyan a törököt, mert a muszkát gyülölte, de a magyar nép a tüntetésnek nem barátja, a finánez, a trafik, az adó sokkal inkább érdekelte a világ minden musulmanjánál, józan eszével belátta, hogy ő a politika mérlegében nem dönt, ha tehát nem huzták, nem ment. Tisza Kálmán a lehető kihágások korlátozására, mint belügyminister, bizalmas rendeleteket (presidialis) küldött a főispánokhoz és utasitotta a főispánokat, hogy ezen rendeleteket az alispánoknak kézbesitsék és általuk hajtassák végre;

Pestmegye közönsége ezen rendeleteket helytelennek találta és a képviselőházhoz következően irt fel:

„A megye közönsége nem hagyhatja megjegyzés nélkül az alkotmányos gyakorlattul eltérő módot, melylyel a magyar királyi kormánynak a népgyülések tartására vonatkozó rendelete a belügyminister által nem közvetlen a megye közönségéhez, hanem a megye főispánjához küldetett s felkéri a megye a képviselőházat, hogy az alkotmányos formáktul tapasztalt ilyen eltérésektül a belügyministert óvja. A magyar királyi kormány által alkotott szabályzat érdemére nézve pedig kéri a képviselőházat, hogy a gyülekezési jog gyakorlatára vonatkozólag az 1848-iki törvények szellemének megfelelő törvényt alkosson.

A kérvényi bizottság erre következő határozati javaslatot nyujtott be:

A kérvényi bizottság maga is szükségesnek látja, hogy a gyülekezési jog a törvényhozás utján szabályoztassék, minek kezdeményezését a kormány az e tárgyban 1878. márczius 28-án a tett interpelláczióra adott válaszában meg is igért. Ezen indokbul Pestmegye jelen kérvénye a belügyministeriumnak kiadatni rendeltetik.

Ez ellen megkezdte a vitát Mocsáry Lajos. Novák Gusztáv, Songott Jakab, Csanády Sándor, Kiszeli Ernő, Csávolszky Lajos, Németh Albert, Fornszek Sándor, Ragályi Nándor, Almásy Sándor következő határozati javaslatot adtak be:

Miután az állampolgároknak azon joga, melynél fogva gondolataikat valamint sajtó utján, ugy nyilvá-

nos gyülekezetekben való felszólalás által is közzétehetik s ennek gyakorlása végett gyüléseket tarthatnak, az alkotmányosság természetébül folyik s fennálló törvényeink által eléggé biztositva van: a kérvényben felhozott ugynevezett gyülekezési jognak külön törvény általi biztositását vagy szabályozását a képviselőház szükségesnek nem látja.

Miután azomban ezen kérvénybül a képviselőház arrul győződött meg, hogy a belügyminister a népgyülések tárgyában oly rendeleteket adott ki, mely az állampolgárok fennemlitett jogába ütközik: miután a belügyministernek ezen rendelet végrehajtása körüli eljárása az 1870: 42. törvényczikkel ellenkezik: a belügyminister a népgyülések tárgyában kiadott rendeletének hatályon kivüli helyezésére s a törvényhatóságokkal való érintkezésénél a fennálló törvény és szokás szoros megtartására utasittatik.

A személyi ellenzék sokallta a korlátlan gyülésezési jogot, róla positiv törvényünk nem volt, az alkalmat kedvezőnek hitte Tisza Kálmánnak egy oldalvágással elpusztitására, tehát főbb tagjai: br. Simonyi Lajos, gr. Apponyi Albert, Szilágyi Dezső és társaik következő határozati javaslatot adtak be:

Határozza el a ház:

1. Hogy Pestmegye kérvénye a belügyministerhez oly kijelentéssel tétetik át, hogy a népgyülések engedélyezése tárgyában kiadott ministeri rendelet

miután az a Magyarországon jogilag és tényleg fenálló gyülekezési szabadságot felfüggeszti anélkül, hogy erre akár a törvényhozás a kormányt felhatal-

mazta volna, akár azt rendkivüli viszonyok alapján beállott szükséggel indokolhatná;

miután ama rendelet kibocsájtásánál a közlés szokásos és törvényes módja nem tartatott meg;

miután elvégre annak tartalma a gyülést kivánó polgárokat hazai jogunkon nem alapuló magánjogi és büntetőjogi felelősségnek veti alá:

az ország alkotmányából folyó követelményeknek nem felel meg és a ház a minister eljárását helytelennek nyilvánitja.

2. Egy 9 tagu bizottság küldessék ki oly utasitással, hogy a gyülekezési jog gyakorlása tárgyában, a szabad gyülekezési jog elvének alapján, a kormány felügyeletének megóvásával egy törvényjavaslatot dolgozzon ki.

A kormányrendelet következőleg intézkedett:

1. A népgyülés tartása a rendezők által 3 nappal előbb bejelentendő.

2. A hatóság csak azon esetben engedélyezheti:

a) ha a kérvényben a tárgy és szónokok bejelentetnek;

b) ha a kérvényt 6—10 előkelő, megbizható községi polgár aláirja és ezek vagyonukkal kezeskednek a népgyülés alatt és eloszlásközben okozható károkért.

3. A rendelet azon utasitással küldetik a főispánhoz, hogy az alispánnak kézbesitse és általa hajtassa végre.

4. A rendelet ideiglenes.

5. A népgyüléstartási engedélyt adják az alispánok, polgármesterek, szolgabirák.

Tisza ezen rendeletnél a következő 1848-iki rendeletre hivatkozott:

Népgyülést senki össze nem hivhat, ha csak annak idejét, helyét s világosan kifejezett czélját a városi törvényhatóság elnökének 24 órával előbb be nem jelenti; s ha ily előleges bejelentés nélkül valaki népgyülést hivna össze, a hatóságnak kötelessége leend a népgyülést meggátolni, s ha már összejött, elszéleszteni, az összehivó pedig rendőrileg feleletre vonatik.

Ha a kitüzött czél valóságos törvényszegést foglal magában, a törvényhatóság elnöke köteles annak összehivását eltiltani; ki e tilalom ellenére a gyülést mégis összehivja, mint lázitó fog a törvények nevében büntettetni.

A városi törvényhatóság elnöke köteles ügyelni arra, hogy a népgyülés erőszakos kitörésekre át ne menjen, vagy annak kitüzött czélja más valamely törvényszegési czélra ne változzék s ily esetben a népgyülés azonnal el fog oszlatni s mindaz, aki a népgyülést összehivta, mindpedig azok, kik a kitörést, vagy a kitüzött czélnak átváltoztatását szónoklataikkal, biztatásokkal eszközölték, feleletre s illetőleg törvényes büntetésre vonatnak.

A szabad gyülési és kérvényezési jog elvitázhatlan polgári jog, az alkotmány erős támasza; elvitázhatlan polgári jog ez, mert ki az állam terheit viseli, az az állam mind kül-, mind belügyeihez hozzászólhat, mivel az államot aránylagosan fenntartja; jogosult a polgár a gyüléstartás- és kérvényezésre azért is, mert a megyei és városi tisztviselőket a lakosságnak csak

csekély része választja személyesen, a megye- és városgyüléseken a lakosoknak csak kis része szólhat a megye, a város, az ország ügyeihez, az országos képviselők választásábul a nagyobb rész ki van zárva, a törvényhozásnak a képviselők csak negyedrészét képezik, mert ezen jogot $^1/_4$-ed részben a felsőház, $^2/_4$-ed részben a király gyakorolja; erős és szükséges támasza ez az alkotmánynak, mert az országos képviselő szavazatáért, nyilatkozataiért nem felelős, ha tehát a nép gyüléseiben a szószegő képviselőt meg nem támadhatja, a képviselő választóit kijátszhatja, a közvélemény 3 év alatt megváltozhat, népgyülések nélkül sem a király, sem a kormány a megváltozott közvéleményt nem ismerheti, és pedig annyival inkább nem, mert a hirlap ma üzlet, a hirlapok nem kötelesek egyesek czikkeit, nyilatkozatait elfogadni. Szükséges ez különösen a mi féltartományi helyzetünkben, mert a milliók nyilatkozata a képviselőháznak, a hazafias kormánynak hatalmas támasza; mellőzhetlen ez azért is, mert a pártok a népet eszméikrül, irányukrul, a haza szükségeirül csakis a népgyüléseken világosithatják fel. Magyarországnak a népgyülésekrül nincs és nem volt irott törvénye, nem volt pedig azért, mert ezt a nemzet kétségbevonhatlan, természetes jognak tekintette, ennélfogva mig az országban a politikai nemzetet a nemesség képezte, a nemesség magánházakban, községekben összejött s az ország ügyeit szabadon, gyüléstartási engedély nélkül megbeszélte, midőn tehát a nemesség gyakorlott jogait a népre ruházta, a szokásos nemesi gyülekezési jog is átszállt az összes nemzetre.

A gyülekezési jog tehát elvitázhatlan polgári jog, a szabadságnak azomban féktelenséggé nem szabad fajulni, a milliók által gyakorlott jog azomban könynyen féktelenséggé fajulhat, ha a jog gyakorlata szabályozva nincs, ha az indulatoknak, az izgatásnak szabad tért engednek; a magyar nép szereti a nagy szavakat, népgyülésekben vitatkozni alig lehet, mert ideje rövid, a nép, ha egyszer feltüzelik, a higgadtabb eszméket nem szereti, mert nem érti, mindenütt van salak, mely a zavarosban halász, mely mámorosan jön a gyülésbe; a nép terhei nagyok, némely adók boszantók, az adóvégrehajtás kiméletlen, a perlekedés drága, a katonarendszer a szegény embert legjobb támaszátul fosztja meg, gyülöli a párbért, mindez oly elégületlenségi anyag, mely czélszerüen felhasználva, még a jó indulatu, értelmes magyar népet is szélsőségekre viheti; a tótok, németek vérmérsékletüknél fogva már engedelmesebbek, de ezeknél is megvan az elégületlenség gyuanyaga; a kényuralom alatt a tót katholikus és lutheránus papok és néptanitók közt a pánszlávizmus elterjedt, ezek szeretik a rubeleket és a nép töredékére befolyást gyakorolnak. A szerbek és oláhok a műveltség alacsony fokán állnak, mindkét fajt az alsó papság és tanitók vezetik, ezek szegények, aldunai fajrokonaik által befolyásoltatnak; a keleti egyház feje az orosz czár, soknál élnek még az 1848. és 49-iki emlékek. 1878-ban már Törökország felbomlása tény volt, az osztrák és magyar kormány, a király-császár nem engedhették meg az aldunai államoknak orosz fensőség alatti megalakulását, az orosz

czár vivmányaihoz ragaszkodott, nem lehetett tudni, valjon nem kényszerül-e az osztrák-magyar birodalom kardot rántani, ezen bizonytalan helyzetben nem lehetett megengedni, hogy orosz bérenczek népgyüléseket tartsanak, pénzzel és igéretekkel belizgalmakat idézzenek fel, a magyarok- és németekre, az oláhokra, szerbekre nem lehetett különleges rendszabályokat alkalmazni, mert ez a nemzetiségeket jogosan felingerelhette volna. Nem a tojás, nem a pesti diákok és mesterlegények tüntetésétüli félelme inditotta tehát Tisza Kálmánt a népgyülések szabályozására, de az orosz háboru eshetősége.

A kormány előtt két ut áll: a népgyüléseknek a helyhatóságok általi szabályozása, vagy ministeri intézkedés. Az első eljárás törvényesebb lett volna, mert a közbiztonság fenntartásáért a megye felelős, e tekintetben tehát törvény hiányában szabályokat is alkothat és pedig annyival inkább, mert ezen végzések a kormány elé is felterjesztetnek. Tisza Kálmán már ez időben is annyira uralta a megyéket, hogy ha a népgyülések rendezésének szabályait a főispánoknak leküldi és pártfőnökei által inditványoztatja, azokat a törvényhatóságok nagyrésze elfogadja, de ez mindenesetre hosszabb időt vett volna igénybe, várni pedig nem lehetett, a rendelkezés czélját kényes természeténél fogva kidobolni nem lehetett, sietni kellett, mert a kormány elkésett, elkésett pedig azért, mert a szerencse az oroszokat megrészegitette és mámorokban, tett igéreteikre nem emlékeztek. De ha a nagy többség elfogadta volna is, néhány erős ellenzéki megye okvet-

lenül visszaveti, már pedig az ily politikai intézkedés egyöntetüséget követel már azért is, mert ha Pestben, Hevesben más szabadabb szabályokat alkotnak, a többi megyékben elégületlenséget idézett volna elő. A politikai czélszerüség, mondhatjuk szükség, tehát a kormányi intézkedést ajánlotta.

Tisza Kálmán a vitában az 1848-iki kormány rendeletére, mint előzetes rendelkezésre hivatkozott, ez azomban a jelenlegi rendelettül nagyban külömbözött, mert az 1848-iki rendelet nem volt általános, csakis Pestvárosához intéztetett, a rendelet kiadását Pesten lázadás előzte meg, ezen lázadás részben a tulajdont támadta meg, a többi törvényhatóságokra nem terjeszkedett; az 1848-iki rendelet egy ember bejelentésére a népgyülés megtartását megengedi, a rendelet az összehivót mások cselekményéért felelőssé nem teszi, nem kivánja a szónokoknak megjelölését, ellenben a Tisza Kálmán rendelete 3 napi előleges bejelentést kiván, ennek folytán tehát egy és ugyanazon egyén népgyülést több helyen a vasutak daczára nem hivhat össze, mert a hatóság az engedély megadását elhuzhatja, tehát egy népgyülés már 5 napot igényel az odamenetellel és elutazással; az 1848-iki rendelet az összehivó személyéhez nem köt semminemü minősitvényt, ellenben Tisza rendelete már 6—10 helybeli előkelő kezest követel és a hatóság birálatára bizza, valjon a 6 jótálló polgár bir-e a rendeletben kikötött minősitvénynyel, vagy nem, és ha csak egyet elvet, ez a megtartást 3 nappal mindig elodázza. Az 1848-iki rendelet az összehivót nem teszi felelőssé a gyülés és tagjai cselekmé-

nyeiért, ellenben ez nemcsak a gyülés határozatai és lefolyásáért, de minden egyes kezest vagyonával is felelőssé teszi a tagoknak a gyülés alatti és feloszlásközbeni cselekményeiért. Az 1848-iki nem kivánja a szónokok bejelentését, tehát szónokolhatott bárki, ellenben a jelenlegi a szónokok megnevezesét követeli, tehát más nem szónokolhatott, csak a megnevezett és esetleg ha egy jelöltetik és az meg nem jelenik, a népgyülésnek szét kell oszolni. A két rendelet tehát egymástul lényegesen eltért, de az 1848-as és Tisza-kormány helyzete, a hangulat is nagyban külömbözött, 1848-ban a kormány azt hitte, hogy Magyarország teljesen önálló, független állam 1878-ban azomban már Magyarország szövetséges társ volt, melynek szövetségesei érdekeire is kellett figyelni, 1848-ban a kormány azt hitte, hogy Magyarországnak önálló hadserege van, 1878-ban a kiegyezés, a magyar hadsereget csak az ábrándozók képzelték, a kiegyezés nyiltan lemondott a magyar hadseregrül (mi külömben 1848. szerint sem létezett), 1848. áprilban a magyar kormány nem ismerte még a nemzetiségi kérdést, 1848-ban még a pezsgő ifjuság uralkodott, a szabadság, egyenlőség szelleme lelkesitette az egész országot, 1878-ban már a jogegyenlőség a vezetőket feszélyezte; a népgyülésektül minden pénzen választott képviselő irtózott és a $^3/_4$ részt ha nem is 1875-ben, de 1869—75-ben pénzért választották; 1848-ban az országos programm egyik főpontját a szabadgyülekezési pont képezte, 1878-ban az uralgó többség csak azért nem dobta el, mert európai eszme volt. A kormány tehát többet merhetett,

mint 1848-ban és erősebben is kellett intézkedni, mert jogosan félt a külizgatástul.

A kormányrendelet kétségkivül a népgyüléseket erősen megnyirta, nyiltan nem törülte el ugyan, de rendkivül megnehezitette. A hat polgár jótállása igen nehéz feltétel, mert a népgyülésekbül, miután a népgyülés feladata a közhangulat kifejezése, senkit kizárni nem lehet, városokban, sőt csak 3000 lakossal biró községekben sok a salak, a szilaj, a korhely egyéniség, ezekért a jótállás nagyon bajos, mert a hat polgár tényleges hatalommal nem bir, de a község minden tagját nem is ismerheti, falun és kis városban fegyveres rendőrség nincs; de ha a gyülésben a rendet meg nem zavarják, az eloszláskor higgadt, a törvény sulyát ismerő egyén a rend fenntartását nem biztosithatja, mert midőn a nép több utczákra oszlik, többé szem előtt nincs; politikai népgyüléseknél megtörténhetik, hogy az ellenfél néhány bitangot titokban felfogad és verekedést indit, megtörténhetik, hogy a jótálló magánellenségnek, ellenének megboszulására verekedést indit vagy indittat, a verekedés tüzzel is végződhet, lehet, hogy a zavar következtében katonaságot szállásolnak be, a vizsgálat, a katonatartás költsége, a megvert vagy a megölt családjának kárpótlása ezrekbe kerülhet és a jótállók anyagi bukását vonhatja maga után. A jótállás nagy koczkáztatással jár még a választó gyüléseknél is, mert erre ugyan már csakis a választókat kell meghivni és a 6 ember minden választót ismer, a szám is csekélyebb, mert hol 6000 lakos van, a választók száma alig 600, 6 értelmes pol-

gár 600 embert féken tarthat, de meg kell hivni az ellenfélt is, mert a választási gyülés czélja szavazatszerzés, a gyülés napját három nappal előbb be kell a szolgabirónál jelenteni, egy választó-kerületben van 20, sőt 30 község is, az ellenfél tehát már három héttel előbb tudhatja a jelölt vagy szónokai megjelenését, fogadására tüntetést rendezhet, verekedést indithat nem választóbérenczek által, ezért már a jótálló nem felelhet és mégis elverik rajta a port; lehetnek és vannak helységek, hol a jelöltet nem ismerik, sőt párt sincs, de azért megnyerhető, ily községben már nem fog 6. tekintélyes egyén a jótállásra vállalkozni. A képviselő emondhatja ugyan engedély nélkül is beszámoló beszédjét, de ez nem jog, de kiváltság, mert ellenfele engedély nélkül nem beszélhet, ez tehát a meglévő képviselőnek igazságtalan előnyt nyujt.

Tulságos politikai hatalmat ad ezen rendelet a tisztviselőnek, mert valjon a hat jótálló alkalmas-e vagy nem? kizárólag az alispán, polgármester, szolgabiró önkényére bizza, ennélfogva ha a szolgabiró maga is jelölt, vagy a jelölt mellett érdekli magát, indokolás nélkül elvetheti mind a hatot és az ujonnan ajánlott hatot, de ha csak egyet is ismételve elvet, ez által már a népgyülés tartását végtelenig elhuzhatja, sőt meg is akadályozhatja, már pedig a képviselőválasztási győzelem sokszor egy tekintélyes község megtartásátul vagy elnyerésétül függ. A szolgabiró választott tisztviselő ugyan, de függ a főispántul is, mert a főispán a jelölő bizottságban többséggel bir, vagyis ő jelöl, ennélfogva akit nem akar, nem jelöl, de a választásig is fegyelmi vizs-

gálatot rendelhet ellene, sőt fel is függesztheti, a hivatal pedig ma — a birtokososztály el lévén adósodva — kenyér, mit szivesen senki sem dob el. A szabad választást fenyegette ez azért is, mert mig a képviselők egyharmada ellenzéki volt, alig volt ellenzéki megye öt. A népgyülés három nemü: politikai, nemzetiségi és választási. A két első rendkivüli izgalmakat idéz elő, a harmadikban szokásos tanácskozás a belügyekkel foglalkozik; a két elsőben a nemzetnek minden tagja részt vesz, a proletárok uralják, a harmadikban már az értelmiség vezet, tagjai a vagyonosabb osztály fiai. A két első tehát legnagyobb szigort érdemel és azt nem lehet megengedni, hogy szellemi proletárok, hóbortos irkászok, pervesztő prókátorok, kontár iparosok, kicsapott néptanitók, zsoldos papok, muszka emissariusok gyüléseket tartsanak, az ország nyugalmát zavarják és oly tanácskozmányokat tartsanak, amelyek más államoknak belügyeinkbeni beavatkozásra, háborura ürügyet nyujthatnának, ezeknél elfogadható a hat jótálló, a hivatalnoki hatalom, a választó gyüléseknél azomban elegendő egy, még nem büntetett józan választó bejelentése.

Az országgyülés három részre oszlott:

1. A szélsőbal kivánta a korlátlan gyülekezési jogot.

2. A kormánypárt törvényt kivánt alkotni és a törvény szerkesztésével a kormányt megbizni.

3. A személyi ellenzék a kormányrendeletet roszszalja és törvényjavaslat készitésére 9 tagu küldöttséget inditványoz.

A kormánypárt és személyi ellenzék közt lényegi külömbség alig volt, mert az ellenzék, mind a kormány

és pártja elismerték a gyülekezés jogát és fontosságát, mind a három azt mondta, hogy róla nincs törvény és azt szabályozni kell, vagyis a kormány pártja és a személyi ellenzék a gyülekezés gyakorlatának szabályozását a törvényhatóságoktul elakarta venni; Tisza kijelenté, hogy rendelkezése csak ideiglenes, mint errül a törvényhatóságok főnökeit már előbb tudósitotta. A törvény fogalmazása, illetőleg a törvényjavaslat szerkesztése az alkotmányos kormány feladata, törvényjavaslatot kétségkivül minden egyes képviselő készithet és terjeszthet be, ez nem bizalmatlansági nyilatkozat, mert nem a párt, nem a ház cselekménye, a ház küldhet ki bizottságot, ez már azomban nyilt bizalmatlanság, ha erre a házat nem a kormány hivja fel; a személyi ellenzék e téren még tovább ment, mert a határozati javaslatban a kormány rendeletének rosszalását javasolta kimondatni. Az ellenzék tehát ezen ügyet bizalmatlansági nyilatkozatnak akarta felhasználni, minden ütegeit felállitotta, támadott minden ponton, reményében azomban nagyban csalatkozott, mert ezen kérdésben az országos vélemény nagyon megoszlott, az aristocraták, a papok a gyülekezési jogot gyülölték, a táblabiró maradványok a szenvedélyek által félrevezethető népgyüléseket nem kedvelték, a nemzetiségek közt lakók a nemzetiségeknek nem akartak erős szarvakat adni; az országgyülésen a hangulat a közös kérdések feletti viták óta nem változott, a Tisza-táborbul az álbarátok már ekkor mind kivonultak, a megmaradt barátok és a kormány nyugdijasai Tisza Kálmánnak mindent megszavaztak, a kormány tehát 32 szavazattal győzött, távol volt 120.

A keleti szomorujátékot a san-stefanói béke bevégezte, ez Törökországot megsemmisitette és Alduna uralmát Oroszországnak adta anélkül, hogy az érdekelt hatalmakat, a titkos barátokat kárpótolta volna; ezen megoldás a győzön kivül egy hatalomnak sem tetszett, a nagy hatalmak tehát kongresszust határoztak, a kongresszusban a kérelmező fél szánalmas alak, Austria-Magyarországnak erőteljesen kellett fellépni a sereg felszelésére és esetleges mozgósitására; gr. Andrássy Gyula a delegáczióban 60 milliót szavaztatott meg és ezen megszavazást Tisza Kálmánnak a magyar törvények közé kellett iktattatni. A nyilt ülést titkos ülés előzte meg. Lényegileg ez összeget minden párt szivesen megszavazta volna, a szélsőbal azomban ezen kedvező alkalommal egyrészt a delegáczionális intézmény nyomoruságát beakarta mutatni, másrészt a török rokonszenvet, népszerüsége babérjait kivánta növelni, a személyi, későbbi bosnyákellenes politikáját szellőztette és egy hatalmas oldalvágást mért Tiszára.

Mindkét párt tehát elvben a 60, illetőleg a 18 milliót elfogadta, de határozati javaslatokat adott be, és pedig a személyes ellenzék Ürményi által következőt:

A képviselő ház, midőn a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságok által megállapitott 60 milliónyi rendkivüli hadügyi költség fedezését megszavazza, egyszersmind kijelenti, hogy károsnak tart oly politikát, melynek czélja nem a san-stefanói előzetes békekötésben megkisérlett orosz hatalmi túlterjeszkedésnek meggátlása és ezáltal az európai nemzetközi jogállapot biztositása, hanem a Törökbirodalom területén

való osztozkodás, s mely a monarchiát ellentétbe hozza azon hatalmasságokkal, melyek Oroszország ama kisérletének ellenállanak és ily politika kezdeményezésének tekintené és ennélfogva helytelennek tartaná a Törökbirodalom bármely tartományának ama hatalmasságok ellenére történt megszállását.

A szélsőbal határozati javaslata:

Alulirottak már az orosz-török háboru kezdetén kijelentették, miszerint Oroszországnak akár területi, akár hatalmi terjeszkedését oly nagy veszélynek tekintik ugy Magyarország, mint Austria állami létére nézve, hogy annak elháritása czéljábul készek a kormánynak minden szükséges eszközt felajánlani.

E felfogáshoz ma is ragaszkodván, teljes készséggel megszavaznók a kormány által kivánt 18.800,000 forint hitelt, ha

1. az erre vonatkozó törvényjavaslatot a törvényhozás elidegenithetlen jogát nem sértő alakban terjesztené elő. Fennálló törvényeink ugyanis a hadügyre vonatkozó évi költségvetés előzetes megállapitását a delegáczióra ruházzák, de azon alapjogárul a magyar törvényhozás soha le nem mondott s le nem mondhat, hogy az esetleges háboru viselésére kivánt eszközöket megadja vagy megtagadja;

2. ha a kormány ugy, mint azt más alkotmányos országok kormányai mindig tették és teszik, világosan és minden kétértelmüséget kizáró módon kijelölné a czélt, melyre a hitelt kéri;

3. s végre: ha a kormánynak a keleti kérdésben eddig követett politikája biztositékot nyujtana aziránt,

hogy a kilátásba helyezett actio a nemzet által félreérthetlenül jelzett irányban fog megindittatni.

Minthogy azomban a kormány e feltételeknek egyikét sem teljesitette, inditványozzuk: mondja ki a ház határozatilag, hogy teljes készséggel megszavazza a kivánt összeget, ha a kormány teljes biztositékot nyujt aziránt, hogy ez összeg, ugy mint az ezután netán szükségeltető nagyobb összegek a fent jelzett s a nemzet közóhajának megfelelő czélra fog fordittatni, s ha az erre vonatkozó törvényjavaslatot az országgyülés alapjogát nem sértő módon terjeszti elő.

A valódi vitát Simonyi Ernő kezdte meg, május 14-én felszólitván a kormányt:

deritse fel a külföldi situatiót,

mondja meg, mire szándékozik ezen 60 milliót forditani.

Tisza Kálmán következőleg felelt:

Mindenekelőtt arról kell szólnom, hogy fenálló törvényeink és a létező alkotmány értelmében minő álláspont az, melybül ezen fedezet a törvényhozás által megbirálandó.

Én azt hiszem, hogy alkotmányunk értelmében a delegácziók által megszavazott költségek megtagadásárul szó sem lehet.

A képviselőház azomban a külügyi politikát ott is, itt is ellenőrizheti. A parlamentárismus módozatai adnak erre alkalmat, ilyen az interpelláczió és a mai eljárás, nem lehet ugyan megtagadni, de a fedezet módozatainak megállapitásánál a kormányok elé oly akadályokat lehet görditeni, melyek a végrehajtást le-

hetlenné tehetik, de ez csak extrem esetekben használható, csak akkor, ha a többség a külpolitika vezetésével nincs megelégedve és ezen mód által megdöntését remélheti; mert ha a két törvényhozás ellentétes határozatokat hozna, bárki lenne a külügyminister, a politikában a monarchiának döntő szava nem lenne.

Ebben fekszik a külömbség a magyar és osztrák parlament és az idegen parlamentek közt; más parlamentekben is van nézetkülömbség, de azokban a többséget cruálni lehet, minálunk azomban a mostani módozat szerint azt cruálni nem lehet, hogy az osztrák-magyar monarchia többsége mit akar.

Ismétlem, a politika alapfeltételének azt tekintem: a két törvényhozás ellenkezése által ma ne alkottassék oly precedens, mely által a monarchia többségének cruálása lehetlenné tétetnék, mert ez minden befolyást megdöntene, mi főleg Magyarországnak ártana.

Ürményi határozati javaslatát illetőleg ugy tudom, hogy más parlamentben is adatnak be határozati javaslatok, szavazás alá ritkán bocsájtatnak, határozati erőre azomban alig emeltetnek, minálunk pedig ily eljárás, a mondottaknál fogva, ez a közpolitikai tevékenység megzsibbasztására vagy lehetetlenitésére vezetne, én tehát semminemü határozati javaslathoz nem járulhatok.

Én ma is fenntartom azt, mit a nyáron mondtam, hogy a monarchia szabad rendelkezési jogában semminemü kötelezettség által akadályozva nem volt és nincs, és nem ismerhetem el azon vádat, hogy törökpolitikát hirdettünk és oroszpolitikát csináltunk. Mi, midőn tö-

rökpolitikát követeltek tőlünk, határozottan kimondtuk, hogy mi sem török, sem orosz, de saját érdekünk politikáját fogjuk követni.

Sokszor megtámadtattunk a jelzett semlegesség meg nem tartásáért, én ezen vádat mindig megczáfoltam és azt mondhatom: szigorubbak voltunk az oroszok, mint a törökök iránt.

Kimondottuk, hogy érdekeinket meg fogjuk védeni, ha lehet, békés uton, ha nem lehet, fegyverrel is; kimondottuk, hogy érdekeinket, ha lehet, megvédjük Európával, ha nem lehet, megvédjük magunk is és ezen szempontbul kinyilvánitotta a kormány, hogy a san-stefanói békének több pontja érdekeinkkel ellenkezik.

Kérdeztetett ma tőlem: melyek ezen pontok; a részleteket nem sorolhatom elő, mert ez czélszerütlen volna, annyit azomban határozottan mondhatok, hogy azon feltételek, amelyeket érdekeinkkel megegyeztethetőnek nem találunk, a Balkán félszigetnek keleti részében épen ugy megvannak, mint a nyugoti részben, semminemü compensatiót nem fogadhatunk el azért, hogy a Balkán félsziget másik részében érdekeinkkel ellenkező alakulások álljanak elő, vagy fenntartassanak. A san-stefanói előzetes békekötésben megállapitott stipulatiókkal meg nem egyeztethető érdekeink kiterjednek tehát egyaránt a Balkán félszigetnek nyugotjára és keletjére.

A kormány congressus által akarja ezen kérdéseket megoldani, de ha ez nem sikerülne, a kormány egyetértőleg szándékozik eljárni azon hatalmakkal, melyek a san-stefanói szerződést nem helyeslik.

Áttérek most Simonyi Ernő ur interpellátiójára:

Tulzottaknak tartom azt, mit Romániárul felhozott, de nem alaptalanok; a kormány éber figyelemmel kiséri az oláh csapatmozgalmakat, az erdélyi szorosok a megajánlott hitelbül meg fognak erősittetni.

Egészben kéretik a hitel a következőkre:

Kéretik ez a monarchiának déli, délkeleti és északi határain teendő oly intézkedésekre és az itt netalán szükségessé válható oly csapatszaporitásokra, amelyek mulhatlanul szükségesek arra, hogy mint mondám, minden viszonyok közt biztositva legyen a monarchia a meglepetések ellen. Egyedül ez és semmi egyéb a czél, amiért a hitel kéretik, amelynek egyelőre legalább csakis a fele fogna igénybe vétetni.

Befejezem beszédemet azzal, hogy senki sem mondhatja azt, hogy egy congressus, egy háboru vagy a viszonyok további fejleménye mit fognak még hozni, senki sem mondhatja azt, hogy ily bonyolult és máris annyi meglepetést szült viszonyok közt egy vagy más politikával, melylyel a mai napig egyetértett, mindvégig egyet fog-e érteni, de azt hiszem, hogy senki sem tagadhatja meg azon intézkedések jogosultságát, melyek a magyar-osztrák monarchia és igy hazánk határainak is meglepetések elleni biztositására vonatkoznak.

A személyi ellenzék megtevén a szokásos támadást Tisza és a bosnyák-foglalás ellen (mit már akkor gyanitottak), határozati javaslatát visszavonta, a szélsőbal ostromolta a delegáczió intézményét és Tiszát, tiltakozott a lehető foglalás ellen, miután azomban magában

maradt és szövetségese, a személyi ellenzék hitelét nem kivánta megrontani, nem kért névszerinti szavazást, a ház felállással fogadta el a törvényjavaslatot, csakis a szélsőbal maradván ülve.

Május 21-én terjesztetett tárgyalás alá a quotaküldöttség véleménye, mely a hányadot 30 perczentre kivánta emeltetni, ezen véleményt a magyar kormány is elfogadta. A két állam közti értékaránynak meghatározása, mely a megállapitandó aránynak alapját képezi, kétségkivül igen nehéz, mert a pénztőkét, mely az osztrák értéknek főrészét képezi, kinyomozni igen nehéz, miután a két államban elfogadott tőkeadó kivetési módozata ellenébe a pénztőke eltitkolása gyermekjáték, a börzei forgalom hasonlag nincs ellenőrizve, mert nem adó tárgya. 1867-ben a Deák-párt sietett az osztrák pártot megvenni, a kormány, Deák Ferencz és társai Magyarország nyersterményei értékét túlbecsülték, a nagyzás mámorában uri közönynyel szórták Magyarország millióit, az országok értéke megbecsülésének alapjául a közvetett és egyenes adókat vették. Ezen alap Magyarországra több adónemeknél terhes és igazságtalan volt, minden adónál ugyan egyenlő százalékot vetettek ki, de a földadónál, az osztrákok iránti pártosságbul, Magyarországban igen sok, Austriában igen kevés első minőségü földet állapitottak meg, amit Magyarországban II. osztályba tettek, azt Austriában III-ik osztályba helyezték, Austriában a gyár- és drágasági viszonyok következtében sokat, nálunk általában keveset jövedelmeztek, az Austria iránti kedvezménybül általában jelentéktelen adót vetettek ki. Austriában a föld többet

ér, mint Magyarországban, mert Austriában egy első osztályu katasztrális hold értéke 3—400 frt, Magyarországban 150—200 frt, ezáltal is tehát az osztrákok sokat nyertek értékelhallgatásban, mert mig nálunk a föld csak 33 perczenttel Austriában, 100 perczenttel ér többet. A gazdasági épületek mindkét országban sokat érnek, de az osztrákoké többet, mert az osztrák gazdasági épület sokkal több és szilárdabb, ez, mint meg nem adóztatott tárgy, a számitásbul kimarad, mert adót nem fizetnek; ha megbecsültetnek, ezek is több milliót vetnek a mérlegbe. Az egyesség megkötésekor már minden gazda tudta azt, hogy a magyar szeszgyárak semmit, a czukorgyárak parányit jövedelmeznek, az osztrák szeszgyárak virágoznak, a czukorgyárak pedig igen sokat jövedelmeznek és mégis mindkettő egyenlő értékmértéke szerepel. Általában a valódi tiszta jövedelemhez mérve Austriában az egyenlő adóalap daczára sokkal gyengébben van megadóztatva, mint Magyarországban, ez pedig főleg azért van, mert az adókivetéseknél az adózók a kincstár szolgái, a kincstár érdekeit pártoló közegek ellen valóságos háborut viselnek, az osztrákok már öreg adózók, ezek már tudták azt, hogy amit a kincstár egyszer jogosan vagy jogtalanul megkaparit, azt többé körmeibül kivenni nem lehet, midőn tehát Bach ur és társai és utódai az osztrák adórendszert konsolidálták és az adókataszteri munkálatokat megkezdték, a tanult osztrákok könnyebbitésükre minden eszközt felhasználtak, a magyarok azomban, midőn a czivilizátorok az adókatasztert megkezdték, nem hitték az absolutizmus hosszas tartamát, nem akarták kezei-

ket a Bach-huszárokkali érintkezés által bepiszkolni, nem ismerték a beamterekkeli érintkezés titkát, a kataszter tehát rosszul ütött ki, adónk nagyobb lett, mint a német rókáké. Kimaradt a számitásbul a bécsi házak értéke is, Bécs ugyanis 1864—68-ig egy egész fényes városrészszel növekedett, az uj házak 15 évig adómentesek, a bécsi házak, melyek 100 millió értéket felülmultak, már az adófizetés küszöbén álltak, de még adót nem fizettek, a házak becsértéke is kimaradt tehát az adóalapbul; Pest is épült ugyan, de korántsem annyira, mint Bécs, Pest későbben kezdett épülni, az adómentesség megszüntétül még távol álltunk, mert a sugár-uti épitkezések csakis 1872-ben indultak meg. Óriási külömbség volt és van az osztrák és magyar papiros értéke közt. Bécsnek papirosértékét a krach előtt 7,000 millióra becsülték, Pestét 1,500-ra, Bécs vesztett a krachban 1,500 milliót, Pest 300 milliót, tehát Bécsnek maradt 5,500, Pestnek 1,200 milliója. A földadó fizetésben nagy külömbség fejlődött ki, mert a magyar kormány a földadót és a pótlékokat egyesitette, a közös küldöttség és ministerek a magyar földadó számlájára irták az egész földadót, Austriában ellenben a régi czimen fizettek, vagyis fizettek földadót és adópótlékokat, a számitásnál az osztrákok csakis a főtételt: a főadó czimén fizetett, adót számitották és az adópótlékot kihagyták, tett pedig ez évi 12 milliót, az ügy pedig igen egyszerü volt, mert a czim nem határoz, de minden, ami a földtül fizettetik, valóságos földadó; kimaradt a számitásbul az osztrák Entshädiguns-rente kamatjának adója, ez tett 12 milliót, ennek adója pedig hasonlag kétségkivüli állam-

jövedelmet képezett. Kihagyták az államadóssági szelvényadót, mely Austriának évi 22 millió forintot jövedelmezett. Ezen megadóztatás és ezen adónak Austria részére való lefoglalása igen nagy igaztalanság volt, mert midőn 1867-ben Magyarország az osztrák birodalom adósságainak egyrészét méltányossági szempontbul elvállalta, nem a kötelezvényeken osztozott, mert ezek közösnek maradtak, de megosztotta a kamatterhet, mely ez idő szerint megváltozhatlannak tetszett, mert midőn ezen adósságokat kötötték, a hitelezőknek kötelezve volt az adómentesség. Austria, midőn az osztatlan államadósságot megadóztatta, adót vetett Magyarország államadósságára, azon előny tehát, melyet Magyarország államadóssági hányadának kamatjain nyert, Magyarországot illette és a Magyarország által fizetendő összegbül mindenesetre levonandó lett volna, Magyarország azomban ezen tulajdonárul nem nyiltan ugyan, de hallgatag lemondott, miután tehát ezen eltagadhatlan összeg Austria kétségbevonhatlan adójövedelmét képezte, mert a szelvényadó után fizetették, mindenesetre Austria jövedelmeül lett volna beszámitandó. A Magyarország és Austria közti viszony azomban sohasem alapult a méltányosságon, zsidóalku volt ez mindig, melyben az osztrákok az uzsorás parancsoló, a magyar kormányférfiak a szorongatott adós engedelmes szerepét játszották és a magyar pénzügyministerek a parlamentben nem az ország jogait védték, de a magyar érdekekkel ellentétes osztrák érdekekért harczoltak. Lukács Béla a személyi ellenzék részérül különvéleményt adott be és tekintve azt, hogy az osztrák szelvényadó, az osztrák föld-, az osztrák ur-

béri papirosadó be nem számittatott, a kormány 30 százaléka ellenében 29 százalékot ajánlott. A vita rövid ideig tartott, a szélsőbal ezen kérdésben, miután minden közösséget ellenzett, kevéssé érdeklődött, a személyi ellenzék sem erőltette meg magát, nem akarván Austriával ellentétbe helyezkedni. Lukács Béla érvelését ugyan Széll Kálmán pénzügyér nem tudta megczáfolni, a kormánypárt azomban nem vágyott az érvek után, miután tehát Lukács Béla, br. Bánhidy Béla, Simonyi Ernő és Kerkápolyi a szokásos országgyülési diszvágásokat megtették, a kormány javaslatát egyszerü felállással elfogadták.

A kormány a fekete levest az országgyülés végére tartotta fenn. A fekete levest a 80 millió bankadósság képezte ; ez valóságos ajándék volt, mert ezen adósság már a kiegyezés előtt megvolt, az egyesség megkötésekor Austriának minden adósságát összeszámitották és az adósságok összege után állapitották meg egyszer és mindenkorra Magyarország adóssági járulékát, a bankadósság elvállalását tehát sem jogi, sem méltányossági indokokbul ajánlani nem lehetett. A szegény németek azomban a gazdag Magyarország ajándéka nélkül nem élhettek, a fiatal pénzügyér nagylelküségét a kedves osztrákoknak beakarta mutatni. A támadás az ellenzékre kedvező volt, mert ez ajándékot általában semmivel sem lehetett védelmezni, ha titkos országos szavazatra bocsájtják, a képviselőkön kivül nem akad egy ember sem, aki megszavazta volna, mert az ország saját szükségletét sem birta fedezni, a német szemtelenségen mindenki megbotránkozott, a folytonos, növekedő áldozato-

kat megsokallták. A törlesztés módja igen kedvezően rendeztetett, mert 10 évig a bank által fizetendő összeg által törlesztetett, 10 éven felül 50 évig az ország évenkint 400,000 frt törlesztési összeget fizet, a kormányképviselőket ezen kis összeg megnyugtatta, de másrészrül a kormány kimondta, hogy ez a kiegyezés mellőzhetlen feltétele. Elősegitette az elfogadást az uj választások közelsége; a kormány népszerüségébül sokat vesztett, a közlegény képviselők kormánysegély nélkül kerületre nem számithattak, meg kellett tehát szavazni, mert a kormány parancsolta; többekre hatott a külpolitika, senki sem tudta, vajjon nem lesz-e háboru, a háboruhoz elméletileg szükséges lett volna Austria hozzájárulása is, az üres fők nem tudták azt, hogy Austriában a labanczcsoport ép oly erős, talán még erősebb, mint Magyarországban, a statisztikát nem ismervén, nem tudták azt, hogy Austriában a szláv elem 50 százalékkal több a németnél, ennélfogva a szláv elemnek a dunai tartományokbani megizmosodása Austriát épen ugy fenyegeti, mint Magyarországot; az együgyüek ezt nem tudván, az évi 400,000 frtot könnyedén megszavazták osztrák borravalónak.

Az ellenzéket a férfias támadásra kettős érdek ingerelte: a vérmesek győzelmet reméltek, a higgadtabbak az országos hatásra számitottak és az erős támadás által választási diadalukat remélték biztositani; 22 szónok támadta a kormányt, a dörgő szónoklatok azomban nem sokat használtak, mert a pártosok már mind elhagyták a kormány táborát, a megmaradt szavazók hiven sorakoztak Tisza Kálmán szárnyjához, 90 képvi-

selő nem mervén szavazni, falun pihent és az eredményt távolbul leste, 148 szavazott ellene, 206 elfogadta, a kormány tehát 58 szavazattal győzött.

Junius 30-án az országgyülés bezáratott.

II. FEJEZET.

A külügyi helyzet Plevnátul Berlinig. — Suvaloff rendezési ajánlata. — A san-stefanói béke iránti európai hangulat. — Az orosz ajánlata kezdetben, a győzelem utáni követelményei. — Anglia kezdeményezésére a berlini congressus megtartását elhatározzák. — Simonyi Ernő kérdi Tiszát: mit akar tenni az osztrák-magyar monarchia keleti érdekei megóvására? — Az osztrák politikáruli leleplezések. — Szilágyi Dezső a bosnyák menekültekrül. — Irányi a bosnyák foglalásrul. — Tisza Kálmán válaszai.

Az európai Törökország utolsó erős védelmi pontját Plevna képezte; Plevna feladása után a török szultán Európában csak a Balkán-szorosokban Szoliman basa vezérlete alatt összpontositott 40,000 katonárul rendelkezett, az orosz czár tehát pár nap alatt Konstantinápoly alatt teremhetett és Konstantinápoly szárazon legfeljebb hetekig védelmezhette volna magát. Kétségbeejtő volt a helyzet azért is, mert a török kincstárt a a szultán pazarlása, a basák ragadozása kimeritették, a haldokló birodalom hitele megszünt, a szultán és ministerei, félvén a nép jogos boszujától, nem mertek a török nemzet lelkesedésére hivatkozni; az európai Törökországban a keresztyén lakosság a töröknél számosabb volt, a keresztyéneket a szerb, montenegrói, orosz, görög titkos ügynökök folytonosan izgatták, a török szultán még arra sem számithatott, hogy a török ujonczok Konstantinápolyba jöhessenek, mert nagyobb lévén a keresztyén lakosok száma, ezek a törökök összpontositását tényleg megakadályozhatták volna, de ha meg nem akadályozhatták volna is, a fegyverfogható népség elvonulván, a hon maradtakat és birtokaikat elpusztithatták volna. Kétséges volt a külhelyzet is, mert Európa szárazföldi hatalmai Törökországért nem lelkesültek. Oroszország lord Derby parlamenti nyilatkozata szerint, már juniusban gr. Suvaloff londoni nagykövete által közölte békefeltételeit: Rumélia egyrésze bolgár fejedelem-

séggé alakuljon, Szerbia és Montenegró nagyobbittassanak, Beszarábia Oroszországhoz csatoltatik, Románia független állammá nyilvánittatik; ezen kivánalmak Austriával is közöltettek, egyszersmind kijelenté azt is, hogy egy szárazföldi hatalom ellenzésétül sem lehet tartani. Az orosz külügyér egyszersmind kijelenté, hogy a czár Bosznia és Herczegovina egyrészének austriához csatolását nem ellenzi. Suvaloff nyilatkozata nem bizonyitja azt, hogy Austria-Magyarország Törökország feldarabolására Oroszországgal szövetségre lépett, de konstatálja, hogy Austria Oroszország szándékát ismerte és Törökországért nem lelkesedett, mert ha ezen feltételek által érdekeit veszélyezve látta volna, akkor Törökország megmentésére szövetségeseket igyekezett volna szerezni. Oroszország a kedvező külszin daczára Plevna feladása után nem mert mindaddig előnyomulni, mig Szolimán seregét tönkre nem tette. Végre január 9-én Szolimán is letette a fegyvert. Az orosz sereg Adrianápolyba vonult, megkezdődtek az alkudozások, vagyis a győző a legyőzöttnek San-Stefanóban márczius 30-án következő feltételek alatt adott kegyelmet:

1. Románia, Szerbia, Montenegró független fejedelemségeknek nyilatkoztatnak; Szerbia és Montenegró Törökországtul területet nyernek.

2. Beszarábia Oroszországhoz csatoltatik, Románia Dobrudzsával kárpótoltatik.

3. Oroszország javára Törökország ázsiai birtokai egyrészérül lemond.

4. Törökország 2,800 millió hadi kárpótlást fizet, mibül 2000 milliót török területtel válthat fel.

5. Bolgár fejedelemség alakul a két Ruméliábul.

6. Bosznia és Herczegovina önkormányzatu fejedelemséggé alakul, reformokat nyer, melyet a hatalmak biztositanak.

Ezen szerződés által Oroszország az Aldunának feltétlen ura lesz, mert Bosznia- és Herczegovinán Szerbia és Montenegró vagy megosztoznak, vagy Montenegróhoz csatoltatik, Austria befolyását teljesen elveszti, s mert ezen kis államok egyike sem szállhatott volna szembe az európai nagyhatalmakkal, mert a keleti egyház fejének az orosz czárt tekintették, mert mindenik nagyobbodás után vágyott, melyet részint Törökország romjaibul, részint Osztrák-Magyarországbul remélhettek, mindenik Oroszország hűbérese lett volna, vagyis Oroszország tényleg az egész európai Törökbirodalmat felfalja.

A san-stefanói békét a hatalmak nagyrésze kedvetlenül fogadta; Angliának nem tetszett, mert a zsákmánybul nem részesült és a béke Oroszországot közelebb hozta féltett kincséhez: Indiához. Németországnak nem tetszett, mert e béke által Oroszország első európai hatalom lesz és étvágya feltámadhatott volna Posenre. Francziaországnak nem tetszett, mert ha Oroszország ily döntő hatalom lesz, nélkülözhette volna a szövetséget, melyre Francziaország vágyott és számitott. Osztrák-Magyarország lételét közvetlenül fenyegette, mert Osztrák-Magyarország minden szlávjaival közvetlenül összeköttetésbe lép és Törökország után Austria és Magyarország kerülhetett volna a szőnyegre. Törökországot nem sajnálta egyik hatalom sem, erkölcsi érzete az

osztályt mindeniknek megengedte, de a nagy konczot Oroszországtul mindenik irigyelte. Ha a san-stefanói béke érvényesül, Törökország Maczedoniátul és szomszéd részeitül is elesik, mert Törökország és ezen tartományok közt a két Rumélia terül el, Törökország tehát ezekkel csakis vizen közlekedhetett volna. Austriára és Magyarországra a kis fejedelemségek felállitása még veszedelmesebb volt az összes Alduna elfoglalásánál, mert ha orosz hatalom alá kerülnek, a kancsuka, a nagy adó a pánszláv lelkesedést elölte volna a hóditmányokban, ellenben, ha a kis szerb, Montenegró megerősödik, a magyarországi szerbek, horvátok, az osztrák szlovenek, dalmaták, vendek azt remélhették volna, hogy a műveletlenebb társaikat ők fogják uralni. Románia a nagy szláv hatalomtul körülfogva, kényszerült volna Oroszországnak szolgálni és a nagyobbodás reményében a magyar románokat izgatni.

Az orosz czár a háboru előtt nyiltan felfogadta, hogy területet nem akar, hogy egyedüli czélja a keresztyénség diadala, midőn még a Pruthnál állt, Konstantinápolyt nem akarta, megelégedett az egyik Ruméliával, Austriát Boszniával és Herczegovinával kinálta; a plevnai győzelem után azomban már egész Ruméliát elvette, Bosznia és Herczegovinábul kis államot, tehát orosz hűbért akart alapitani. A hatalmak a csalfa játékot nem szentesithették, a védhatalmak Törökország területét biztositották, Törökország feldarabolása jogalapul szolgált a congressus megtartására; a nagy dobot Beakonsfield ütötte meg először, 60 milliót kért a fegyverkezésre; a congressus eszméjét mindenik érdekelt fél

elfogadta, a congressus helyéül a vezérhatalom fővárosát : Berlint tüzték ki.

A török-orosz háboru egy nemzetet sem érdekelt annyira, mint Magyarországot, a magyar nemzet hálásan emlékezett a számüzötteknek a törökök általi szivélyes fogadtatásárul, haragudott az oroszra, mert a közvélemény azt hitte, hogy 1849-ben Magyarország az oroszok támadása nélkül a függetlenséget kivivja, a kényuralmat, a sovány egyességet tehát az oroszoknak rótta fel; az oroszok rablására, durva bánásmódjára élénken emlékeztek; a magyar nemzetnek régi nagyságábul egyedül nemzetisége maradt fenn, az oroszok ezt 40 év óta folytonosan támadták, mert ügynökei, az orosz ujságok, a szláv nemzetiségeket ellenünk izgatták; a magyar szabadnak született, az orosz czár a kényuralmat képviselte, az oroszokat tehát már mint a kényuralom eszközeit, gyülölték.

Magyarországot veszély csak Oroszország felül fenyegette, mert a porosz király és általa a németek Austriát Németországbul kizárták és Magyarország létjogát elismerték, a germanizmus tehát, mely minket századok óta fenyegetett, megszünt és helyébe lépett a pánszlávizmus, mely Magyarországot tartományokra akarta feldarabolni. A közvélemény tehát a törökök mellett nyilatkozott, ezen közvélemény azomban csak mérsékelt lelkesedéssel birt, mert sem az ujjongó fiatalság nem alakitott a török hadseregben magyar legiót, de megelégedett a konstantinápolyi kéjutazással, az Abdul Kerim kardjával és az utczai tüntetésekkel, sem a higgadt polgárság nem nyitotta meg erszényét a szü-

kölködő törököknek. A kormány, az országgyülés többsége a törökök iránti lelkesedést nem osztotta.

A törökügyet kezdettül fogva lelkesen felkarolta a szélsőbal, népgyüléseket szervezett és a kormányt interpellácziói val gyötörte. Sokat a külügyekben sem az országgyülés, sem a kormány nem tehet, mert a külpolitika vezetése, a hadüzenet, a békekötés felségi jog, a közös ministert a két ország felelősségre vonhatja, de nincs itélőszék, mely ez ügyben biráskodik; a rendes katonaság és honvédség 1.110,000, ezen sereggel nemcsak háborut lehet inditani, de folytatni is lehet és elvégre, ha az ellenség az országba nyomul, ujonczozni is kell; a hadsereg 10 évre van megszavazva, miután a katonai állomány 10 évre van megszavazva, költségét sem lehet megtagadni, a rendkivüli költségeket a delegáczió szavazza meg és az országgyülések beiktatják, ezen delegáczióba a kormányok szemenszedett labanczaikat választatják be, majdnem lehetetlen tehát, hogy a hatalom a delegáczióban kisebbségben maradjon. Marad tehát majdnem egyedül az interpelláczió fegyvere, de ezt csak az forgathatja, ki kormányképességgel nem bir, mert a külpolitika rosszalása, miután ezt a király vezeti, a király cselekményeinek megrovása. A szélsőbal az interpelláczió fegyverét erősen használta és a kormányt folytonosan nyomorgatta.

Simonyi Ernő 1878. év február 28-án következő indokolt interpellácziót adott be:

Van egy más kérdésem, melyet ministerelnök urhoz akarok intézni. Ezen kérdés vonatkozik a mult interpelláczióra adott válaszára; azt mondja, hogy a béke

feltételeinek némely pontjai nem felelnek meg az osztrák-magyar monarchia érdekeinek és különösen nem felelnek meg azok, amelyek a hatalmi viszonyok megváltoztatására vonatkoznak. Én azt hiszem, hogy most, midőn ezen keleti kérdés egész komolyságában nehezedik reánk és most, midőn az ujságkihordóktul halljuk, mert azoktul több hirt hallunk, mint ministereinktül, itt az ideje, hogy nyilatkozzanak: összeakarják-e hivni a delegácziót és nagyobb összegü hitelt fognak-e tüle kivánni?

Igy állván a dolog, kell, hogy a kormány ezen feltételeket jelezze, mert eddig még azokat, mit az ország nyugton el nem nézne, nem preczisirozta.

Ha már a háboru lehető, a nemzetnek tudni kell, miért megy háboruba.

Ezt én azon okbul kivánom tudni, melyek azon érdekek, melyeket a kormány olyanoknak tekint, melyek azon megállapodások, melyek a magyar-osztrák monarchia érdekeibe ütköznek.

Annál inkább szükséges ez, mert az utóbbi időben külügyminister ur a megcsalatottra játszta magát, mintha olyasmi történt volna, melyrül előbb tudomása nem volt, eddig azt mondta: „a monarchia érdekei mindenesetre megfognak óvatni“, most azt mondja: „történtek olyanok, melyek a monarchia érdekeivel össze nem férnek.“ Midőn azt mondja, hogy gróf Suvaloff az orosz nagykövet lord Derbynek, az angol külügyérnek megjegyezte, hogy azon rossz hatás elháritása, mely ezen propositiók előleges nyilvánosságra hozatala által okoztathatnék, Gorcsakoff herczeg jónak találta azokat, mint

szorosan bizalmi közlést ugy gr. Andrássyval, mint hg. Bismarkkal közölni.

Én azt látom, hogy az angol parlamentben előterjesztett okmányok szerint semmi sem történt, mirül gr. Andrássynak már juniusban tudomása ne lett volna, akkor midőn még az oroszok a Dunán sem keltek át, akkor ugyanis az orosz kormány tapogatódzni akarván, hogy mi lenne az angol kormány nézete a békefeltételekre nézve, londoni követét megbizta, hogy tapogatódzék a külügyministernél ily és ily békefeltételek elfogadása miatt. Azon békefeltételek elvileg a jelenlegi békefeltételek, tehát ez ujság? S hogy ez nemcsak lord Derbyvel közöltetett, de gróf Andrássyval is, azt ismét egy másik, három nappal később kelt jegyzék mutatja, 1877. junius 1-jén. Még azt a megjegyzést teszi hozzá lord Derby, hogy ő exellencziája az orosz követ ismételve kijelentette azon meggyőződését, hogy egy szárazföldi hatalom ellenzésétül sincs mit tartani. Ez tehát oda mutatna, hogy már a mult évi junius 1-jén gróf Andrássy beleegyezett abba, hogy Bulgária egy önálló autonom állammá alakittassék, Szerbia és Montenegró nagyobbittassanak, hogy Beszarábia Oroszországhoz visszacsatoltassék, hogy Románia független állammá nyilvánittassék, sőt kijelentette azt is, hogyha netalán Austria-Magyarország maga részérül valami compensácziót követelne avégett, hogy akár az Oroszországnak a beszarábiai és batumi kerületek hozzácsatolása folytán történt nagyobbodásáért, akár pedig Bulgária és más keresztyén hatalmak által nyert előnyök és uj alakulásokkal szemben compensáltassék, az orosz czárnak semmi el-

lenvetése az ellen, hogy Austria-Magyarország ezen compensatiót Boszniában és részben Herczegovinában keresse.

Tehát ezekben a feltételekben elvileg megvan mindaz, ami a mostani feltételekben talán jobban, részletesebben ki van fejtve.

Igaz, hogy a junius 8-án ily módon készült memorandumban az orosz követ csak Bulgáriának a Balkánon túl eső részét értette. De hat hónappal rá azt mondja az orosz követ: „a helyszinén történt tüzetes vizsgálat után Gorcsakoff herczeg azon meggyőződésre jutott, hogy Bulgáriának két tartományra osztása kivihetetlen, hogy tehát Bulgáriának ugy a Balkánon innen, mint túli része egy tartománynyá alakuljon, amibül a török hivatalnokok eltávolittassanak, az erősségek és várak lerontassanak és az önkormányzat egy ottan alakitandó nemzeti sereg oltalmára fogna bizatni.

Ha ez nem sértette meg az osztrák-magyar monarchia érdekeit mult évben, akkor nem látom át, miként sértheti most. Ha pedig sértette, akkor azt hiszem, a kormány tett valami intézkedéseket, hogy azon veszedelem a monarchiátul elhárittassék.

Ez irányban kivánom ezen interpellácziót a ministerelnök urhoz intézni és miután ugy vagyok értesülve, hogy néhány nap mulva a delegácziók összehivását kivánják, én azt hiszem, hogy ugy ezen kérdések fontossága, mind az ország izgatott állapota, mind a külügyi vezetés tisztessége megkivánják, hogy az ily kétszinüség vádja sokáig a kormányon ne maradjon, ennélfogva remélem, hogy ministerelnök ur még bécsi utja előtt válaszolni fog:

Interpelláczió.

Van-e a kormánynak tudomása arrul, hogy Törökországban több magyar és osztrák állampolgár az orosz hadcsapatok parancsnokai által kivégeztetett?

Ha igen, micsoda eljárást szándékozik a kormány követni, hogy az állam és polgári jogokat biztositsa és a gyilkos merényletért elégtételt nyerjen.

Továbbá, tekintettel a ministerelnök urnak e hó 19-én adott válaszára, melyben a többi közt kijelenté, miszerint az Orosz- és Törökország közt létrejött béke-alappontozatok némely megállapodásai, jelesen azok, melyek a hatalmi viszonyok megváltoztatását idézhetnék elő a keleten, a magyar-osztrák monarchia érdekeinek nem felelnek meg, kérdem a minister urat: melyek azon megállapodások, melyeket a kormány a magyar-osztrák monarchia érdekeibe ütközőknek tart?

Mikor tudta meg a kormány az orosz uralkodónak ebbeli szándékát, mely szerint az esetleges békekötésnél a hatalmi viszonyoknak oly megváltoztathatása idéztethetnék elő a keleten, melyek a magyar-osztrák monarchia viszonyainak meg nem felelnek?

Tett-e a kormány, mikor és miféle intézkedéseket, hogy az ily módon fenyegetett államérdekeket a veszélytül megóvja, illetőleg a veszélyt elháritsa?

Szilágyi Dezső: a bosnyák menekültekrül (Május 1.):

T. ház! Midőn a magyar kormánynak tagjai Bécsben tartózkodtak, felmerült azon hir, hogy a monarchia közös kormánya kijelentette a fényes porta irányában, hogy a boszniai menekültek hazájukba vissza fognak

küldetni s ha a fényes porta nem képes biztositékot nyujtani arra, hogy ezek otthon minden erőszak ellen meg lesznek védve: a monarchia nemcsak a visszakisérést, hanem a menekülteknek saját hazájukbani megvédését is önönerejével fogja eszközölni, sőt arrul is beszéltek, hogy magas állásu férfiak ezen tartományokbani kormányi missióra szólitattak fel.

Ezen hirek komolyak lévén, interpellácziót kell ministerelnök urhoz intéznem; tennem kell ezt azért is, mert nem hiszem, hogy alapja pénzmegtakaritás lenne, mert afelett kételkedni nem lehet, hogy ha ezen boszniai menekültek hazájukba visszakisértetnek, ott, ahol semmijük nincs, ott, ahol legalább az első hónapokban megélni nem tudnak, ha még fegyveres erő küldetik is védelmükre, a tartásukra eddig forditott összegbül valami megtakaritás nem lesz lehetséges. Ha tehát pénzmegkimélési viszonyok nem vezetnék a monarchia közös kormányát, és ha e kormány mégis el van határozva, hogy ezen menekülteket hazájukban megvédje: tényleg oly lépést készül tenni, mely Bosznia occupácziójának neve alatt ismeretes, és készül tenni azon bevallott szándékkal, hogy azon keresztyéneknek védelmét, kiket önön törvényes felsőbbségük, a török megvédeni nem képes, ő vegye át.

Én nem tartom sem a jelenlegi időpontot, sem azon informácziókat, melyekkel birok, alkalmasaknak és elégségeseknek arra, hogy ezen lépés hordereje és helyisége iránt nyilatkozzam, mindig feltéve, hogy ezen hir való, de annyit mindenesetre kifejezhetek, hogy ha még a körülmények a közös kormány ilynemü lépésének szük-

ségét tüntetnék is fel, igazolva az csak akkor lehet, ha nem lesz azon hordereje, hogy bennünket eltávolitson azon hatalomtul, amelynek érdekei a keleti kérdésben a mi érdekeinknek természetes társai, amelynek törekvése a keleti kérdésben hasonnemü czélokra van irányozva, mint a mi törekvéseink, szóval, ha e lépés bennünket Angliátul el nem távolit. Azt ugyanis a legveszedelmesebbnek tartanám s azért fel sem tételezem, hogy ezen lépés az Oroszországgal való megegyezésnek következménye s azon irányzatnak, melyet Anglia a keleti politikában követ, ellenére vagy ignorálásával történnék.

Ennélfogva ministerelnök urhoz következő interpellácziót intézem:

1. Van-e tudomása a ministerelnöknek arrul, hogy a bosnyák menekültek 1-ső május után hazájukba visszaküldetnek s ha a török kormány elegendő biztositékot nem nyujt, a monarchia védelme alatt fognak-e visszakisértetni és ott maradni?

2. Való-e ezen hir?

3. Ha való: mik a monarchia közös kormánya ezen elhatározásának indokai? és valjon a visszaküldött menekültek további védelmének Boszniában való átvétele a magas porta beleegyezésével s a garantirozó nagyhatalmak, jelesen Anglia belenyugvásával történik-e?

Simonyi Ernő: május 13. Reánk, magyarokra nem lehet közönyös az, hogy a nemrég lefolyt orosztörök háborukban mily viszonyok alakultak és mily változások történtek hazánk délkeleti határain. Tudja a képviselőház, a hirlapok hozták egymásután a hireket

azon eljárásrul, melyet az orosz hadsereg különösen a velünk szomszédos Romániában tanusitott.

Azomban, mint majdnem mindenkor, ily esetekben a hirlapok tudósitásai nem megbizható források, mert ma állitanak valamit, holnap ugyanazt megczáfolják, módositják, vagy egészen visszavonják. Azomban a legközelebbi időben közzététettek az oláh kormány hivatalos jegyzékei, melyekben ezen dolgok már hivatalos módon terjesztetnek elő s igy kevés kétség táplálható azok valódisága iránt.

A tisztelt ház méltóztatik tudni, hogy a háboru kitörése alatt Románia és Oroszország között egy szerződés, egy konvenczió jött létre, talán april 16-án, mely szerint beleegyezett a román kormány, hogy Románia területén az orosz csapatok átvonulhassanak. Most azomban kitünik az, hogy az orosz csapatok nemcsak átvonulni, de megtelepedve oly intézkedéseket tesznek, melyekbül méltán lehet következtetni, hogy állandó vagy legalább hosszu ideig tartó állomásokat akarnak elfoglalni. Ily körülmények közt mi államérdekeinket nem tarthatjuk megóvottaknak és biztositottnak addig, mig egy oly hatalom, mint Oroszország, Magyarország beleegyezése nélkül, Magyarország határán nevezetes seregeket pontosit össze. A legközelebbi időben, körülbelül 60,000-et meghaladó összegre teszik az orosz hadsereg számát Romániában.

De nem elég az, hogy azon seregek ott nem vonulnak rögtön keresztül, hanem intézkedéseik maradandó állásfoglalásra hagynak következtetni, világos még az is, hogy oly strategiai állásokat foglalnak el, melyek képessé teszik a csapatokat, hogy maguknak Románia

birtokát biztositsák s a román hadsereget, mely épen előttük vonulva el kis Oláhországban foglal el állást, mintegy bekeriteni és megsemmisiteni igyekeznek, de másrészt Magyarország és különösen a Magyarország erdélyi részeibül kivezető szorosok ellenében oly állásokat foglalnak el és oly védelmi munkát visznek véghez, melyek vagy fenyegetik, vagy legalább mindenesetre veszélyeztetik ezen szorosok szabad átkelését.

Ezen állapot Magyarország érdekeivel összeférhető nem lévén, én egy kérdést akarok intézni a t. ministerelnök urhoz és azért voltam bátor azt ma sürgősen tenni, mert ugy vagyok értesülve, hogy a ministerelnök ur a holnapi napon némi felvilágositásokat szándékozik adni a keleti ügyekre vonatkozólag, a 60 milliós kölcsön tárgyalását megelőzőleg. Reménylem, hogy ugyanakkor ezen tárgy iránt is, mely szoros összefüggésben áll azon intézkedésekkel, melyek bennünket Keleten legközelebb érdekelnek, szintén fog némi felvilágositást adni.

Interpelláczióm a ministerelnök urhoz következő:

Tekintve a nemrég lefolyt orosz-török háboru folytán hazánk délkeleti határain történt változásokra és eseményekre, Magyarország államérdekei megóvása szempontjábul kérdem a ministerelnök urat:

Van-e a kormánynak tudomása arrul, hogy az ujabb időkben 60,000 főre menő orosz hadsereg szállotta meg Románia területét és azon a legjobb strategiai pontokat elfoglalván, oly intézkedéseket tett és tesz melyekbül világosan látható, hogy itt nem az orosz haderőnek az 1877. april 16-iki konvenczió szerinti átvonulása, hanem az ország maradandó elfoglalása czéloztatik.

Egy erős hadtest Bukarest kapui előtt foglalt állást.

Ploestiben és Foksánban pedig nagyerejü védelmi erődöket és sánczokat készit az orosz hadsereg.

Galaczon az orosz katonai hatóság a városi elöljáróságtól helyet kért egy tüzértelep felállitására.

Jassyban, Galaczon és más városokban az orosz főtisztek szállást fogadtak fel maguk és családjaik számára, ami mindenesetre hosszabb idejü megtelepülési szándékot jelent.

És tekintve, hogy a legujabb időben az orosz sereg a jelzett strategiai állásokon kivül Pitestit is elfoglalta és tekintve, hogy Viddin már amugyis az oroszok kezében van, ugylátszik, hogy ezen állásfoglalás által nemcsak a kis Oláhországban összpontosult román hadsereg bekeritése és esetleg megsemmisitése czéloztatik, miszerint azután Románia egészen az orosz hatalom alá kerüljön, hanem egyszersmind az Erdélybül Romániába vezető szorosok ellenében is, ha nem fenyegető, de mindenesetre erős védelmi állásfoglalás által a magyar állam érdekei nagymérvben fenyegetve és veszélyeztetve vannak.

Kérdem továbbá a minister urat:

Ha a kormánynak az orosz hadsereg minden mozdulatairul tudomása van, mikép engedhette meg, hogy Magyarország délkeleti határai és különösen az erdélyi részek majdnem minden fedezet nélkül védtelen állapotban hagyassanak egészen mostanáig.

Ismeri-e a kormány az orosz hadak elhelyezésének és állásfoglalásának valódi czélját Romániában? és végre

szándékozik-e a kormány és minő intézkedéseket tenni a jövőre, hogy az állam érdekei minden lehetőséggel szemben megóva és biztositva legyenek?

Irányi Dániel interpellációja a ministerelnökhöz (Április hó 3-án):

Az angol külügyi államtitkár által a parlament elé terjesztett egyik hivatalos okirat szerint gróf Suvaloff orosz nagykövet Londonban 1877. évi junius hó 8-án Derby lorddal bizalmasan közölte azon feltételeket, melyek alatt Oroszország hajlandó lenne a portával békét kötni, ha az e végett hozzá fordulna, mielőtt még az orosz sereg a Balkánon átkelt volna.

Ezen feltételek egyike az volt, hogy Bulgária a Balkánig hűbéres autonom tartománynyá alakittatnék Európa garanceziája alatt; a török csapatok és tisztviselők eltávolittatnának, a várak pedig lefegyvereztetvén, leromboltatnak.

Bulgáriának a Balkán déli oldalán fekvő része, valamint a többi keresztyén tartományok számára a hatalmak rendes közigazgatást biztositanak.

Szerbia és Montenegró megnagyobbittatnak, Bosznia Herczegovina pedig jó nemzeti közigazgatást biztosító intézményekben részesülnének.

Ezenfelül a háboru terheinek megtéritése fejében Oroszország a maga számára vissza fogja követelni Beszarábiának azon részét, melyet 1856-ban átengedett, valamint Batumnak a szomszéd területteli átengedését, mely esetben Románia akár függetlenségének elismerése által, akár pedig, ha tovább is hűbéres állam maradna, Dobrudzsának egyrészével kárpótoltatnék.

S ha Austria is követelne maga számára akár az Oroszország által nyert szerzeményekért, akár biztositékul azon változtatásokért, melyek a keresztyén fejedelemségek javára történnének: Oroszország nem fogná a maga részérül ellenezi, hogy azt Boszniában és részben Herczegovinában keresse.

Ezen feltétek — jegyzi meg végül Oroszország képviselője — úgy Andrássy gróffal, mint Bismark herczeggel is közöltettek igen bizalmasan és az orosz nagykövet meggyőződése szerint egyik szárazföldi hatalmasság részérül sem kell tartani ellenkezéstül.

Kérdem tehát a ministerelnök urtul:

1. Való-e Suvaloff grófnak azon állitása, hogy a most emlitett békefeltételek a mi külügyi hivatalunkkal is közöltettek s mi alapon mondhatta a nevezett nagykövet azt, hogy egyik szárazföldi hatalmasság, tehát Austria és Magyarország ellenzésétül sem kell e részben tartani Oroszországnak?

Az Orosz- és Törökország között San-Stefanóban kötött béke feltételei immár a kormánynyal közölve lévén, kérdem:

2. Hajlandó-e ministerelnök ur azokat a képviselőházzal is közölni s egyuttal arról is nyilakozni; a kormány ezen szerződésnek, mely pontjait tartja Austria és Magyarország s melyeket Európa érdekeibe ütközőknek?

3. Osztozik-e azon nézetben, hogy azon szerződés egész teljességében és annak minden pontja tartozik-e a párisi békekötést aláirt hatalmasságok birálata alá?

4. Mit szándékozik a kormány saját magunk és

Európa érdekei biztositására tenni s kész-e ha a congressus létre nem jön, szükség esetére azon állammal, illetőleg azon államokkal szövetkezni, melyek ezen érdekek megóvása végett erélyesen fellépni hajlandók.

Báró Bánhidi Béla és társai a ministerelnökhöz (april 3.): szándékozik-e a ministerelnök ur törvényadta befolyásánál fogva odahatni, hogy Románia területi épsége fenntartassék?

Helfi Ignácz Bosznia elfoglalásárul (junius 28.): A minister ur tegnapi nyilatkozata mindenkit megdöbbentett; ezen nyilatkozat végszavai ekként hangzanak: egyet tudok, a mit mondottam hónapok előtt, azt, hogy déli határainkon a szláv államok kezet fogva, ott egy folytonos lánczolatot képezzenek lábaink körül, Magyarország érdeke soha sem kivánta."

Én azt hiszem, hogy a ki magyarul tud, e szavakbul egyebet nem olvashat ki, mint hivatalos constatálását annak, a mitől Magyarország évek óta tart, a mit a kormány éveken át folytonosan tagadott, úgy a mi kormányunk, mint a közösügyi kormány, t. i. jelenti azt, hogy a kormánynak csakugyan elhatározott szándéka Boszniát és Herczegovinát seregeink által megszállatni, később, nem tudom a monarchiának melyik részéhez csatolni.

Előadtam tegnap az okokat miért tiltakozik ez ellen a közvélemény, ennélfogva csak röviden érintem ma lehető káros következményeit. Első következménye lenne az, hogy Törökországot ellentálló ellenségünkké tennénk; a második, hogy Szerbiának és Montenegrónak összes ódiuma reánk háramlana; harmadik pedig, hogy bol-

dogitási szándékunkért egész Bosznia és Herczegovina ellenségünkké válna, ellenségünkké, mert erőszakkal foglalnánk el. Ha pedig katonailag lesz occupálva, gyülölsége még nagyobb lesz, majdnem elkerülhetlen az, hogy ezen népeket magunkra uszitjuk és ez által a muszka kezébe fegyvert adunk, hogy a jövőben majd egy alkalmasan kiszemelendő perczben terveit végrehajtsa velünk szemben.

Érzi ezt minden magyar ember, lehet, hogy valamelyik minister, talán a külügyminister, vagy bármely más diplomata diplomatice kitudja magyarázni azt, hogy monarchiánknak, mint nagy hatalomnak, ez még is előnyére válik; nem akarom ezt taglalni, de az kétséget nem szenved, hogy a magyar elemre nézve ez oly csapás, melynél nagyobbat nem képzelhetünk.

Azt mondta a ministerelnök ur bámulatos bátorsággal, megvallom, hogy: azt mondja, a mit hónapok előtt mondott; már engedelmet kérek, hogy minister nyilvánosan ilyet merjen mondani, csakugyan nem hittem volna.

Hiszen éppen ellenkezőjét mondta ennek mindig minden felszólalása alkalmával, mit mondott ő mindig? először kijelentette ismételve, hogy nem fog belenyugodni uj szláv államok alakulásába és ugy látszik, épen ebbe nyugszik bele. Kijelentette, hogy déli határainkon semmi szándéka nincs a kormánynak uj birtoklási viszonyokat — mint magát kifejezni méltóztatott — előidézni, ez pedig uj birtoklási viszony volna, mert Bosznia és Herczegovina eddig Törökországé volt.

De nemcsak ő mondott ennek ellene, de ellene mon-

dott minden alkalommal a közös kormány is. Hiszen a mult évben a delegáczió előtt gróf Andrássy kijelentette, hogy Bosznia és Herczegovina elfoglalásának még csak eszméje is egy „non sens“, unsinn, mint magát kifejezte, és a legutolsó delegáczió alkalmával, midőn a 60 milliós hitelrül volt szó, midőn azt megszavazta, egy feltételhez kötötte, hivatkozom Falk képviselő urra, mint annak szerkesztőjére, azon feltételhez, — habár világosan nem mondta ki, mert önök módositották mindenképen, de a határozat annyit mindenesetre tartalmaz, hogy önök ezen 60 millió hitelt megszavazták azon világos feltevésben, hogy az Bosznia és Herczegovina elfoglalására nem lesz forditva. És ilyen történt dolgok után most előállni azzal és azt mondani: én hónapok előtt is ezt mondtam, hogy mit jelent az itt, azt ministerelnök ur nem magyarázta ki, mert ő mindig akképen beszél, hogy a rákövetkező napon lehessen jobbra és balra magyarázni szavait. De szerintem ez azt jelenti, hogy be kell ékelni az osztrák-magyar monarchiát, mert az a 22 kilométernyi föld rendkivül veszélyes a monarchiára.

Nem tagadom, hogy a ministerelnök ur rendkivül ügyesen vezeti az ügyet; két évig homályban tartotta a dolgot, bármely alakban intéztünk hozzá kérdést, mindig akkép válaszolt, hogy válaszából felvilágositást nem merithettünk; fenntartotta azt az utolsó pillanatra és az országgyülés feloszlatása perczében használt olyan frázist, a mely világosan jelentse, hogy Boszniába és Herczegovinába belemegyünk azért, hogy majd a jövő országgyülésen, midőn kérdőre fog vonatni, hogy az or-

ság közvéleményével ellentétes lépést tett, a ministerelnök ur azt mondhassa, hogy hiszen ezt bejelentette már a mult országgyülésnek és aki magyarul ért, megérthette az ő bejelentését, hogy igenis elfogjuk foglalni Boszniát és Herczegovinát.

Megvallom, hogy ez igen ügyes játék és legyen szabad egyre figyelmeztetni a kormányt; igen sokat tehet a kormány, most az országgyülés szétmegy, önök tehetnek, amit akarnak, de vegyék fontolóra azt, hogy ha a kormány az országnak oly egyhangu nyilatkozata után az országház termében, a sajtóban, a törvényhatóságokban és a népgyülésekben a nemzetnek egyhangu kifejezett nyilatkozatával szemben, mégis felhasználva a két országgyülés közti időközt, annak ellenkezőjét akarja cselekedni: nemzedékek átka nem volna elégséges kiengesztelni azon hazaellenes bünt, amelyet ily uton elkövetnek. Ez oly perfid kijátszása a parlamentárizmusnak, oly rut játék a nemzet érdekével, hogy ennél nagyobbat én képzelni sem birok. Ennek folytán bátor vagyok a ministerelnök urhoz következő kérdést intézni:

Interpelláczió a ministerelnök urhoz (Junis 28.):

A tegnapi ülés folyamán a ministerelnök ur egy nyilatkozatot tett a keleti ügyekre vonatkozólag, melynek végszavai a következők: „Egyet tudok és ez az, amit megmondottam hónapok előtt, hogy azt, hogy déli határainkon a szláv államok egymással kezetfogva, ott egy folytonos lánczolatot képezzenek lábaink körül, Magyarország érdeke sohasem kivánná.“

Miután e szavakbul aligha lehet egyebet követ-

keztetni, minthogy Bosznia- és Herczegovinának haderőnk általi megtámadása csakugyan a kormány feltett szándéka;

tekintve, hogy az ország közvéleménye minden rendelkezésre álló módon ez ellen tiltakozott, sőt Austria közvéleménye is ellene nyilvánult;

tekintve, hogy a delegácziók a 60 millió hitel megszavazása alkalmával, ezt azon kijelentett feltevésben tevék, hogy az általuk megszavazott összeg e czélra nem fog fordittatni, s ugyanily értelemben nyilatkozott ez alkalommal a képviselőház.

Kérdem:

Hajlandó-e a t. ministerelnök ur az általános aggodalmat keltett fenntebb idézett szavait megmagyarázni.

Ürményi Miksa nyilatkozata és határozati javaslata a külpolitika tárgyában, aláírva a személyi ellenzéktül (Május 14.):

A 60 millió csak akkor tagadtathatnék meg, ha biztosan tudnánk, hogy az nem a kitüzött czélra fog fordittatni, ezt nem hihetem, tehát megszavazom.

De szükségesnek tartok egy fenntartást és igy magam és barátaim nevében kérem a házat, hogy kegyeskedjék egy határozati javaslatot, melyben ezen fenntartásnak eszméjét kifejtjük, elfogadni.

Ha valaki ezen preventiv intézkedést sajátságosnak tartaná, annak azt felelem, hogy ez a kormány által teremtett parlamentáris helyzetnek folyománya. Önök uraim igy szólnak hozzánk, önök nincsenek bizalommal a kormány iránt, önöknek szükséges a na-

gyobb világosság; a többség ellenben elégnek tartja a bizalmat a személyekben.

Ez azomban még a többség álláspontjárul sem elegendő, mert bár igen becsülöm némelyek nagytehetségét, ők sem képesek igazolni: miért pártolják a kormány külügyi politikáját, mert egyik sem tudná bebizonyitani, mi a kormány külügyi politikája.

Az ellenzék ezen állással szemben kötelességét megtette, voltak, kik ismételt interpellácziói által a háznak majdnem rosszalását vonták magukra.

Nyilatkoztunk többen többször, mindnyájan a jogi alapot a párisi szerződésben kerestük. Lehet, hogy ennek megváltoztatását Európa még szükségesnek fogja találni, de mindaddig, mig ez meg nem történik, ezen nemzetközi szerződés az egyedüli fontos nagy okmány, amelylyel a változtatások ellenében érvelni lehet.

A párisi szerződésnek a törökügyekrüli 7. czikke következőleg szól:

A franczia császár ő felsége, az osztrák császár ő felsége, a porosz király ő felsége, Nagy-Brittania királyné ő felsége, a minden oroszok czárja és ő felsége a sard király, a magas portát, az európai nyilvánjog és az európai konczertnek részesévé jelentik ki. Ő felségeik kötelezik magukat, hogy az ozman birodalom függetlenségét és területi épségét tisztelni fogják, nemkülömben kölcsönösen biztositják ezen kötelezettség pontos megtartását és minden ezt veszélyeztető eljárást közérdekü kérdésnek fognak tekinteni.

Mi azt hisszük, hogy csak ezen szerződésre hivatkozva lehetett volna egy meghatározott irányu poli-

tikát helyesen jelezni. De megengedem, hogy lehető egy másik ut is, akkor ki kellett volna mondani, hogy ezen szerződés nem tartható, hogy ennek megváltoztatását czélozzuk és jelezni kellett volna, hogy azt minő irányban czélozzuk. Ez szabadságában állott volna a kormánynak, de sem egyik, sem másik nem történt. Méltóztassék megengedni, hogy pár szóval vizsgáljam, hogy ezek helyett tulajdonképen mi történt.

A tényeket mindenki ismeri, Boszniában kezdtek lázongani, néztük; Szerbia fegyvert ragadott, néztük; az orosz háboru keletkezett, néztük és a legrészrehajlóbb neutralitást gyakoroltuk. Ha a t. minister ur tagadná, bebizonyitását az utánam következő szónokokra bizom.

Ezek a tények. Beszéltek ezen idő alatt azon hirlapok, melyek általános tudat szerint a kormányhoz közel állanak. Jól tudom, hogy a kormányt sem egyes, sem néhány czikkért nem lehet felelőssé tenni, de egy-két éven át vörös fonalként, a hirlapirodalomban keresztül menő irányért és a kormányhoz közel álló uraknak nyilatkozata összegéért a kormányt nem menthetem fel minden felelősségtül.

Nemcsak mi tudtuk ezt, de a kormánynak több eszköz állván rendelkezésére, magának minden dologrul tudomást szerezni: állitani, hogy a kormány azt nem tudta, teljes lehetetlenség. Hogy azt nézte, bizonyitja azt, hogy akarta, hogy a közvélemény azt higyje róla, hogy azon irányt követi, melyet a hozzá közel álló emberek és a hirlapok egész két éven át szakadatlanul hirdettek. Ezek voltak a hirlapok.

Ezután jönnek a kormánynak kijelentései.

Méltóztassanak megengedni, hogy én csak egyre hivatkozzam és hogy egy álljon a többi helyett.

A ministerelnök ur a mult nyáron következőket mondotta el a házban: „És szolgáljon megnyugtatásul, hogy senkivel szemben és semmi irányban arra nézve, hogy mit fogunk tenni a magunk érdekének megóvására, sem szövetségünk, sem kötelezettségünk nincs, hanem teljes mérvben birjuk önelhatározásunk szabadságát.“

Méltóztassék csak visszaemlékezni, hogy a külügyér ur akkor már Reichstadtban volt, hogy Reichstadtban mi történt, azt nem tudom; de hogy nem történt semmi, azt minden gondolkozó ember tagadni fogja. Meglehet, hogy talán csak laza elbeszélések, meglehet, csak laza elhatározások; de történt ott, ami ellentétben áll azzal, mit a kormány, amikor szólott, jelzett. Ismételve a három dolgot: a tényeket, a hirlapokat, a kormány közegeinek nyilatkozatát.

A tény Oroszország érdekében folytatott politikára hagy következtetni, a kormány minden közegeinek enunciatiója Törökország érdekében folytatott politikát mutat, a kormány kijelentései pedig többnyire impossibilis dolgokat állitanak. Kivonata az egész követett politikának: I. Törökország tarthatlan, mert amikor lehetett volna, nem védetett; II. nem kell az orosz hóditás; III. nem kell uj államok keletkezése az Al-Dunánál; IV. nem kell Bosznia okkupácziója, mert az osztozás politikáját nem óhajtjuk.

Meglehet, tisztelt ház, hogy ezen tényeknek egyi-

két vagy másikát nem elég szabatosan adtam elő, egész nagyságukban azomban igy vannak. Ezt alig fogja valaki tagadásba hozni, valamint azt sem, hogy következőleg egy ismeretlen dologgal áll szemben nemcsak ő, de áll az egész állam: és ezért menthető lesz még azok előtt is, kik preventiv intézkedéseket nem helyeselnek, hogy én egy határozati javaslatot nyujtok be a háznak.

Mi szükségesnek tartjuk, amennyire csak lehet, a nélkül, hogy a kormánynak kezeit azon mértéken túl, melyet magunk sem akarunk, megkötnők, jelezni általános nézeteinket és óhajtjuk különösen lehetetlenné tenni a háznak egy kijelentése által oly politika kezdeményezését, melyet mi végtelen károsnak tartanánk, értem az annyiszor szóba hozott és hangoztatott boszniai okkupácziót.

Igen kérem a többséget és a kormányt, méltóztassék, nem szavaimat, azokat könnyü lesz czáfolni nálamnál sokkal ügyesebb szónokoknak, de határozatunkat magát a lehető legnagyobb objectivitással megitélni és abban nem látni bizalmatlansági szavazatot, mert nem akar az lenni, preventiv intézkedés ez, mely azokkal, melyet a kormány eddig a házban nyiltan bevallott, összeütközésbe nem jő. Kissé mélyebben megy belé a külügyi intentiók értelmezésébe, mint a kormány ezt eddig tette; de nincs azon iránynyal, melyet itt nyiltan bevallott ellentétben, ugy, hogy ha ezen irány nem volna eléggé jelezve, ha azon eset forog fenn, hogy a kormány annál, mint eddig, ha kissé mélyebben akarna benyulni a játékba, a dolog

fenekére menni, ha ezen eset áll: akkor meglehet, hogy a kormány saját politikája másképét fogja látni ezen intentióban, melyet határozati javaslatunk tartalmaz.

T. ház! ismétlem, ne méltóztassék ezt bizalmatlanságnak tekinteni, hanem annak, aminek bátor voltam nevezni, óvatosságbul és bizonyos aggodalmakbul eredt nyilatkozatnak.

A határozati javaslat igy hangzik:

A képviselőház, midőn a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságok által megállapitott 60 milliónyi rendkivüli hadügyi költség fedezetét megszavazza, egyszersmind kijelenti, hogy károsnak tart oly politikát, melynek czélja nem a san-stefanói előzetes békekötésben megkisérlett orosz hatalmi túlterjeszkedésnek meggátlása és ezáltal az európai nemzetközi jogállapot biztositása, hanem a Törökbirodalom területén való osztozkodás, s mely a monarchiát ellentétbe hozza azon hatalmasságokkal, melyek Oroszország ama kisérletének ellenállanak és ily politika kezdeményezésének tekintené és ennélfogva helytelennek tartaná a Törökbirodalom bármely tartományának ama hatalmasságok ellenére eszközölt megszállását. Apponyi, Horánszky, Mudrony, Pulszky, stb. Ürményi azomban maga és társai nevében a határozati javaslatot visszavonta.

Tisza Kálmán nyilatkozatai.

(Május 14.)

A külügyi politika vezethetésének akármelyiknek alapfeltételeül tekintem, hogy ne tétessék az ki azon

veszélynek, s ne alkottassék ma azirán oly precedens, mely szerint minden perczben és minden külügyi politika lehetetlenné tétetnék a két törvényhozás ellentétes nézete által, mely szerint nem volna mód annak cruálására, hogy a kettőnek együttvéve többsége mit kiván, mert ha ily precedens alkottatik, minden néven nevezendő külpolitikai befolyás lehetetlenné van téve, ami azt hiszem specialiter Magyarországnak nem áll érdekében.

Nem szándékozom Ürményi urral hosszasabb polémiába ereszkedni, azt azomban nyilvánitom, hogy bármit mondjon vagy higyjen ő a Reichstadtban történtekrül, én azt, amit a mult nyáron mondottam, hogy a monarchia sem szövetség, sem kötelezettség által szabad rendelkezési jogában akadályozva nincsen, ma is fenntartom és határozottan állitom, hogy igazam volt akkor, midőn ezt mondottam, s igazam van ma, midőn ugyanezt állitom. Valamint azon vádat sem ismerhetem el, hogy hirdettünk volna török érdekbeli politikát és a monarchia csinált volna orosz érdekbeli politikát.

Hogy nem követtünk orosz politikát, mutatja azon állás, melyet ma is elfoglalunk, de hogy nem mondtunk és nem mondtam ellenkezőt soha, hogy nem mondtuk azt soha, hogy török érdekbeli politikát fogunk követni, hivatkozom nyilatkozataimra, melyekben számtalanszor, midőn tőlünk török érdekbeli politika követése követeltetett, határozottan megmondtam, hogy sem török, sem orosz politikát nem fogunk követni, hanem saját érdekeink politikáját fogjuk kö-

vetni. Tehát azzal, hogy valaha azt mondtam, igazságosan vádolni nem lehet.

Ami a részrehajló vagy részrehajlatlan semlegességet illeti, annyit mondhatok, hogy eziránt igenis a kormány az interpellácziókban többször megtámadtatott; a kormány azokra mindannyiszor felelt, s legalább azt kell hinnem, hogy az eziránti vád alapos voltát mindannyiszor megczáfolta. Én külömben hivatalos működésem körébül annyit mondhatok, hogy azzal igenis váldoltattam tényeim, rendelkezéseim alapján, hogy szigorubban értelmezem a semlegességet Oroszország irányában, de az ellenkező oldalrul azok által, kik legjobban tudhatták és akik ezáltal érintve voltak, soha nem vádoltattam.

Külömben t. ház! röviden a következőkben foglalhatom össze azt, amit legalább részemrül szerencsés voltam többször kimondani. Kimondottuk azt, hogy feladatának tekinti a monarchia külügyi kormányzata megvédeni a monarchia érdekeit békés uton, ha lehet, megvédeni minden viszonyok közt és minden eszközökkel, ha békés uton nem lehet. Kimondatott, hogy érdekeinket Európával együtt óhajtjuk megvédeni, hogy azt hisszük, ami érdekeink majdnem mind európai érdekek is, de hogy meg kell védnünk saját érdekünket is, ha másképp nem lehet, önmagunknak is. Ugyanazon szempontbul nyilvánitotta a kormány azt is, hogy a san-stefanói békének több pontja van olyan, melyet a magyar-osztrák monarchia érdekeivel megegyeztetni nem lehet.

Ez volt, gondolom s hozzáteszem még, amire már

reflektáltam, hogy a szabad kezet a magunk számára megtartottuk, ez volt lényege azoknak, miket a keleti bonyodalmak megindulása óta mondottunk.

Kérdeztetett ma tőlem, hogy melyek a san-stfanói békének azon pontjai, melyeket a monarchia érdekeivel megegyeztetni nem tudunk.

Részletezni t. ház, nekem ezeket nem lehet. Egyfelül ugy is méltóztatnak tudni, de hivatalosan is jelenthetem, a legközelebbi időben lesz módja eziránt nyilatkozni annak, ki ily kényes kérdésekben, hol minden szónak hordereje a monarchia békéje vagy háboruja felett határoz, egyedül illetékes.

De nem is czélszerü, — egy hatalmas állam ministere mondotta, — részletekkel előállani, mert ha valamely kormány többet mond, mint amit okvetlenül szükségesnek tart és azután egyik vagy másik pontra engedékenynek mutatkozik, akkor gyengeséggel vádoltatik; ellenben, ha csak azt mondja meg, amit minimumnak tart, akkor már előre elzárja magának az utat, hogy esetleg Európa többi hatalmaival egyetértőleg, annál többet és kedvezőbbet kieszközölni képes legyen.

De ha részletezésbe nem bocsájtkozom is, mégis, tekintettel azokra, mikkel az osztrák-magyar monarchia keleti politikája vádoltatik, annyit határozottan mondhatok, hogy azon feltételek, amelyeket érdekeinkkel megegyeztethetőknek nem találok, a Balkán félszigetnek keleti részében épen ugy megvannak, mint ahogy megvannak a nyugoti részében és hogy egyáltalán, soha semmi néven nevezendő alapja azon annyiszor hallott insinuationak nem volt, hogy az osztrák-magyar kül-

ügyi kormányzatnak szándéka lenne a Balkán félszigetnek nyugoti részében eszközlendő parallelfoglalás, vagy compensationalis okkupáczió utján megegyezni abban, hogy a Balkán félsziget keletén mi történjék, mert soha semmi szin alatt, semmi néven nevezendő lépés általunk a Balkán félszigetnek egyik vagy másik részében nem történhetik azon az áron, hogy érte belenyugodjunk abba, hogy a Balkán félszigetnek másik részében érdekeinkkel ellenkező alakulások előálljanak, vagy fenntartassanak. A szent-stefanói előzetes békekötésben megállapitott stipulatiókkal meg nem egyeztethetők érdekeink kiterjednek tehát a Balkán félszigetnek nyugotjára és keletjére egyiránt.

A külügyi kormányzatnak óhaja ma is ezen kérdéseket congressus utján oldatni meg és én részemről azt hiszem, hogy annak, hogy a megoldás az Ürményi képviselő ur által felhozott módon, a párisi szerződés alapulvétele mellett és igy az Európa által biztositott viszonyok megváltoztatása európailag történjék, ez okvetlenül a leghelyesebb, a legjobb és legegyszerübb módja. De mindenesetre magábul abbul, hogy a kormánynak szándéka Európával egyetértőleg eljárni, kitünik már az, hogy ha ez nem sikerülne is, bizonynyal kész lesz egyetértőleg járni el mindazokkal is, melyek czélzatul ugyanazt tüzték ki maguknak, amit mi is czélzatunkul tüztünk ki a keletre nézve. Általános vonalban jeleztem abban, hogy ez nem vonatkozhatik a keletnek egyik vagy másik részére, de vonatkozik az egészre, s hogy a kormány számára parallel actió, vagy compensationális politika nem lehetséges.

Szólanom kell még a bosnyák menekültek hazaküldésének hirérül. Hallanom kellett, mert minden ember hallotta. A dolog valósága azomban az, hogy a külügyi kormányzat mind magátul, mind tekintettel a delegácziókban is nyilvánult, sőt e házban is, a budgetvita alkalmával igen erős kifejezésekre talált nézetekre, gondoskodik arrul, hogy ha csak lehetséges, a menekültek tartásának terheitül, a monarchia két államának pénzügyei szabaduljanak. De mi módon jár el ebben, eljár ugy: hogy értekezik és tárgyal a török kormánynyal, tehát nem akar intézkedni a török kormány ellenére, hanem a török kormánynyal folytatott tárgyalások alapján fog, ha lehetséges lesz, intézkedni. És ez a dolog természetébül is folyik talán, mert hiszen a kérdés maga is oly természetü, hogy semmiesetre sem fog oly valami történni, ami Európa többi hatalmának ellenzését vonhatná maga után. Igy tehát azon hir, mely terjesztetett s mely a hozzám intézett kérdésre alapot adott, mintha Törökország ellenére fegyveres erővel szándékoltatnának a menekültek hazakisértetni, minden alapot nélkülöz.

Áttérek most Simonyi Ernő ur interpelláczióra. Túlzottaknak tartom azokat, mit a Romániában történőkre képviselő ur felhozott, de nem tartom minden alapot nélkülözőknek. Biztosithatom róla, hogy a kormány igyekszik tudni és meglehetősen tudja is azt, hogy ott minő csapatmozdulatok történnek, bár arra nézve, hogy mik történnek, csak azt felelhetem, amit ha jól emlékszem, most nemrég, pár hó előtt az angol kormány felelt, midőn kérdezték, hogy a

török flotta hol van: „tudom hol van, azt hiszem, jó helyen van, de nagyon hibáznám, ha megmondanám az uraknak, hogy hol van, mert akkor mások is megtudnák.“ Legyen azomban meggyőződve a képviselő ur, hogy a kormány ezen mozgalmakat figyelemmel kiséri és értesülve van azokrul, amik ott történnek és mert azoktul, amit a képviselő ur felhozott, minden alapot meg nem tagadhatok, habár ma semmi ok nincs arra, hogy belőlük irányunkban ellenséges indulatra lehessen következtetni és bár, mint jeleztem, a kormány ma is óhajtja és reményli is békés uton érvényesithetni az érdekeink által parancsolt kivánságainkat; mégis azt tartom, hogy eziránban a végett, hogy bármint forduljon is a koczka, a monarchia és ebben hazánk határai ellenséges meglepetéseknek kitéve ne lehessenek, intézkedni szükséges. És azon intézkedések megtétele, melyek eziránban Erdélyben szükségesek, nemcsak részét képezik azoknak, amelyek miatt ma a hitel megszavazása kivántatik, de megmondom egyenesen, hogy a teendőknek oly részeire nézve, melyek valamivel több időt vesznek igénybe, jelesen az erdélyi szorosoknál teendő munkálatokra nézve, és itt azon meggyőződésben vagyok, hogy nem lehetséges, hogy ezért az absolutoriumot a törvényhozás bármikor meg ne adja.

Egészben véve a hitel megszavazása kéretik a monarchiának déli, délkeleti és északi határain oly intézkedésekre és az itt talán szükséges oly csapatmegszoritásokra, amelyek mulhatlanul szükségesek arra, hogy — mint mondám — minden viszonyok közt biztositva legyen a monarchia a meglepetések ellen.

Senki sem mondhatja, hogy egy congressus, egy háboru vagy a viszonyok további fejlődése mit fognak még hozni, senki, azt hiszem, nem mondhatja azt, hogy ilyen bonyolult és máris annyi meglepetést szült viszonyok közt egy vagy más politikával, melylyel a mai napig egyetértett, mindvégig egyet fog-e érteni; de azt hiszem, hogy senkinek, még annak sem aki már ma is azt hiszi — amit én ugyan nem hiszek és azt nem rólam mondom — hogy senkinek, még annak sem, aki már ma is azt hiszi, hogy nem fog mindvégig egyetérteni, sem lehetséges megtagadni azon intézkedések jogosultságát, melyek magyar-osztrák monarchia és igy hazánk határainak is meglepetések elleni biztositására vonatkoznak.

Május 15.

A külügyi politika tárgyában csakis egypár szót fogok még mondani:

Azt hiszem, hogy Irányi Dániel ur és mások gr. Andrássy Gyula szavait nem idézték helyesen. Amint több jelenlevőktül megkérdeztem (képviselő ur nem volt jelen) gr. Andrássy Gyula nem azt mondta, hogy a három császári szövetséget készen találta, de azt mondta, hogy oly helyzetet talált készen, amelynél fogva nem tehetett mást, mint jó viszonyba helyezkedni azon hatalmakkal.

Magára ezen szövetségre nézve nyilatkozni nem tartom szükségesnek, kinyilatkoztattam nézetemet ez iránt egy interpelláczió folytán a mult nyáron, s ma is csak arra utalhatom azokat, akik a tény valódi állását megtudni akarják.

De a tisztelt képviselő ur ebbül kiindulva azt mondja: „a külügyi politikának büne a berlini memorandum, három császár határozott Európa helyett,“ s igy megy tovább a londoni protokolumig, a konstantinápolyi konferencziáig. Ám nézzük, hogy áll a dolog.

Hogy a berlini memorandum érvényesitése nem szándékoltatott Európával ellentétben és Európa nélkül, ezt már a tények bebizonyitották, mert amely perczben egy hatalom azt mondta: „én nem járulok hozzá“, ugyanazon perczben az elejtetett, a helyett, hogy az lett volna a szándék, amit a t. képviselő ur mondott: „az egyesült három hatalom, annak keresztülvitelét kezébe vette.“ Tehát az ezirányban felhozott vád a külügyi politikát nem illetheti.

De a t. képviselő ur, midőn fokrul-fokra hibáztatja a külügyi politika eljárását, nagy sulyt fektet arra, hogy miért nem elleneztetett részünkrül az, ami az orosz-török háboru kitörése alkalmával történt és ha erre ugyszól: talán azt mondják, hogy egész Európának azt kellett volna tenni, de nem tette, ebben a képviselő ur nézete szerint nincs mentség, mért kérdi ő? Kitül vártuk volna, hogy ezt tegye? És azután leirja, nem kritizálom mennyire helyesen vagy helytelenül, Francziaországnak, Angliának és Olaszországnak helyzetét és ezeket ugy állitja oda, mint akik képtelenek voltak akkor bármit tenni. Nos, t. képviselő ur, ha az mind áll, amit mondott: valjon, mit gondol? azon fellépés egyes egyedül a monarchia részérül olyankor, midőn azon többi hatalmak, me-

lyekkel ő szerette volna a monarchiát maga is együtt működni látni, az ő nézete szerint nem tehettek semmit, nem vezetett volna-e egyenesen és határozottan egy izolált helyzetben levő háborura?

A t. képviselő ur azt mondja, hogy Anglia tiltakozott és mi nem tiltakoztunk. Erre nézve felfogásunk t. képviselő ur különböző, mert én részemrül egy nagyhatalomra nézve lehetőnek tartom azt, hogy valami ellen, ami ellen tiltakozni joga van, ne tiltakozzék, de az én felfogásom szerint egy nagyhatalomnak, ha valami ellen tiltakozott, nem szabad megengedni, hogy az létrejőjjön, ha csak háboruban le nem veretik. És mindaddig, mig valamely nagyhatalom nincs elszánva arra, hogy ha tiltakozása figyelembe nem vétetik, kész a háboruig is elmenni, azt, hogy tiltakozott, nem előnynek, de a magam szempontjábul tévesztett lépésnek tekintem. Tévesztett lépésnek tekintem ma, de merek rá hivatkozni, pedig nem néztem meg most, hogy tiltakoztam ez ellen az ellenzék padjairul, midőn a monarchiának kompromittálásával komoly szándék nélküli tiltakozások beadása emlittetett.

Tegnap megtámadtattam azért, hogy Reichstadtra vonatkozólag azt mondottam, hogy a monarchia szabad rendelkezési jogát, szabad kezét megtartotta. S ez is most már hibául rovatott fel a képviselő ur által, ki azt mondotta, hogy az neki nem megnyugvás, hogy a monarchia a szabad kezét megtartotta, mert ez azt jelenti, hogy nincs és nem akar szövetség lenni. No t. képviselő ur, egyben egyet értünk és ez az egy az, amit arra méltóztatott mondani, hogy azt, hogy a mi érde-

keinket más védje meg, nem követelhetni. Tökéletesen igaza van, de megforditva is áll a dolog: más nem követelheti, hogy az ő érdekeit mi védjük. Valamint a külügyi politikának feladata azon lenni, hogy azonos érdekekben megállapodás történvén, lehessen azokat több hatalommal együtt védeni; ugy nagy óvatosan kerülni kell azt, amire pedig nagyon sokszor nyujtatnék alkalom, hogy mások helyett mi kaparjuk ki a gesztenyét. Amely kormány ezen szempontot figyelem nélkül hagyná és Isten tudja miféle reményekben, czifra szavakba vetett bizalommal a monarchiát háboruba vinné és azután a monarchia abban isolálva maradna, az igazán megérdemelné a megtámadást.

Hogy a kormány a békét czélnak tekintette volna, ezt hajlandó vagyok a t. képviselő ur részérül csak nyelvbotlásnak tekinteni, mert lehetlen, hogy ne tudja, hogy a békének mindenáron való fenntartása czélul kitüzve sohasem volt és ez feleljen a béke fenntartására inkább vezető politika iránt elmondott nézeteire is, mert ismételten emlékeztetem, hogy eleitül fogva és mindig a kormány czélul a monarchia érdekeinek megóvását jelentette ki, összes erőnk megfeszitésével és háboruval, ha kell. Itt tehát a czél, soha a béke nem volt.

Csak egyet felelek még a t. urnak. Ő azt mondja, hogy inkább kellett volna a 60 milliót, illetőleg a 31 milliót az általam kijelölt czélokra elkölteni, nem pedig fedezetet kérni a 60 millióra, hanem utólag indemnitásért járulni a törvényhozás elé. No én hivatkozom a t. háznak elfogulatlan tagjaira, hogy valjon akkor,

mikor a delegáczió által egy megszavazott összegről, bár a törvényhozás együtt van, a kormány nem szólva senkinek semmit, azt szépen elköltötte volna, mondjuk nem 60 milliót, hanem 31 milliót és mikor már elköltötte azon czélokra, melyeket maga elé kitüzött, jött volna a ház elé, hogy most tessék utólagosan helybenhagyni, ugyan mit mondtak volna? A t. képviselő ur ép ugy, mint a háznak igen sok más tagja és ez esetben szerintem méltán megtámadta volna a kormányt, mondván: ha nem lett volna neked megszavazott összeged, ha nem lett volna együtt a törvényhozás, amelytül azt kérhetted volna, igenis, a legszükségesebbre szoritkozva, helyesen jártál volna el; de akkor, mikor megszavazott összeged volt, mikor a törvényhozás együtt van, az ily eljárás alkotmányos sérelem. Tessék elhinni, ezt hallottuk volna a ház minden oldalárul.

Miután t. ház hangsulyoztam tegnap is, hogy a san-stefanói békének oly feltételei vannak, amelyek a Balkán félszigetnek ugy keletén, mint nyugotán olyanokat terveznek, amik a monarchiának érdekeivel meg nem egyeztethetők; miután megmondtam, hogy a monarchia érdekeit meg fogjuk védeni békében, ha lehet, fegyverrel is, ha kell; nem hiszem, hogy alapot szolgáltattam volna azon feltevésre, hogy az összes czélzat, amirül beszéltek az, hogy valamely ellenség. De igenis én azt tartom, ha valaki békében akarja megóvni érdekeit és a háborunak bizony nem csekély terheit csak az utolsó szükség esetében akarja igénybe venni, akkor annak első feltétele, hogy ez irányban

az időt az utolsó lehetőség határáig megvárhassa az: hogy biztosságot szerezzen magának azon eshetőség ellen, hogy ellenségei őt készületlenül találván, azután az actió megkezdése megnehezittessék; azt hiszem, hogy ebben azon nagyon is önmegadó politikát, melynek én hirdetője nem vagyok és nem voltam, hogy t. i. csak a monarchia határait akarjuk csonkitás ellen megvédeni, föltalálni senki sem lesz képes.

Legyenek meggyőződve, hogy azon esetre, ha azt látnám, hogy a béke fenntartása csak a monarchia határain kivül is nyilvánuló érdekei fenntartása mellet lehetséges, bármennyire sajnáljam is a háboru veszélyeit: vagy fogom ezen helyrül az országot kérni, hogy adja meg már most a módot, hogy amit igértünk, be is válthassuk és védjük meg most már az ország érdekeit fegyverrel is, vagy nem fogok ezen helyrül a házhoz szólani.

Tisza Kálmán gr. Apponyi Albertnek.

(Május 16.)

Ami a képviselő urnak többi állitását illeti, sem vele, sem Kerkápolyival a felett, hogy helyes volt-e s túlvilágosan vakmerő volt-e azon politika, amely hagyta az eseményeket fejlődni és a végstádiumra tartotta fenn magának a beavatkozást, a döntő befolyást, vitatkozni nem fogok. De egyet az osztrák-magyar monarchia külügyi vezetése szempontjábul talán igazságosan és méltányosan kérhetek. És ez az egy az, hogy mérjenek a mi külügyi politikánk és más államok külügyi vezetése iránt egyenlő mértékkel. Ha hiba volt menni hagyni

a dolgokat egész a végstádiumig s ott akarni érvényesiteni, ez nemcsak a mi külügyi vezetésünknek, ez Európa összes hatalmai külügyi vezetésének hibája volt. Midőn ez igy volt, akkor a többi hatalmak külügyi politikáját, amely szintoly hibába esett, rendkivül dicsérni, a mienket pedig legyalázni, vagy szigoruan kritizálni akarni nem igazságos.

Amit én Boszniát illetőleg mondtam, azt kizárólag az interpellácziónak Boszniát illető tételére mondtam, tehát ne méltóztassék ez irányban egyebet akarni kiolvasni, minthogy feleltem a hozzám intézett konkrét kérdésekre.

A tisztelt képviselő ur találgatja kimondott nézeteim értelmét, találgatja magát arra nézve is, minek helyességét teljesen elismeri, hogy vagy Európával akarunk menni és hogy épen azon körülmény, hogy óhajtjuk, hogy ezen kérdések európailag rendeztessenek, bizonyitéka annak, hogy szivesen fogunk menni azokkal, kik ugyanazon szempontbul fogják fel a kérdéseket, mint a mi külügyi kormányunk. Én ez irányban most ujabb nyilatkozatot nem teszek. Egyre emlékeztetem, hogy mint már mondtam: mi nem lehetünk a keleten lévő keresztyén népek elnyomatásának védői, fenntartói, de szándékunk még kevésbé vagy épen ugy nem lehet, hogy azok az egyik járombul a másikba menjenek. Régen mondtam ezt, mondom ma is s azt hiszem, hogy ezt meg nem érteni nem lehet...

A magyar és osztrák ministerelnökök a külpolitikában Európa alkotmányos ministerelnökeivel szemben különleges, mondhatjuk gyászos állást foglalnak el,

mert az angol, olasz, belga, spanyol, svéd királyságokban a hadüzenet, békekötés joga szinleg a királyoké, a külkövetek a fejedelmek nevében beszélnek, a hadseregek királyi parancscsal mozgósittatnak, a diplomaták a királyok által neveztetnek, valódilag azomban a külképviselők a kormánytul függnek, a fejedelem a felelős kormány beleegyezése nélkül sem háborut nem indithat, békét nem köthet, seregét nem mozgósithatja, szövetséget nem köthet, a külképviselőket kormánya előterjesztésére nevezi, a külképviselők a kormánynyal leveleznek, a kormány által elmozdithatók, a kormányok a külpolitikáért nemcsak a királynak, de az országgyülésnek is felelősek, az országgyülés által elmozdithatók, vád alá helyezhetők és elitélhetők, vagyis a külpolitikában nem hullhat le egy levél, nem mozdulhat meg egy dobos az ország tudta nélkül. Az osztrák-magyar birodalomban, ha ugy tetszik az osztrák-magyar államszövetségben a helyzet teljesen külömbözik; a hadinditás, a béke, sőt szövetségkötés teljesen császári és királyi jog, a békének beczikkelyezését az országgyülés nem tagadhatja meg, mert a hadüzeneti és békekötési jogot a magyar király folytonosan gyakorolta, a régi törvények a békének csak a magyar tanácsosok hozzájárulásávali megkötését követelte, az 1848-iki törvények, az 1867-iki kiegyezés az országnak e téren semmi ujabb jogot sem biztositott. A külpolitikát kizárólag a király és császár vezeti, a külügyminister kezeli. A külügyministert a király és császár nevezi a lelépő minister vagy ministertársai ellenjegyzése mellett, a külügyminister csá-

szár-királyi minister, nem tagja sem az osztrák, sem a magyar kormánynak, ennélfogva sem a magyar, sem az osztrák országgyülés vád alá nem helyezheti, de különlegesen vád alá már azért sem helyezhető, mert nem magyar, nem osztrák, de osztrák-magyar közös minister, ennélfogva vád alá csak a két országgyülés helyezhetné, a két országgyülés azomban együtt sem nem tanácskozik, sem nem érintkezik, a delegácziók pedig vád alá helyezési joggal nem birnak, mert nem országgyülések. De feltéve azon majdnem lehetetlen esetet, hogy mindkét országgyülés delegácziója a közös minister vád alá helyezését elrendelné, nincs törvényszék, mely elé állitható és amely által elitélhető lenne. A politikai események részben maguktul fejlődnek, a diplomáczia által érleltetnek meg, a diplomáczia feladatát képezi a szövetségek megszerzése, a szövetségesek közt a baráti viszony fenntartása, a válságok elodázása vagy rögtönzése; a diplomáczia testületét a király és császár nevezi a külügyminister által, elmozditásuk, áthelyezésök a külügyministertül függ, kizárólag a külügyministerrel érintkeznek, leveleznek, a diplomáczia tehát a magyar, mint osztrák ministert csakis udvari méltóságnak tekinti és velük általában nem érintkezik, tehát a külpolitikárul közvetlen tudomásuk nincs és nem is lehet. A király és császár ministerelnökeit, mint államai alkotmányos vezetőit, a főbb kérdésekben meghallgatja, véleményük azomban az uralkodó politikája ellenében döntő sulylyal nem bir, mert az uralkodót a külpolitikában sem a ministerek, sem az országgyülések nem korlá-

tozhatják, politikája megváltoztatására nem kényszerithetik; az országgyülés nem teheti, mert a külpolitika közösügy, mindkét államban a törvényhozás felét a fejedelem képezi, ha tehát egyik állam a fejedelem politikáját elfogadja, az ellenkező állam már kisebbség; a kisebbség ezen bajon nem segithet, mert egyik országgyülés a másikkal nem érintkezik, tehát az egyik országgyülés a másikat nézetei helyességérül nem győzheti meg. A ministerelnök, ha az uralkodó politikáját az országra veszélyesnek tartja, a miniszterségrül lemondhat, a király vagy talál alkotmányos kormányelnököt vagy nem; ha talál, a hazafias kormányelnök lemondása semmit sem használ, vagy nem talál olyat, ki a többséget megtudja szerezni, ez esetben a király az országgyülést eloszlatja, uj országgyülést hiv össze. A kormány vajudása, a képviselők megválasztása, az országgyülés megalakulása, esetleg az uj kormány bukása, az ismóti uj választások félévre is elhuzódhatnak, félév alatt vagy támad a király vagy megtámadtatik, ha támad és megveretik, az ellenség Austriába vagy Magyarországba becsap, az ország már a véderő szaporitását, a háboru költségeit sem tagadhatja meg, mert a közösügyi szerződés szerint egyik állam a másikat védeni tartozik; ha pedig az ellenség Magyarországot megtámadja, akkor magát is fokozott erővel kell védelmezni.

A ministerelnök és kormány a külpolitikát meg nem változtathatja, a háborut meg nem akadályozhatja, mert ezt maga az országgyülés sem teheti. Nem, mert a király hadüzeneti joga kétségkivüli, nem másodszor

azért, mert a hadsereg 800,000 emberbül áll, ez oly tekintélyes hadsereg, melylyel a legnagyobb hatalmat is meg lehet támadni, mert ezen haderő, miután a birodalom még 300,000-et haladó honvédségrül rendelkezik, bárhová és bármikor a harcztérre szállitható. A hadsereg nem magyar, nem osztrák, de császári királyi hadsereg, a katona nem az alkotmányra, nem az ország védelmére esküdött meg, de a király és császárnak esküdött hűséget, a tisztikart nem a magyar vagy osztrák honvédelmi minister, de a közös császár-királyi minister nevezi ki, a magyar ezredek tisztjei nem kiválólag magyarok, a magyar katonaságrul nem a honvédelmi minister, de a közös hadügyminister, a budai hadparancsnok rendelkezik, parancsára kötelesek a tartalékosok, a szabadságoltak az ezrednél megjelenni. Az országgyülés kétségkivül a tartalékosok, ujonczok, szabadságoltak behivását, a sereg mozgósitását eltilthatná, de az országgyülés határozata csak akkor érvényes, ha a képviselőház határozatát a felsőház megerősiti, a király szentesiti ; enélkül az alsóház határozata nem törvény, de forradalmi nyilatkozat, mely a hűtlenség, a lázadás büntetésétül senkit sem ment meg. Tekintve a viszonyokat, tekintve a felsőház alkotó elemeit, azt, hogy a felsőház magát a koronával nyilt ellentétbe helyezze, egyáltalában képzelni nem lehet, mert van vagy 50 főpap, kik mindig a koronával szavaznak, 1848-ban az oroszokat állitólag 80 főrend hivta be Magyarország elnyomására, ezeknek utódai ma a korona kivánatára okvetlenül megszavazná a muszka szövetséget is. De feltéve azon majdnem lehetetlen esetet, hogy

a felsőház ezt megszavazná, valjon ezen manisfestumot, ha tetszik, országgyülési határozatot, ki hajtaná végre; a kormány nem, mert azon perczben, amelyben a tárgyalás megkezdődnék, a király a ministeriumot feloszlatná. Tehát csakis az alsóház elnöke küldhetné el az alispánokhoz, de valjon az alispánok, a törvényhatósági tisztviselők engedelmeskednének-e az országgyülés rendeletének? Kétségkivül nem, mert ez forradalomra vezethetne, már pedig egy forradalom sokkal veszélyesebb, nyomoruságosabb a legszerencsétlenebb háborunál, mert a háboruban csak kis területek veszhetnek el, a forradalomban azomban az egész ország államiságát koczkáztatja, anyagilag elnyomorodhat, higgadt, komoly ember tehát hatalmi ábrándokért, idegen rokonvagy ellenszenvekért, pár száz millió adósságért az országot nem koczkáztathatja. Nem engedelmeskedne továbbá azért sem, mert hajdanában a megyei tisztviselőt fedezte a megye, az alispán a gyülést összehivhatta; ma a megye szelleme és alakja megváltozott, a megyében a lelkesedés tüze kialudt, a felelősség tehát kizárólag a tisztviselőt terhelné. Törvényeink szerint a katonaságnak hontartása:

1-ször is akadályozza a királyt uralkodásában, mert a király a sereg felett önállólag és különlegesen rendelkezik; 2-szor hűtlenség, mert az osztrák-magyar katonát zászlója elhagyására biztatja. Mindkettő örökös fogsággal büntetendő. Hogy a mai anyagi higgadt világban, midőn a hivatal kenyér, midőn a független közép-osztály nagyrésze megbukott, a rajongást bolondságnak tartják, nem hiszem, hogy két alispán és

szolgabiró akadna, ki az orosz, német, olasz vagy török háboru megakadályozása érdekében szabadságát csak 1 hónapra is koczkáztatná.

A magyar ministerelnök tehát csak visszhang és nagybajuszu szalmaember, lovag papirospánczéllal és fényes fakarddal, távolrul kápráztat, ő maga azomban ismeri gyengeségét, mert az alkotmány nem támogatja, a közönség előtt azomban erős lovagra, nagy politikusra kell magát játszani, mert egy tekintélyes országot képvisel. Az országgyülésnek a magyar ministerelnök gyászos helyzetét ismerni kellene, de a Deák-párt maradványai nem akarják beismerni azt, hogy a külpolitika terén az országnak semmi jogokat sem szereztek, a conservativek kiváncsiságokkal boszantják az elnököt, a balközépiek a világnak azt hirdették, hogy Tisza Kálmán lesz az osztrák politika tengelye, a szélsőbaliaknak a külügyi politika kedvencz tárgyuk, mert ez a kormánynak leggyengébb oldala, a dualismus gyengeségének kétségtelen bizonyitéka, a felfujt parlamenti semmiségeknek kedvencz zenéje ez, mert ehhez nem kell tudomány, olvasottság, aki ujságot olvas, politizálhat is. Általában a politizálás kedvencz időtöltés, az eseményeket, hireket, nyilatkozatokat mindenki vérmérséklete, rokon- és ellenszenve szerint itélheti meg, a nagyszámu hadsereg sok milliónkba kerül, önálló nemzetnek hisszük magunkat, ennélfogva mindenki jogositva hiszi magát a világpolitika megbirálására, szégyeljük beismerni, hogy a politika vezetésébül ki vagyunk zárva, a nagyrész elhitette magával, hogy a magyar minister tudta és akarata nélkül az

osztrák-magyar monarchiában egy falevél sem zördülhet. A külföld Magyarország helyzetét nem ismeri, az avatatlanok tehát a magyar ministerelnök nyilatkozataira sulyt fektetnek, ennélfogva a ministerelnöknek a politikárul ünnepélyesen és óvatosan kell nyilatkozni. Nem nyilatkozhatik nyiltan és határozottan, mert nem tényező, ennélfogva a politika akarata nélkül is megváltozhat.

Az osztrák-magyar politika Törökországot, a párisi béke álláspontját mindjárt kezdetben feladta, elfogadta az orosz terjeszkedést, de ezért kárpótlást követelt, sőt kötött ki; minden jól ment Plevnáig, Plevna után azomban már az orosz czár mindkét Ruméliát el akarta nyelni, Bosznia- és Herczegovinárul elfeledkezett. — Tisza Kálmán eleitül fogva a monarchia érdekei megóvását pengette, tehát igazat mondott, mert a monarchia nem figyelt Törökországra, ezt azomban nyilatkozatábul nem is lehetett kimagyarázni, mert ha törökpolitikát akartak volna követni, ezt azáltal fejezték volna ki, ha azt mondják: mi a párisi békében több társainkkal biztositottuk Törökország épségét, azon fogunk tehát működni, hogy ezt a biztositó hatalmakkal együtt fenntartsuk. Tiszának nyilatkozata igen érthető és világos volt és ezen politika lerántva a fátyolt, magyar köznapias nyelven azt jelentette: nem gondolok én sem törökkel, sem muszkával, sem göröggel, sem a szláv fajokkal, de akarok területet és befolyást. Az ellenzék azt hitte, hogy Magyarország érdeke Törökország épségét kivánja, ennélfogva a párisi szerződés alapján állott, a kormánytul azomban

a fegyveres beavatkozást nem kivánta, és miután hite szerint Magyarország érdekét a párisi béke képezte, melyrül azomban a biztositó hatalmak már a háboru kezdetekor lemondtak, Tisza politikáját türelmesen fogadták és csakis a san-stefanói béke után ábrándultak ki és Tiszát ámitással vádolták.

Az országgyülés igen nagy többsége Tisza politikáját minden alkalommal helyeselte, miután pedig az országot kétségkivül az országgyülés képviseli, miután Tisza az érdekpolitikát határozottan kifejezte, tehát a többséget sem nem ámitotta, sem félre nem vezette, Magyarország többsége tehát a tüntetések, az ellenzék támadásainak daczára, Törökországot feladta és a szerzési és kárpótlási politikát fogadta el.

III. FEJEZET.

A san-stefanói szerződés iránti hangulat. — A berlini congressus és határozatai. — A közhangulat. — A választások. — A személyi ellenzék alakulása. — Pénzügyi helyzet. — Bosznia elfoglalása.

A san-stefanói előzetes békekötést egész Európa (Oroszország kivételével) kedvetlenül fogadta. Sértette ez a garantirozó hatalmak büszkeségét, sértette különösen Osztrák-Magyarország és Anglia nagyhatalmi érdekeit, megszegte a tett igéreteket, zavarta Francziaország politikai számitásait, jogosult féltékenységet idézett elő a német császárnál.

Törökország felosztásába a nagyhatalmak már a háború megkezdésekor beleegyeztek, ennélfogva a helyett, hogy midőn a szerbek és Montenegró Törökországot megrohanták, Oroszország alaptalanúl megtámadta, Oroszország és szövetségesei ellen tiltakoztak volna, tiltakozásukat a párisi szerződésben kikötött joguknál fogva hadi készületekkel, csapatösszpontositásokkal, dörgő együttleges jegyzékekkel, közös ultimatumokkal támogatták volna, részrehajló jegyzékeikkel a vonagló törököt rugdalták, a támadóknak mindent elnéztek és ezt nemcsak a kormányok tették, de Angliában még a szadadelvüpárt is népgyüléseket tartott és az olajba főzött törököket ártatlanul kegyetlenséggel vádolta. Törökország területének épségét Párisban az osztrákok, németek, angolok, francziák és olaszok biztositották, a külalak megtartásáért tehát az oroszok a s.-stefanói békének az előzetes béke czimét adták és pedig preliminális békének nevezte ezt az orosz czár azért, hogy ha Törökország feldarabolásáért megtámadtatnék, azt mondhassa: ime ezen béke nem vég-

leges, tessék a párisi szerződés értelmében megbirálni ; az előzetes czim tehát a garantirozó hatalmak érzékenységét simogatta.

A német császárságot Törökország sorsa nem érdekelte, mert távol van, törökországgali kereskedelmi összeköttetése csekély. Poroszország a török ügyekbe Törökország mellett csak Nagy Frigyes korában avatkozott be, midőn Nagy Frigyes és utóda Józsefet és Lipótot a törökök ellen nyert előnyök feladására kényszeritette, tette pedig ezt nem a törökök iránti barátságbul, de Austria elleni féltékenységbül, későbben majdnem mindig közvetitő szerepet játszott az oroszok és többi hatalmak között; a jelen háborut mindaddig, mig másodrendü előnyökrül volt szó, baráti szemmel nézte, mert a kisebb előnyök érdekeit nem sértették, mert Oroszországnak erkölcsi kárpótlással tartozott a porosz-franczia háborubani barátságos semlegességéért. Mindaddig tehát, mig az oroszok politikája a háboru kitörésekor megállapitott keretben forgott, Oroszországgal szemben barátságtalan állást nem foglalt el és nem is foglalhatott, mert Oroszországnak kisszerü nagyobbodása érdekeit nem sértette, hiuságát nem boszantotta és az európai egyensúlyt nem zavarta, mert az 1877-iki egyesség szerint ugyanis Oroszország Austriának biztositotta Boszniát és Herczegovinát, Austriának boszniábai befészkelése az oroszok befolyását az Aldunánál ellensulyozza, meggátolja az aldunai kis államok hűbéri függését, az európai törököket Austria-Magyarország karjaiba hajtja és a románoknak austriáhozi csatlakozását lehetővé teszi, vagyis ez esetben Oroszország hóditása csakis Rumélia felére szoritkozik,

igy Oroszországnak vágyai ki nem elégittetvén, jövőre nézve vagy nem nélkülözheti Németország barátságát, vagy ha Francziaországgal szövetkezve Németországot megtámadja, kevésbé veszélyes ellenség, mert nem rendelkezvén az aldunai szláv népekrül, Németország szövetségesének, Ausztria-Magyarországnak területén zavarokat nem rendezhetett volna; ellenben ha a san-stefanói béke érvényesül, Bosznia és Herczegovina önálló fejedelemséggé alakul, vagyis Szerbia és Montenegró közt feloszlik, a szlávoktul körülvett Románia is orosz hűbéres lesz, az orosz czár tényleg 10 millió szolgát nyer, uralma kiterjed a Feketetengertől Adriáig, a porosz barátságát nélkülözheti, mert ezen 10 millió szaporulat által hatalmasabb lesz Németországnál, összes hadserege fölött szabad rendelkezést nyer, mert a szlávok által körülkarolt Austria és Magyarország tevékenységét a bellázadások által leköthetí, ennélfogva összes seregével megtámadhatja Németországot. Poroszország érdekeivel ellenkezik a pánszlávizmus elvének elismerése, mert maga Poroszország is Posenben szláv területet bir; a pánszláv politika végczélja a szláv népesség egyesitése, ha tehát Oroszország az Aldunánál czélját elérte, követelni fogja Posent. Poroszország ma kétségkivül döntő nagyhatalom, Európa vezényletét azomban csakis addig tarthatja fenn, mig a többi hatalmak nem erősödnek, tehát általában érdeke ellen van Galiczának az oroszok általi elfoglalása, mert ezáltal Oroszország ismét 5 millió lakossal növekednék; már pedig ha a san-stefanói békében Oroszország az aldunai tartományok ura lesz, első sorban kétségkivül Austria-Magyarorszá-

got támadta volna meg. A franczia-német háboru csakis idő kérdése. Németország, ha háta védve van, Franczia-országgal sikerrel megküzdhet. A hármas szent szövetség ma már ábránd, mert Németország, Osztrák-Magyarország, Oroszország érdekei ma már ellentétesek, Németországnak tehát biztositani kell vagy Oroszország vagy Austria-Magyarország szövetségét, Austria-Magyarország Oroszországgal egyenlő rendelkezhető hadsereggel birnak, Austria szövetsége azomban az orosz szövetségnél sokkal előnyösebb, mint az orosz, mert Austria veszedelmesebb ellenség, mint az orosz. Németország egysége ugyanis még nem bevégzett tény, a dél- és északnémetek, a katholikusok és protestánsok egymásért nem rajonganak, a német kis fejedelmek, a kényszerüségnek engedve, seregeiket porosz rendelkezésre bocsájtották, a német egység azomban a német fejedelmeknek nem eszménye, mert ma tiszteletbeli nyugdijazott fejedelmek, nagyon jól tudják azt, hogy uralmok csakis ideiglenes és ha a poroszoknak sikerülni fog a dél és nyugot közti ellentétet megszüntetni, ha a német katonaságban az érzelemegység megalakul, kényszerutlevelekkel fognak elláttatni. Ha Poroszország Austriával szövetkezik, Austria a lehető franczia-német háboruban az oroszokat önerejével fenntartja, az oroszok Németország belügyeibe nem avatkoznak, mert ha a német fejedelmek az idegen orosz kancsuka segélyét kérnék is ki, a nemzeti büszkeségökben sértett német alattvalók segély helyett magok kergetnék el az idegenek hűbéreseit, ellenben ha Austria Németország elleni szövetségre kényszerittetnék, a német fejedelmek, trónjuk érdekében valószinüleg Austria-Magyarországgal szövetkeznének és

ez Poroszországra veszélyes lehetne, mert a fejedelmeket támogatnák a kis fejedelemségi szabadelvüpárt, mely párt a poroszok vasuralmával elégedetlen és Austriát Poroszországnál szabadelvübbnek tartja, támogatnák a katholikusok, kik a lutheránus Poroszországot nem kedvelték, támogatná a nemesség, mely családi hagyományainál fogva a Habsburg-Lotharingen házhoz ragaszkodik; a nemesség ugyan egyénileg Németországban a népre nagy befolyást nem gyakorol, de nagyobbrésze katonatiszt, a katonaságra ennélfogva erősen hathat. Németországban a fejedelmek, a valláson, a régi hagyományokon, a szabadelvü párton kivül van még egy hatalom, melyet számitáson kivül hagyni nem lehet, ez a proletáriátus. A népesség szaporodása, a gyáripar következtében a vagyontalanok milliókra növekedtek; a vagyontalanok a szocziálizmus hivei, a szocziálisták a jármot nehezen türik, valószinü tehát, hogy ezek háboru esetében a fejedelmekhez és Austriához csatlakoznának, mert diadaluk sokkal valószinübb a szétszaggatott, mint az egységes Németországban Austria-Magyarország a háboruban az orosz támadás által megtámadtatván, Németországot nem rohanhatná meg, Poroszország erejét azomban a bajor szász stb. hadijutalékoknak visszatartása, akadályozása, az elégületlenség mesterséges szitása nagyban megbénitá, Poroszország pedig csak a többi német seregekkel egyesülve bir Francziaországgal egyenlő erővel, Napoleont főleg és első sorban azért verte le, mert nagy számerővel birt és ezen számerőt részben a császári kormány rothadtsága és főleg a német fejedelemségi seregek adták meg. A legalább is egyenlő számu

katonaság ma azért is szükséges, mert a francziák a keserü leczkén okulva, seregüket a lehető legmagassabb számra emelték és a franczia hadsereg ma legalább is oly nagy, mint a német birodalmi hadsereg, a sereg ma minden tekintetben fel van szerelve, ma nincsenek kegyenczek és udvaronczok, ma nem csalnak és lopnak, mint csaltak és loptak a császárság idejében, a jelen háboru ma nem szeszély műve, de a francziák rá már évek óta gondosan készülnek. A porosz hatalom fénye ma már az egész világot elvakitotta, a poroszok ma Európát vezetik, hatalmuk részben a porosz uralkodóház és herczeg Bismark eszélyén alapszik; a Hohenzollern-ház és herczeg Bismark tudják azt, hogy Németország még nem övék, sőt ismerik a nehézségeket is. A königrätzi csata után a poroszok Austriát a német tartományok egyrészétül megfoszthatták volna, mert az osztrák sereg csak Komárom falai alatt egyesülhetett volna. Nem tették azomban, mert két nagy horderejü czél állott előttük, Francziaország legyőzése és Németország egyesitése, mindkettőnél szükségesnek tekintették Austria semlegességét, és pedig a német egységnél szükséges ez azért, mert csak Austria birt, mint német hatalom Németországban rokonszenvvel. Mindezeknél fogva a győző a legyőzöttet meg nem kisebbitette, meg nem alázta, de szövetséget kötött és az Aldunát kárpótlásul felajánlotta. A német területi egység 11 év alatt területileg semmit sem haladt; 1877-ben tehát Poroszország Austria szövetségére épen annyira volt utalva, mint 1867-ben, sőt még jobban, mert 1866-ban a félalkotmányos Austria csakis nemleges hatalom volt, Austriát az osztrák nemzetek uralták, az uralgó párt még mindig Németországfelé

kancsalitott, ellenben 1878-ban már Magyarország is politikai tényezőként szerepelt, az osztrák-német hatalmiság Magyarország érdekeivel ellenkezett, ennélfogva a magyarok Németországnak porosz fensőség alatti egyesitését óhajtották. Magyarország érdeke tehát egyrészt a porosz-német szövetség valódiságáért kezeskedett, másrészt azomban a porosz kormányt arra kötelezte, hogy hű szövetségese keleti érdekeit pártolja. Mindezeken kivül az osztrák-magyarok szövetsége becsesebb minden konservativ államférfinak azért is, mert az északi óriás csak névleg óriás, mert Oroszországban a társadalom, a birodalmi eszme a nihilizmus által alá van aknázva, senki sem biztos 24 óráig, hogy a nihilizmus a császárságot, a társadalmi rendet nem forgatja-e fel; az orosz czár hadserege külháboruban csak papiroson ijesztő, mert az orosz czár két világrészbeni határai megőrzésére, a nihilizmus megfékezésére seregei nagyrészét birodalmábul nem mozdithatja ki, mindezeknél fogva Németország a san-stefanói békekötést nem helyeselhette, miután ez szövetségese érdekeit sértette.

A san-stefanói béke sértette Anglia érdekeit is. Anglia ugyan 1848. óta megszünt európai nagyhatalom lenni, mert a fegyveres béke korszakában már nagy sereget kellett tartani, Anglia szigeti helyzete által a könnyü megtámadhatás ellen védve lévén, nem kényszerült nagy seregeket tartani; a szellemi haladás, a tőzsérek elhatalmasodása következtében, a hatalom a gőgös lordok kezeibül a tőzsérek kezébe siklott, az anyag emberei a rőföt többre becsülték a kardnál, az ország kincses szekrényének kulcsait görcsösen szorongatták, poli-

tikájuk főczélját gyarmataik megőrzése, elnyomása, kizsákmányolása képezte, a drága sereg tartása helyett diplomácziai fondorlatokhoz folyamodtak; lord Palmerstonnal kiveszett az államférfiak faja. Erőt utoljára a krimi háboruban fejtettek ki, de ezt is Napoleon kezdeményezte és Austriának fenyegető állása döntött. Az angol tőzsérministerek az 1870-es években már Törökország fennállását levették a napirendrül, az osztály eszméjével megbarátkoztak, az oroszlánrészt azomban nem voltak hajlandók Oroszországnak adni, mert Anglia érdekeinek ezidőben legveszedelmesebb ellensége Oroszország volt. Anglia gyöngye: India területe roppant nagy, lakosa 80 millió, ujabb időben Anglia buzaszükségletének egyrészét fedezte, ezen 80 millió nép Anglia gyártmányainak kényszervevője; az angol kereskedő, a hivatalnok, ha India levegőjét kibirja, mint gazdag ember tér hazájába, India megtartása tehát Angliára és különösen az angol hatalmi körökre életkérdés. A szabad Anglia Indiában vasvesszővel uralkodik, uralma tehát népszerütlen; e nagy birodalom a tengeren megtámadhatlan, mert Anglia drága gyöngyét győzhetlen nagy tengeri hadsereggel védi, éghajlata a szokatlan európaira kiállhatatlan, de külömben is ma tengeren nagy hadsereget szállitani nem lehet. Az oroszok azomban ezen század közepétül kezdve Ázsiában nagyban hóditottak és ma már Oroszországot Indiátul csak Afganistán választja el, az Ázsiában elhelyezett oroszok az ázsiai éghajlatot megszokták, az európai hatalmasságokat India, sőt általában Ázsia ügyei nem érdeklik, Anglia tehát arra semmi esetre sem számithat, hogy esetleg egy

indusháboruért valamely európai hatalom Oroszország ellen kardot rántson. Ázsiában ma már csak két hatalmat ismernek: a muszkát és angolt; a muszka népszerübb, mert az orosz sivatag müveletlen vidékeken uralkodik, tehát nem zsarolhat, mert nincs mit; a népszerüséget, mint hóditó, kinek czéljai meszebbre terjednek, nem nélkülözheti, ennélfogva a törzsfőnököknek évi ajándékokat is ád; az orosz ipara gyenge, pénztőkéje csekély, tehát leginkább cserekereskedést üz, mi Ázsiában szokásos. Az angol ellenben gazdag vidéket ural és ezt lehetőleg sajtolja, eddig birodalmát biztosnak tartotta, tehát kiméletlen; az orosz, miután birodalma nagyrészét vasutak szelik, rövid idő alatt szárazon nagyobb seregeket küldhet, mint Anglia tengeren, vereségét könnyebben pótolhatja, mint az angol, ha döntő csatát veszt, elveszti Indiát, mert a benszülöttekre nem számithat. A san-stefanói béke különösen azért is fenyegette Angliát, mert az által az orosz hatalmát az Aldunánál biztositván, Konstantinápolyt egy hét alatt elfoglalhatta volna és ezen kétséges helyezetben általában a lehetetlenségek közé nem tartozott az, hogy a barátjaitul, gyámjaitul elhagyatott török ellensége karjaiba veti magát, a védhetlen Konstantinápolyt, ázsiai kárpótlásért Oroszországnak átadja és a török pasák, ministerek, a muftik pengő rubelekért az oroszszal szövetségre lépnek. Ezen valószinütlen, de nem lehetlen szövetség pedig balvégzetes lehetett volna Anglia indiai birtokára nézve, mert Indiában 30 millió mohamedán lakik, a mohamedánok Indiának legbátrabb lakosai, minden mohamedán rajongó, ha tehát a török főmufti, a török szultán által ingerelve, az orosz táma-

dással egyidejűleg Indiában a lázadás zászlaját kitüzi, Anglia a kettős támadás ellen alig győzhetett volna. Az indiai háboru ez esetben valószinüséggel birt azért is, mert ez Austriát és Poroszországot legalább egy időre biztosithatta volna arról, hogy Oroszország a pánszlávizmust nem erőszakolja és Európában továbbterjeszkedni nem akar. Az orosz hatalmát és messzeágazó terveit csak a beékelt Austria akadályozhatta meg, ennélfogva az angol érdek a san-stefanói előzetes béke megakadályozását követelte.

A san-stefanói rendezés Francziaország érdekeivel is ellenkezett. Francziaországot a keleti ügyek kevéssé érdekelték, mert az Alduna Francziaország hatalmi körén túl esett, Austria Poroszország szövetségese volt, az osztrák befolyásnak az aldunánáli fenntartásáért tehát nem rajongott. Francziaország Törökország épségeért nem lelkesedett, már a világ ura, I. Napoleon hatalma fénykorában I. Sándort megkinálta Törökország birtokával azon feltétel alatt, ha Sándor Francziaországgal szövetséget köt és Európa ügyeibe nem avatkozik. X. Károly késznek nyilatkozott Törökországot feladni Belgiumért. II. Napoleon Törökország mellett ugyan közbelépett és az Oroszország elleni szövetséget létrehozta, ezt azomban nem Törökországért, de azért tette, hogy a szent szövetséget szétszakitsa és Austriátul a titokban már tervezett olasz háboru esetében az orosz segélyt megvonja, bizonyitja ezt az is, hogy Oroszországot legerősebb részén, a Krimben támadta meg és miután az orosz-osztrák barátságot megingatta, a támadással felhagyott és a keleti birtokállapot fenntartásával megelégedett. A franczia köztársaság még nem érezte magát egyedül elég erősnek

a visszatorlási háboru megkezdésére, erre törekedett azomban az egész nemzet és kormánya, de elszigetelve állt, vágyott az orosz szövetségre, ezen szövetséget csakis úgy remélték elérni, ha Austria nyilt ellentétbe lép Oroszországgal, ha Poroszország Austriát pártolván, Oroszországot Németország ellen felingerli; ellenben ha a sanstefanói béke érvényesül, Oroszország a francziák barátságát nélkülözheti és a franczia szövetség feleslegessé válik. Ezen indokokon kivül Francziaország büszkeségét sértette a keleti kérdésnek Francziaország megkérdezése és viszontszolgálat, politikai kárpótlás nélküli elintézése és pedig annyival inkább, mert Francziaország a párisi békében Törökország épségét biztositotta és a török ügyekrül a párisi békét aláirt hatalmasságok csakis közösen és egyértelmüleg intézkedhettek; a congressus eszméjét tehát a franczia köztársaság is örömmel fogadta.

Olaszország egységét Poroszország alapitotta meg, Olaszország mint nagyhatalom elöször is a krimi háboruban, a párisi békében szerepelt, az oroszok szomszédsága után nem vágyott, Törökországgal nem gondolt, az osztályban azomban részesülni akart, a felbomlott birodalombul Austria és Poroszország révén azomban némi kis területre számitott, a congressusban nagyhatalomként óhajtott szerepelni, a párisi béke kezesei közé tartozott, a congressust tehát szivesen fogadta.

A san-stefanói béke mindenekfelett sértette Austria-Magyarország érdekeit. Austriát, a német szövetségbüli kilépte és Olaszorszország elvesztése után az európai ügyek kevéssé érdekelték, mert sem Német- sem Olaszországban nem terjeszkedhetett, iparával sem versenyez-

hetett a gazdagabb iparos Francziaországgal, Angliával és Németországgal, viszont Német- és Francziaországot nem érdekelte az Alduna, mert Austria-Magyarország elzárta előttük az Aldunát, Austria a Törökbirodalmat tehát méltán kárpótlási területnek tekinthette és pedig annyival inkább, mert az Aldunánál csakis Oroszország versenyezhetett vele, Oroszország terjeszkedése pedig, tekintve területének nagyságát, Európa egyensulyát veszélyeztette. Az aldunai népeket magukrahagyni nem lehetett, mert az Alduna az egység elemeivel nem birt, román-, szerb-, szláv-, görög-, törökfajokbul áll, a lakosság számát tekintve a legnagyobb aldunai fejedelemség Románia, az oroszt vagy osztrákot holnapig sem birná feltartani; a kis fejedelemségek egymásra irigykednek, a nép vad és műveletlen, a törökök, miután őket minden faj rabolja és nyomja, mindenik fajjal ellenszenveznek; a román az elsőséget követeli, mert ma legnagyobb és legműveltebb államocska, a szerb uralkodni akar, mert hajdan a szerb királyság vezérszerepet játszott, a görög parancsolni óhajtana, mert történelmi multtal bir és hajdanában a többi fejedelemségek a görög császársághoz tartoztak, a bolgár nem rendelné magát alá sem Oláhországnak, sem Szerbiának, mert Szerbiánál Montenegrónál nem kisebb, a románok és görögök nem fajrokonok a szlávokkal; a török népesség ma hallgat, mert a padisah a törököket mérsékletre, sőt engedelmességre utasitotta, mert az orosz sereg miatt szabadon nem mozoghatnak, de ha a nyomás megszünik, okvetlenül igyekeznek a járombul szabadulni és jogaikat érvényesiteni fogják.

Magyarországra sőt Austriára is legczélszerübb lett

volna kétségkivül a párisi egyesség fenntartása, mert Törökország Austria-Magyarországot gyengeségénél fogva nem nélkülözhette, a pánszlávizmus épen úgy fenyegette, mint a Magyar-Osztrákbirodalmat, ennélfogva a magyar-osztrák szövetséget nem nélkülözhette. A párisi békének azomban két életfeltétele volt: Törökország életképessége és a garantirozó hatalmak jóakarata és egysége; mindkettő már a háboru kezdetekor hiányzott. Az orosz támadás Törökországot nem lepte meg, az oroszok már I. Sándor óta folytonosan nyiltan készültek, ármányaikkal az aldunai népeket örökösen izgatták, Törökország láthatta sőt látta is a veszedelmet, Törökország, népessége számát tekintve, az első rangu hatalmak közé tartozott, a török katona ügyes, vitéz, szivós, bátor, a harcz eleme és mégis, daczára a veszélynek, Törökország alig birt 180,000 katonát az oroszok és a keresztyén támadók ellen kiállitani; a reformokat a tolvaj pasák, a buta szultán, a kapzsi papok megakadályozták, Törökország tehát életképességgel nem birt, az európai diplomáczia Törökországrul lemondott, halottnak tartotta és magát érette egyik hatalom sem érdekelte, Plevna után pedig már Törökország valóban tarthatatlanná vált. Miután Európa Törökország bukását közönynyel nézte, Austriának a romok közt oly helyzetet kellett biztositani, mely legalább a szövetséges birodalom belnyugalmát megóvja. Ez a san-stefanói feltételek mellett a lehetetlenségek közé tartozott, mert ha Bulgáriát egyesitik, Boszniábul orosz hübért csinálnak, az aldunai kis fejedelmek az izgatást azonnal megkezdik Horvátországban, a határvidéken, Erdélyben és a szlavon osztrák tartományokban, pedig ezért

Austria Oroszországot kérdőre sem vonhatta volna, mert Oroszország nem maga, de a szinleg tőle független fejedelmek és országok kezdték volna meg az izgatást, ha Austria bármely kis országot megtámad, ezek mind szövetkeznek ellene, ha egyiket megveri, diadalát nem aknázhatja ki, mert önnállásuk fenntartása mellett Oroszország sikraszáll. Magyarország helyzete ezen nemzetiségi izgalomban még biztosabb és szilárdabb lett volna, mint Austriáé; Magyarországban az összes értelmiség, a nagybirtokos magyar, vagy magyarérzelmü; Magyarország államiságához ragaszkodnak a németek, tótok, a szakadárelemet csakis a horvátok, szerbek és oláhok képezik, vagyis 11 millióval szemben áll 3 millió, vagyis a lakosság 20 százaléka, mig Austriában a német 8 millió, a szláv 12 millió, tehát szláv szellemü 60 százalék. Magyarországban az országgyülésben a nemzetiségek száma már ezidőben is alig volt 5 százalék, mig Austriában a részrehajló választási törvények daczára a szlávok többséggel birtak, Hohenvartot nem az osztrákok buktatták meg, de megbuktatták a Deákpárti ministerek, kik Bécsben az osztrákokat melegen támogatták; a magyarországi nemzetiségeknek nincs állami multjuk, Horvátország különállását már 600 év előtt elvesztette, a népben a nemzetiségi eszme teljesen elmosódott, Horvátországban a nagy birtokososztály magyarérzelmü és ha a király Strossmayer püspököt zár alá veszi vagy elmozditja, ha a pánszláv katonatisztektül kegyét megvonja, ha erélyes bánt nevez ki, a magyar párt a horvát országgyülésen is többségre fog emelkedni és ezen törpe szláv központ is összezsugorodik; Austriában ellenben a szláv tartományok ne-

vezetes történelmi multtal birnak, nemzeti egyediségüket mai napig fenntartották, régi önállásukra sóvárogva tekintenek vissza, Csehország, Lengyelország, Morva, Szilézia szép történelmi multtal birnak, Magyarországban a nemzetiségeknek nincs központjuk, nincs megye, nincs tekintélyesebb város, melyben a nemzetiségek a kormány akarata ellenére összpontosulhatnának; Austriában ellenben a cseh és lengyel tartományi gyülés szláv, Prága, Lemberg, Csernovicz, Brün tekintélyes szláv városok, a szlávoknak vannak államférfiaik, katonáik, irodalmuk, iróik és nemességük. Magyarországban a nemzetiségek elszórva, vegyesen laknak, az osztrák szlávokkal Oroszország közvetlenül érintkezik, 9 millió szláv egyfolytában lakik, tehát tömör testet képez; a dalmaták és a többi osztrák szlávok Montenegróval érintkeznek. Austria-Magyarország tehát a san-stefanói békét semmi esetre sem fogadhatta el és pedig annyival inkább nem, mert az orosz kormány a hadjárat kezdetén adott igéretét is megszegte, Austria tehát, ha Oroszország az Aldunát elfoglalhatja, a nagymérvü szláv izgatásokra biztosan számithatott.

A politikai okokon kivül az orosz hóditás veszélyezte a szövetséges birodalom anyagi érdekeit is. A Duna folyam nemzetközi jelleggel ruháztatott fel, a nagyhatalmak a Duna szabályozásával Austriát bizták meg és a vaskapunáli akadályok elháritási akadályai fedezésére Austriát vámszedési joggal ruházták fel. Papiroson tehát a módozat létezett, de a Duna valósággal a többi államokat nem érdekelte, mert a Duna Austria-Magyarországon folyik főleg keresztül, Észak-Németorszá-

got nem érdekelte, mert a Duna távol folyik, tekintve a vasuti szállitás drágaságát, Poroszországnak és az egész északnak a keleti szállitás kevesebbe került a német tengeren Dél-Németország szállitási csatornáját a Rajna képezte, Anglia, Francziaország a Dunát sohasem használta, Oroszországnak hasonlag kereskedelmi körén kivül esett, ha tehát az Alduna Oroszország hatalmába kerül, Oroszország elssősorban lehetetlenné teszi a Dunatorkolat kitisztitását és jókarban tartását és nemzetközi szabadfolyam jellege daczára, nagy vámokkal terhelte volna az osztrák-magyar hajókat és ezesetben jogaink védelmében magunk maradunk, mert a többi államokat az ügy nem érdekelvén, működésük csakis egy rongyos hideg jegyzékre szoritkozott volna. A Duna teljesen hajókázhatóvá tétele pedig Austria iparára és Magyarország gabonaterményei értékesitésére igen fontos tényező, mert az osztrák ipar a külpiaczokon a czukor kivételével a német, franczia, angol gyártmányokkal nem versenyezhet, ellenben az Aldunánál és Kis-Ázsiában igen, mert a dunáni szállitás olcsóbbsága kiegyenliti az iparosabb országok termelése olcsóbbságát. A magyar buza, tengeri, árpa, gabona, vas árát igen leveri a tengeri összeköttetés drágasága, ma ugyanis Pestrül, sőt az alföldrül egy métermázsának Angliába szállitása 1 frt 70 krba kerül, mig Newyorkbul 50 krba, drága pedig, mert a fuvarbér a magyarországi vasutakon Triesztig vagy Fiuméig 1 frt 20 kr, a Dunán, miután a vizi szállitás sokkal olcsóbb, kerülne 50 krba, a tengeren 50 krba, megnyernénk tehát 70 krt, sőt a Bánátnak, a Tisza és aldunai vidéknek, melyen a szállitás vizen eszközölhető,

még kevesebbe, ugyszinte Erdélynek is. A Dunátul eltekintve is, a szárazi kereskedelemre is igen fontos reánk az aldunánáli hatalom, mert ezen barbár népek ma nagyrészt reánk vannak utalva, a kis fejedelmek velünk nem daczolhatnak, mert a dacz őket is érzékenyen terhelné, ellenben ha Oroszország hatalma alá kerülnének, Oroszország nem mérlegelné veszteségeiket, de egyszerüen reájuk parancsolná az osztrákellenes politikát.

A san-stefanói békét csak együttes eljárással lehetett megváltoztatni, a közös akaratot csak a congressus fejezhette ki, a congressust tehát Oroszországon kivül minden hatalom szivesen fogadta; Oroszországnak nem tetszett a congressus, mert igéretét nem teljesitette és előre látta, hogy hóditását nem tarthatja meg és Austriát az Aldunánál ki nem zárhatja, de a congressus összejövetelét nem akadályozhatta, hozandó határozatai ellen nem tiltakozhatott, miután a párisi szerződést Oroszország is elfogadta és ezen szerződés értelmében az Európa által biztositott Törökországot jogtalanul támadta meg; de el kellett fogadni azért, mert a haldokló muzulman férfiasan védte ugyan magát, de a háboru kimutatta gyengeségét, hadi erejét megroncsolta, pénzforrásait kimeritette, egy uj háboru az eredményt elsöpörhette volna. A congressust megelőzőleg az angol kormány is 60 millió forintot szavaztatott meg, mind Anglia, mind Austria tehát ezáltal komoly beavatkozási szándékukat jelezték.

Magyarország történelmében ezen congressus azért is emlékezetes, mert a nagyhatalmak körében 350 év óta Magyarország először jelent meg és a Magyar-Osztrákbirodalmat az eszes, sima, kedves, udvarias gróf Andrássy

Gyula volt magyar ministerelnök képviselte. Gr. Andrássy választása igen szerencsés volt, bárki képviselte volna is a birodalmat, sem többet, sem kevesebbet nem vivhatott volna ki, mint gróf Andrássy, mert az osztrák-magyar meghatalmazott nem a birodalmat, de a császárt és királyt képviseli, utasitásait nem a kormányoktul, de a fejedelemtül veszi, ennélfogva önfejüleg nem járhat el, de szerencsés volt, mert a sima, ügyes, szellemes valódi nagy ur: gróf Andrássy a birodalmat méltán képviselte, mert a világ ismerve multját és hazafiasságát, választása által meggyőződött arról, hogy ő felsége a kényuralmi hagyományokkal szakitott, a fejedelmi háznak a magyarok iránti bizalmatlansága megszünt és azt hitte, hogy a meghatalmazott nemcsak a királyt és császárt, de Magyarországot és Austriát is képviseli, Andrássy tehát több nyomatékkal birt, mint bárki más osztrák követ, ennélfogva a kérdés megoldását siettette. A congressustól nagy meglepetésekre senki sem számithatott, mert Oroszország a háborut a hatalmak hallgatag beleegyezésével kezdte meg, Oroszország győzött, seregei Konstantinápolytól néhány mértföldnyire táboroztak, Törökország politikailag meghalt, mert fővárosa és tartományai megvédésére képtelen volt, a congressustól tehát ezen helyzetben a párisi kötmények fenntartását várni nem lehetett, a congressus alapját tehát csakis a háboru kezdetekor adott igéretek érvényesitése képezte.

A berlini congressus szinleg a török ügyekrüli tanácskozás és határozathozatal végett jött össze, valódi czélját azomban, miután a nagyhatalmak Törökország önállását és európai állami lételét a napirendről már rég

levették, Austria érdeke és Oroszország megfékezése képezte. Valjon ezen czél erkölcsi, az eljárás lovagias volt-e? nem birálhatjuk meg, mert a politika sem erkölcsiséget, sem lovagiasságot nem ismer és nem ismert sohasem, ennélfogva a congressus nem erkölcsi gyülde, de érdektanácskozmány, mely a hatalmak közvéleményének fogalmazására, a világháboru elkerülésére, a veszedelmes hóditási vágyak megfékezésére gyült össze. Oroszország ismerte az ellenséges irányt, de azért a congressuson mégis megjelent, mert a háboru kezdetén igéreteket tévén, keze egyrészt meg volt kötve, másrészt nem akarta magát annak kitenni, hogy Austria a kimaradása által megsértett hatalmak duzzogó hangulatát felhasználja. Mielőtt a congressus összejött, Anglia, Németország, Olaszország tisztában voltak a hozandó határozat felett; Ruméliát nem egyesithették, mert ezáltal Oroszország az Alduna ura lesz, Bosznia és Herczegovinának önnállását nem fogadhatták el, mert ez nemcsak teljesen megsemmisiti Austria befolyását, de a pánszlávizmusnak mentsvárat ad az Austria-Magyarország elleni belizgatások támogatására. A nehézség tehát egyrészt csakis az oroszok elbizakodottságában másrészt az osztrák hóditás alakjának meghatározásában, állott, mert Austria nem háboruskodott Törökországgal, a hatalmak tehát egyszerüen nem mondhatták azt: Törökország összerogyott, támadd meg tehát a bukottat, mely tégedet nem bántott, melynek területi épségét biztositottad. Ez véghetlen cinismus lett volna, a diplomaták pedig sima urak, a goromba erőszakot nem kedvelik, de az alak és modortul eltekintve, Bosznia és Herczegovinának egyszerü elfoglalása a magyar és osztrák

belviszonyokat figyelembevéve, nem lett volna kedvező megoldás, mert az osztrákok a hatalom varázsátul, az uralkodóház kegyétül elbűvölve, magasb müveltségük által felfuvalkodva, semmiképen sem akarták megérteni a helyzetet, gőgösen lenézték a 12 millió szlávot, az osztrák pánszlávizmus létezését tagadták és oly szinben tüntették fel, mintha Oroszország csakis Magyarországot fenyegetné, a keleti kérdés csakis Magyarországot érdekelné, az osztrákok tehát sem a keleti kérdésre nem akartak áldozni, sem az aldunai terjeszkedést nem pártolták. Magyarországban a pánszlávizmus veszélyét mindenki ismerte, az orosz háborucrt az egész ország buzgott, az orosz ellen az országgyülés szivesen milliókat és határtalan mennyiségü ujonczokat szavazott volna meg, de főbiztositéknak Törökország fennállását tekintették; a törökkel majdnem az egész nemzet rokonszenvezett, ennélfogva a törökzsákmányt dicstelennek tekintették, mert a számos idegen faj az országot már külömben is feszélyezte, uj szláv hóditmány után nem vágytak. Az uj hóditmány csatolása is nehézségekkel járt, mert Bosznia és Herczegovina jogilag magyar tartomány volt, de Magyarország Austriával állami szoros szövetségben áll, Austria tehát jogosan követelte volna az osztályt. Mind a magyar, mind az osztrák kormány Bosznia elfoglalásának tervét az utolsó perczig tagadta, ha tehát Austria a berlini congressus után Boszniát egyszerüen elfoglalja és bekeblezi, ámitó szinben tünt volna fel, oly hóditási módozatot kellet tehát feltalálni, mely Boszniát Austriának, a hóditási czim mellőzésével, tényleges birtokába helyezte.

Oroszország érdeke a két Ruméliának egyesitését, Boszniának és Herczegovinának Szerbia és Montenegró közti felosztását kivánta, mert ha Rumélia egyrésze török terület marad, attul tarthatott, hogy a törökök az orosz Ruméliát mindenestül elhagyják és a megmaradt Ruméliába telepednek, ez által az elszórt török lakosság összpontosul és ha idővel Oroszország Konstantinápolyt elfoglalja is, a Ruméliában összpontosult törökök Austriához csatlakoznak. A san-stefanói szerződésben ugyan az egyesült Rumélia Bulgárország neve alatt szerepel, de azt mindenki tudhatta, hogy Bulgárország Austria támogatása nélkül kénytelen lesz fejedelmül az orosz jelöltet elfogadni, sőt még seregét is orosz tisztekkel rakja meg; Austria pedig, ha az Aldunánál területet nem nyer, sem a bulgárt, sem a törököt nem segélyezheti, mert Bulgárországtul Szerbia és Montenegró zárta el. Austria érdeke tehát azt kivánta, hogy Rumélia egyrészét megtartsa, az Aldunánál megakadályozza a nagyobb szláv államok alakulását, Bosznia és Herczegovina elfoglalása által az aldunai tartományok egységét kettévágja és Boszniában oly hadi álláspontot foglaljon el, melybül az Aldunánál keletkezhető bármely mozgalmat leverhessen. Austriát határozottan csakis Anglia támogatta, Oroszország viszonszolgálatok mellett csakis Francziaországra számithatott, tehát Németország döntött. Németország a multra visszaemlékezve, Oroszországot nem kivánta megalázni, Austriát nem ejthette el, mert szövetségét nem nélkülözhette, nem, mert maga a vaskanczellár Ausriának terjeszkedési térül az Aldunát tüzte ki, de Austria kivánalmait egészben nem támogathatta azért, mert az

esetben, ha Oroszország nem enged, kényszerült volna a kitörhető háboruban Austriát seregével is segiteni, háborut pedig nem akart, Oroszország megelégelte a babérokat, meggyengült, pihenni akart, Austria hasonlag nem akart harczolni, mindkettő tehát megkerülte a kérdést, Oroszország lemondott Bulgária egységérül, de kikötötte, hogy Ruméliában keresztyén kormányzót nevez a szultán és kinevezése csakis ugy érvényes, ha a kinevezést a hatalmak elfogadják, Rumélia rendezésére európai bizottságot nevezznek, megállapitotta a bennszülött csendőrséget és néphadat, 9 hónapra megengedte az orosz helyőrségnek Ruméliában maradását. Szinleg tehát Rumélia török tartomány maradt, a szultán hatalma azomban tényleg zéróra olvadt, a feltételek hatalmát teljesen aláaknázták, az aknák felrobbantása az orosz czártul függött. Oroszország tehát feladta a czimet de a hatalmat megtartotta. Bosznia és Herczegovina megszállásával és kormányzatával a congressus Austriát bizta meg, szinleg tehát Austria Boszniát nem nyerte meg, de tényleg Bosznia és Herczegovina ura lett, tehát sem uj állam nem alakult, sem Szerbia, sem Montenegro nem nagyobbodott, Austria a hidalgó fejedelmek közé magát beékelte és nyert oly hadi pontot, melybül a nagyzó orosz satrapákat, vagy az orosz pénzen fellázitott csőcseléket bármikor torkon ragadhatta és a nagymester seregei megérkeztéig meg is fojthatta. Kétségkivül Austria ezen congressuson fényes eredményeket nem vivott ki, de megnyerte azt, mit a háboru kezdetekor kikötött. Gróf Andrássyt a felületes politikusok oroszbarátsággal vádolták; kétségkivül Austria

Törökországért a háboru kezdetétül fogva semmit sem tett, sőt véglegesen egy tartományt tőle el is vett, de Oroszországot sem segélyezte, a berlini congressuson az oroszokat nem morzsolta össze, de ezt nem azért nem tette, mert az orosz hóditásnak örvendett, de nem tette, mert sem Német-, sem Francziaország nem támogatták, elszigetelt helyzetében pedig a nyert vivmányt nem koczkáztathatta. A berlini congressus az aldunai bonyodalmakat nem oldotta meg, mert Bulgárországnak fejedelmet nem adott, de erkölcsileg nagy sebet ütött Oroszország keleti mindenhatóságán, mert egyrészt Bulgária egységét meggátolván, a bulgár fejedelem választása érvényét a nagyhatalmak jóváhagyásátul tévén függővé, a kis államok terjeszkedését megakadályozván, az aldunai népeket meggyőzte, hogy sorsuk kizárólag nem Oroszországtul függ, hogy Oroszország nem mindenható; másrészt a kis fejedelemségek önállását biztositván, a népek meggyőződtek, hogy Oroszország parancsoló pártfogását nélkülözhetik és az osztrák-magyar monarchia védnöksége, jóindulata becsesebb, mint az oroszé, mert Austria sem áldozatot, sem szolgai alázatot nem kiván.

A berlini congressus rövid öt hétig tartott; a congressus tanácskozásait mellőzöm, mert a congressuson tett nyilatkozatok az államokat nem kötelezik, nem az orosz, német, osztrák-magyar meghatalmazottak nyilatkozatai, mert ezen államokban a külpolitikárul kizárólag a fejedelmek, a császárok rendelkeznek, Angliában, Francziaországban az ország többsége intézkedik, a congressus tartama alatt tehát a meghatalmazott országát, vagyis országa többségét képviseli, a többség azomban válto-

zandó, a bukott többség nyilatkozata a többségre emelkedett volt kisebbséget nem kötelezi. A congressusi nyilatkozatok kevés becsüek azért is, mert a diplomaták hideg, zárkózott egyének, kik a szónoklatokra semmit sem hajtanak, az ügyeket négyszem közt beszélik meg, kiskörben állapitják meg a határozatokat, a nyilt tanácskozás tehát csakis a bárgyu közönség vakitására szolgáló szinielőadás. Kétségkivül érdekes lenne ismerni herczeg Bismark nyilatkozatát, de az illem, a loyalitás, az ügy érdeke a fontos, bizalmas nyilatkozatok dobraütését tiltja, a hirlapok, a közönség tehát csak a mindennapi, a fontosság nélküli nyilatkozatokat tudja meg, vagy azt, mit a diplomaták a közönség félrevezetésére közrebocsájtanak. Értéktelenek ezen tanácskozmányok azért is' mert a politika nem ismer következetességet, nem elveket, nem az igéret szentségét, de vezeti kizárólag az érdek, a lehetőség; az érdek, a kivihetőség, függ az eseményektül, melyeket az okos politikus felhasznál, de nem teremthet. Ma Poroszország szövetségesünk, a viszonyok azomban változván, lehet, hogy Francziaországgal fogunk szövetkezni, ma szembeállunk Oroszországgal, mert az orosz czár kényuralmát féltvén, a pánszlávizmus eszméjével foglalkoztatja alattvalóit, ha azomban a czárizmus légberöpül, ha a nagy birodalom feloszlik és alkotmányos államokká alakul, ezek nem fognak a pánszlávizmus bolygó tüze után repkedni és a kis alkotmányos Oroszországgal szövetségre is léphetünk.

A berlini congressus következő, minket is érdeklő határozatokat hozott.

1.

Bulgárország önhatóságu és adózó fejedelemséggé alakittatik a szultán hűbér urasága alatt.

3.

A bulgár fejedelem a nép által szabadon fog választatni, a fényes kapu a hatalmak beleegyezésével megerősiti. Fejedelemnek azomban az európai nagyhatalmak uralkodócsaládjának egy tagja sem választható. A fejedelmi méltóság megüresedvén, az uj fejedelem ugyanazon feltételek és formaságok mellett választandó.

4.

A Tirnovában összejövendő előkelők gyülekezete szervezési szabályokat fog kidolgozni.

6.

Bulgáriát a szervezésig egy orosz császári biztos fogja vezetni a hatalmasságok consulai közreműködésével és ellenőrzésével.

7.

Az ideiglenes kormányzat 9 hónapnál tovább nem tarthat.

8.

A porta és a külhatalmak közti szerződések továbbra is érvényesek, Bulgária átviteli vámot nem fizet.

9.

Bulgária hűbéradóját a nagyhatalmak határozzák meg.

10.

A török hadsereg nem fog többé Bulgáriába tartózkodni, a várak lerontatnak.

12.

A távozó muzulmánok és mások ingatlan javaikat megtarthatják és kezelik. Egy török-bulgár bizottság két év alatt rendezze a vakufok ügyét.

13.

Kelet-Rumélia a Balkán hegytül délre alakittatik.

14.

Kelet-Rumélia a szultán fennhatósága alatt áll, közigazgatási autonomiával bir, keresztyén főkormányzója lesz.

15.

A tartomány védelmérül a szultán gondoskodik, a belrendet a bennszülött csendőrség és a néphad tartja fenn, tisztjeit a szultán nevezi, a szervezésnél a lakosság vallása tekintetbe veendő, a rendes csapatok a lakosságnál el nem helyezhetők.

16—17.

A főkormányzót a hatalmak helybenhagyásával a szultán nevezi 5 évre; a főkormányzó, zavarok kültámadások esetében török katonaságot hivhat be.

18.

A jelen szerződés ratifikációja után Kelet-Ruméliának szervezésére bizottság neveztetik, mely a török kormánynyal egyetértőleg jár el.

19.

Ezen bizottság a szervezésig a tartomány pénzügyeit igazgatja.

20.

A török szultán a lakosok vallásszabadságát biztositja.

21.

Az orosz megszálló hadtest állománya Bulgáriában és Ruméliában 50,000, a megszállás tartama 9 hó.

25.

Boszniát és Herczegovinát Osztrák-Magyarország fogja megszállani és kormányozni, a novibazári szandzsákságra azomban nem terjeszkedik ki.

26.

Montenegrót minden állam elismeri.

44—48.

Oroszország kapja Beszarábiát, miért Románia törökterülettel kárpótoltatik.

A Duna partjain lévő várak a Vaskaputól a Duna torkolatáig lerontatnak, ujak nem épithetők, ezen vonalon hadi hajók nem járhatnak, csakis a Duna torkolattul Galaczig.

A Dunabizottság fenntartatik és ebben Románia is részt fog venni; a bizottság hatóságát egész Galaczig fogja gyakorolni.

A bizottság ideje letelte előtt egy évvel a hatalmak meg fognak egyezni meghosszabitása, vagy a szükséges mó-

dozatok behozatala iránt. A hajózási és felügyeleti szabályokat a bizottság dolgozza ki.

A Vaskapunál és a zuhatagoknál szükséges munkálatok végrehajtásával Austria bizatik meg. Az 1871 : 13. londoni szerződés határozatai, melyek a költségfedezetül szolgáló dijszedésrül szólnak, Austria javára fenntartatnak.

62.

Törökországban a vallások jogegyenlősége biztosittatik, a vallás miatt a hivataloskodásbul senki ki nem zárható, tőle polgári és politikai jogai el nem vehetők; a biróság előtt mindenki vallásküllömbség nélkül tanuskodhat, minden felekezet vallását gyakorolhatja, egyházi ügyeit szervezheti.

Ezen szerződés a kibuvó ajtók és ellenmondások tömkelege. Törökországot nem osztottuk fel, mert a bulgár fejedelem is hódolati adót fizet, de a fényes kapura Bulgária a csekély hűbéri adón kivül teljesen elveszett; Ruméliát meghagyták Törökországnak, de 9 hónapig az orosz megszálló sereg Ruméliában maradt, ezen idő alatt az orosz kormány a jövő lázadást kényelmesen szervezhette, Kelet-Rumélia török tartomány maradt, de a szultán főkormányzónak csak azt nevezhette, kit a hatalmak megerősitettek, tehát a szultán megbizható, erélyes török kormányzót nem nevezhetett, mert ilyet Oroszország nem fogad el; a főkormányzó a szultántul nem függött, mert a szultán 5 évig nem mozdithatta el; török tartomány maradt, belügyeit azomban nem a szultán szervezte, de a nagyhatalmak bizottsága, melynek ugyan a szultánt is meg

kellett hallgatni, de miután a főkormányzó nem a szultán embere volt, a szultán szava nyomatékkal nem birt; Kelet-Ruméliát török tartománynak csufolták, de saját csendőrséggel és szervezett néphaddal birt, melynek tisztjeit ugyan a szultán nevezte, de a keresztyének tisztjeit köteles volt a lázadó keresztyénekbül nevezni, katonaságot a szultán nem tarthatott, mert a lakossághoz nem szállásolhatta el, várai és kaszárnyái nem voltak. Belzavar esetében küldhetett katonaságot, de csak a tőle lazán függő főkormányzó felszólitására, tehát ha a főkormányzó az oroszszal vagy a forradalmárokkal egyetértett, a forradalmat a szultán szemeláttára nyiltan szervezhette, és végre, hogy Konstantinápolyban és egész birodalmában a gyúanyag megmaradjon és az orosz czár a keresztyén lakosokat folytonosan izgathassa, a vallási biztositékot megalapitotta a 62. szakasz az egész birodalomra; ezen szakasz jogot adott a hatalmaknak a folytonos beavatkozásra és izgatásra; az orosz ügynökök néhány rubellel, a törökök szemtelen ingerlésével, megtámadásával vallási vérengzéseket idézhetnek elő és ha a szultán megsértett alattvalóinak igazságot szolgáltat, az orosz czár a vallásüldözést azonnal ráfoghatja és az üldözött keresztyének érdekében megtámadhatja. Ezen szerződés tehát Török- és Oroszország közt csak ideiglenes fegyvernyugvást képez és meghagyta az eddigi gyúanyagot; a hatalmak együttleges biztositéka ez ellenében teljesen értéktelen, mert a török, ugy mint a tapasztalás mutatja, csakis Austriát érdekelte, a többi a kelettel nem gondolt. Az ujonszülött Bulgária is

csak fél önállást nyert; a szultán uralmátul ugyan tényleg megmenekült, de a szultánnak adót fizet, mint hűbéri állam, tehát magát a külhatalmaknál nem képviseltetheti, hadat nem indithat, ideiglenesen a szervezésig tényleg orosz uralom alatt maradt. Fejedelmet választhatott, de nem szabadon, nem függetlenül, mert választása és a trón megürülése esetében az uj választás csak azon esetben birt érvénynyel, ha a nagyhatalmak a választást megerősitették. Államczimet nyert, de a szervezést a nagyhatalmak maguknak fenntartották, tehát önállólag még belügyeit sem rendezhette; a belügyekbei beavatkozást semmi sem indokolta, mert a belszervezést a külpolitika nem akadályozhatja, tisztán családi ügy ez; a bulgár állam csekélységét is tekintve, Európára mindegy: a bulgárok akár kényuralmi, akár alkotmányos szervezetet, akár aristokratikus, akár demokratikus intézményeket fogadnak el; Bulgária a világpolitikában igénytelen kis pont, mely csekélységénél és távolságánál fogva soha sem fog szerepelni. Bosznia reánk nem területi nagyságánál, de helyzeténél fogva fontos szerzemény. Vivmány a Dunabizottság fenntartása és a vámszedési jog megerősitése, mert ezen jognál fogva csakis tőlünk függ a Vaskapu elrombolása, sajnos, hogy a magyar kormány még ma, vagyis 10 hosszu év alatt a berlini congressus által adott előnyt fel nem használta.

Az országgyülés eloszlása után a közhangulat nem volt kedvező. Az ország kivánalmait, reményeit a három évi kormányzat nem elégitette ki, a berlini mandátum a tüzesebbeket, az érzelmi politikusokat elkedvet-

lenitette. Az ország nagyrésze a fusiótul csudát várt, azt hitték, hogy Tisza Kálmán csodaszerrel bir és a deficzitet megszünteti; a deficzit a beruházások leszámitásával igen kevés volt, a közönség azomban a beruházásokat megvetette és a költségvetési számszerinti hiány megszüntetését követelte, kétségkivül az ország a beruházásokat kölcsönnel fedezte, tehát értéke látszólag apadt, de ezzel szemben a terhek kevesbülése, a még fedezettel biró vasuti pótlék tőkeszaporodása által növekedett is. A közös adósági törlesztési összegek, az urbéri kárpótlási kamatok törlési részének minőségét senki kétségbe nem vonhatta, mert ezen tőkék időhöz kötvék és ha a kötelezett törlesztési kamatok a kötelezett idő alatt lefizettetnek, a tőketartozás is megszünik. A vasuti kamatpótlékok már kétségesebbek, mert igaz ugyan, hogy ezen kamatpótlékok a vasuti szerződések szerint adósságnak tekintetnek és minden más adósság felett felsőbbséggel birnak, de az állam harmincz évig a garantirozott hiányt még azon esetben is köteles fizetni, ha a kifizetett pótlék már a tőke értékét is haladná. 1878-ban még ettül távol álltunk, mert a nagyobbrész 1860—70-ig épült, 10 év alatt tehát még a fedezet megvolt és ez, ha a viszonyok nem változnak, 1886—90-ig fog beállni, a közönség ezt nem tudta és azt hitte, hogy 1890. évig kell a kamatokat fizetni és a leszámolás addig meg nem történhet. Felületesen tekintve, tehát a tekintélyes deficzit nem apadt és a tetemes adóemelés daczára a fusió kormánya igéretét nem váltotta be. Az elégületlenséget nagyban fokozta a magyar

bank ideiglenes feladása, a kedvezőtlen kereskedelmi szerződés; általános megilletődéssel fogadták a berlini ajándékot, Boszniát, Magyarország mindig érzelmi politikát követett, lovagiatlanságnak tekintették a haldokló jóbarát vagyonáni osztozást és azt hivék, hogy gróf Andrássy és Tisza Kálmán az orosz szövetségesei és Boszniát muszka-ajándéknak tekintették; a vérmesebbek mind a belveszteséget, mind a külcsapást a dualizmus kifolyásának nézték és az ország bajait az ország önállása és függetlensége által vélték orvosolhatni, ennélfogva a szélsőbal a választásoknál erősen szaporodott. A régi Deák-pártnak egyrésze nem kedvelte Tisza Kálmán egyéniségét, a katholikus papság büszkeségét sértette a kalvinista uralom, a konservativek megakarták az önkormányzatot dönteni, mit Tisza Kálmán megnyirva ugyan, de fenntartott, a mérsékeltek egyrészének nem tetszett a pénzügyi gazdálkodás, nem a külpolitika, ezek nem lehettek szélsőbaliak, mert a szélsőbal az osztrák szövetséget, a közös hadsereget, a delegácziót elitélte, tehát személyi ellenzéket alakitottak; ezen párt élén jeles vonzó egyéniségek álltak, az elégületlenek egyrésze tehát ezek mellé állott, a kedvező fusionális égen hatalmas fellegek keletkeztek. A kormány, illetőleg Tisza Kálmán erős küzdelmekkel állt szembe és a siker kivivása egész erélyét igénybe vette, ha nagy többség után vágyik, okvetlenül megbukik, de okos hadvezérként a kétséges állásokat feladta, az engedelmes aristokracziát összeszedte, a főpapság, egy kivételével, nemcsak semleges nem maradt, de tényleg a kormányt segitette,

kicsiny, de tömör többséget alkotott tehát, melyhez a bosnyák-kérdés után az ingadozók is csatlakoztak. A kormányt az ellenzék hatalmi nyomással, vesztegetéssel vádolta; kétségkivül a kormány mozgósitotta egész hadseregét, a főispánok ráparancsoltak a tisztviselőkre, szervezték a mozgalmat, ráparancsoltak a jegyzőkre, meglátogatták a tiszteletes és tisztelendő urakat, a püspökök utasitották a lelkészeket, a főispánok vagy pártfőnökök meglátogatták, értekezletre hivták a megyei urakat, kerestek és állitottak nagyravágyó, pazar jelölteket, kecsegtették a hiveket, a kormány segélyforrásokat teremtett és a központ küldte a nagy fuvarbéreket, mert a törvény tiltja az ajándékot, a korcsmárosok, a falusi vezetők lakomákat, ivásokat rendeztek, a karczossal felvilágositották a választó urak gyenge elméjét és felvillanyozták a szendergő lelkesedést. Kétségkivül a választásnak ezen neme az alkotmányosságnak alig felel meg, a demokráczia mellett azomban a választási mód megváltoztatása lehetetlen, mert a választók 90 százaléka tiszta politikai fogalmakkal nem bir, ha nem itatják, ha nem viszik, nem mozdul; a választások hasonlóan folynak Angliában is és minden oly államban, hol az általános népszavazat nem divik, de hol mindenki szavaz is, a pártok az itatások- és vesztegetéseken kivül pártjuk érdekében minden lehető befolyást alkalmaznak. A kormányelnököt a választások vezetéseért elitélni nem lehet, mert a ministerelnök a párt vezére, ennélfogva köteles pártja érdekében minden tisztes módot és eszközt felhasználni, de 1878-ban nem volt

ez a kormány részérül már azért sem mellőzhető, mert a személyi ellenzék szinte itatott és vesztegetett, sőt már a szélsőbalok közt is akadtak, bár kivételesen, oly választókerületek, melyek a szellemi táplálékot nem elégelték és voltak oly becsvágyó szomoru alakok, kiket nagyszerü programmjuk daczára ingyen megválasztani nem lehetett. A főispánnak, a tisztikarnak, a hivatalnokoknak a hivatal köréni részvétet illetéktelen nyomásnak nevezni nem lehet, mert a főispánság nem méltóság, de hivatal, a főispán a kormánynak bizalmi közege és általa bármikor elmozdítható, vagy meggyőződésbül, vagy pénzért, vagy mindkettőért szolgál, ha a kormány elveit osztja, köteles a kormány mellett buzgólkodni, mert a kormány a párt feje, ha pénzért szolgálja, akkor nincs meggyőződése, a kormányt pártolnia kell, mert bizalmi közeg; a tisztviselő-kart a megye választja, midőn megválasztják, politikai véleményét is megkérdezik és ha ekkor a többség mellett nyilatkozik, részben a a politikai becsület, részben önérdeke azt kivánja, hogy a kormánypárt választottja a kormány, az ellenzék választottja az ellenzék jelöltje mellett küzdjön. A kinevezett hivatalnok, a biró a kormánytul függ, a kormány nem követelheti ugyan, hogy meggyőződése ellen pártolja, de miután a kinevezett hivatalnoksereg egy nagy családot képvisel és ennek feje a kormány, az illem azt kivánja, hogy a családfőt támogassa. Az 1878-iki főispánokat és megyei tisztikart az ellenzék szolgaisággal vádolta, ez valótlan, mert szolgaisággal csak azon esetben lehetett volna vádolni, ha Tisza Kál-

mán a Deák-kormányokkal ellentétes politikát követett volna, ezt azomban nem tette, mert mindenben a Deák-párt nyomaiba lépett, a politika tehát nem változván, az 1875-ig megválasztott megyei tisztviselők és főispánok következetesen támogatták Tisza Kálmánt, ki a Deák-politikát folytatta. Általában a tisztviselőt és hivatalnokot alkotmányos országban azért, mert a többséget képviselő kormányt pártolja, szolgaisággal vádolni nem lehet, mert a ministerség nem bün, de országos megtiszteltetés, az országos bizalom jele és ez szolgaiságnak csak akkor lenne tekinthető, ha a kormány nem a többségbül neveztetnék, nem a törvények szerint kormányozna, de a király által a kisebbségbül neveztetnék és a törvények megsértésével, az országgyülés nélkül kormányozna, vagy a többség megnyerésére és fenntartására erőszakot alkalmazna. Valamint tehát a kormánypártiság nem bűn, az ellenzékiség sem érdem, mert valjon az ellenzéki politika helyes-e vagy a kormányi? ennek meghatározása az egyéni fogalom dolga; azért, mert valaki ellenzéki, sem egyénileg nem üldözik, sem vagyonát nem terhelik, a többség eszméinek, a hatalmasoknak megtámadása mindenesetre férfiasság, de nem hazafiási kiváltság. A főispánoknak, tisztviselőknek, hivatalnokoknak a választásokbani részvéte csak akkor nyomás és mondhatjuk bün, ha a főispánok vagy a tisztviselők kéz alatt verekedéseket támasztanak és ennek ürügye alatt az ellenzéki választókat megfélemlitik, bezáratják, szavazatuktul megfosztják; ha az összeirók a választókat szándékosan kihagyják, ha a főispánok az ellenzéki tisztviselőket, jegyzőket

törvényes ok nélkül felfüggesztik, ha a népgyülések tartását törvénytelenül megakadályozzák, ha a választókat személyes boszujokkal fenyegetik. Mindezeket a Deák-párti kormányok néhol együttesen, máshol kivételesen nemcsak megtették, de Somogyba és Hevesbe oknélkül kormánybiztosokat is neveztek. Ilyen esetek 1878-ban nem történtek, már pedig ha történtek volna, alig feltételezhető, hogy 1878-ban, midőn Tisza a kis többséget csak az oláhok, tótok, horvátok segélyével tudta fenntartani, midőn a leghűbb szolgák ingadoztak, ha ilynemü botrányos nyomások történtek volna, az ellenzéki sajtó a nagy dobot meg ne verte és az ellenzék az országgyülést kérvényeivel el ne halmozta volna.

A kormányt a hivatalnoksereg mozgósitásáért, azért sem lehet elitélni, mert az ellenzék is mindenütt ugyanazt teszi; az ellenzéki megyében a tisztviselők jelöltjeik mellett hasonlóan mindent elkövetnek, a kukoriczaföld, a bérlet, a legelő, a fa, a galy az ellenzéknél épen ugy szerepel, mint a kormánypártnál. A jelenlegi erkölcsi, párt- és vagyoni viszonyok közt a kormánytul a választásoknáli semlegességet követelni nem lehet, mert ha ő közönynyel és lemondással nézné is a választásokat, miután a képviselőség ma az emelkedés első foka, a gőgös arisztokráczia, a birtokához ragaszkodó papság saját érdekében ki fogná helyzetét és előnyeit használni, és a mi ma nem létezik, mi ma a felszint tekintve, lehetetlennek látszik, mi soha sem volt: megalakulna egy erős ultramontán-feudalpárt, mely feltámasztaná a sima felekezeti üldözést, mely a

magyarság érdekét üldözné, az osztrák engedelmesség posványába még mélyebben sülyesztené az országot, mely a szocziálizmustuli félelmében a nép művelődését megakadályozná, a jogegyenlőséget semmire olvasztaná, a megyéket eltörülné, a gyülekezési jogot elfojtaná; a szabadság zászlója alatt hiuság- és anyagi érdekbül beválasztatná magát egy csomó ügyvéd, kiknek nagyrésze megtartaná honn irodáját, de időnkint bejárna szónokolni, szövetségbe lépne az idegen vagy nem magyar faju tőzsérekkel és oly vállalatokba, kölcsönökbe vinné az országot, mely vagyonának romjaitul is megfosztaná, alkotna oly biróságokat és perrendet, mely a polgárok nagyrészét koldussá tenné és Magyarországbul Zsidóországot alakitana; a kormány féke nélkül a hű Erdély és a magyar oláhság nem küldene tőrülmetszett mamelukokat, de megválasztaná az orosz czárértimádkozó pópáit és daszkárjait, a szerbek megválasztatták volna nem is a sima, eszes politikus Polyt hiveit, de a rajongó, féktelen, magyarfaló, telivér Miletics pajtásait, a nimbusát vesztett Tisza-Deák-párt törpe töredékké sülyed; a szélsőbalhoz csatlakozik az Alföld, a Dunántúl fele és valószinüleg 150 szavazattal rendelkezik, ez lett volna a legkisebb baj, de semmiesetre sem szerencse; a szélsőbal, habár nem tisztán a független, az önálló Magyarország zászlóját lobogtatja, habár 1848., mint azt munkám V. kötetében megvilágitottam, nem a Rákóczyhagyomány, nem a régi nagy Magyarország, de 1848-on kivül követeli az önálló hadsereget, az önálló pénzügyet, az önálló, teljesen elkülönitett törvényhozást és kormányzatot, ezek mind oly jogos követelmények, melyet minden

önérzetes magyarnak óhajtani kell, melyrül lemondani, melyet eltemetni nem szabad, habár ma a többségnek ezt eszélyesen követelni nem szabad, mert a jelen politikai viszonyok közt kivivni nem lehet és erőszakolása reménytelen válságot, sőt valódi örökös bukást idézhetne elő. Az ország érdeke, tömörségét tekintélyes párttá emelkedését kivánja azért is, mert az osztrákokkal a hazafias kormány ijesztőként használhatja, reámutatva mondhatja: ime, hátunk mögött az özönviz, mely nem alkuszik és ha a szövetséges nemzeti kormány és többsége jogos, méltányos kivánalmait nem teljesititek, a megsértett nemzet megnyitja az özönviz csatornáit, nem alkuszik és a szövetséges monarchiát elsöpri. Szükséges tehát fennállása, szilárdulása, de döntő párttá alakulása nem volna sem magára, sem az országra nézve kivánatos, mert minden nagy párt kormányképes, vagyis az alkotmányos elvek szerint a koronának, ha kormánya többséggel nem bir, a kormányalakitással a többséget kell megkinálni, de a király, miután a szélsőbal az államszövetséget nem ismeri el, miután ezen szövetség kétoldalu, a szélsőbalt csakis elveinek szegrefüggesztése feltétele alatt kinálhatja meg és fogadhatja el, miután pedig az elvmártirság ma ritkaság, a nagyravágyás uralgó epidemia, ez esetben könnyen megtörténhetnék az, hogy a szélsőbal túlbecsülve képességét, a hatalomvágytul elragadtatva, lerakná a fegyvert és Budavárába bevonulna, ez pedig az országra veszélyes lenne, mert a szélsőbal megszünvén, elolvadna a mult hagyományok testőrsége, feloszlanék azon tartalék, melyre a hazafias minister

ma hivatkozhat, ezen helyzetben a szélsőbali kormány azért is veszélyes lenne, mert a többség felett nem rendelkezvén, kényszerülne a nemzetiségekkel és a demagógiával szövetkezni.

Ha tehát Tisza Kálmán 1878-ban eszményi, vagyis jobban mondva semmi politikát sem követ, az országgyülés minden nyomás nélkül megalakul; legelőször is a többség hálábul a tehetetlen ministert leszavazza, s mert ezesetben csak a személyi ellenzék birt kormányképességgel, a kormány a személyi ellenzékbül alakul meg, az 50-re megnövekedett nemzetiségi párt pedig megkezdi panaszát és önálló területi kivánalmait, a szélső az uj kormányt megtámadta volna demokratikus szempontbul, Tisza és pártja a hálátlanokat nem támogathatta volna, a kormánynak tehát, ha csak rövid ideig is maradni akar, az egyezkedést meg kellett volna a nemzetiségekkel kötni, ezek azomban, tekintve a külpolitika helyzetét is, csakis a területi elkülönzés, a magyarnyelvnek a nemzetiségi iskolábani mellőzése alapján egyezkedtek volna, azt pedig, hogy ezt el nem fogadják, felteszem és fel kell tenni mindenkinek, ki gróf Apponyi Albertet, Somsich Pált és Bittót ismeri, hogy ezt mindenik visszautasitja; a kormánynak tehát fel kellett volna az országgyülést oszlatni és a vesztegetést, a hivatalos nyomást, az itatást a legnagyobb mérvben alkalmazni, királyi biztosokat küldeni, tehát a régi baj kettős adagban ismétlődött volna, ezen helyzetnél mindenesetre jobb volt a Tisza nyomása által előidézett helyzet, mert legalább a nemzetiségi egyenetlenség és ujhuzás elmaradt. Az 1878-iki választási

mód kétségkivül nemcsak dicséretet nem, de megrovást érdemel, ezért azomban nem Tisza Kálmánt, de elődeit és általában a Deák-pártot kell megróni, mely párt egyéni önzésbül, politikai szükség nélkül alkalmazta az itatást, vesztegetést, a hatalommali visszaélést és midőn az ellenzék az álczát lerántotta, midőn a visszaélések megszüntetését követelte, nem volt elég hazafias a visszaéléseket megszüntetni, sőt inkább az itatás- és vesztegetésre nyilt ajtót hagyott. Tisza Kálmán a Deák-párt örökségét előnyeivel és terheivel vette át, ezen terhek egyikét képezte némely pártfőnökök megválasztatása, ezek némelyike annyira lejárta magát, hogy ingyen sehol sem lehetett a nagy férfiakat megválasztatni, de hivei közül is soknak népszerüsége kifogyott, ennélfogva kényszerült a Deák-párttól örökölt rendszert folytatni.

Választási eljárásunk kétségkivül nemcsak nem dicséretes, de még nem is védelmezhető, ezt azomban rögtönözve orvosolni alig lehet; a szabadválasztás elsatnyulásának főokai: a nagyzás, az anyagiság, a hiuság, az értelmiség hiánya, a választók nagy száma, a szavazás módozata, a függetlenség hiánya.

A képviselői állás kitünő, kellemes, hasznos, kényelmes állás; kitünő, mert az ország ügyeirül rendelkezik, független, személye sérthetetlen, sok jót tehet, sok roszat megakadályozhat, az ország ügyeit ismerheti, maga, barátjai, az elnyomottak ügyeit előmozdithatja, a képviselő minister és minden lehet; kellemes, mert a fővárosban lakik, minősitvényt nem kiván, az eszes, a tanult, szorgalmasra nem teher, mert a

művelt, okos ember külömben is foglalkozik, reá tehát a tanácskozásokban, bizottságokbai részvét nem fárasztó, a butára, a renyhére nem teher, mert a tanácskozásokon nem tartozik jelen lenni, csakis a szavazásokra idézik be, máskor időzhet birtokán, a kaszinóban, a folyosón, a faldában, vadászhat, futtathat, utazhat, szavazatát nem köteles indokolni, mulathat a fővárosban, a karzaton udvarolhat, a szinházakat, lebujokat látogathatja, kerülete hanyagságáért kérdőre nem vonhatja, a léháknak tehát hiuságát kielégitheti; hasznos, mert a szegény, bármely párthoz tartozzék, egyszerüen e fizetésbül megélhet, a középvagyonunak, sőt a takarékos gazdagnak is szállásbérét fedezi, az ügyesebb ügyvéd, még ha az ellenzékhez tartozik is, befurja magát az intézetekhez, vállalatokhoz, alapitásokhoz, országgyülési beszédei által az egész ország előtt ismeretessé válik, a legszerényebb és együgyübb irodáját Pesten vagy a vidéken megtartja és szerez magának a képviselőség által állandó jövedelmet, melylyel, ha ügyvédi jövedelme a képviselőséginél nagyobb is, Pesten kényelmesen él, vidéken pedig enyeleg vagy vagyont gyüjt; kedvező ez a tanárokra is, mert a pesti tanárnak jövedelmét fáradság nélkül pótolja, ha országgyülési nevezetességgé válik, hallgatói számát megkétszerezi, a vidéki tanár, ha képviselő lesz, egyetemi tanárrá lép elő; hasznos sinecura ez az ujságiróknak, mert az iró-képviselőnek biztositja a tekintélyes fizetésü hirlapszerkesztőséget vagy főmunkatársi állást, ha tulajdonos és beszédei által ismertté lesz, olvasói száma is növekedik; hasznos azért is, mert a hirlapiró-képviselő, az

alapitókat, vállalkozókat, a kölcsön-, a vasuti, a bérlőtársulatokat kettősen segithetvén, vagy hátrányaikat agyonhallgatván, kettős jutalomban részesülnek. A kitünőségekre pedig valóságos aranybánya, mert a kegyenczek a kormány pártfogása, alkalmazása nyomán a monda szerint évenkint 20—40,000 forintot zsebelnek be, ezek azután mindent rózsaszinben látnak és az országos elszegényedés vádja ellen haragra lobbannak, de vannak ügyes családok, melyben az apa, a fiuk, a vők mind hivatalnokok; a másodrangu kegyenczek sem inségeskednek, a kormánybiztosságokon kivül, melyek csak mérsékelt jövedelmet adnak, vannak a kölcsönök, engedmények, állambérletek, vállalatok, melyekbül a fők, ha még a szerencse is kedvez, egyszerre nemcsak uri, de tőzséri vagyont szereznek. Nagy hiány az értelmiség, a valódi közvélemény hiánya. A választók száma 700,000-et halad; választó a zsellérés napszámoson kivül majdnem mindenki; ujabb időben a szakértelmiség növekedett, de a politikai értelmiség fogyott, sokkal több az ügyvéd, kereskedő, mérnök, hivatalnok, biró, orvos, mindezek ma már szigo-; ruan megvizsgáltatnak, de csakis saját szakmakörükbül; a történelem, közjog, pénzügytan, statisztika nem köteles tantárgy, ezeket tehát a külömben is elhalmozott tanulók csak felületesen olvassák, az iskolai könyvekben előadott történelem nem a nemzet, de a királyok történelme, az önálló nagyobb történelmi munkák, Szalay kivételével, az önvédelmet Koppánytul Kossuthig elitélik, a közjogot elferditve tanitják a fiatalság előtt, Magyarország államisága a kiegyezés után kez-

dődik, a Rákóczy-, a Kossuthkor csak hagyomány, számba vehető pénzügytanunk, sőt még statisztikánk nincs, mit a szakember az iskolában tanul, az elmosódik, mert a biró és ügyvédnek a törvényen, a döntvényeken, saját szakteendőin kivül az olvasásra nagyon kevés ideje marad, a közhivatalnokot a bureaucratikus alakiság, a semmiségekeni rágódás, az irkafirka elbutitja, udvarol felsőbbségének, mulat, de nem olvas. A valódi közvélemény megalkotására leginkább a földbirtokos középosztály volt és van hivatva 500 holdtul kezdve, mert a szegényebb a mai gazdasági viszonyok közt kénytelen más életmód után látni, miután öröklött vagyonábul az olcsó árak és nagy adó mellett meg nem élhet. A középosztály hivatva van erre nemcsak a mult hagyományainál fogva, de azért is, mert gazdasági viszonyainál fogva a néppel legtöbbet érintkezik és érintkezhet. A középosztály értelmi sulya is sülyedt azomban, az előadásokat az ifju nem köteles hallgatni; nyakra-főre, midőn már a vizsga, a szigorlat körmére égett, két hónap alatt bemagolja és a vizsgáktul rendesen megcsömörlik, az alapos tanulmányozástul, a könyvektül bucsut vesz és családjába visszavonul; a népet ma, demokratikus intézményeink daczára az urak, a szakemberek megvetik, az urak nem vesznek részt sem az egyházi, sem az iskolai, sem a községi ügyekben, nem érdeklődnek magánügyeikrül; midőn a választások megkezdődnek, elmennek a faluházához vagy magukhoz hivatják, ekkor nagyszavu szónoklatokat tartanak, s mert sokan maguk sem értik magukat, a nép sem érti meg őket,

a nép a borban keres világosságot és nem sokat ad azokra, kik külömben reájuk sem néznek. Általában, mert még az értelmiség is felületes és egyoldalu, a komolyabb tanulmányokat nem kedvelik, kedvencz olvasmány a csipős, hazug rövid röpirat, a hirlapok. A hirlapbul sem alaposságot szerezni, sem a helyzetet megismerni nem lehet; nem az elsőt, mert a hirlapirók kevés és felületes ismeretekkel birnak, hosszabb tanulmányokat ma közölni nem lehet, mert a nagyközönséget elálmositja, nem ismerheti a helyzetet, mert ma egyetlen önálló hirlap sincs, a hivatalos lapok a kormány érdekében irnak, az ellenzéki lapok nem párt-, de üzletlapok, irják azt, mi előfizetőiket, a hirdetéseket szaporitja, mondanak ma olyat, mit holnap visszavonnak, kivétel nélkül az aranyborju, a tekintélyek imádói; nincs egy lap sem, mely a közönségbül bárki czikkét elfogadná, ki őszintén, határozottan ir és nemcsak a kormány, de az előitéleteket, az uralgó tényezőket megtámadja; nincs egy lap sem, mely a nép értelmiségéhez volna mérve, mely a népet a helyzetrül felvilágositaná. A hatalomra nagy előny a központbani szavazás; a választó ma a vesztegetésnek sokszor ellentáll, a tiszteséges parasztember szavát sohasem szegi meg, de mert a becsvágyók, vesztegető jelöltek elkényeztették, a központba maga költségén vagy gyalog sohasem megy be, miután pedig a kerületek nagyok, a községek egymástul távol fekszenek, a pénz csak ott nem dönt, hol a központ nagy községben van és önálló. Választásainknak nagy hátránya az értelmesebb közönségnél a függetlenség hiánya;

az ügyvéd, a mérnök csak kivételesen önálló, a pap püspöke parancsa után szavaz, a kereskedő szavazatát főbb vevőihez idomitja vagy nem szavaz, a tisztviselőnek oraculuma a főispán, a jegyzőnek a szolgabiró; a tőzsér mindig a hatalommal szavaz és érte költ, a tanárnak nincs véleménye, már pedig mindezek függetlenek lehetnének.

A képviselőség nagy előny lévén, számos a versenyző; a főurak, felsőházi tagságuk daczára vágynak a képviselőség után, mert anyagi előlépcső a ministerségre, mert félnek a democratiátul; minden ügyvéd, tanár, megyei hivatalnok, a vagyonosabb birtokosok, az ujságirók mind nemcsak hivatva, de minősitve érzik magukat a képviselőségre, akitül telik, költ, akitül nem telik vagy takarékos, igér. A hiuság, a becsvágy a képviselőházat megtölti bukfenczekkel, paprika Jancsikkal. Ezen bajokon azomban tövényekkel segiteni alig lehet, sőt még a jelenlegi magyarországi és európai politikai viszonyokat tekintve, igen megfontolandó kérdés, valjon: czélszerü lenne-e a kormány hatalmának megszoritása, miután a kormányelnök hazafisága kétségkivüli. A reform megfontolandó azért is, mert hogy a képviselőház mindenik pártjába alkalmatlan egyének választattak be, nem a kormány hatalma okozta, de a közszellem, az erkölcsi érzet hiánya és nemcsak az értelmetlen nép egyrésze nem bir önérzettel és politikai értelmiséggel, de hiányzik ez részben a művelt vagyonososztálynál is, ez pedig kórság, mit törvénynyel megváltoztatni nem lehet, mert a törvény megbüntetheti a vesztegetőt, de nem tölthet önérzetet

a szolgába, nemeslelkűséget hazafiságot az érdekvadászba, ezen csakis a közszellem segithet.

A mérsékelt ellenzék mind a választásoknál, mind az országgyülésen már tömören lépett fel, nagy eredményt azomban a kitünő erők daczára nem aratott. A párt csekély sikerének több okai voltak: a párt szinezete nem vonzott, a pártot conservativnek és ultramontánnak tekintették, mert a Sennyey-párt maradványai képezték az alapot; Sennyey azon conservativ párthoz tartozott, mely 1847-ben Magyarország tartományi állásával megelégedett, a kiegyezést elfogadta, nem tagadta conservativ elveit és nem magyarázta meg, mit akarnak ma a conservativek, csakis a megyék eltörlését jelezte, mit a conservativek 1847-ben is kivántak, a közönség tehát az uj pártot a régi conservativpárt fiának hitte, az aulikus üdvözülés után pedig senki sem vágyott; Somsich, a párt egyik feje és kitünősége, a conservativ párttal határozottan szakitott, a közönség azomban őszinteségében, bár jogtalanul, kételkedett; gróf Apponyi Albert, a párt lelke, a jezsuitáknál tanult, első felléptekor a főpapság pártolta, elhitették a közönséggel, hogy ultramontán, pedig ennek soha jelét nem adta és azért, mert valaki a jezsuitáknál tanult, azt, hogy jezsuita, ráfogni nem lehet; a párthoz tehát a nyilt conservativek csatlakoztak és azok, kiket gr. Apponyi szabadelvüségérül személyesen meggyőzött. A pártnak fő és legnagyobb baja volt az alapelvek hiánya. Magyarországban két hatalmas eszme áll szemben egymással: az ország önnállásának és az osztrák szövetségnek eszméje; az önállás magasztos eszme, melynek alapja a jog és

a történelem, a másik az osztrák szövetség eszméje, mely a czélszerüségnek engedve, ideiglenesen lemondott arrul, mit kivinni nem lehetett és megelégedett a feltételes önnállással és osztrák szövetséggel. Mindkettőnek alapja indokolt, az első ma eszményi, a másik a szükség, a czélszerüség politikája; mindkettőnek vannak és lehetnek hivei, egy harmadik azomban, mely a közösügyet elfogadja, de az ebbül alakult kormányt megtámadja, nem vonz, ezen házi politikát a közönség nem érti.

A közjogi politikán kivül nagy hullámokat vert a deficzit megszüntetése, a bankkérdés, a vámszövetség. A deficzit megszüntetését mindenki óhajtotta, valósággal ez meg is szünt, de némileg fennállott, mert az ország sajátjábul nem törleszthetett, a vasuti pótlékot nem fizethette, beruházásokat nem tehetett, ez mindenesetre fontos kérdés volt és ki adóemelés, ingatlaneladás nélkül ezt létesiteni tudja, az a kormányt, habár ugyanazon alapon állt, jogosan megtámadhatta volna, mert az ország anyagi létét menti meg és jövendőjét alapitja meg; az ellenzék azomban a kormány politikáját csak roszallta, mit, mióta kormány és ellenzék létezik, minden ellenzék megtesz, a ki azomban valamely kormányt meg akar a pénzügyi téren buktatni, annak jelezni kell, legalább nagy vonásokban a mentség módozatát és meg kell támadni az adórendszert, mert egyenlőtlen adó, nagy kiadások és kevés mellékes bevételek mellett nagyot változtatni csak akkor lehet, ha a kormány a pénzügyeket hűtlenül kezeli, ezt pedig a Tisza-kormányrul az irigység sem mondhatja. A közönségre

tehát a pénzügyi támadás nem hatott, mert a pénzügyek reformjának módozatát nem jelezte, az egyéni igéretben nem biztak, mert kezdetben a deficzitet tagadták, később minden kormány nagy igéretet tett, a 21-es bizottság szónokolt, de a valódi orvosszerrel minden nagy államférfi adós maradt; a pénzügyi támadás nem lelkesitett azért sem, mert az önálló bankkérdésben némelyek nem szavaztak, mások a közös bankot, a vámszövetség kérdésében az Austriávali vámközösséget alapul elfogadták, az alap elfogadtatván, a kedvező feltételek kieszközlése nagy nehézséggel járt. Egyedül a boszniai kérdésben foglalt el a párt határozott ellentétes állást, a Törökbirodalom bukása után azomban az ország heves érdeklődése megszünt, a többség belátta, hogy Európa mandátumát visszautasitani nem lehet; de külömben is egy vasuti bakterházért a kormányt meg lehet buktatni, nem lehet azomban egy európai háboruért, mert ez a királytól függ, a külpolitikárul vitatkozni szabad, de a magyar ministert megtámadni nem lehet, mert a magyar minister csakis viszhang.

A kormánynak és a ministerelnök bizalmasainak a személyi ellenzék megalakulása nem tetszett, mert a kormány a szélsőballal szemben bukástul semmi viszonyok közt sem tarthat, miután a szélsőbal a közjogi alapot elvetvén, békés viszonyok közt nem kormányképes, a közjogot elfogadott ellenzék pedig, bármily kis számu legyen is, veszedelmes vetélytárs, mert, ha a korona által megbizatik, ha kisebbségben van, az országgyülést feloszlatván, uj választásokat rendelhet el és az uj választásoknál a kormány köteles hivei

nem a bukott, de a király által kegyelt kormányelnököt támogatják és ez Magyarországban, hol a fennálló kormány a horvátokkal együtt 80 szavazatrul rendelkezik, nagy előny; hogy a többség előlegesen nem szükséges, mutatta br. Sennyeynek a kormányalakitássali megbizatása. Sennyeynek ugyanis, midőn a kormányalakitással megkinálták, csakis husz embere volt, tehát oly kisebbség, mely más önálló országokban nem is számit. A pártbani elégedetlenség bizonyára nem kellemes, de ügyes, erélyes kormányelnököt nem feszélyez, mert az elégedetleneket hivei és kötelezettjei által az értekezleten leszavaztatja és a leszavazottak, mig a pártbul ki nem lépnek, a dívó politikai szabályok szerint a kormány ellen nem szavazhatnak, a pártbani duzzogó csoport, az erélyes ministerelnököt nem feszélyezi, mert minden kormánypárt részben a konczlesőkbül, a czim- és rangvadászokbul és a kártyásokbul áll; a két első az értekezleten leszavazott, lemorgott tagot semmire sem nézi, mert ez, mig a pártban van, semmi, ellenben ha a pártbul kilépve, külön pártot alakit, már valami, mert egy kiszámithatlan véletlen hatalomra juttathatja, ehhez tehát már a megsértett becsvágyó csatlakozhat. A kártyást, a tekézőt, a dühös hirlapolvasót a párthoz első sorban társasága köti, ez, ha a duzzogóval rokonszenvez sem támogatja, mert ez társaságához, kártyajátszmájához, görcsösen ragaszkodik, asztalát nem koczkáztathatja, ellenben, ha a duzzogó külön kört alakit, élvezete, tehát végczélja biztositva van, mert kártyatársakra az uj körben is számithat. A gyenge tehetségü képviselő is

szeret képviselői hatalmával dicsekedni, választói előtt nem mondja azt, hogy ő eszik, iszik, mulat, kártyázik, a lebujokba jár, de a politikát ugy tünteti fel, mintha a ministerelnök vagy pártfőnök tanácsát kikérné, rendesen dicsekszik: ezt mondtam Kálmánnak, Kálmán megkért, Kálmán mondta; kúszó növény, mely a cserhez tapadva valamit mutat, ellenben magára maradva elszárad, a földön hever; az ily egyéniség tehát a hatalmast csak akkor hagyja el, ha akad egy Albertje, kivel dicsekedhet, kihez tapadhat. Bármily jelentéktelen is tehát egy párt, ha elvei nincsenek is, bir a nagyság lehetőségével, ellenben a duzzogó nem számit, sőt bármily kitünőség legyen is, semmi jót sem tehet, mert a többség soha, a kisebbség csak kivételesen támogatja.

A kormánypárt közlönyei a mérsékelt ellenzéknek létjogát tagadták, mert a közjogi alapot elfogadta és a szabadelvüpárt főelveit osztotta. Ezen nézet téves és alaptalan; kétségkivül minden pártnak elveken kell alapulni és a közjogi alapon álló ellenzéket, már a másik párttul erős, dönthetlen fal választja el, de a kormány ellenében az egy alapon állók is foglalhatnak el ellenzéket, ha a kormány a törvényeket rosszul hajtja végre, ha a korona a szövetségestárs ellenében magát önérzetesen nem viseli, ha az ország külpolitikai érdekeit meg nem óvja, ha pazarul költ, ha igazságtalan és czéliránytalan, ha sulyos adókkal az országot kiszivattyuzza, ha egyik osztályt a másik ellenében pártolja, ha rosz birákat, tehetetlen és becstelen hivatalnokokat nevez és támogat, ha az országban

a közbiztonságot nem tartja fenn, ha drága kölcsönöket köt, ha a köznevelést, a közlekedést elhanyagolja, ha a ministerek egyéniségében nem bizik és őket a kormányzatra méltatlanoknak tartja, ha az ország vagyonát czélránytalanul vagy igazságtalanul kezelik, ha az ország védelmét elhanyagolják. Mindezek megbirálására általános szabályokat alkotni nem lehet, a kormánynak és törvényt nem sértő kormányzatának, a ministerek jellemének, egyéniségeinek megitélése kizárólag az egyéni fogalomtul függ. Már a szabadelvüség nem fő és egyedüli kormánykellék, mert a szabadelvüség Európa minden értelmes országában diadalmaskodott a kényuralom, az előjogok, az osztályuralom felett, az eszmenyargalás, a szabadság elveirüli academikus parlamenti értekezlet felesleges, mert a visszaesés, a kényuralom diadala lehetetlen, a kormány főfeladata a jó kormányzat, ki tehát a kormányzatot helyesnek nem tartja, a kormányt jogosan megtámadhatja. Az ellenzékeskedés Magyarországban azért is jogosult, mert helyzetünk sok tekintetben nyomorult; az állam adóságai ijesztőleg szaporodnak, az ország általában rohamosan szegényedik, külügyeinkrül nem magunk rendelkezünk, nemzeti hadseregünk nincs, ki tehát azt hiszi: hogy bajainknak főoka a kormány, ki azt hiszi: hogy Tisza Kálmánnál ügyesebben tudna kormányozni, az, ha elvei Tiszával azonosak is, a kormányt jogosan megtámadhatja. Viszonyaink közt az ellenzék, vagyis a kormánynak ellenőrzése azért is szükséges, mert a válság megszüntetéséhez szükséges a király hozzájárulása is; a

király a szélsőbalra sulyt nem fektethet, mert őket szakadároknak tekinti; ellenben a személyi ellenzéket meghallgathatja, mert ők az egyességet felbontani nem akarják, ha tehát a kormányt el nem bocsátja is, a kormány javaslatai elfogadását az ellenzék támadása megkönnyitheti. A személyi ellenzék erélyes kormányelnökre sohasem veszélyes, mert a közönség az uj emberek iránt bizalmatlan, határozott elvi programmot, határozott igéreteket követel, mit kormányképes ellenzék alig adhat. A személyváltozást nem kedveli, a tehetségeket méltányolja, kormányzó államférfiairul sokat tart, ennélfogva fennálló kormányt nálunk ellenzék még eddig nem buktatott meg. Gróf Lónyayt saját pártja és ingadozása buktatta meg, Szlávy önként köszönt le, Bittót a bosnyák politika buktatta meg. A nagy párt a kormányra kellemetlen, mert minél számosabb a párt, annál többek az igények. Az uralgó kormányra csak azon ellenzék veszélyes, melynek minden tagja egy alapon áll, mely tömör, nálunk azomban a szélsőbalnak a személyes ellenzékkeli egyesülése lehetetlen, mert a közjogi alap a két ellenzék közt áthidalhatlan mélységet képez, a szélsőbal programmjának alapja: Magyarország önállása, errül a képviselők le nem mondhatnak, mert a szélsőbali kerületek ezen elvhez erősen ragaszkodnak és ha a képviselők ezt feláldoznák, kerületüket azonnal elvesztenék; a személyi ellenzék nem léphet be a szélsőbalba, mert az osztrák-német szövetséghez, az 1867-iki kiegyezéshez mindnyájan erősen ragaszkodnak és a fők még az önálló vámterületnek, a nemzeti

banknak sem barátjai, de nem egyesülhetnek azért sem, mert a megyei önkormányzat a szélsőbal politikájának alaptételét képezi, ellenben a személyi ellenzék a megyének határozott ellensége; a szabadelvüpárt tehát nem tarthat attul, hogy ha a két párt a kormányt közösen leszavazná is, a válság megszüntével a személyi ellenzéket támogatná, mert sok tekintetben közelebb áll a kormánypárthoz, mint a személyi ellenzékhez. A személyi ellenzék csak azon esetben rosszalható, ha fejetlenségre törekszik, ha személyes gyülölettül vezérelve, a kormányzatot lehetlenné akarja tenni, ha a kormánynak üdvös, hazafias törekvéseit akadályozza, ha műveletlen egyénekbül áll. A megalakult személyi ellenzékrül ezt nem mondhatjuk, mert sok tekintetben nagyon is tartózkodó, hazafisága mind a pártnak, mind vezéreinek kétségkivüli, vezére gróf Apponyi kitünő államférfiu, ki bármely pártnak és kormánynak disze lehetne.

Az önálló bank elejtése, a bankadósság elvállalása, a kereskedelmi szerződés hátrányos megujitása, a névleges deficzit a kormány ellen kedvezőtlen hangulatot alkotott, az ellenzéki szellemet élénkitette, a berlini mandátum, a congressus ezen határozata lerántotta a lepelt az osztrák kormány politikájárul; a törökhulla megcsonkitása az eszményi politikusoknak nem tetszett, Boszniát a nagyközönség az orosz barátság jutalmának tekintette. Boszniát kedvezőtlenül fogadták már azért is, mert a szláv elemnek növekedése után senki sem vágyott. A kormány választási nehézségeit emelte a katholikus papság nyilt közönye és titkos

ellenzéke; a katholikus klérus, hagyományainak megfelelőleg, a kiegyezéskor a Deákpárthoz csatlakozott; más állást nem is foglalhatott el, mert csakis a Deákpárt és az ellenzék közt választhatott; a párt vezére, a ministerelnök katholikusok voltak, ellenben az ellenzék vezére református volt, az ellenzék nagyrésze protestánsokbul állt; 1878-ban azomban a ministerelnök, a szabadelvü párt ura, református volt, a fuzionált pártbul egy erős katholikus töredék kiszakadt, melynek katholikus conservativ érzelmeiben a főpapság jobban bizhatott. A kormány és klérus közti eddigi benső viszony megbomlott, a papság tehát testületileg és nyiltan nem foglalt a kormány ellen állást, sőt némely főpapok a kormányt tettlegesen is támogatták, a többség azomban közönyös állást foglalt el, az alsó papságnak szabad kezet engedtek, az alsó papság pedig gróf Apponyit és társait Tisza Kálmán elébe helyezték. Az aristokráczia, kevés kivétellel, a Deákpárthoz tartozott, a pesti főurak a fuzio után is hivek maradtak, a régi aulikus maradványok egyrésze azomban a személyi párt megalakulása után részben közönyös állást foglal el, részben a személyi ellenzéket pártolta, bár tényleg pártfogoltjaiért nem áldozott. Gyenge ministert az erős hullámok elsodorják vagy törvénytelen eszközök használatára ingerlik, az erélyes Tisza Kálmán azomban sem meg nem ijedt, sem az önkény eszközeit nem használta és bár kis többséggel, a választásoknál győzött.

Az országgyülést a kormány jóval előbb rekesztette be és későbben hivta össze, mint lehetett volna. Tette ezt és tennie kellett, mert a berlini man-

dátum végrehajtásával nem késhetett az orosz izgatás, a törökök elégületlensége miatt; a külokokon kivül sietni kellett a foglalással a magyarországi belhangulat és az osztrák pártviszonyok miatt.

Az orosz a berlini congressuson elszigetelten állt, hadserege a kis háboruban nagy vereséget szenvedett, pénzügyei kimerültek, kénytelen-kelletlen tehát beleegyezett Bosznia és Herczegovina elfoglalásába, de ezen foglalás veszélyeztette befolyását, megtörte hatalma varázsát, mert ezen foglalás által Austria-Magyarország beékelte magát a délkeleti szlávok közé, Montenegró, Szerbia, Bulgárország egyesülése lehetlenné vált, a török lakosság Austria-Magyarország védnökségére számithat, Austria Konstantinápolyt Herczegovinábul megvédhette, a bulgárok, ha Austria semleges marad, saját erejökkel is kivivhatták egyesülésöket. A szerbek terjeszkedése ugyan meggátoltatott, de a szerb fejedelem Austria oltalma alatt biztosnak érezte magát a forradalmárok ellenében, Austria a keleti politikában határozott, Oroszországgal szemben ellenséges állást foglalván el, a román király és a román mérsékeltek, az orosz zsarnokság és hóditási vágy ellen Austria-Magyarország támaszára biztosan számithattak. Oroszország tehát a játszmát a berlini congressuson elvesztvén, kézalatt feketehegyi és szerb ügynökei által Boszniában a szláv törzseknél titokban erősen izgatott. A törököket fájdalmasan érinté a bosnyák foglalás, mert Austria a törököket a háboruban nem segitette, a törökkel nem háboruskodott, tehát Törökországtul a köznapi fogalmak szerint nem vehetett el sem hála, sem hóditás

fejében, a török-bosnyákok nem tudhatták ezen lovagiatlan eljárás után, valjon Austria nem fogja-e megtámadni a papi birtokokat, tisztelni fogja-e a törökök által megalapitott birtokrendszert. Gróf Andrássy ismerte a helyzetet, bár mint külügyminister a magyarok és németek lecsendesitésére azt mondá: „egy osztrák trombitás elegendő Bosznia meghóditására.“ Andrássy, mint régi forradalmár, tapasztalásbul tudta azt, hogy a forradalmi eszmék ellen csakis a gyors hóditás győzhet, ennélfogva sietett a hóditással és ebben Tisza Kálmán hűségesen támogatta. Sietni kellett ezzel szemben az európai közvéleménnyel is; az európai közvélemény ugyanis azt hitte, hogy az aldunai tartományok egymással nem rokonszenveznek, az Aldunánál tehát még másodrendü önálló államot sem lehet alakitani és ha Austria magát Boszniába be nem fészkeli, az Alduna orosz tartomány lesz, Oroszország Konstantinápolyt Európa ellenzése daczára meghóditja, sietni kellett végre azért is, mert Angliában csak a tory-kormány ellenszenvezett Oroszországgal, ellenben a Whigek, különösen fejök, Gladston az oroszokért rajongott, a torypárt csakis gyönge többséggel birt, a tory-uralom tehát csak idő kérdése volt, ennélfogva Austria méltán tarthatott attul, hogy ha Boszniában és az Aldunánál a szlávpárt összeforr, erős ellenállás esetében Austria-Magyarország Angliának még erkölcsi támogatására sem számithat.

Sietni kellett különösen az osztrák és magyar belhangulat miatt; Austriát a németpárt kormányozta, e párt három főrészbül: a provisorium allatti bureaucratákbul, a tőzsérekbül, tőkepénzesekbül, az alkot-

mányos németekbül állt. A bureaucraták ellenszenveztek Magyarországgal és az alkotmányossággal, gyülölték Poroszországot, vágyakoztak a német hatalom után, féltették a hatalmat az osztrák szlávoktul, Oroszországért lelkesedtek. Ezen kedves urak epedve vágytak egyrészt a kényuralom visszaállitása, a német uralom visszaszerzése után és azt hivék, hogy ez orosz segélylyel kivihető, a kényuralomért a német uralom nélkül is készek voltak az egész Aldunát Oroszországnak ajándékozni, kétségkivül ez megrenditette volna az osztrák birodalmat is, de a hatalmat visszanyerve, ezen kedves urak, az egységes Austria aljas harsonásai, évekig, némelyik egész életében zsákmányolhatta volna az osztrák birodalmat. Ezen ábrándokat megsemmisitette a bosnyák foglalás, mert ez által a császár-király Oroszországgal merő ellentétbe helyezte magát, ez által félremagyarázhatlanul jelezte, hogy lemondva a német ábrándokrul, politikájának fősulyát az Aldunára helyezi, hogy nem türi Oroszország hatalmaskodását, a Balkán félszigeten terjeszkedni akar és fog, és a török tartományokban a régi magyar királyok politikáját kivánja folytatni, a kényuralmi multtal teljesen szakit, mert ily nagy czélok csakis belnyugalom mellett kivihetők, a császári politika tehát nem tetszett sem Schmerlingnek, sem labanczainak. A bosnyák foglalást ellenszenvvel fogadták azért is, mert az osztrák birodalom népeinek 60 százalékát szlávok, 40 százalékát pedig németek képezték, a németek eddig csak igazságtalan választási alap által tudtak többséget szerezni; Bosznia által az idegen faj még azon esetben is

növekedik, ha Austria és Magyarország Bosznia és Herczegovinán atyafiságosan megosztoznak, de nem ohajtották azért sem, mert féltek attul, hogy a császár az aldunai szlávok megnyerése érdekében eddigi németvédő politikájával szakit és a szlávok a birodalmi tanácsban méltányos és jogos befolyásukat visszanyerik. A tőzséreknek, pénzembereknek, gyárosoknak nem tetszett azért, mert az erélyes, terjeszkedő politika sok költségbe kerül, Bosznia meghóditását csak kezdetnek tekintették, féltek a terhes következményektül, ezenkivül Bosznia megszállása a fegyveres békét hosszu időre meghosszabbitotta, mert Bosznia elfoglalása Oroszország túlsulyát csakis Bulgáriára szoritotta, tehát jogosan lehetett azt feltételezni, hogy a volt török tartományok meghóditására, Austria megboszulására mindent el fog követni, tehát sem le nem fegyverez, sem vakandok munkáját be nem szüntetni, a fegyveres béke Austria-Magyarországnak már eddig sokba került, a deficzit örökössé vált, az adósságok folytonosan szaporodtak, az állampapirosok értéke apadt, a magánpapirosok értéke hullámzott, a boszniai foglalás tehát a tőzséreknek és tőkepénzeseknek pénzügyi okoknál fogva nem tetszett, ezen urak, kik Magyarországot fejős tehénnek tekintették, megfeledkeztek a kereskedelmi szerződésben a magyar ministerek által adott nagy előnyökrül, melyet főleg hallgatásuk jutalmául nyertek. A harmadik párt, vagyis alkotmányos töredék, Berlin felé kanditott, nem ismert osztrák, csak német érdeket, ezek tehát sajnálták a nagyobbodó államterheket. Általában a németek strucz böl-

cseséggel még mindig tagadták azt, hogy Austriát a pánszlávizmus fenyegeti és ezt magyar betegségnek tüntetve fel, a keleti ügyekben semmi részt sem akartak venni. A szlávok a hatalom ajtaját már ekkor erősen zörgették, de még be nem jutottak. Ezek is megoszlottak, a lengyelek, vagyis a lengyel urak örömmel fogadták, mert erősen megvágta az oroszokat, felbontotta véglegesen az orosz és osztrák udvar közti barátságot és szivélyes egyetértést; a mérsékelt szlávok örültek a foglalásnak, mert ezáltal a szlávok száma a birodalomban növekedvén és a keleten követendő politika reményteté, hogy a császár a németek beczézésével felhagy és a szláv tartományok jogos követelményeit méltányolni fogja. A szélső szláv törédéknek Bosznia elfoglalása nem tetszett, mert ezek a szláv napnak az oroszok czárját tartották, egyrészt tehát fájlalták a Bosznia elfoglalása által okozott vereséget, mert ez nemcsak a czár, de a pánszlávizmus veresége is volt; de az ideális veszteségen kivül zokon vették ezt azért is, mert azt hivék, hogy a czár Montenegróval egyesitendi Boszniát, Szerbiát, Herczegovinát és az orosz rubelekkel táplált szláv fejedelemnek sikerülni fog Dalmácziát, Krajnát, Horvátországot elnyelni, és a kancsuka védelme alatt egy tekintélyes ország alakulván, ez a kozákok segélyével egy másik szláv államot alapitand Csehországbul, Morvábul és Magyarország felsőrészébül. Ezen kedves álmot Bosznia elfoglalása elfujta, nem csuda tehát, ha az osztrákbosnyák politikát lelkükbül gyülölték.

Magyarországban a hangulat még kedvezőtlenebb

volt a németnél; a magyarok nagy Lajos halála óta folytonosan eszményi politikát követtek, a nagylelkűség, lovagiasság a magyar nemzet főjellemvonását képezte; a közvélemény azt hitte, hogy orosz beavatkozás nélkül a forradalmi hadsereg Austriát szétmorzsolta volna, a herczeg Metternich által teremtett és ápolt pánszlávizmust kizárólag az orosz czárnak tulajdonitották, azt hivék, hogy a tulzó nemzetiségi izgatókat az orosz czár fizeti és sugalmazza. A magyarok a csalót, tolvajt, a Bach-huszárt lenézték, a hazaárulót gyülölték, legmaróbb guny legélesebb sértés volt azomban a muszka-vezető czim. A közvélemény, sőt a képviselők is a törököt a mult szemüvegén nézték, a mult hagyományok szerint mérték meg erejét és hatalmát, a közönség büszkeségének hizelgett a védnöki szerep; a politikus csizmadiák azt hivék, hogy ha Osztrák-Magyarország a határon 300,000 katonát felállit, az orosz azonnal hazaszalad; a mamelukok azt képzelték, hogy ha Tisza Kálmán szemöldökeit összehuzza, az orosz czár azonnal hideglelést kap és a sikert markábul kiereszti. A közvélemény vezetésére, a helyzet megvilágitására a kormány, a pártvezetők, a sajtó van hivatva; Tisza Kálmán és Andrássy, tekintve az oroszellenes hangulatot, nem vallhatták be, hogy az oroszszal még a háboru kezdetén kiegyeztek és orosz-, de nem törökbarátok. A képviselők, a pártvezetők nagyrésze nem ismerte sem a statisztikát, sem a történelmet, az öregek elfelejtették, a fiatalok nem tanulták meg, gr. Apponyi nem világositotta hiveit, sőt azok, kik Törökország statisztikáját még el nem felejtették,

nem harsonázták ki, mert a török-orosz politika a kormány megbuktatására kedvező ürügy- és alkalomnak mutatkozott. A sajtó már ekkor üzlet volt, szerkesztői semmi politikai műveltséggel sem birtak, irtak pénzért, a kormánypártiak parancsszóra, az ellenzékiek irták azt, mi a közönség érzékeit csiklandoztatta, a kormánypárti sajtó a kormány szándékát törökbarát szinben tüntette fel, mert a közönségtül félt, mert valószinüleg sem gr. Andrássy, sem Tisza Kálmán nem közölték vele a király politikáját, mert ha felfedezi, a kormány nem titkolhatta volna többé hóditási vágyait. A közönséget tehát a törökrajongásba minden oldalrul belovagolták, ezt növelték a nép- és megyei gyülések, a hangzatos országgyülési szónoklatok. Tisza nem fedezhette fel az oroszokkal kötött hallgatag egyességet, mert ha felfedezi, a nagyközönség, mint muszka szolgát elitéli, bukása biztos és nem akad oly egyén, ki az elfogadott politika sikeres folytatását el merte volna vállalni. Tisza igen ügyesen a kiváncsiaknak mindig azt felelte: a kormány a keleten megfogja óvni a monarchia érdekeit; a nagy, a politika utvesztőjében járatlan közönség ez alatt még Plevna, sőt még a Sipka-szoros feladása után is Törökország fenntartását értette, a berlini mandátum tisztázta az ügyet, a csalódók elámitottnak hitték magukat, maguk a kormány hivei nem birtak elég politikai bátorsággal a közvéleménynyel szembeszállni. A kormánynak tehát sietni kellett visszavonhatlan tényekkel, vagyis Bosznia elfoglalásával előállni, sietni kellett annyival inkább, mert többen Bosznia elfogla-

lásával, az erélyes keleti politikával összeférhetlennek tartották a pénzügyi hiány megszüntetését, ezeknek aggodalmait táplálta Széll Kálmán pénzügyminister, ki, mert fokozott adókkal, részleges leszállításokkal az egyensulyt helyreállitotta, pénzügyi lángésznek tartá magát és a ministerelnökséget remélte elérni. Ezen leköszönés nem volt sem politikus, sem loyális, sem hazafias; nem volt politikus, mert Széll Kálmánnak tudnia kellett, hogy Bosznia meghóditása nem Tisza Kálmán, nem gróf Andrássy terve volt, de a király-császáré, megtámadta tehát azt, kinek akaratátul függött a ministerelnökség, és a politikát megtámadta alaptalan ürügy alatt, mert Bosznia elfoglalása nem feltételezett többet a 60 millió magyar járulékánál, vagyis 20 milliót, ennek kamatja 1 millió, ez még Magyarországra is oly csekély összeg, hogy amely pénzügyminister ezt nem tudja pótolni, az buta, értelmetlen, a pénzügyek kezelésére alkalmatlan, mert ez valósággal csakis csepp a magyar adósság tengerében, kamatja, ha a majdnem semmivel megadóztatott eltitkolt pénztőke kipuhatoltatik, az eltitkolt tőke kamatjaibul is fedezhető; nem volt politikus azért sem, mert igazat adott a pánszlávoknak, Magyarország pénzügyeit nyomorult szinben tüntette fel, támadott legénység nélkül és midőn az országgyülés összejött, nem merte, vagy nem tudta igazolni lemondását, nem merte megtámadni a ministerelnököt, ki szerinte a deficzit örvényébe tolta a nemzetet. Nem volt loyális, mert a pénzügyministernek már a török háborut megelőzőleg ismerni kellett a király czélját, de ha kezdetben nem ismerte, tudhatta akkor,

midőn az angol minister az Austria és Oroszország közt Boszniára kötött egyességet felfedezte, és ha ekkor még kételkedett is, ha a külügyminister és ministerelnöke bizalomra nem méltatták is, a valóságrul meg kellett volna győződnie akkor, midőn a berlini congressust megelőzőleg a kormány a két törvényhozástul 60 milliót kért, mert 60 millió, midőn egy millió katona van fegyverben, egyszerü tüntetésre felesleges, és ha egyszerü tüntetésre kész volt 60 milliót kérni, Bosznia elfoglalására ezen összeget még kevésbé sajnálhatta. Ha a pénzügyminister Bosznia elfoglalását, vagy általában a tettleges keleti politikát roszallotta, a loyálitás azt követelte, hogy ne az utolsó órában lépjen le, midőn lelépésével Tisza Kálmánt erősen gyanusitotta, de le kellett volna mondani rögtön a mult országgyülés bezártakor, vagy még előbb, midőn a király czélszerütlen politikájárul meggyőződött. Az illoyálitást növelte még a magyar kormány, illetőleg a politikai helyzet is; a magyar kormány ugyanis erkölcsileg a nemzetnek felelős a külpolitikárul, tényleg azonban a külpolitikát a király-császár vezeti, ezen helyzet feszélyes már magában is, mert a kormány oly cselekményekért felelős, melyet sem maga nem idéz elő, sem meg nem akadályozhat, de feszélyes különösen azért is, mert a külpolitikának vezetése elméletileg országjog lévén, az ellenzék a külpolitikáruli rendelkezést országgyülési és kormányjognak tekinti; ezen helyzet kétszeresesen feszélyes, ha a kormány egy tagja a cselekmény közepette a kormánybul kilép, mert ez kettőt feltételez; feltételezheti egyrészt azt, hogy a kormányelnök társait megcsalta

és a lelépő azért köszön le, mert a kormányelnök elámitotta; feltételezheti másodsorban azt, hogy a kormányelnök a haza érdekében többet, jobbat vihetett volna ki, a több és jobb nemcsak kivihető, de annak kivitelére a lelépő képességet is érez. Széll Kálmán lelépése hazafiatlan is volt, mert ha lelépése által a pártot megbontja és az ellenzék vállain emelkedve a ministerelnökségbe, tiltakoznia kell a követett politika ellen, önérzetes fejedelem czélszerü politikáját egyes balgák és rajongók nyárspolgári fogalmáért meg nem változtathatván, a király és nemzet közt surlódást, bizalmatlanságot idéz elő. Hazafiatlan volt azért is, mert Széll Kálmán pénzügyminister a nemzetet oly szinben tüntette fel, mintha a nemzet már a szükségparancsolta terhek elviselésére képtelen lenne; hazafiatlan volt ez végre, mert Magyarország sőt az osztrák-magyar monarchia politikai légkörét az aldunai tartományok képezték, Magyarország minden jeles királya és államférfia kelet felé terjeszkedett, a magyar nemzet minden királyát az aldunai tartományok visszaszerzésére unszolta, Német- és Olaszország egysége után a magyar-osztrák birodalom csakis az Aldunánál vihetett vezérszerepet, csakis itt terjeszkedhetett; az aldunai tartományok képezték a pánszlávizmus góczpontját, melynek megsemmisitését mindkét szövetséges állam érdeke parancsolta. Midőn tehát a király birodalma és uralkodóháza érdekeit helyesen felfogva, szakitott a multtal és a régen óhajtott politikát felkarolta, hazafiatlanság volt néhány nyomorult millióért a király bölcs és hazafias politikájával szembeszállni és azt oly szinben

tüntetni fel, hogy költségeit az ország meg nem birván, a király az országot a bukás örvényébe vezeti, hazafiatlan volt ez azért is, mert ezen állitás alaptalan; a túlságos kiadásokat ugyanis nem a berlini mandátum teremtette, de a politikai helyzet, mert sem a san-stefanói béke, sem a berlini szerződés nem volt béke, de csakis fegyveres ideiglenes fegyvernyugvás, mert ha Andrássy a berlini mandátumot ki nem eszközli, ha a király szemeit be hunyja, kezét zsebre teszi, mi történik? az orosz nem huzza ki seregét Bulgárországbul, de szitja a lázadást, titokban alakit egy életképes országot Montenegró, Bosznia és Szerbiábul, a románoknak nyakára ül elanynyira, hogy a román király egyszerü orosz satrapává sülyed, Szerbia, Montenegró, Magyarországban és az osztrák birodalomban fujja az elégületlenség tüzét, valjon, kérdem ez esetben: Széll Kálmán észjárása szerint, le lehetett volna-e a sereg számát szállitani? meg lehetett volna-e a fegyverzést szüntetni? Kétségkivül nem, mert ez stambuli politika lett volna; költség tekintetében csak az lett volna a külömbség, hogy a titkos mozgalmak ellenőrzése még többe kerül, a sereget fenn kell tartani és a szigoru semleges védelmi állás három év alatt többe kerül a megszállásnál és három év mulva 60 milliónál több adósságunk lesz.

Sietni kellett a mandátum végrehajtásával, mert ha a király, a szigoru alkotmányos eljárásnak hódolva, a berlini congressus határozatait előzetesen az országgyülésnek beterjeszti, könnyen megtörténhetett volna, hogy a zajgók, az ideálisták nyomása alatt oly buta

többség alakul, mely Tisza Kálmán és gróf Andrássy elbocsájtását és a congressus megbizásáruli lemondást követelhette volna. Ez részben Európa előtt Magyarországot nevetségessé teszi, részben sajnos következményü surlódást idézhetett volna elő a korona és Magyarország között. Nevetségessé tette volna jogosan, mert a holt embert ma a szónoklat bájitalával feltámasztani nem lehet; Törökország pedig már ekkor meghalt, kincstára üres volt, serege szétfoszlott, a szultán nem merte a próféta zászlóját kitüzni; nevetséges lett volna, mert az országgyülés a kormány politikáját mindaddig helyeselte, mig Európa hallgatott és csakis akkor tüzelt, midőn ezen politikát Európa elismerte. Kétségkivül a világ gunyja és hahotája még egy nemzetet sem ölt meg, de viszont oly ország, mely nem az ész, de az érzelem sugallatát követi, a világban tekintélylyel nem birhat, mert az érzelmi politikus a sziv becsületes, de változékony sugallatát követi, sohasem lehet tehát számitani reá, hogy az érdek követelményeit méltányolni fogja, a világpolitikát pedig kizárólag az érdek vezeti; a politikus szivtelen uzsorás, ki jogot, emberiséget nem ismer, egyedüli vezércsillaga a haszon. Az országgyülés ily modoru eljárása kétségkivül szakadást idézett volna elő a király és ország közt, mert a bosnyák politikát nem a ministerek tanácsolták a királynak, de ez a korona műve volt, ha tehát az országgyülés ezen politika megváltoztatását követeli, a király kénytelen lett volna az országgyülést feloszlatni, a második választásoknál tehát már a többség nem a ministerelnökkel, de a ki-

rálylyal állt volna szemben akkor, midőn a pánszlávizmussal csak az egyesült király és nemzet küzdhet meg sikerrel. A képviselőháznak, mely a felséges nemzetet képviseli, nem szabad az ország, az egyén jogaibul egy parányit sem engedni, küzdeni kell minden felesleges pazarlás ellen, mert a nemzet és egyéni joga szent és sérthetlen, az anyagi túlterheltetés az állami köteléket meggyülölteti, az államot tehetetlenné teszi, de viszont tisztelni kell a király önérzetét, jogait és méltóságát; már pedig a berlini mandátum visszautasitása méltán sértette volna a királynak mind önérzetét, mind méltóságát, mert ezt a király-császár képviselői eszközölték ki a berlini congressuson, és pedig ezen megszállás a nemzetet sem nem sérthette, sem meg nem léphette, mert ezt már minden veréb csiripelte; az országgyülés többsége Törökország épsége mellett fegyvert soha sem rántott, Tisza Kálmán világosan többször ismételte, hogy a kormány érdek-politikát követ, ezen nyilatkozatot a nagy többség mindig feltétlenül záradék nélkül helyeselte, a király tehát méltán hitte és hihette, hogy a nemzet keleti politikáját helyesli, azt is hihette, hogy mindenki tudja, hogy a tényleges beavatkozás milliók nélkül lehetetlen, tehát a magyar nemzet az áldozatoktul nem idegenkedik, a koronát tehát sem önkénynyel, sem ámitással vádolni nem lehetett.

A király, mihelyest a lomha osztrák rendszer miatt a kis támadó sereg elkészült, a megszállást azonnal megkezdette. Austria-Magyarország uralma után Boszniában senki sem vágyott; nem a szlávok, ezek azt hivék, hogy a Boszniában és Herczegovinában lakó 700,000

szláv a Szerbiábul, Montenegrobul, Dalmácziábul, Horvátországbul alakulandó szláv birodalom központját képzendi; azt remélték, hogy a törökök, a török állam és egyház birtokait elfoglalják; nem az 500,000 mohamedán, mert bár ezek eredetileg szlávok voltak, a vallás által a törökökkel összeforrtak, féltették anyagi helyzetöket, mert birtokuk nagyrészben örökös állambérlet volt, nem tudták, valjon a győző Austria nem fogja-e vagyonuktul oroszmódra megfosztani. Barbár nezmet a polgárosodás jótéteményeire nem sokat ad, legbecsesebb előtte az anyagi jólét, ezt azomban Austria uralma alatt nem remélhették, mert a menekültek, mig a jó remény fejében hizlaltattak, megismerték az osztrák-magyar viszonyokat, meggyőződtek a horvát atyafiak szegénységérül és a nyomasztó adókrul, melyek részben a nép vagyonosodását lehetlenné teszik. A barbár nép tehát a czivilizátorokat kelletlenül fogadta; az osztrák főtisztek a hosszu, a drága béke alatt sem nem tanultak, sem nem felejtettek, a sereg lomhán mozgott, gyorsan nem tudott egyesülni, az élelmezés rosszul kezeltetett, nem ismerték a területet, nem gondoskodtak a szállitási eszközökrül; szállitási fogatok hiányában a magyar szekereseket hetekig visszatartóztatták, szerencsére volt szilva és tengeri, a sereg tehát nem éhezett; a sereg végre az ellenség szervezetlen és csekély számu lévén győzött. A király katonáit érdemrendekkel boritotta, az országgyülés a győzők hadi vitézségét, kitartását dicséretekkel halmozta. A bosnyákok belátván, hogy Oroszországtul segélyt nem várhatnak, hogy Austria-Magyarország a birtok- és vallási viszonyokat tisztelni fogja, sőt a szegényeket a gazdagok ellen előnyökben

részesitendi, a helyzetet megnyugvással fogadták és őszintén meghódoltak, a magyar közönséget azomban sem a hóditás, sem a hódolat nem elégitette ki, mert nem biztak a bosnyák hódolat őszinteségében, a politikai izgatók és a felületes ujságirók által félrevezetve azt hivék, hogy Törökország életképes és az ép Törökbirodalom erősebb védfal lett volna Oroszország ellen a kis Boszniánál.

A választások tehát nagy küzdelembe kerültek: a válságot emelte az, hogy a bosnyákkérdésben a 13 próbás mamelukok sem mertek az izgatott választóközönséggel szemben határozott álláspontot foglalni, Tisza Kálmánra pedig a bosnyák foglalás életkérdés volt, mert Tisza a bosnyák politikát elfogadta, de külömben is már a berlini mandátum után más politika lehetetlenné vált. A válságot növelte Szél Kálmán leköszönése is, mert ez a habozóknak támpontot nyujtott, ennek ellensulyozására a leleményes ministerelnök ministertársaival együtt lemondott és a kormányzatot ujolag csakis ideiglenesen vállalta el. A lemondás által a kormány felelősségi kötelezettsége nem változott, mert a kormány tagjai, ha lelépnek is, cselekményeikért felelősek, a ministerelnök azomban lelépése által azt jelezte, hogy a kormányzathoz nem személyi hiuságbul ragaszkodik és utat nyitott az ellenzéknek a bosnyákellenes politikának a királynáli megkisérléséhez, mit biztosan tehetett, mert meg volt győződve, hogy a király magát sem Európa gúnyjának ki nem teszi, sem üdvös politikáját a malompolitikusok kedvéért meg nem változtatja; ezenkivül a kormányelnök az ideiglenességet fenntartotta azért is, hogy a trónbe-

szédben ne kénytelenitessék sem a követendő külpolitikárul, sem a belreformokrul nyilatkozni, mert a belreformokrul bármit mond is, kétségkivül akad néhány kormánypárti képviselő, kiket ez elkedvetlenit, ha pedig Tisza csak 10 szavazatot veszit, megbukott és a surlódás a király és nemzet közt megkezdődik, mi azért is sajnos lett volna, mert az elámitott többség állt volna szemben az ország érdekeit védő királylyal.

Ily viszonyok közt nyittatott meg az országgyülés; uj tehetségek nem választattak be, a régi kitünőségek vezették a pártokat; értelmiségi tekintetben csakis a Tisza-párt fogyott több Deák-párti és pár balközépi követnek az ellenzékhezi sorakozásával, a hiányt azomban Tisza Kálmán geniálitása teljesen pótolta. A szélsőbal elvileg közeledett a többséghez, mert most már a közösügyi törvényeket is kötelezőknek ismerte és ezeknek megsértése ellen szólalt fel. A kormányképes ellenzék ezen az országgyülésen nyilt és szoros szövetségre lépett a szélsőballal, melylyel elvileg szemközt állt, és megtámadta a kormányt, melylyel egyenlő közjogi elveket vallott. Ezen szövetséget sokan természetellenesnek tekintették, ez azomban téves fogalom, mert a politika nem erkölcs- és lovagiassági tan, politikában a czél szentesiti a fegyvereket; az ellenzéknek, bármely szinezetü legyen is, első feladata a kormány megbuktatása, az ellenzék végczélját csakis akkor érheti el, ha a kormányra jut, mert a kormány vezeti és képviseli az országot. A személyi ellenzék a a kormányt csekély számánál fogva egymaga meg nem buktathatta, de a szélsőbal által esélyei valószinüekké váltak és ez esetben czélját érhette volna, mert Tisza bukása

után a szélsőbal, közjogi elvénél fogva, a kormányra minősitve nem lévén, a kormányzattal a király csakis a személyi ellenzéket bizhatta volna meg, mely a közjogi alapon állt; a személyi ellenzéket ezért csak akkor lehetett volna kárhoztatni, ha elvérül lemond, ha a szélsőbalnak elvi engedményeket biztosit; az elsőt nem tette és nem tehette, mert elvi programmal nem birt, a másodikat nem tette és ha kormányra jut, kétségkivül a szélsőbalt közjogi elveinél fogva épen úgy üldözi, mint a Tiszakormány.

A szélsőbal kétségkivül sok tekintetben távolabb állt a személyi ellenzéktül, mint Tiszátul, mert Tisza a megyei önkormányzat elveit vallotta, mig a személyi ellenzék el akarta törülni; a személyi ellenzék számos ultramontán elemekkel birt, mig Tisza a vallásegyenlőséget hirdette; a szélsőbal azomban nem volt kormányképes és azt csak ugy érheti el, ha a közjogi pártot egymás által összemorzsolja és ez által a közjogi többségnek kormányképtelenségét bemutatja, neki tehát a közjogi párt szétbontására szövetkezni kellett a személyi ellenzékkel, mert csak ez által buktathatta volna meg a kormányt. Szövetsége elvi tekintben csak akkor lett volna megrovandó, ha a személyi ellenzékkel a kormány közjogi alapon szövetkezik, vagy czéljai elérése érdekében elveirül részben vagy egészben lemond, ezt azomban nem tette.

A felsőház a törvényhozás másik egyenjogu tényezője, mely a törvényadta fölénye, nagy vagyonánál fogva az ország ügyeire döntő befolyást gyakorolhatott volna, nem számitott, mert sem politikai véleménynyel nem birt,

sem magát az ország ügyeiért nem érdekelte; a jelesebbek, a szereplő nagy urak a képviselőházba választatták be magukat és szerepeltek. A felsőház 1848 óta sok tekintetben a régi maradt és csak részben változott. 1848-ig a nagyurak távollétök által tündököltek, 1878-ban is csak kevesen jelentek meg, 1848-ban a grófok, bárók, herczegek főleg a szépnemmel, a lófuttatással, a balettel a kártyával foglalkoztak, ezen szenvedélyöket táplálták 1878-ban is; 1848-ig mindig mindenben a császár és német ministerei parancsának engedelmeskedtek, Bécsben és a külföldön pazarolták kincseiket, ma a magyar királynak hódoltak és kötelesnek tarták magukat minden magyar kormányt mindenben támogatni; részben azomban a főrendek előnyösen változtak, magyarul is beszéltek, sőt a fiatalság a magyar nyelv nemtudását már hibának tekintette; 1878-ban a főrendek alkotmányellenes merényletekre már nem vállalkoztak volna, a főpapság már a reformáczió kezdete óta mindig és mindenütt a fennálló kormányt támogatja, ez részben kifolyása az egyházi szervezetnek; a katholikusok és görögöknél a főpapság feltétlenül rendelkezik, a püspök, mig felemelkedik, az engedelmességet megszokja, természetévé válik, gazdag javadalmakat huzván, a javadalmaknak ura nem lévén, nem érzi a polgárok törvényes boszantásait és nyomorát, viszont minden kormány a főpapsággal, mint egyik természetes és hatalmas támaszával, figyelemmel és gyengéden bánik; ezen okokon kivül a jelen korban a főpapság a kormányt támogatja azért is, mert a közönség nagyrésze, mely a vallás iránt meghidegült, a főpapság nagy vagyonát irigyli, a nagy vagyon elkobzása ál-

tal az államadósságok kifizetését reményli, tehát nagy hajlamot érez a főpapság vagyonának elkobzására; ezen törvénytelen cselekmény végrehajtását csakis a kormány akadályozhatja meg, ennélfogva a főpapság a fennálló kormányt, szervezete szokásai és érdekeinél fogva pártolja, ha még protestáns is, mert a bizonyos jobb a bizonytalannál, tehát a protestáns Tiszát pártolta a katholikus gróf Apponyi ellen is. Ezenkivül a kormány rendelkezett a 70 főispánrul is és pedig két oknál fogva: mert a főispánság már nem méltóság, de hivatal, még pedig illően fizetett hivatal volt, a főispánt a minister elmozdithatja, a főispán kinevezésénél nemcsak az érdem, de a protectió is működött, a főispánok tehát arra biztosan nem számithattak, hogy kormányváltozás esetében tömegesen el nem bocsájtatnak. Ezenkivül a főispánság nemcsak hivatal, de bizalmi állás is volt, már 1876-ban a szabadelvüpárt Tisza-párttá alakult, tisztességes ur a főispánságot csak ugy tarthatta meg vagy vállalhatta el, ha Tiszának nemcsak változtatható programmjához, de egyéniségéhez is ragaszkodott, a főispánok tehát sem összesen, sem egyenkint Tiszát el nem hagyhatták; a főispánok, főméltóságok 130 szavazattal birtak, ezeken kivül volt egy csomó hivatalnok és katonatiszt, exellencziás ur, kamarás, az engedelmes nagyszámu Eszterházy, Csáky, Forgách, Széchenyi családok, igen sok indigena, az Andrássyak és rokonságuk, tekintve még azt, hogy nem volt eset, midőn a felsőháznál 100 főur megjelent, a király által támogatott Tisza nemcsak a biztos többségre, de még arra is számithatott, hogy ezen kérdésben a loyalitások

kal kérkedő főurak közül határozottan senki sem fog támadni.

Ez volt a helyzet és hangulat, midőn az országgyülés összejött. Tisza bizott önmagában, a kényszerhelyzetben, politikája czélszerüségében, bizhatott a nyomott hangulatban, mely sokakat visszavont a tényleges politikátul, bizott régi barátaiban, kik prófétának tartották, bizhatott az önérdekben, a szegénységben, melyek a hiukat, a szükölködőket mindig az uralgó hatalom táborába kergeti, bizhatott a könnyen lángoló, de hamar engedő magyar jellemben. Az ellenzék bizott a hirlapfirkászok és az izgatók által gyártott közvéleményben és ez csakugyan ámító is volt, mert a csendes, engedelmes, a zsidók és ügyvédek által vezetett nyárspolgárok hazája Pest városa is, mely megalkotása óta mindig a kormánynyal tartott, a bosnyák foglalás ellen irt fel az országgyüléshez, bizott a hirlapirók- és szerkesztőkben, kiknél a hirlapirás, a politika csak üzlet volt, bizott az ifjuságban, mely a tekintélyekkel daczolva, a kávéházakban és utczákon teli torokkal tiltakozott a muszkapolitika, a kamarillátul vezetett Tisza Kálmán és Andrássy ellen; biztak az általánosnak látszó közhangulatban, mely a bosnyák foglalás ellen nyilakozott és ez kétségkivül a felületes politikusokat könnyen félrevezethette, mert a vérmesek beszélnek, a higgadtak hallgatnak, ennélfogva az elégületlenek pártja mindig nagyobbnak látszik és valódilag ez igen erős, sőt túlnyomó volt a magyar lakosságnál, mert a magyarnak főjellemvonása volt a jog tisztelete, a gyengék védelme, már pedig a bosnyák politika, mint azt későbben be fogom

bizonyitani, czélszerü és mellőzhetlen volt, de sem jogosnak, sem lovagiasnak nem mondható. A külszin azomban csalt, Tisza jobban ismerte az országot, ügyesebben használta fel előnyeit és az emberi gyengeségeket, Tisza tehát győzött és az ellenzék megbukott.

IV. FEJEZET.

Beszédek.

Trefort Ágoston.

Február 11.

A támadások a helyzetet ugy tüntetik fel, mintha a mostani kormány motu proprio államcsinyt készitene elő az ország közgazdasági érdekei ellen, mintha nekünk virágzó gyáriparunk volna, kitünő pénzügyi helyzettel s a mostani kormány e javakat könyelmüen kompromittálni akarná, pedig a mostani kormány a közgazdasági téren nem teremtett uj situatiókat, el kellett fogadni, mit talált, sőt már a taktikát is kijelölve találta. A kormány tehát elfogadta a vámszövetséget és mi azt az ország jogainak épségbentartása mellett csak meghosszabbitani akarjuk. Mi csak folytatni akarjuk a közgazdasági politikát.

1848. előtt a vámsorompók megszüntetését, a védvámos és védegyleti agitácziók daczára, annyira szükségesnek tartották, hogy az első felelős ministerium kereskedelmi ministere, Klauzál Gábor meghatalmazást kért arra, hogy Austriával tárgyalásokba bocsájtkozhassék a vámsorompók megszüntetésére és vámszövetség kötésére.

A fegyver zaja ezt háttérbe szoritotta, tény azomban, hogy a vámok eltörlése 1850-ben örömmel fogadtatott s az 1867-iki országgyülés, habár a külön vámterületet jogosan követelhette volna, azt elfogadta s csak midőn a szédelgés következtében, a közgazdasági bomlás

és hanyatlás beállott, emelkedtek hangok a külön vámterület mellett.

Elő fogom számolni az államok vámjövedelmét 1875-rül:

	Importált érték:		melytül fizettek:	
Olaszország	486	millió	8_{13}	értékszázalékot
vagyis 40 milliót.				
Francziaország	1416	„	6_{86}	„
vagyis 97 milliót.				
Anglia	3729	„	5_{4}	„
vagyis 203 milliót.				
Oroszország	819	„	12_{70}	„
vagyis 100 milliót.				
Németország	1780	„	3_{37}	„
vagyis 60 milliót.				
Észak-Amerika	1108	„	28_{30}	„
vagyis 314 milliót.				
Austria-Magyarország	552	millió	3_{62}	„
vagyis 20 milliót.				

De az összes állambevételek arányában is meszsze állunk. Vámjövedelme:

Olaszországban	558	millió	állambevételnek	7_{17}.
Németországban	736	„	„	8_{15}.
Francziaországban	1030	„	„	9_{42}.
Angliában	771	„	„	26_{33}.
Oroszországban	925	„	„	11_{28}.
Észak-Amerikában	576	„	„	54_{51}.
Austriában	585	„	„	3_{42}.

A vámjövedelem fejenkint:

Amerikában . . . . 8 frt 10 kr.

Francziaországban . .	2 frt	70	kr.
Németországban . . .	1 „	40	„
Oroszországban . . .	1 „	20	„
Angliában	5 „	—	„
Schweiczban	2 „	20	„
Hollandban	1 „	30	„
Spanyolországban . . .	4 „	20	„
Olaszországban . . .	1 „	40	„
Belgiumban	1 „	20	„
Osztrák-Magyarországban	— frt	60	kr.

Láthatjuk mindezekbül, hogy fogyasztási képességünk gyenge, hogy azon czikkek, melyek másutt nagy vámjövedelmet hoznak, a dohány, szesz, czukor sat., melyek nálunk részben monopolium tárgyai, vagy itthon termeltetvén, a vámjövedelem emelésére fel nem használhatók; s végre, hogy a mostani tarifa téves alapokon nyugszik és nem tudtuk felhasználni pénzügyeink orvoslására; s végre, midőn mi át akarjuk idomitani, oly kárhoztatandó-e eljárásunk?

Ellenfeleink egyrésze a vámterületet, a vámszövetséget el akarja törülni, a másik rész elvileg elfogadja, de fennállását lehetetlen, vagy felbomlásra vezető feltételekhez köti, én a kettő közt nem látok külömbséget.

Feltétlen ellenei ad captum okoskodnak: Magyarország az államtönk előestéjén áll, ennek elháritására, az adók leszállitására egy mód van: a külön vámterület, mely be fog hozni 25, 40, 100 milliót az illetők fantasiája szerint. Ezen képzelt nagy vámjövedelem minálunk már azért is lehetetlen, mert csakis az iparczikkeket terhelhetnénk meg.

Ellenfeleink másodika a tarifát a szerződési vámpolitika szempontjábul utasitja vissza, ebben azomban a német császár trónbeszéde nekünk ad igazat.

Gróf Lónyay azt állitja, hogy a kormány a vámtarifa által a szabadkereskedelem traditióival szakitott; gróf Apponyi és Kerkápoly azt, hogy mig ez az egyik felet tulságosan védi, a másikat sorsára bizza.

A kereskedelmi szabadságrul Smit Ádám óta a tudományban is külömböző irányok mutatkoztak, Liszt Frigyes és Caray már nagyon eltérnek a kereskedelmi szabadság tanátul. A vámtarifákat nem lehet általános doctrinák szerint szerkeszteni, hanem csak az illető államok speciális érdekei szerint. S miután az államok ezt a vámjövedelmeket nem nélkülözhetik, kénytelenek bizonyos fokig a védvámokat is alkalmazni, mert a finánczvámok, mihelyest oly czikkekre alkalmaztatnak, melyek itthon is készülnek, bizonyos mértékben védvámok is.

Azonfelül, mihelyt nem prohitiv vámokrul van szó, nem lehet, mint gróf Lónyay állitani, hogy a védvámok az árukat megdrágitják. Mert valamely czikk ára mindig a concurrentiátul függ; tehát a védvám sok esetben átháritatik az eladóra, a külföldi gyárosra és nem egyedül a vevőt terheli. Valamint nem áll azon odiosus tan sem, hogy a védvámok egyik osztályt a másik javára adóztatják meg, mert a gyáros és munkásai fogyasztói és feldolgozói a földmivelő nyers anyagainak és terményeinek s mert, gróf Lónyay véleménye daczára, a a védvámok csakugyan a belső concurrentiát idézik elő.

Nem akarok gróf Lónyayval az 1867-ki vámokra nézve vitába ereszkedni, csak arra figyelmeztetem, hogy az

akkori vámok nem bankjegyben, de ezüstben voltak megállapitva, az ezüst agioja akkor volt 24, ma aranyban van szabályozva, az arany agiója pedig ma 18.

Kerkápoly roszallja, hogy a kormány nem adott politikájárul exposet, a kormány politikája a tarifákban van kifejtve, de közösügyekben, miután ez az osztrák kormány és törvényhozással is közös, a kormány az ország érdekei koczkáztatása nélkül világos exposet nem adhat. Kerkápoly a fősulyt a gazdasági berendezésre fekteti, és ha a vámszövetség elfogadtatik, a fogyasztási adókra külön zárvonalat követel, a tarifát pedig minden védvámtul menten, a feltétlen és teljes kereskedelmi szabadság szerint akarja intézni. Ez az elmélet azomban a gyakorlattal ellenkezik, mert a két állam közti szövetkezet csakis a két állam közti forgalom szabaddá tételét követeli, de más területekkel szemben mint önálló gazdasági terület jelentkezik és nemzetközi forgalmi viszonyait azok irányában külömböző érdekei és igényei szerint rendezi be, mint ezt Németország példája mutatja, mely a belvámokat eltörölte, a védvámokat azomban a külföld irányában érdekei szerint fenntartotta. Kerkápoly visszautasitja a jelen tarifát, mert a szabadkereskedelmi irányt 1867-ben az 1865-iki angol szerződés biztositotta, kikötvén, hogy: 1870-tül függve az angol czikkek értékök 20 százalékánál nagyobb vámmal ne terheltessenek.

Ennek ellenében megjegyzem, hogy mit az 1867-iki szerződés csak kilátásba helyezett, azt a jelen tarifa megvalósitja, mert a pamutfonal vámja 6, a gyapjufonalé 3, a pamutáruké 10, jute szöveteké 8, a gyapjuáruké 15, a selyemáruké 5, a közönséges bőré 4, a finom

bőré 3, a finom bőráruké 2, vasuti vaggonoké 12 forint.

Kerkápoly igy folytatja: a szerződések kötése 1867-ben valószinü volt, mert a tarifa tételei a biztositott iránynál fogva leszállithatók voltak, a jelenlegi tételek leszállitása azomban az osztrák hangulatnál fogva nem remélhetők. Ez csak akkor birna alappal, ha az osztrák ipar a külföldi szerződéseknél nem volna érdekelve, hogy pedig nagyon is érdekelve van, mutatja az, hogy Austria külföldre 300 millió értékü iparczikket visz ki.

Kerkápoly azt mondja: Austria nem bánja a külföldet, mert helyébe megnyeri a belföldi piaczot; erre figyelmeztetem, hogy amibe Austria exportképes, nagy vámok nem terveztetnek, igy:

	kivitel:		bevitel:
lenfonalakbul	11	millió forint	2.600,000
lenárukbul	18	„ „	3.500,000
üvegárukbul	26	„ „	2.600,000
agyagárukbul	1.4	„ „	700,000
papirbul és papirárukbul	11.8	„ „	3.200,000
faárukbul	11	„ „	4.800,000
apróárukbul	44	„ „	4.400,000

Igy tehát ezen érv csakis a szövet- és bőriparra állna, melyekben a külföldi piacz elvesztése a belföldinek megnyerése által nyerne kárpótlást, de e részben is meg kell gondolni, hogy ezen iparok a külföld igényei szerint lévén berendezve, nem könnyen viselhetnék el a külföld teljes elvesztét. A szerződéseknek az osztrákok általi ellenzésének lehetősége tehát nincs indokolva.

Kerkápoly azt mondja: a vámszerződés nekünk és Austriának nem nyujt egyenlő előnyöket. Austria nyers anyagainknak és terményeinknek ad piaczot, de azokat a külföldi verseny ellen nem védi, mig mi Austria iparczikkeinek piaczot nyitunk és azokat a külföld concurrencziája ellen is megvédjük és ebben áll Magyarország koloniális állása Austria irányában.

Igaz, hogy Austria főleg terményeinknek nyujt piaczot és ezek közül némelyeket megvédünk, a gyapjut, gabonát védeni nem kell és nem is lehet, miután mi e czikkek számára kereskedelmi szerződések által vámmentességet keresünk. Mi az osztrák iparnak piaczot nyitunk, de nem zárjuk ki az idegen ipart sem, mint arrul mindenki meggyőződhetik, ha a váczi-utczában az idegen czikkekkel bővelkedő kirakatokat megnézi.

Egyébiránt t. barátom nagyon jól tudhatja, mily nehézségekkel jár javaslataink érvényesitése, mikor egy más egyenjogu féllel kell alkudozni, tapasztalhatta ezt ő is a banküguyben folytatott tárgyalásoknál, melyek soká tartottak, de kevés sikerrel végződtek.

Áttérek most a tarifa részleteire: a XI. osztály. 41. a kefe- és szitakötő áruknál a vámtételek fenntartattak és ezek $^{17}/_{100}$, a 42. a háncskáka, nád stb. áruknál $^{5-6}/_{100}$, a kalapoknál 10—20 felemeltetett 20—40 krra darabonkint, a többi czikkeknél $^{1}/_{100}$, 43. a papirnál $^{2-5}/_{100}$, a papirkárpitoknál 100 kilogramm után 6, 12 forintra emeltetett.

A XII. 44. guttapercha áruknál a fonalak leszállittattak 12 frtrul 1 frt 50 krra, a gépeknél leszállittatott 9-rül 3 frtra, 45-nél nincs emelés, a 46. szakaszban

a bőrtalp 8 frtja az érték $4^{1}/_{100}$, a finom bőrnél 18 frt az érték $2^{25}/_{100}$, a nemeznél 16 frt az érték $3^{6}/_{100}$, a czipő, kordován, szattyán 26 frt, a keztyü 40 frtja az érték, a szücsáru maradt.

A XIII. a legtöbb tétel változatlanul maradt, a 48. a berakott parquett-táblák 3 frtrul 1 frt 50 krra szállittatott le. A párnázott butorok 12 frt 20 krra emeltetett, tesz ez $^{4-5}/_{100}$, a 49-nél az öblös üveg, eddig vámmentes, 1 frt 50 kr pr. 100 kilogramm, a táblaüveg 2 frt 4 krra emeltetett, mi az érték $^{10}/_{100}$; leszállittattak: a terracotta 5 frtrul 2 frtra, a festett, aranyozott agyagáruk 9 frtrul 5 frtra, a fehér porczellán 12 frtrul 5 frtra szállittattak le. XIV. a fémeké maradt. XV. vasuti kocsik 10-rül 2-vel emeltetett. A hangszereknél 6-rul 10-re, mi $^{6}/_{100}$. XVII. Vegyészeti áruk-, gyógy- és festőszereknél csupán a keményitő vámja 1 frt 50 krrul 2 r tra.

E tételek összehasonlitásábul kitünik, hogy az előszoroltakbul 5 év alatt 2.341,000 métermázsa 105 millió frt értékben hozatott be, levonva a levonásokat, az emelkedés 350,000 frtra tehető, mely is átlagban $^{1}/_{3}$ százalékot tesz. Ezt tehát nem lehet védvámos rendszernek nevezni.

Ami már a leginkább megtámadott szövőáruk két osztályát illeti, még ezeknél sem lehet mondani, hogy általánosságban vámvédelem czéloztatik, ugyanis a 30-as számon felüli pamutfonalak felemeltettek 8-rul 12-re, de leszállittattak a 12-ős számon aluliak 8-ról 6-ra, a pamutvatta 10-rül 5-re, a jute nyersfonalak vámmentességet nyertek, a czérnázott jute 12-rül 5-re szállitta-

tott, a gyapjufonalaknál csak a szálfonalak emeltettek 1 frt 50 krrul 8 frtra, de még az emelés után sem több ez az érték 3 százalékánál. A selyemfonal vámja 12 frtrul 22-re emelkedik ugyan, de e vám is az árunak csak $^1/_{100}$-ka.

A szöveteknél a vám csak a gyapjuáruknál emeltetett, az emelés azomban az érték 4—8-ig terjedő százaléka. A selyemvámok pénzügyi czélbul hozatnak, de ez sem több, mint 3-tul 5 perczent, a pamutáruknál a pótconventióban tervezetteknél kevesebb javasoltatok, magasabb vámok csak a drágább szöveteknél terveztetnek. A gyapjuáruknak szinte több tételnél fenntartatnak az angol conventio vámjai. Vámemelés van főleg a ruházatra szolgáló gyapjuáruknál.

Kallott áru, jelesen angol, behozatott a monarchiába 18,000 métermázsa, ebbül körülbelül 1800 métermázsa tiszta gyapju 16,200 pedig pamuttal vegyes angol áru. Ebbül legfeljebb 9720 mázsa jön Magyarországba, a mi az eddigi 40 forintos vám mellett az ezüst agioval együtt 402,408 frt vámot fizetett. Ezen áruk az uj tarifa szerint az arany agioval együtt 774,198 frt vámot fognak fizetni, és igy a vámemelés 371,790 forintot tesz. Ez a 371,000 frt azon összeg, melyet gróf Apponyi szerint Magyarország Austriának tributum gyanánt fog fizetni, azon adó, melyet gróf Lónyay szerint a magyar szegény földmivelő a brünni és reichensbergi gyárosnak fog fizetni.

Felfogásom szerint azomban ez sem nem tributum, sem nem adó. Ezen összeg áldozat, melyet saját érdekünkben hozunk viszonyaink rendezésére, és mely bőven fog kárpótoltatni, mert ha csak az arany rente pár

százalékkal jobban fog kelni, rendezett viszonyaink következtében vasutaink jobban fognak jövedelmezni, e veszteség ki lesz elégitve.

Somsich Pál adatok szerzésére 2 évi provisoriumot kiván; ez el nem fogadható, mert az adatok megszerzése sok idő és költségbe kerül, de ezektül eltekintve, a provisorium veszélyes is, mert a bankkérdést két évig függőben nem hagyhatjuk, nem a vámtarifát pénzügyi tekintetekbül, nem, mert a provisorium alatt pénzügyi operatiókat nem köthetünk.

A vámtarifa elfogadása nagy előhaladás pénzügyi viszonyaink rendezésére, ellenben a provisorium visszaesés volna azon régi modorba, mikor mindig tárgyaltunk, de soha sem végeztünk, adnormam: büntető törvénykönyv, melyet 1790 óta tárgyaltunk, még ma sem tudtuk a szentesités stádiumáig vinni. Kérem tehát a beterjesztett javaslatot elfogadni.

Tisza Kálmán.

1878. január 30.

Tisztelt ház! Jogfeladást, melylyel ismételve vádoltattam, sem ezen, sem más kiegyezési kérdésekben nem ismerek el, de megczáfolják ezt magok a tények, mert ezen szerződés nem örök időkre, de csakis 10 évre köttetik.

Simonyi Ernő ur azt állitá, hogy én azt mondtam, hogy másrul, mint közös területrül kérdés nem is lehet; én nem ezt, de azt mondom, hogy meg kell kezdeni

a tárgyalásokat ujabb egyezménykötés czéljábul, ezt pedig nem én, de a törvény és észszerüség mondja és ha az egyezmény nem sikerül, meg van a jog az önálló vámterület felállitására. Igenis, én kimondtam, hogy a közös vámterület hive vagyok mindaddig, mig annak fenntartása nem károsabb a szakitásnál, ezen állásponton álltam és állok ma is.

Felhozatott az is, hogy az absolutismusnak több érzéke volt Magyarország érdekei iránt, mint a jelen kormánynak, mert a jelenlegi tarifa védvámosabb az absolutkormány tarifájánál. Erre csak azt felelem, nézze meg az osztrák tarifa tételeit, ezek megfogják győzni vádja alaptalanságárul; képviselő ur a jelen tarifa ellen még érvül hozta fel kereskedelmi bilanceunk passivitását is, ezen érvelése azomban már azért sem állt, mert a bilance passivitását nem ezen tarifa okozta. Egyébiránt arra figyelmeztetem, hogy a bilance passivitása vagy activitásábul az ország szegénységére vagy gazdagságára még következtetni nem lehet, mert ebbe sok faktor belejátszik és egy ország pasziv kereskedelem mellett is lehet gazdag. Ajánlom külömben e tekintetben Gullner képviselő urnak, olvassa el gróf Dessewffy Aurélnak művét, ki Magyarországnak a védvámrendszert ajánlotta.

Simonyi báró és Mudrony Soma javaslataira ki kell jelentenem, hogy ez a szabadkereskedelmi és védvámrendszer, az ellentmondások keveréke, ha pedig képviselő urak ezt el nem ismerik, kész leszek más alkalommal a jelzett ellentétes passusokat felolvasni.

A vámügyi bizottság többsége nem szólt arról, hogy nem kell és nem szabad azon igyekezni, hogy Magyar-

országnak is ipara lehessen, hanem elitélte az iparra irányzott kizárólagos törekvést, ezen szót nem szabad kihagyni, mert e nélkül megitélni nem lehet.

Kétségkivül az ipar, gazdászat és kereskedelem nem ellentétesek, sőt egymásnak kölcsönös támaszai, csakhogy egyik állam érdekei jobban utalnak az egyikre, mint másikra és ezen viszonyok mesterséges felforgatása valóságos hasznot soha nem szülnek.

Azt mondja br. Simonyi: nem áll az, hogy nálunk nincsen elegendő munkaerő. Emlékeztetem a képviselő urat a multra, midőn folytonosan panaszkodtunk egymásnak a munkaerő hiányárul, igen csudálom tehát azon állitását, hogy 6 hétig nincsen ugyan munkaerő, de azontul a munkás nem kap munkát; ez nem áll, mert e 6 héten tul is csak nagynehezen és drága áron lehet munkást kapni és határozottan állithatom, hogy kevés vidék kivételével, Európában Magyarországban van a legdrágább munkabér.

Azt mondja továbbá: Magyarországnak a fősulyt nem kell a gazdaságra fektetni, a protectióval teremtett gyáripar a mezőgazdaságtul a munkát nem vonja el, nem árt alapvagyonunknak, akik tehát a gyáripart ellenzik, azok azt akarják, hogy a magyar ember teljesitse a legrosszabb munkát, a magyar ember legyen rab.

Én, habár némelyek megtagadták is tőlem a nemzetgazdászati érzéket, a nemzetgazdászati irók munkáival sokat foglalkoztam, figyelemmel kisértem a munkadijakat és arrul győződtem meg, hogy a mi napszámunk legdrágább, hogy a gyári munka egészségtelenebb, butitóbb a mezei munkánál.

A képviselő ur beszédébül azt olvastam, hogy nincs

benne semmi uj, ezt határozottan visszautasitom, mert igenis uj azon mondata, hogy a gazdászati munka lealacsonyitó.

Hivatkoztak többen az iparkamarák föliratairа.

Nem tagadom, hogy hazánk némely részeiben az iparosokat sok csapás érte, és pedig nem a gyáripart sujtotta ez, mert ez alig van, de a kézműipart. És honnan van ez? Ez nálunk épen ugy kezdődött, mint másutt, okozta ezt a kedvezőtlen gyári konkurrenczia és a mezőgazdaságot ért csapások. És ha oly politika hozattatnék be, mely egyfelül a gyáripar konkurencziáját a kisiparhoz közelebb hozná, másfelül a tőkét, mely a gazdászatnak sem elégséges, az elégtelen munkaerőt a gyárakhoz vonná, akkor épen azon kisiparos érdekei áldoztatnának fel, mely mellett önök ma harczolnak.

Külömben kijelentem, hogy én a gyáripar fejlődését ott, hol az a természetes faktorokkal bir, pártolom. De már most azt kérdem: hogy ha önök önálló vámterülettel szabadkereskedelmet fogadnak el, valjon a magyar ipar könnyebben fog-e fejlődhetni szemben az egész világ iparával, mint egyedül az osztrák ipar ellenében?

Külömben azon képviselő urak, kik nyiltan vagy közvetve az önálló vámterületet hangoztatják, furcsán bánnak el az önálló vámterülettel.

Egyrész a szabadkereskedelmet hangoztatja.

Némelyek az ipar tényleges elősegitését ajánlják.

Végre a legszerényebb számitók a vámjövedelmet 22 millióra teszik. No, már kérdem: lehetséges-e ez?

Határozottan nem, mert vagy lehet szabadkereskedés és akkor nem lesz 22 millió, vám- és ipar protekczió, vagy lesz ipar protekczió és akkor nem lesz sem szabadkereskedés és valószinüleg 22 millió vámjövedelem sem. Különösek a retorsionális nézetek; Gullner képviselő ur azt mondta, hogy ha önálló vámterületet alkotunk, Austria retorsióval nem fog élni, Németország ellenben fog. Én, tisztelt ház! ámitásnak tartom azt, midőn egyenlő esetben két külömböző eljárást jövendölnek; én a retorsiót mindkét irányban lehetőnek tartom, habár a jelen tarifának tételeit nem tartom olyanoknak, amelyek azt Németország részérül provokálhatnák.

De itt vagyunk a kereskedelmi szerződéseknél, hogy mi e tekintetben a kormány álláspontja, már többször elmondtam, azt mondja azomban az ellenzék: „Austriában védvámos irány uralkodik, a szerződések megkötése ennélfogva nem remélhető.“

Én ezen védvámos irány többségét nem tagadom, gróf Apponyi Albert ur azomban számokkal mutatta ki, hogy ezt az osztrák területnek és népességének csak kis része kivánja. No, már én azt hiszem, hogy a többséget, velünk egyesülve, a kisebbség nem gátolhatja meg a szerződések megkötésében, hozzáteszem ehez még azt is, hogy a külügyi kormány mindkét kormány beleegyezésével a szerződések tárgyában már érintkezésbe tette magát Német- és Olaszországgal, és a tarifa tárgyalások a jövő hóban már tényleg meg fognak kezdetni.

Gróf Apponyi Albert ur kimondotta azt, és ezt én is elfogadom, hogy a tarifa határvonalát nehéz megha-

tározni. Szerinte a tarifa azon esetben lépi át a határt, midőn ezek alapján a külfölddeli szerződés lehetetlen. Hogy ezen tarifa nem bizonyult ilyennek, ezt részemrül fejtegetni nem kivánom. De valjon hová vezetne, ha a tarifát a szerint itélnénk meg: valjon más állam elfogadja-e vagy nem? ha ez e szerint történnék, ez esetben a németek tarifája felett mi itélnénk és a németek a mi tarifánk felett itélnének. Ez az állami jogkörnek teljes összezavarása lenne.

Képviselő ur azt mondta továbbá, hogy a textil és más vámoknál Magyarország érdekei feláldoztattak Austria érdekeinek és rámutatott Magyarország elszegényedésére és elnyomására, másfelül azomban, midőn a petroleum- és kávévámrul beszélt, azt mondá: nem akarja, hogy a magyar érdekek miatt Austria szegényei sujtassanak. En elhiszem azt, a mit mondott, hogy czélja az egyetértésnek a monarchia két államai közti fenntartása, ezen czélt azomban oly módon elérni nem lehet, ha Magyarországban az osztrákok ellen izgatunk és másfelül ellene Austriában is izgatunk. Ezt én logikainak csak azoknál tartom, kik a dualistikus rendszert megakarják bontani, de nem azok részérül, kik ezt fenntartani akarják, mert ezeknek feladata rámutatni a kölcsönös előnyökre és áldozatokra és bebizonyitani azt, hogy a hozott áldozatokat a nyert előnyök kárpótolják.

Szólanom kell még a recompensatiókrul. A kormány soha sem mondta azt, hogy a kávé vagy petroleum recompensatió lenne az iparvámokért, hanem mondtam azt, hogy a pénzügyi vámok egyrésze, jelesen a kávé, miután ebbül kevesebbet fogyasztunk, mint amennyi

az adóbul reánk esik, csakis részleges, a teljestül messze-álló recompensatiót képez az indirect adóknál való károsodásért. A petroleumnál nézetem következő: Magyarországnak meg kell szavazni az osztrák ipar javára a textil- és gyapjuszövetek vámját, de viszont ezért Magyarország követelheti a finánczvámokat. A recompensatió főleg azomban, nézetünk szerint, a közös vám- és kereskedelmi terület fenntartása.

Sokan hivatkoztak Deák Ferenczre.

Mi volt az eset 1861-ben; az helyeztetett kilátásba, hogy ha Magyarország jogainak egyrészérül lemond, alkotmányosságának egyrészét visszanyeri. Ekkor Deák, igen helyesen, azt mondta: türök, várok inkább, de az alkotmányos alaprul le nem mondok; de egyszersmind visszautasitotta azon tant, mely a hozott törvények alkotmányos módosithatását tagadta.

Az 1861-iki törvénytelen helyzetet a mai alkotmányos helyzettel összehasonlitani nem lehet.

Menjünk tovább: mit tett Deák Ferencz és a nemzet 1867-ben és mit teszünk mi?

Deák Ferencz 1867-ben fenntartotta az önálló vámterület jogát, de mert politikája czélszerübbnek tartotta a közös vámterületet, megkötötte 10 évre a vám- és kereskedelmi szövetséget. Mit teszünk mi? Ugyanazt, megtartjuk a jogot és szerződünk 10 évre. Én is sajnálom, hogy Deák Ferencz nem él, mert ha köztiszteletü alakja e helyen felemelkednék, igen sokan ugy járnának, mint az iskolás gyermek, ki, mielőtt a tanitó bejön, produkálja a tanitót és mikor a tanitó megjelenik, a pad alá bujik.

A képviselő urak, köztük gróf Apponyi prolongácziórul, bizonytalan tartamu provisóriumrul beszélnek ; ezt nemcsak nem proponálhatom, de kötelességemnek tartom megtenni mindent, hogy ennek szüksége elő ne állhasson. És azért, mert az ipar, kereskedelem, forgalom és üzlet a bizonytalanságot perhorrescálják, ez oly elismert igazság, mirül beszélni alig szükséges. De mi lenne ennek következése épen azon szempontbul, mit a képviselő urak közül többen hangoztattak, azon szempontbul, hogy ma a komoly európai viszonyok közt a monarchia két állama ne legyen vitában ezen kérdések felett. Én ugyan osztom gróf Apponyi azon nézetét, hogy ha a monarchiát veszély fenyegetné, mindkét rész követni fogja a fejdelem felhivását, de ez maga nem elég, hogy ezen érzet meg legyen, hanem kell, hogy azt tudják, lássák. Már pedig, mig ezen kérdések felett torzsalkodni fogunk, mi tudhatjuk, hogy ezen érzet bennünk megvan, de kétkedni fognak azok, kiknek elhatározására pedig az, hogy e tekintetben mint áll a monarchia, igen nagy, igen fontos befolyással bir.

És mi lenne akkor, ha a provisórium elfogadtatnék? Az, hogy azon külhatalmak, melyek a monarchia összetartását nem kedvelik, ezen provisoriális takaró alatt azon törekednének, hogy a takaró alatt maradt ürt tágitsák és bővitsék.

És ugyan belpolitikailag mi lenne az eredmény? Valjon foglalkozhatnék-e nyugodtan a törvényhozás, az ipar, a kereskedelem? Azt hiszem, ezt senki sem hiszi, nem volna ez egyéb, mint a pártoskodás, az izgatás megörökitése.

Meggyőződésem az, hogy a szerződés hátrányai csekélyebbek, mint az önálló vámterületé.

Mert először is: mi vámot vetnénk az osztrák iparterményekre és az osztrákok a mi terményeinkre; ez mindkét állam területén elkeseredést szülne. És én megvagyok győződve, hogy rövid pár év alatt azok, kik a vámsorompókat felállitották, visszatérnének a közös vámterületre. Ez csakis a haza testén tett kisérlet lenne és én szentségtelennek tartanám azon kezet, mely ezen kisérletre vállalkoznék.

Simonyi Lajos képviselő ur figyelmeztetett bennünket, hogy azoknak neveit, kik a szövetségre szavaznak, a haza ismerni fogja és az utókor. Én azt hiszem, hogy valamint a ház minden tagja visszautasitna minden szavazásra kényszeritő nyomást, hasonlag helytelennek tartom a névfeljegyzés és publikálással fenyegetést.

Részemrül, bármint üssön is ki a szavazás, én elégtétellel fogok birni. Ha elfogadtatik a szerződés és társai, meg lesz lelkemben azon elégtételem, hogy bánthatnak, rágalmazhatnak, fenyegethetnek, szidhatnak, meglehet nem nagyon hosszu, de sulyos politikai pályámon szerzett kincsemet, népszerüségemet elvehetik (a szélsőbalrul kiáltás: Már ennek ugy is vége!) annál jobb a képviselő urakra, ha vége van, de meg lesz azon elégtételem, hogy mindezek daczára teljesitettem hazám iránti kötelességemet és megmentettem hazámat a külömben bekövetkezhető közgazdasági krizistül. Ha nem fogadtatnak el a javaslatok, akkor is meg lesz elégtételem, de az sajnos és fájdalmas lesz. Nem azért, hogy nem fogok itt ülni, (Mozgás balfelül.) higyjék el, hogy nagy kötelességérzet kell ahhoz, hogy

valaki, ki nem kénytelen vele, oly bánásmód mellett itt maradjon. Meg lesz azon általam nem kivánt, azon sajnos elégtételem, hogy igen rövid idő mulva minden, amit ez irányban tettem, a javaslatok el nem fogadása folytán beálló bajok által oly fényesen igazolva lesz, hogy nem lesz senki, ki szót merjen azok ellen emelni. Ajánlom a javaslatok elfogadását.

Tisza Kálmán.

Február 15.

Mindenekelőtt nem fogadhatom el azt, hogy amit itt a javaslat érdekében mondanak, azt mondani nem helyes, mert az az osztrák érdekeknek használ; nem pedig azért, mert a szövetség megkötése mindkét fél érdeke, nem, mert a védőnek a megtámadott javaslatok érdekében mindent el kell mondani, mert a nemzetnek joga van, hogy a kérdés minden oldalrul megvilágittassék; a kormány is jogositva van ennek megtételére, mert ha a javaslatok elvettetvén, az ország netalán kellemetlen helyzetbe jutna, épen a kormányt vádolnák azzal, hogy ő az oka, mert elmulasztotta az országot a következményekre figyelmeztetni.

Épen ezért fenyegetésnek, intimidálásnak nem mondható az, ha mi rámutatunk az elvetés lehető következményeire is; ha nem fenyegetés, nem pressio az, amit önök a javaslatok ellen elmondanak, akkor nem az az sem, ha mi az el nem fogadás veszélyeit elmondjuk.

A személyes megtámadásokra nem felelek, mert ezekre a parlamenti illem megsértése nélkül nem felelhetek. Kik ezt emlegették: mennyire jobb volt az absolutismus, a Bach-rendszer, ezeknek csak annyit mondhatok, hogy ez soha sem fog többé bekövetkezni. 1850-ben és azután, kiknek ma semmi szabadság sem elég, kik előtt minden ellenvéleményü rosz hazafi: vagy a külföld numero sicherében, vagy itthon biztosan elrejtve tartózkodtak. Mi, kik ma megvagyunk elégedve, ezen veszedelmes időkben nem oly csendesen elrejtve éltünk és ha ezen idők visszajönnének, ismét ugyanez fogna velünk és önökkel történni.

Külömben a több hónap óta folytatott kellemetlen személyes támadások engemet nagyban megnyugtatnak, mert ha valaki személyesen támad, ezt azért teszi, mert a javaslatokat külömben sikerrel meg nem támadhatja, hanem erre egyetlen mód a személyes támadás azon elvnél fogva, hogy: „Calumniare audacter semper aliquid haeret“, azaz: azon személyek iránti bizalmat ingatni meg, kik ezen javaslatokat képviselik.

Mi tárgyalási eljárásunkat illeti, ezt leginkább azon urak kritizálták legélesebben, kik bennünket az utolsó időig kegyeskedtek támogatni, hogy mi okbul feszegetik ők leginkább a kormány eljárását, nem kutatom. De ha netalán ebben jelenlegi fellépésük igazolását keresik, hogy ezt ebben nem kereshetik, be fogom bizonyitani.

Vádjaik következők:

1. Miért mondta fel a kormány a szövetséget, ha a viszonyok az uj szerződésre nem kedvezők.

2. A kormány folyvást hátrált, a ministerelnök a megaláztatásokban meghurczolta a nemzetet.

3. A javaslatok elkésve terjesztettek be; a kereskedelmi tárczát nem töltöttük be.

Ha tudtam volna azt, hogy a tárgyalások ily soká fognak tartani, betöltöttük volna, nem azért azomban, mert Trefort nem ért hozzá, de mert két ily tárcza vitele igen terhes, máskor volt azomban eset, hogy egy ember két tárczát vitt és ez az országra káros nem volt.

Mi az elsőt illeti, azt mi is tudtuk és mindenki tudta, hogy pénzügyi viszonyaink rendben nincsenek, hogy azomban a keleti bonyodalmak, melyek azok rendezését lehetlenné tették, ily sokáig huzódnak, azt még akkor senki sem tudhatta.

A t. képviselő urak hivatkoznak a közvéleményre is; nem tagadom, hogy most több testületek ellenünk nyilatkoztak, akkor azomban a közvélemény képviseletére hivatott képviselőház a felmondást követelte, elannyira, hogy nem volt senki, ki a felmondást nem kivánta. Midőn tehát azon urak, kik ma a közvéleményre hivatkoztak, ma megrónak azért, mert a közvéleménynek hódoltunk, legalább is méltánytalanok.

Nézzünk szemébe a hátrálási vádnak. A kormány a fogyasztási adókért Magyarország részére recompensatiót kivánt. Ez nem sikerült, de részben javitásokat eszközölt, ennélfogva az egyességet megkötendőnek vélte és ezelőtt majd két évvel nyiltan megmondta, mit tart kivihetőnek.

És valjon hátrált-e azóta? határozottan nem. (Hát a banknál?)

Történt igenis a banküguyben. A kormány a bank-

bani ismert czélzatait el nem érhetvén, az ország érdekében levőnek látta, hitelviszonyaink rendezése czéljábul elfogadni a bankegyességet, és itt elment azon határig, melyen tul már Magyarország államiságát hitte sértve. És ez legyen magyarázata az annyiszor emlegetett leköszönésnek és uj tárczavállalásnak. De midőn az követeltetett, hogy törvényszerüen mondassék ki, hogy a bankigazgatóságban a magyar állampolgároknak kisebbségben kell lenni, ebben a magyar államiság megsértését látván, azt tartotta, hogy ezt még az óhajtott kiegyezésért sem engedheti meg és a közbejött kormányalkotási kisérletek után hivatalát csak akkor vette vissza, midőn nézeteinek érvényt szerezni sikerült. Itt is tehát a magyar államiságot nem alázta meg, de fenntartotta. Elismerem, hogy a bankkérdésben némely más álláspontjátul eltért, de ez ezelőtt egy évvel történt. A német szerződés tárgyában pedig azt mondám, hogy ha lehet, azt a vámszövetséggel együttesen terjesztem be, ha pedig ez nem létesül, beterjesztem önmagában; az ellenzék hátrálási vádja tehát az igazságnak látszatával sem bir.

A késedelem vádja sem áll; évek óta ismeretesek ezen tárgyak, az emelések jeleztettek, valótlan, hogy a házra kényszerhelyzetet erőltettem, nem igaz az, hogy én chaoszszal fenyegetőztem, Horánszky ur nem hallhatta ezt tőlem soha, legfeljebb azon hirlapokbul olvashatta, melyek mindent reám fognak.

Azzal vádoltatunk: nem a külön vámterületet tüztük ki kiindulási pontul. Erre nézve kijelentjük, hogy mindenároni közös vámterületet a kormány soha sem

hangoztatott, nem áll az, hogy aki alkudozási alapul a közös vámterületet fogadja, az kénytelen a másik félnek megadni; mutatja ezt az, hogy az osztrákok a közös vámterületet fogadták el alapul és nem engedtek. De legyenek igazságosak, valjon, ha mi először az önálló területtel kezdjük és áttérünk a közös vámterületre, akkor mit mindent mondtak volna rólunk.

Kerkápoly ur fényesen beszélt a külön vámterület mellett és concludált azzal, hogy szivesebben venné a közös vámterületet. Ez uraim egyszerü következése annak, midőn valaki magában még nem küzdötte le az elvharczot és hol egyik, hol másik törik ki belüle.

Horánszky azt mondja: ne feledjük el a monarchia két államának egymáshozi viszonyát és felvetette azon kérdést: mi lenne, ha a monarchia két állama a külfölddel különirányu szerződéseket kötne? Igaza is van, én nem fejtegetem tovább, de fejtegetéseit a külön vámterület hiveinek figyelmébe ajánlom.

Kerkápoly azt mondá: az nem ellenmondás, ha valaki azt mondja, én óhajtom a közös vámterületet, de ha azt tisztességes feltételek alatt el nem érhetem, kész vagyok az önálló vámterület terére lépni; ez helyes, megszünik azomban az lenni, midőn elérhetlen feltételeket követel. Ő ismeri ezen dolgokat és kérdem tüle: hogy ha nagyobb előnyöket lehetett volna biztositani, valjon nem hatott volna-e ő oda akkor, midőn ez módjában állt, hogy az 5 év elteltével a felmondás bekövetkezzék?

Én azt hiszem, hogy ha a jobb viszonyok legkisebb kilátása lett volna a sikerre, megpróbálta volna;

a bankra, a 80 millióra ők is, mások is alkudoztak, de még annyira sem jutottak, mint mi, csak ők szerencsésebb helyzetben voltak, mert beszüntethették a sikertelen alkut, miután még sem a vámszövetség, sem a bank le nem jártak.

A kormány az egyességet felmondta, mert az idő lejárt és ha 1876-ban fel nem mondja, az egyesség szerint 10 évre ismét életben marad, a felmondást tehát nem a kormány akarta, de a törvény parancsolta.

A külön vámterületet illetőleg én sohasem mondtam azt, hogy az ország ezen jogárul 10 évre lemondjon, de azt mondtam, hogy amely ország valamely jogának gyakorlatára más állammal bizonyos határidőre szövetkezik, ez a joglemondást nem involválja és ha ez nem állana, az 1867-iki szerződés után ma ezen ügyekrül nem tanácskozhatnánk. Ismétlem, hogy ezen jogot én élőnek és fenntartandónak tekintem, hivatkozom gróf Lónyayra, hogy 1867-ben a 15-ös bizottságban ezen jognak törvénybe iktatását követeltem.

Ami a külön vámterületbül eredendő nagy gazdászati előnyöket, a nagy vámjövedelmet, az ipar fejlődését illeti, nézetem szerint e három szempontnak együttesen eleget tenni nem lehet. Kerkápoly azt mondja: Austria retorsióval nem fog élni, mert szabadkereskedelmi politikát fogunk követni, az osztrákoknak még vámengedményeket is fogunk adni, Austria tehát saját érdekében lakosainak a nyersterméneket nem drágithatja meg; ugyan kérem, ezen irány mellett hol szedik össze majd a sok milliókat. Végül azt mondják: Austria elnyomja a mi iparunkat,

még a posztóipar sem fejlődhetik, de mit gondolnak önök, hogy fejlődhetnék az azon esetben, ha önök az osztrák iparnál sokkal fejlettebb angol termékeket is alacsony vám mellett beeresztik.

Az angol iparra fel kell emlitenem egy elismert szakértő nyilatkozatát, ki Magyarország legrégibb posztógyárát vezeti; az osztrák ipar mellett az ország bizonyos vidékein igenis lehetséges az ipar fejlődése, de ha az angol ipar szabadon behozhatja termékeit, akkor az teljesen lehetlenné válik.

Ami az osztrákoknak a retorsióvali nem élését illeti, én ugy látom t. ház, hogy ha Austria akarja, buzánkat, lisztünket lenyomhatja, gazdaságunkat sujthatja anélkül, hogy fogyasztói lisztjét, kenyerét megdrágitaná, de sőt még olcsóbbá is teheti. Nem fognak ugyanis retorsionális vámokat követni, terményeinket a határon szabadon beereszti, de, differenciális vasuti tarifák utján, ki nem ereszti a külföldre s akkor a felhalmozott nyersterméneyk ára lenyomatván, akkor ő még olcsóbban fogja venni.

Egy képviselő ur szóba hozta, hogy a differenciális tarifákat ma is használják ellenünk; sajnos, hogy ez ugy van, de már sok tekintetben javittatott a helyzet, de még sok javitani való maradt fenn; ámde hogy javitani lehessen, kell, hogy a vasutaknál az osztrák kormány a magyart segitse. Ha azomban az ellentétek a két állam közt megindulnak, az osztrák kormány, törvényhozás, vasutak oda fognak hathatni, hogy Magyarország gabonatermelését lenyomják és élelmöket olcsóbbá tegyék.

Igaz az, hogy a külön vámterülettel módunkban áll Austria iparán oly sebeket ejthetni, melyek hosszabb idő alatt az osztrák ipart elpusztithatnák, sőt arrul is meg vagyok győződve, hogy érzetében annak, hogy ha Magyarország elszegényedik, az osztrák iparnak legjobb piacza elvesz, ez az állapot hosszan tartó nem lehetne. De ezen kölcsönös kártétel nem nagy vigasztalás, mert a két állam nem egymás megrontására, de egymás hasznának előmozditására van hivatva. Ezen küzdelmeket sem egyik, sem másik fél nem birná kitartani sokáig; önök azt mondják, hogy Magyarország gyenge, én ezt tagadom, de beismerem, hogy a másik félnél közgazdászatilag gyengébb. Nos uraim, ha ezen küzdelem, melyet egyik fél sem bir kitartani, megindul, előbb a gyengébb fél fog belefáradni és lesz azután azon álom helyett, melyben a külön vámterület fényes eredményét látjuk, olyan rideg valóság, melynek végén egy a mostaninál sokkal roszabb egyességgel fog a közös vámterület helyreállittatni.

A közös vámterület szempontjábul még következő vádak emeltettek: Magyarországnak a közvetett adóknál szenvedett nagy kárát ezen egyesség nem orvosolja; ezen hiányt nem tagadom, tagadom azomban azt, hogy ezen kárt 1867-ben nem ismerték.

Az 1867-iki tárgyalásokbul errül mindenki meggyőződhet, nemcsak Magyarország kárát ismerték, de azt is tudták, hogy melyik adónemnél van károsodás és voltak sokan, kik a fogyasztási adók közössé tételét követelték. Valjon ez politikai szempontbul czélszerü volna-e? ezt fejtegetni nem szükséges. És az osztrákok

azt mondták: a czukrot, szeszt szivesen, de a söradót nem, erre ismét a magyarok azt mondták: igy nem kell. Az akkori eljárás és mostani közt tehát e tekintetben külömbséget tenni nem lehet.

Azt mondják: abban, hogy Austria a mi nyersterményeinknek piaczot ad, nincs compensálva az, amit mi Austriának az által adunk, hogy iparának itt szabad piaczot engedünk.

Én ezt egy perczig sem tagadom. Csakhogy méltóztassék meggondolni ezt, hogy ez 1867-ben nagyon is felemlittetett és épen ezen előnyök tudatában fogadtatott el osztrák részrül a quota meghatározott mennyisége. És hogy ez igy van, mutatja az, hogy azok, kik ma a fogyasztási adók közösségérül és más ilynemü parificatiókrul beszéltek, a logika által oda lettek vezetve, hogy a 30-as helyett 40-es, 42-ős quotát proponáltak.

Én nem tartanám jó cserének a remélt nyereségért koczkáztatni egy positiv finánczíális hátrányt. És mi következik ebbül? az, hogy a compensatio ránk nézve nem teljes, de részben megvan azon általam emlitett viszonyban és másfelül: alaptalan azon tulsó oldali nagy lárma, hogy Magyarország harminczat fizet és 50-es jogokat élvez, mert Magyarország 30-at fizet, de a többit megfizeti a közös vámterület által nyujtott előnyökben.

Azt is hallottam: hogy számitsuk ki előbb az előnyöket, melyek származnának, ha külön indulnánk és azonfelül az egyesség minden előnyeit. Már kérem, igy még két állam soha sem egyezett, mert az egyes-

ség fogalma az, hogy ugy az egyik, mint másik fél, ugy a közgazdasági, mint politikai előnyök fejében tegyen engedményeket azokra nézve, a mikre, ha önállólag intézkednék, talán a maga érdekének megfelelőleg jobban intézkednék. És ennélfogva igen természetes, hogy mig az egyesség perfectté nem válik, mindenik fél elégedetlenkedik és óhajt minél több előnyt biztositani és én nem tagadom, hogy bármennyire óhajtom is a monarchia másik oldalának javát, azon perczben megdöbbenve lökném el magamtul, ha azt a másik fél jónak mondaná, mert meg lennék győződve, hogy az egyoldalulag Magyarország érdekeinek figyelembevétele nélkül készült.

Azt mondják, hogy ezen tarifa mellett a külfölddel és különösen Németországgal szerződni nem lehet és ezért mindkét kormányt felelőssé teszik.

Először kérdés, ha valjon Németország nem akar szerződni, és ha ez Németország szándéka, mit én határozottan tagadok, akkor miért mondják azt, hogy ennek mi és nem a német kormány az oka.

Egyébiránt midőn kifejezem azon reményemet, hogy szerződések fognak köttetni, rámutatok, hogy miért szerződik egyik állam a másikkal. Egyik, hogy előnyös vámtételeket nyerjen, a másik, hogy a tarifa egyoldalulag fel ne emeltesssék. Már most valjon akkor várhatunk-e inkább a mi érdekeinknek is megfelelő szerződést, ha előre is oly tarifát csinálunk, mely őt egészben kielégiti, vagy olyat, melybül egyes czikkekre kölcsön fejében neki engedményeket adhatunk. Részemrül azt tartom, inkább remélhetünk engedményeket,

ha nem előre szállitjuk le, de a leszállitást a kölcsönös engedményektül tesszük függővé. Én azt tartom, az állam csak igy köthet kereskedelmi szerződést.

Azt mondják: provisorium kell, de a provisoriumra is külömbözők a nézetek, egyik nem mond időt, a többiek 2, 3, 4 évet, az egyik ezalatt a statusquot akarja fenntartani, Pulszky ugy akarja a provisoriumot, hogy azért javittassék meg a czukor- és szeszadó és ujittassék meg legalább az 1868-iki német szerződési tarifa és a bank.

Ami a statusquot illeti, hogy ebbül mi haszon lesz, azt nem értem, midőn minden előny, mely a javaslatokban foglaltatik, ezt annál kevésbé értem, mert ez az 1868-at megelőzött általános vámtarifa, mely a jelenleg beterjesztettnél majdnem minden tételében magasabb.

Tehát a statusquo elvesztése minden előnynek és megduplázása a vámtarifa állitólagos hiányainak. De ha már most Pulszky ur mindazon nehézségekkel, melyek a szesznél, czukornál, banknál mutatkoznak, megakarva küzdeni, akarja a provisoriumot három vagy négy évre, kérdem: miért nem akarja, hogy az ország hosszasabb ideig pihenhessen?

Kell provisorium azért is, mert nincsenek adataink. Én azt hiszem, hogy biztos adatokat a sorompók felállitása nélkül nem szerezhetünk, épen azért nem biztosak ma sem adataink, de lesznek olyanok, amelyekre hozzávetőleges számitást tehetünk; ilyenek léteznek ma is, csakhogy ezeket nem ugy kell alapul felvenni, amint egy vagy más helyen fellelhetők, de critic kell azokat tanulmányozni.

Egy másik képviselő ur azt mondta: nem lévén adataink, nem tudjuk, hogy menynyit vesztünk mi és menynyit nyernek az osztrákok, az osztrákok, ha meglátjuk mily nagy a nyereségök, nem fogják akarni azt megtartani; én megvallom, ezen okoskodást nem birom szerény eszemmel felfogni.

Az egyezmény létre nem jöttének politikai következményeit illetőleg igen csodálom, hogy akkor, midőn Jókai képviselőtársam rámutat arra, hogy ha e kérdések meg nem oldatnak és provisorium, vagyis bizonytalan helyzet idéztetik elő, ez a monarchia népeinek egymás iránti érzületére minő hatással lehet, ha erre azt mondják, hogy ez poesis.

Én is tudom azt, mit Mudrony Soma ur felhozott, hogy a közvélemény néha jelszavakat ragad meg, néha szenvedélyes, azután lelohad; csakhogy én azt hiszem, hogy az ily szenvedély lelohad akkor, ha egy hosszu időre a kérdéseket megoldva látja, de nem fog lelohadni akkor, ha a pártok által évekig premiummal folytattatik az izgatás. Igaza van tehát abban Jókainak, hogy ha itt azt hangoztatják, hogy az osztrákok a mi zsirunkat akarják és viszont az osztrákoknál azt hirdetik, hogy mi az ő kárukon akarunk boldogulni, akkor nem lesz meg a szükséges összetartás és hogy ez a politikai viszonyok teljes lazulására fog vezetni; ez nem poesis, de a szomoru valóságnak előttünk feltáruló szomoru képe. Hallottam azt is, mi hasznunk van, ha elfogadjuk is a javaslatot, mikor nem bizonyos, elfogadják-e az osztrákok.

Én az itteni elfogadásban látom azon előnyt, hogy

az képes hatni az ottani elfogadásra is, mert két szerződő fél közt a végbefejezés rendesen akkor következik be; de fontosnak tartom ezt más okbul is, ugyanis a törvényhozásnak van itt három faktora, van ott három faktora, a mathesis szerint kétszer három hat. De nálunk történetesen kétszer három öt. Ha mármost a törvényhozásnak három faktora a javaslatokat elfogadta, akkor elfogadta a másik törvényhozásnak is egyik faktora. Nem fejtegetem, de ebbül látható, hogy ez reánk nézve politikailag is előny.

Hallottam itt egy nagy igazságot, hogy ezen kormány jobbat nem tudott létrehozni. Tökéletesen igaz ez és én felteszem az ellenzőkrül, hogy ők annak létesitésére, mit javasolnak, ha győznek, vállalkozni is fognak. És ezen feltétel alatt, ha az eddigi, csakis a negatió terén egyező nézeteket az actió terén egyöntetüvé tömörithetik, fellépésük jogos, sőt ez kötelességök. És én nem vagyok oly szerénytelen, hogy be ne ismerjem, hogy ha az ország vezetését ismét azok veszik át, kik nemcsak a theoria terén bizonyitották be pénzügyi és közgazdászati jártasságukat, hanem 1867. év óta Magyarország pénzügyei és közgazdászata körül, a működésök folytán elért fényes eredményekkel gyakorlati képességöket is igazolták, azonnal oly mérvben helyreáll Magyarország hitele és az irántai bizalom, hogy nekik sikerülni fog az egyességet jobb feltételek alatt létesiteni. Én egyrül biztosithatom a tisztelt házat. Ha megkimélve az országot az átmeneti rázkódtatásoktul, fognak minélelőbb elénk terjeszteni jobb javaslatokat, vagy ha elénk terjesztik ezen általuk

megtámadott javaslatokat, én ugyan fogok magam gondolkozni arrul, hogy minő politikai ethica volt a mostani kormánynak épen e javaslatok miatti megbuktatásában, de biztosithatom önöket róla, hogy nem hátulrul megtámadni, de szemben ülve védeni fogom javaslataikat.

A dolog megvan vitatva, minden ember megalkothatta véleményét. Egyikfelül vannak a javaslatok a bennök fekvő jó és roszszal, melyek elfogadása esetében az ország 10 évig nyugalomban lehet, belügyeivel foglalkozhat és a nem könnyü politikai helyzettel szemben a monarchia érdekeit védelmezheti.

Másfelül állanak a provisoriumnak, vagy önálló vámterületnek délibábos, ismeretlen előnyei és az itt is létező bajok.

Bizonynyal mindenki lelkiismerete szerint fog szavazni; én elfogadom Horánszky azon mondatát, hogy a kormány mindenesetre felelős lesz. Csakhogy ha javaslatai el nem fogadtatnak, felelőssége abban fog állni, hogy nem volt elég lelki ereje és tehetsége meggyőzni a törvényhozás többségét arrul, hogy azok elfogadása jobb, mint azok elvetése. De szemben azzal, hogy azt hiszem, hogy ellenfeleink, sőt ellenségeink is azt megtagadni nem fogják, hogy szorgalommal, szivósággal, népszerüségünk koczkáztatásával, mások szerint már is elvesztésével, mindent megtettünk, hogy ezen javaslatokat keresztülvihessük, más felelősség minket ez esetben nem érhet. Hanem akkor a némelyek által tagadott, általam látott bajok, ha bekövetkeznének, amelyek hogy be ne következzenek, ha már egyszer az ország ezen utra lépett, senki nálunk melegebben nem ki-

vánja, de ha mégis bekövetkeznének: közös lesz velünk a szenvedés, közös a törekvés a bajok elháritására; de azon felelőség, mely a hazafiui lelkiismeretet önmaga felláziti, amely elüzi a szemekrül az álmot, azokat fogja érni, akik a javaslatokat el nem fogadják.

Gróf Apponyi Albert.

Január 29.

Az alaphang, mely ezen javaslat indokolásán átvonul, azon állitás, hogy ezen javaslat egy per eminentiam nagy politikai kérdés, én azt hittem, hogy ez csak accessoriumát képezi és ez elsősorban egy nagy nemzetgazdászati kérdés.

Ma már azomban én is meggyőződtem, hogy politikai kérdés, mert ha végig nézek azon veszélyeken, melyek nemzetünknek életfáját fenyegetik, én nagyobb, sulyosabb veszélyt, mint azon általános elszegényedés, melynek lejtőjére immár jutottunk, nem ismerek.

Azért minden olyan kérdés, amely a nemzetgazdászat organizmusát érinti, nagy politikai kérdés.

Áttérve most már a dologra, mint azt különvéleményemben is kifejtettem, én a közös vámterületnek vagyok hive.

Ezen kereten belül keresem a megoldás kulcsát, keresem azon, melyeket az irodalom terén gr. Dessewffy Emil és társai már 1847-ben megpenditettek. Gróf

Dessewffy röpiratában programmját előttem is érvényes szavakban fejtette ki; a jelen röpirat azon nézetemet fejti ki, melyek amellett harczolnak, hogy honunkban az austriai birodalommal teljesen vámmentes, a külfölddel pedig vámok által ugyan megszakitott, de minden prohibitionális iránytul felszabaditott kereskedése legyen; azt mondja továbbá, ami kormányunkat illeti, mig a külfölddeli szerződéseknél ezt nem mondhatja: ime ez egy 37 millió lakosu nagy birodalom vasára, melynek belső forgalma teljesen szabad, mi mérsékelt vám mellett czikkeiteket bebocsátjuk, de tik is bocsássátok be, mig ezt nem mondhatja, addig nincs oly kedvező helyzetben, mint ha azt mondhatná.

Tehát az alapfeltétel: olcsó bevitel és biztositott kivitel, igy lehet oly irányzatok létesitésére is törekedni, melyek együttvéve megérdemlik a magyar közgazdászati politika nevét, elválasztva ezen két tartozékátul, a szabadkereskedés elvétül, elválasztva azon törekvéstül, hogy a nagy vámterület európai sulyát biztos kiviteli piaczok élérése végett latba vessük, a közös vámterület képezhet meghajolást bizonyos politikai kényszerhelyzetek előtt, közgazdászati politikát azomban nem.

A törvényjavaslatok teljes szakitást képeznek azokkal, melyeket én, mint a vámközösség szükséges tartozékait felhoztam.

A javaslatok magukban foglalnak egy tarifát, mely vámemelést tartalmaz, mely a kereskedelmi szerződések rendszerével véglegesen szakit.

A tarifaemeléseket előadó ur kicsinyli, én ellenkezőleg vélekedem; eltekintve attul, hogy az összehasonlitó táblázatban már nem az angol pótconventiónak olcsóbb, de az 1868-iki német szerződésnek annál magasabb tételei szerepelnek, de attul el nem tekinthetek, hogy az ezüst helyetti aranyvám már 15 perczent vámemelést képez.

A vámemelések leginkább a textil-csoportban fordulnak elő, melybül egy elsőrendü, a ruházkodási szükséglet fedezendő, ott pedig a legnevezetesebb tételeket a nyers gyapjufonalak, pamutfonalak és bizonyos gyapjuáruk képezik.

A nyersfonalak vámja a 30-ason felül 8-ról 12 frtra, tehát 50 százalékkal emeltetnek, a gyapjufonalak 1 frt 50-rül 8 frtra, tehát több mint 300 százalékkal emeltettek. A szegényebb osztály ruházatát képező gyapjuáruk 40 frtról 60—80-ig, tehát 50—100 százalékig emeltettek. Én az ily vámemeléseket kicsinyeknek tartani nem vagyok képes.

De erre azt mondják: hogy mi az osztrák iparnak a fennállására szükséges védelmet tartozunk megadni; iránta tekintettel voltunk és vagyunk is; ha mi kizárólag magyarérdekbül indulnánk ki, akkor minden védelmi vámot le kellene szállitani a finánczvámok mértékéig. Ennél még az angol pótconventionális vámok is magasabbak, tehát voltunk, vagyunk is tekintettel, de ennek is megvan határa és ez ott kezdődik, hol a vámemelés által sujtott közgazdászati érdekek nagyobb sulylyal birnak, mint az emelés által védelmeztetni szándékolt érdekek, és ez áll a szándékolt vámemeléseknél.

A ház engedelmével foglalkozni fogok némely osztrák iparral, én iparkodtam ezekrül magamat tájékozni, ismerem az egész vámirodalmat, mely a jelen vámtételek mellett az osztrák ipar bukását bizonyitja. Ámde ha a tényeket tekintem, konstatálnom kell azt, hogy az osztrák ipar ezen vámtételek mellett virágzik, fejlődik és terjed. Csak azon tételeket veszem, melyeknél az emelést átvitték, veszem a pamutfonást.

Az Austriába behozott pamutfonal 1862—66-ig tett 400,000 mázsát, 1867—72-ig 850,000 vámmázsát, 1876-ig felment 1.119,000 vámmázsára. Pamutfonal készült az angol pótconventió előtt 1864—68-ig 2.277,000 vámmázsa, 1869—73-ig a pótconventio után 3.643,000, tehát épen 1.300,000 vámmázsával több, mint azelőtt. Ezen számokkal szemben a tönkremenésre nézve Tamásnak kell lennem.

A gyapjuszövetek következőleg állnak: 1871—74-ig a bevitel volt 77,000, a kivitel 75,000 vámmázsa, 1875-ben a bevitel 77,000, a kivivitel 75,000 vámmázsa, 1876-ban már a bevitel 70,000, a kivitel 74,000 vámmázsa, 1877 első felében pedig a bevitel még 10,000 mázsával kevesebbet tett.

E számok azt bizonyitják, hogy a gyapjuárforgalom activ volt. De én nagyobb sulyt fektetek arra, hogy évi kivitele 70—80,000 mázsa.

Már most, ha az egyenlő vámtételek mellett külföldön is versenyképes, azon állitásban, hogy belföldön emelés nélkül megélni nem képes, csak azt látom, hogy az iparosok védvámigényeit soha sem lehet teljesen kielégiteni.

Az osztrák gyárosok fallácíája következő: ezen agitatio hirdetői mindig figyelem nélkül hagyták azt, hogy az osztrák ipar nagyobb piaczrul rendelkezik, mint bármi más, ez egyenliti ki az előhaladottabb államok közti külömbséget.

Az osztrák ipar zónája 1800 □ mfd 9.000,000 lakossal. Ezen concentrált iparterület körül terül el 9500 □ mértföld 26 millió lakossal.

Az osztrák-magyar monarchiában az iparos 22 százalék, a fogyasztó 80—90, mig Francziaországban és Angliában az iparos 35—40, a fogyasztó 60—65 százalék.

De mi a további következtetés? Az, hogy ebbül a magyar fogyasztó terület teszi a nagyobb részt 5400 □ mértfölddel és 15 millió lakossal, ennélfogva az előnyt Magyarországnak a vámterületbe való belépése adja. Ennélfogva a tiszta méltányosság azt mondja, hogy az iparosigények megállapitásánál tekintettel kell lenni azon terület közgazdászati igényei iránt, mely a kelendőséget adja.

De hol van a határ, ezt bajos meghatározni, de elvileg ott van, hol a vámtételek felemelése által lehetlenné tétetik a külfölddeli kereskedelmi szerződések megkötése. És azért, mert ezen tarifa a határt már tullépte, biztosan állithatom, hogy Austria már ezen határt tullépte.

Különvéleményemben bebizonyitottam, hogy nekünk mire van szükségünk, betettem abba egy táblázatot, mely a gabonára, lisztre, gyapjura vonatkozik, ez igazolja, hogy ezekbül Austriába sok hozatik, ennélfogva

nem kizárólagos vevőnk, sőt igen sok terményfeleslegünk is marad, mely csak külföldön árusitható, e nélkül saját zsirunkban fulladunk meg; ezenkivül hasonló kimutatást lehetne kiállitani a műfárul, az állatokrul, a zsirrul, a nyers bőrökrül.

Ez is egyike azon tételeknek, melyet senki sem tagad, sőt a vámbizottság is egy határozat hozatalát ajánlotta, mely a kormányt a külállamokkali szerződések kötésére utasitott.

T. ház! ha jól emlékszem a kiegyezési tárgyalás folyamában ez már a harmadik ilynemü határozati javaslat; első volt a banküginél, a második a czukornál, a harmadik a vámügyrendezésnél; én nagyon tartok tüle, hogy ha a magyar törvényhozás ily ártatlan formákban fogja kifejezni akaratát, ezzel a törvényhozás tekintélyének hasznot nem teszünk.

Ámde elég nekem az, hogy a vámügyi bizottság theoriámat legalább ily alakban elfogadta, a kérdés köztünk csak az: mily nagyok a veszélyek, melyek a kereskedelmi politika ösvényének elhagyásábul következhetnek?

A kereskedelmi politika elhagyásánál óvóul a következő általános tétel szolgál: a mi kivitelünk nyersterményekbül áll, a nyersterményekre vámot semmi állam sem vet, tehát az idegen államok bevitelünket akadályozni nem fogják. Erre azt mondhatom, hogy a vám nem egyedüli akadály.

Az általános kereskedelmi összeköttetéseknek organismusa határozza szokszor, hogy eme piacz honnan látja el magát. Hiszen mi a vámközösség védelmére

azt szoktuk mondani, nem attul félünk, hogy Austria magas vámtételekkel fogja kizárni, hanem attul, hogy mihelyt csökken sokféle kereskedelmi összeköttetésünk, Austria szükségletét nem a mi területünkrül fogja fedezni. De áll-e azon állitás, hogy semmiféle állam sem vet vámot nyersterményeinkre?

Ezt a magyar kormány épen nem mondhatja, mert a legutolsó stadiumban az osztrák iparvámokért compensatióképen a nyersterméyek behozatalára vámot követelt.

De nem lehet erre számitani azért sem, mert ma külömböző irányok uralkodnak. A franczia javaslat 75 centime vámot vesz 100 kilogrammtul, a németek nehezen egyeztek be a gabona vámmentességébe. Németországban az iparosok vámleszállitást, az agráriusok azomban vámvédelmet követelnek nyersterményeiknek.

42 német kamara azt mondja, hogy érdeke nem magasabb vámokat, de biztos piaczokat kiván; felette jellemző a gyapjuszövetekrüli jelentése: „a legtöbb kamara kevesebb sulyt fektetett azon magasabb védelemre, melyet a német vámtól nyerhetnének, hanem mindenek felett arra, hogy a külföldi vámok a németországiakkal parifikáltassanak.“ Elsősorban tehát idegen vámtételek mérséklésére törekszenek, paritást keresnek ezekben a belföldi vámolással és csupán akkor tartják a német vámok oly felemését, mely a létesitendő paritást megközelitse.

Ezen törekvés érdekes reánk, mert midőn piaczot keresnek, szemeik Oroszország felé fordulnak. Már most senki sem tudja Oroszországban mily fordulatok

állnak be, sőt valószinü, hogy a háboru után a belügyekre a közvéleménynek egyik vagy másik irányban befolyása lesz. Ezen befolyás arra fog irányulni, hogy a prohibitiv rendszer lazittassék. Már most nem kell egyéb, mint hogy találkozzanak a német és orosz kereskedelmi mozgalmak. Ha már most az oroszok kedvezményt adnak a német gyártmányoknak, a németek az orosz nyersterményeknek, akkor nyersterményeink a német piaczrul ki lesznek szoritva.

Ezek nem chimerák, hanem alapos aggodalmak. Lehet, hogy valósulnak, lehet hogy nem, aki tudja, szavazza meg a javaslatot találomra, puszta suppositióbul, egyéni optimusból, én erre képtelen vagyok.

Hanem tagadják azt, hogy a jelen javaslat szakitás a szerződési kereskedelmi politikával, kötni fogunk, mint kötöttünk eddig és mi azon az ösvényen akarunk haladni, melyet önök ajánlottak.

Én nem vonom kétségbe, hogy kormányunk és a többség ezt akarja, de valjon tőlünk függ-e ez? Nem. Az nemcsak tőlünk, de Austriátul is függ, ennélfogva mielőtt oly helyzetbe hoznánk magunkat, hogy a másik fél beleegyezése nélkül közgazdasági létünk megmentésére lépéseket ne tehessünk, tájékoznunk kell magunkat a másik compaciscens fél irányárul. Ha a németek főiránya a szerződések kötése, Austriában az irány teljesen ellenkező, a bécsi, prágai, reichenbergi iparkamarák iránya egy, a prágai ezt igy fejezi ki: „Der Tarif müsste ein allgemeiner ausnahmslos geltender sein, dürfte daher nicht mehr durch Zollverträge modificirt werden.“

Az autonom tarifának módosithatlan fenntartására törekednek tehát az osztrákok, a tarifa irányzata és szelleme valódi képmása az osztrák iparosok kivánalmainak. Midőn pedig látom azt, hogy a tarifapolitika oly tendentiák befolyása alatt áll, mely fősulyt nem is anynyira a vámok emelésére, mint a külfölddeli szerződések megkötésére fektettek, akkor nagyon meg van engedve a kétely, valjon leszünk-e képesek óhajtásainkat érvényesiteni?

De minő állást foglal el ezen aspiratiókkal szemben a leendő osztrák kormány, mert most nincs.

Minő állást foglalt el tehát a volt kormány? Talán visszautasitotta vagy desavuálta az ily tendentiákat, mint azt Magyarországgal szemben tenni kötelessége lett volna? Ily visszautasitásnak nyoma sincs. De igenis olvastam az ellenkezőt; a magyar kormány iránti tekintetbül ugyan nem mondja ki nyiltan, de aki a sorokbul érteni tud, kiolvashatja, hogy a ministerium a nekik obnoxius kereskedelmi szerződések megkötését gátolni feladatának ismeri. Méltóztassanak meghallgatni a két idézetet: „Als allgemeiner Zolltarif ist bestimmt für alle Staten gleichmässig in anwendung zu kommen, ohne Rüksicht darauf, ob mit denselben, besondere Verträge abgeschlossen sind oder werden, durch welche ausdrüklich die meist begünstigten Nationen zugesichert wird.“ A másik a német szerződésrül ezt mondja: „So war es doch nicht möglich, der Regierung auf die entgiltige feststellung der Grundlagen ihrer Handelspolitik zu verzichten, oder eine, ihrer überzeugung nach eine unsern Ver-

hältnissen nicht entschprehende Basis acceptiren", tehát azon tarifa és kereskedelmi politika, mely az eddigi alapon Németországgal a kereskedelmi szerződés megkötését, (mert csak ezen fordult meg) az akkori kormány nézete szerint, a mi szükségleteinknek meg nem felelő kereskedelmi politika. Én a Motiven-Bericht egész tenorjábul és az idézett mondatokbul világosan látom a conventiót a védvámos törekvésekkel, de ez egyéni fogalom, annak ellenkezőjét, ama tendencziák nyilt visszautasitását azomban senki sem láthatja. De van még egy körülmény, mely azt bizonyitja, hogy az osztrák kormány a kereskedelmi szerződések terére lépni nem akar, ez az önalkunak természete, mely a magyar és osztrák kormány közt létrejött és a tarifában nyert kifejezést.

A magyar kormány ragaszkodik a finánczvámoknak a kikötött magasságbani fenntartásához, az ellenérték, melyet ezért az osztrák kormánynak nyujt, az iparvámok.

Már mos kérdem: csupán egy időre akarja-e a kormány ezen finánczvámokat lésesiteni és fenntartani? Én azt hiszem, hogy állandósitani akarja. De ha állandó az ár, állandó az ellenérték is, amelyet nyujtunk, tehát soha sem fogunk szerződéseket köthetni.

Engemet azon tekintet, hogy ezen pontok körül uj alkudozások fognak kezdetni, vissza nem tart, mert nekem nem kell az egész alku.

Nem akarom pedig következő okokbul: Először nem, mert a finánczvámok problematikus haszna által nem látom compensáltatni azon halálos döfést, melyet

közgazdászatunkban szenvedünk, midőn egy fonák, érdekeinkkel ellenkező kereskedelmi politika terére tereltetünk. Másodszor, mert én ugyan a fiskális természetü vámoknak ellensége nem vagyok, de abbul compensátionális objectumot csinálni nem akarok. Nem akarom azt, hogy minden szegény polgári háztartás Austriában, melynek fogyasztása kávéban, petroleumban, szóval a középosztálynak ma már nélkülözhetlen szükségleti tárgyaiban naprul-napra megdrágittatván, az osztrákok azt mondhassák: „Ezt mi Magyarországnak köszönhetjük.“ Nem akarom azt, hogy az osztrák, magyar iparos hiszékenységünkért kinevethessen és az osztrák közönség zöme előtt nevetséges szinben tünjünk fel. Most már áttérek a politikai szempontra.

A politikai szempont ugy a traditióknál, mint legmelegebb meggyőződésünk, bizonyára a ház ez oldalán talál legnagyobb méltánylásra. Annak legszembeszökőbb evidentiájára volt szükség, hogy a tervezett alku az országra oly véghetlen káros, hogy mi ama nagy politikai momentumok daczára, sőt annak helyes méltánylása folytán e tárgyban ellenzéki állást foglaljunk el.

Amint a dolgok ma állanak, nem látok ellentétet az ország közgazdászati és a monarchia politikai érdeke közt. Én azt hiszem, hogy oly szerződés létesitése, mely az egyik, vagy másik fél érdekeit sérti, a monarchiára veszélyesebb, mint akár a közgazdászati szakitás.

E tekintetben ismét gróf Dessewffy Emilre hivatkozhatom: „a vámügyi eligazodásnak állandóságot igérő megoldása csak az lehet, mely ezen szempont igényeit

kimeriti a nélkül, hogy az eligazodó felek akármelyikétül a nyerhető haszon értékét meghaladó tetemes, és ekkép józanon tőlük nem követelhető áldozatokat nem kiván."

Ez ami engemet vezérel, mert ha az egyik féltül a hasznot tetemesen meghaladó áldozatot kivánunk, akkor a monarchia organizmusába ily kiegyezésnél szétrobbantóbb elemet nem rakhatunk le. A monarchia állandó érdekeit akarják-e azzal megvédeni? vagy talán a feszült európai viszony szempontjábul akarják-e azt minden áron létesiteni, mely elől senki el nem zárkózhatik; ha a monarchia érdekében, akkor az előadottakhoz azt teszem, hogy a tarifára létrejött a szerződés, de a kereskedelmi politikára nem.

A magyar kormány a jövőre is fog akarni kereskedelmi szerződéseket kötni, az osztrák azomban, a látszat szerint, ellenezni fogja.

Hát azt nevezik önök kiegyezésnek, midőn ilyen ellentétek, a törvényhozási bureaucratismus, a mindenáron való elintézés vágyának kifolyását képező formai megoldás keretébe szorittatnak? Ezt, tisztelt ház, én chaosnak nevezem.

Es ha a chaos kevésbé veszélyes addig, mig a kibontakozásnak reménye létezik, véghetlen veszélyes, mikor nincs törvényes ut, hogy abból valóságos egyetértésre és ezen alapuló kölcsönösen kielégitő alakitásra juthassunk.

De utalás történik azon felhőkre, melyek a politikai láthatár keleti részén feltornyosulnak és amelyek hozhatnak igen is romboló vihart, hozhatnak talán oly

égiháborut, amely az immár tarthatlan európai helyzetnek véget vet s a politikai légkört tisztitja.

Én t. ház azon véleményben vagyok, hogy ha azon pillanat megérkeznék, ahol a keleti vihar előtt érvényesülni kellene a monarchia népei közt létező solidaritásnak, akkor a 20 vagy 24 frtos kávévám, akkor a 450 vagy 600 grammal kezdődő vámemelés problemája a gyapjuáruknál el fognának tünni a nagy perczek igényei előtt; akkor hiszem, hogy a monarchia népei követni fogják a haza és monarchia zászlóját, akár ki legyen az, ki azt kezében tartja, akár mi mást tett legyen is, mi a népek megnyugvását nem birja.

De ha éppen összeköttetésbe akarjuk hozni a most megoldandó kérdéseket azon solidáritási érzelmekkel, amelyekre talán nem sokára szükségünk lehet, akkor kérdem, micsoda fog arra kedvezőbben hatni: az, ha épen most megkötöttük az egyességet, amelynek eredménye a monarchia mindkét részében a legnagyobb elkeseredés azon tudattal, hogy 10 évig annak bilincseibül menekülni nem lehet, vagy az, ha látva, hogy most gyorsan egy méltányos, a monarchia mindkét részét kielégitő egyesség el nem érhető, azt mondjuk: egyezzünk ki ideiglenesen, teremtsünk egy alapot, amelyen a legközelebbi sulyos megpróbáltatások napjaiban együtt megélhessünk, mert azután van reményünk, hogy uj alapon, a monarchia mindkét részét valóban kielégitő egyességet létrehozhatunk.

Ajánlom határozati javaslatomat.

Gróf Apponyi Albert.

Február 16-án.

Nem foglalkozom az előttem szólók ellenmondásaival. A mostani vitáknak van egy illustris halottja: a statisztika. Nem azon értelemben veszem azt, melyben a halálozás (persze későbbi feltámadás mellett) e tudományon gyakran megesik, hogy meghurczoltatik minden irányban, hogy felhasználtatik önkéntes számcsoportositásokra, ámbár ez is megtörtént, — hanem tisztán és világosan kimondatott rá a halálos itélet ezen vita folyamán.

A kormány és az őt védő képviselő urak, a saját maguk által előterjesztett adatokra kimondták a pereatot. Midőn ennek logikai következtetéseként egyes képviselő urak azon követeléssel álltak elő, hogy tehát szerezzünk hitelesebb és alaposabb adatokat, akkor előállottak azzal: nem érnek semminemü adatok semmit, hogy — majdnem ezen szóval lett mondva — az egész statisztika humbug. Ha ennek ecsetelésébe bocsátkoznám, sikerülne talán a háznak egy nem egészen unalmas félórát szerezni.

De én ezt mellőzöm. Három tétel volt az, melyet a javaslat védői bizonyitani igyekeztek:

Az egyik, a vámemelések nem nagyok, a hazára nagy terhet nem rónak.

A másik, hogy kiviteli érdekeink veszélyeztetve nincsenek, mert az osztrákérdek is a szerződéses kereskedelmi politikának folytatását követeli.

A harmadik, bármily sulyosak is az aggályok a

politikai helyzet komolysága miatt, a jelenlegi rendezetlen állapotot véglegesen meg kell oldani.

Az elsőt iparkodott bizonyitani a kereskedemi tárcza jelenlegi vezetője; értékre redukálva egy lajstromot olvasott fel az uj tarifában levő vámtételekbül és azt mondá: nem tekinthető védvámosnak oly tarifa, melynek tételei az áruk kereskedelmi értékének 2—15 százalékáig ingadozik és mely a leginkább védvámos tételeknél, a gyapjuszöveteknél sehol sem magasabb $^{15}/_{100}$-tulinál.

Honnan meritette ezt minister ur, nem tudom, annyi azomban igaz, hogy ez a szakértőknek a vámügyi bizottság előtt tett nyilatkozataitól és a lajthántúli irodalom adataitól eltér. Nevezetesen a vámügyi bizottságban konstatáltatott, hogy a presidentnél a vám 18—20, a pilotnál 43—57, az uniónál 22—37 százalék. Most azt mondja a minister ur, hogy ez a behozatal felét, azaz 16,200 mázsát tesz, — már, hogy most hogy lehessen a vámtétel 15, midőn az összes vámtétel fele 18—50, csekély eszemmel felérni nem tudom; hasonló hibákat találtam, alkalmasint csak gyarló felfogásom következtében, a pénzügyminister ur számcsoportozataiban.

Pénzügyminister ur iparkodik kiszámitani a gyapjuszöveteknél mutatkozó tehertöbbletet és alapul veszi az Austriában gyártott mennyiséget. Azt mondja: a monarchiában feldolgozás alá kerül körülbelül 300 ezer mmázsa gyapju, mi posztóra átdolgozva 173,000 métermázsának felel meg, ebbül levonva 31,000 métermázsa kivitel, marad 141,000 métermázsa, mely a kö-

zös vámterületen gyártatik és fogyasztatik. Erre alapitja az uj vámtételek folytáni megdrágulást. A tisztelt pénzügyminister ur azomban, ki azon intést intézte hozzám, ne túlozzak, ne keressek mesterséges számcsoportulásbul argumentumot, kifeledte azt, hogy a monarchiában feldolgozás alá eső nyers gyapjun kivül 20—21,000 mázsa beviteli többlet van gyapjufonalakbul, melybül 16—18,000 mázsa gyártatik, ezen csekélységet a számitásbul egyszerüen kifeledte.

Minister ur azt mondja: helytelenül jártam el a pamutnál, mert első tételem a pamutkrizisbül való, kifeledtem az orsók számát, mely nem emelkedett, de csökkent, végre, hogy nagy bölcsen szándékosan elhallgattam bizonyos általa felhozott behozatali számcsoportokat.

Az elsőre elismerem, hogy jobb lett volna, ha nem ezen korszakbul veszem, mert argumentumomra ugyanazon választ nyerem.

Az 1856—61. év átlaga 798,000 vámmázsa, 1876-rul 1,119,000, tehát az emelkedés 40 százalék, ezen számitásbul kihagytam a minister ur által perhorreskált évet és reménylem nem fogja tagadni, hogy Austriában a pamutipar nem haldoklik.

Az orsószámra is elfelejtettem hivatkozni; ő mondja, volt 1.800,000, van 1.600,000. De azt hiszem, hogy aki valamit elfelejtett, az nem én voltam, de minister ur, ő elfelejtette, hogy midőn az orsószám leszállt, a legtöbb gyár a kéziorsó helyett, a selfactor mechanikus orsót használta, melybül 1 felér 5-tel. Ezt tekintve, alig képzelhető, hogy az 1.600,000 fel ne ért volna az 1.800,000-rol.

Azt mondja továbbá: elfelejtettem megmondani, hogy mig 1866—69-ig a bevitel átlaga 9,800 mázsát tett, ez már 1870—75-ig 24,800 mázsára emelkedett.

Én ezt nem felejtettem el, de szándékosan nem hoztam fel, mert én nem a pamutszövésrül, de a pamutfonásrul beszéltem, különös azomban minister ur okoskodása, ki midőn a pamutfonás vámemelését hangoztatja, ezt a pamutszövés adataival kivánja igazolni, holott, ha adatai valamit érnek, ezek csak a pamutszövésre alkalmazhatók, a pamutfonalakra vetett vám pedig épen az ellenkezőt bizonyitja.

Ezek után én is kérdhetném a minister urtól: mi ezekbül a tanulság? De én nem mondom meg, mert én nem érzem magamat hivatva, mint minister ur, az oktatásra. De egyet szerénytelenség nélkül kimondhatok, hogy én azon ministeri padokrul, melyekrül akkor, midőn a gyapjuáruk beviteli vámja 18—57 közt ingadozik, az mondatik, hogy a maximális tétel 15, azon ministeri padokrul, melyeken akkor, midőn az osztrák posztókészitésre nézve számitás történik, 46—50,000 mázsa fonal behozatal ignoráltatik, azon ministeri padokrul, ahol, midőn a fonásról van szó, a szövetre vonatkozó adatok hozatnak fel, onnan ilyen figyelmeztetést egyáltalában el nem fogadhatok.

De valjon olyan nagy-e a megterheltetés, mint azt a minister ur állitja, most már talán ő is rááll azon alkura, fogadjuk el ugy, a mint ő felállitotta: 1.800,000 a belföldi termelésnél és 370,000-ben a behozatalnál.

Tóth Vilmos képviselő ur azt mondta: nem kell

az egyes tételeket külön venni, hanem a tarifát a maga egészében kell venni, elfogadom.

Ha a tarifábul eredő terheltetés összegét akarjuk venni, akkor nekünk a finánczvámokat egyszerün figyelmen kivül hagyni nem lehet. De hiba lenne több sulyos kipróbáltatáson átment nemzetünket, egyszerre finánczíális és iparvédelmi vámmal terhelni. Ezért ugy az ipar, mint finánczvámokat számitani fogom. A 10—11 millió finánczvámokbul terheltetésünk 3 millió, a gyapjunál a minister 2.200,000-et számit, másokbul Trefort minister számitott 350,000-et vagyis összesen 5.500,000 az, mit a kormány ad usum delfini bemutatott, hol van még a pamutvám terhe, hol a kikészitési eljárásbul eredő többlet, ha mindezt összevesszük, kijön azon 8—9 millió, mit Lónyay számitott.

Tóth Vilmos és Plachy azt mondák: az egyéni terhet kell számitani; a vámügyi bizottság szakértői egy öltözet többletét 80-ra számitották. Azt mondák: nem mindegy-e, ha kabátunk 80 krral drágább lesz. Elhiszem, hogy nekünk mindegy és ez nem is minket fog sujtani, mert nem a mi, de a szegényebb osztály által hordott olcsóbb szövetek vámja emeltetett. Kiszámittatott, hogy egy 5—6 tagu kis polgári háztartásnál fel lehet venni, mint emelési többletet a kávévámbul 3 frtot, a petroleumbul 9, hus drágulásba 3 frtot, tegyünk ehhez 2—3 öltözéket, mely 70—80 krral több, mindent összeszámitva tesz ez 16—20 frt évi többletet. Kérdem: csekély-e, megvetendő-e ezen tehertöbblet? Nagy teher ez egy szegény háztartásra, mely nem küzd ugyan nyomorral, de küzdenek az élet normális nehéz-

ségeivel. Én pedig azt hiszem, hogy ezen osztályok képezik minden egésséges társadalomnak talpkövét, ennélfogva a törvényhozás különös figyelmére méltatandók.

Melyik azon percz, melyben azon tehertöbblet az országra rádiktáltatik és mi történik ezzel egyidejüleg. Ezzel egyidejüleg a nemzet termelési jövedelmi forrásai sokkal kedvezőtlenebb helyzetbe hozatnak a fogyasztási adóknáli változások által, a kivitel ingatlanabb alapokra fektetésével, a kereskedelmi politika elhagyásával.

Miért mondom én azt, hogy ezen ujabb kisérletek a sikertelenség magvát hordják magokban. Állitom azt azért, mert igen valószinü, hogy ha ezen autonom tarifa megszavaztatik, a lajthántuliak vagy nem szerződnek, vagy csak oly feltétel alatt, melyek mellett sikertelenek lesznek. Ennek bizonyitására fel fogok olvasni két hivatalos nyilatkozatot.

Egyik a bécsi Reichsrath küldöttségének nyilatkozata: „Als es sich um feststellung von Zollsätzen handelt, welche auf eine mindestens Zehnjährige dauer berechnet ist, und nicht bei der ersten besten Gelegenheit, in ihrer vesenheit erschüttert, oder grade umgestossen werden dürfen.“ Ez tehát a bécsiek felfogása.

Chlumetzki minister ur ezt mondja: „Die vorlage soll in ihren Hauptpunkten, die unabänderliche Grundlage unserer Zollpolitik für das nächste Dezennium sein.“ Az unabänderlich változhatlant jelent, ezt én ugy tudom kiegyeztetni a magyar ministerium nyilatkozatával, mint a minister urak a mi álláspontunkat, hogy mi a vámközösség hivének valljuk magunkat, de a jelen

előterjesztésnek opponálunk, tehát csak platonice akarjuk; az osztrák kormány is, hogy itt nagyon meg ne ijedjünk, platonice a szerződés barátjának vallja magát. Igen is, meg fogják akarni kötni, de lehetetlen feltételeket fognak hozzá kötni, van erre a multban is példa, melyre ismét Chlumetzki beszéde figyelmeztetett. A Németországgal megakadt tárgyalás a kormánypárt által felhozatott, én errül, tekintve a megujitás lehetőségét, nem szóltam, miután azomban felhozatott, reflektálni kell reá. A kormány nyilatkozata, habár csak implicite, magában foglalja Chlumetzki nyilatkozatát, ő ugyanis azt mondja: „következő ellenvetés tétethetik, ámde mit használ az elvbeli ragaszkodás a szerződési politikához, ha tényleg kereskedelmi szerződések létre nem jönnek.“ A német szerződés nem jött létre állitólag „Weil die Regirung am ihren hohen Zollsätzen festgehalten hat, weil also der vertrag an ihrer Schutzzöllnerischen welleitäten gescheitert ist.“ Erre a minister azt válaszolja: „Meine Herren, es ist thatsächlig richtig, das der vertrag gescheitert is, bezihungsweise die Verhandlungen sind abgebrochen worden, das kann man nicht leugnen. Dass wir festgehalten haben, im grossen ganzen am jene Positionen, die heute im Zolltarif niedergelegt sind, das wird niemand in abrede stellen.“

Hát azt mondhatjuk: habemus confitentem reum. Az osztrák minister egyszerüen kijelenti, hogy a tárgyalások közben nagy erélylyel ragaszkodtak azon tételekhez, melyek e tarifában le vannak fektetve. (Trefort minister közbekiált: tovább tessék olvasni). Hát tovább azt mondja: „Aber meine Herrn! ich glaube

nicht, dass es gut ist, der Regirung daraus einen Vorwurf zu machen.“ Nem tudom, ezt kivánta-e a minister ur felolvastatni, de talán mást akart, melyet nem olvasott fel, de reá élénken emlékezem, azt mondja, hogy: min szenvedett tulajdonképen a Németországgal kötendő szerződés hajótörést? azért nem mondhatja meg, mert maga sem tudja.

Ehez egészen hasonlót mond a magyar kormány, én ezekben ismét olyat látok, amit gyarló észszel nem vagyok képes felfogni; bevallja, hogy ők a tarifa magas tételeihez ragaszkodtak, de azért még sem tudja, miért történt a szakitás. Ez épen olyan, mintha valakit azzal vádolnak, hogy más valakit lelőtt és azt mondja: az igaz, hogy rálőttem, az is igaz, hogy meghalt, de hogy miért halt meg, nem tudom, azt magam sem vagyok képes megmondani.

De tovább nem folytatom, mert lehet, hogy később ben kisül, hogy Németország merevségén tört meg. Én az idegen hatalom előtti meghunyászkodásnak és capitulátiónak szószólója sem e házban, sem azon kivül soha sem leszek.

Én tartok tüle, hogy a monarchiának két kormánya abba az állapotba jutott, melyet jelzett egy igen sajátságos tévedés, mely valamikor egy osztrák tiszt conduit-listájában előfordult. Az egyik rovat igy hangzik: „az ellenség előtt,“ a másik rovata: „a civilistákkal szemben,“ tévedésbül igy töltettek be: „az ellenség előtt békülékeny,“ „a civilistákkal szemben vitéz.“

Én tartok attul, tisztelt ház, hogy a monarchiának vezetése hasonló tévedésekbe esett. Vitézkedő volt, eré-

lyes, merész a kereskedelmi politika terén, hogy egyébként a külpolitika terén milyen volt, azt ma ecsetelni nem tartozik a napirendhez.

Habár ezen themánál sokszor a humor terére léptem, egy dolog szomorusággal tölt el: annak észlelése, hogy az, amit kiegyezésnek neveznek, az csak thema, a külső és tisztán formai tételeknek oly halmaza, melynek alkalmazására, kifejlesztésére semminemü egyesség sem létezik és tekintve a tényt, mi annak minden részlete: a benső valótlanság és ez az, ami engemet annyira elszomorit. Valótlanság igenis, mert mig az egyik fél a szerződések megkötésére gondol, a másik rész nem mondja ki, de azt gondolja: nem fog szerződni.

De benső valótlanság jellemzi azért is, mert a Magyarországra háritott áldozatok az osztrák iparnak méltányos tekintetbe vétele czimén indokoltatnak, minek lajthántúli jelszava a nemzeti munka oltalma, ennél azomban kereskedelmi politikában még nagyobb humbug nem üzetett. Igenis egy hatalmas ligának, a szinnyomóknak, pamutszövőknek, pamutfonóknak egyoldalu védelme ez, melyért a többi iparosok nyögni fognak. Azt hiszik, hogy a pamutszövészetre mindegy az, hogy ha az általa feldolgozott félgyártmány vámja 50-nel emeltetik, holott saját gyártmányainak egyéb fajánál semmi védelemben nem részesül, más oldalrul pedig elvesztik a kedvező német piaczot. Bizonyitják ezt azon pamutszövők tarifa elleni bizonyitványai, kik 25 millió álló és 15 millió forgó tőkét képviselnek és 25,000 emberrel dolgoztatnak, de persze ezek nem egyes ipar-feudálisok. A Reichsrathhoz benyujtott folyamodványokon kivül az

én asztalfiókomban is számos átiratok vannak, melyet az osztrák iparosok nekem küldtek. Nagyon sajnálom, de nem nevezhetem meg az illetőket, mert ezáltal kitenném őket a clique haragjának, de egyes képviselőknek leveleiket kész vagyok megmutatni és általában annyit mondhatok, hogy az illetők 12,000 vámmázsát exportálnak.

A megkülömböztettek kivitele 20—30 millió, a monarchiáé 580 millió. Ez lehet akármi, de ezt a nemzeti munka oltalmának nevével feldisziteni nem egyéb, mint egy óriási hazugság.

Ma azomban nem ezen consideratiókban fekszik az eldöntésnek sulypontja, de a szavazásnál más tekintetek fognak dönteni. Ami itt ezen javaslat védelmére közgazdászati tekintetbül elmondatott, csak azért mondatott el, hogy a közgazdasági elveknek megsemmisitését némileg palástolja.

Azt mondják, bármily gyarlók is e javaslatok, a kiegyezést véglegesiteni kell, mert a monarchia külpolitikai crisis előestéjén állhat.

Tisztelt ház! véghetlen nagy sulylyal birna ezen argumentum, ha engem arrul meggyőznének, hogy a monarchiának és Magyarországnak létalapjai azt követelik, hogy most egy közgazdasági és pénzügyi áldozatot hozzunk és én ha meggyőznének, azonnal letenném a fegyvert. De én ezen argumentumban, amint az ma használtatik, nem látok egyebet, mint egy magában helyes és nagy nyomatéku szempontnak egyoldalu használatát.

Ennek a szempontnak volt egy bizonyos jogosult-

sága addig, mig a külpolitikai helyzet csak abban állott, hogy lehet egy nagy rázkódtatás, melynek sikereres leküzdése után helyreáll a statusquo, mig azt lehetett hinni, hogy a magyar nemzet és monarchia körülbelül azon létviszonyok közt fog élni, mint eddig. De e stádiumon már a külbonyodalmak túlmentek.

Nem vitatom, kinek hibája ez, de ma már ugy vagyunk, hogy akár áll be a rázkódtatás, akár nem, azon nemzetközi viszonyok, melyek közt a magyar nemzetnek a létért küzdeni kell, kedvezőtlenebbek lesznek, mint voltak eddig. Nem helyesen definiálja tehát a helyzetet az, aki azt mondja, hogy a nemzetnek, a monarchiának nehéz napjai lesznek, mert a nemzetnek és monarchiának nehéz évei állnak előttünk és ha arrul van szó: valjon a napokra kell-e nagyobb tekintettel lennünk, vagy az évekre, szerintem az évekre való tekintet az, mely dönt s ez az, amelyet kiegyeztetni iparkodom, de melyet alá nem rendelek a napokra, az órákra szóló tekinteteknek. A magyar nemzetnek e nehéz években, melyek reá várnak, nemcsak az eddigi, de ennél nagyobb mérvére lesz szüksége az anyagi és szellemi erőnek.

Nem tudjuk, minő absorptionális törekvések fogják fenyegetni, nem tudjuk, minő uj alakulások veszélyének elháritása veendi igénybe folytonos erőfeszitésünket. Mikor ily éveknek nézünk elébe, a közgazdászati, mint politikai szempont azt kivánják, hogy mindent kerüljünk, mi a nemzet erejét apasztja, gyengiti ; ennélfogva a nemzet erejét főleg politikai szempontbul kell dupla figyelemmel ápolni.

És midőn erre a módot keresem, mást nem találok, mint a ministerium által perhorreskált provisoriumot. Én bizom ezen provisoriumnak létrejöttében, annak türhető feltételek alatti megalapitásában ugyanazon okbul, melybül nem bizom a javaslatok üdvös voltában, nem bizom pedig, mert a lajthántuliak egész más szellemben fogják fel, bizom pedig a provisoriumban azért, mert az ezt követelők száma a Lajthántul épen annyi, mint nálunk.

Ezen eszme alapján ne féljen a ministerelnök ur, fogunk módot találni itt e házban az egyetértésre, uj kormányalakitásra, ha a jelenlegi nem marad és kormánypárt alapitásra. Ezen eszme alapján a Lajthántul is oly pártot, mely nem lesz a tulzók közül, mely meg fogja érteni a magyar nemzeti akaratnak higgadt, méltányos, barátságos és határozott nyilvánulását.

Bennem nem küzd a politikai szempont a közgazdászatival, sőt mindkettő arra indit, hogy a kormány javaslatát el ne fogadjam és az utolsó pillanatban felemelt kézzel kérem a képviselőházat, hogy ezen veszedelmes lépést, melyet a kormánypárt legjobb hiszemben elkövetni készül, az utolsó pillanatban akaszsza meg és határozza el magát arra, hogy a magyar nemzet jövendőbeli éveire több tekintettel legyen, mint a pillanat egyoldalu pressiójára és a javaslatokat részletes tárgyalás alapjául ne méltóztassék elfogadni.

Baross Gábor előadó.

(Kivonat).

A vám- és kereskedelmi bizottság a vámszövetség megujitását ajánlja, mert nemzetgazdaságilag ezt czélirányosnak, sőt szükségesnek tartja.

Sokszor történik hivatkozás az 1867 : 12. szellemére. Ezen t.-cz. 59. szakasza világosan azt mondja, hogy Magyarország és Austria érdekei kölcsönösek, azért kész a vám- és kereskedelmi szövetség megkötésére. Azóta tiz év mult el és ki mondhatná, hogy ma a kölcsönös érdekek kevésbé fontosak és számosak? Tiz év alatt ezen érdekek nemcsak szaporodtak, de még növekedtek is.

A bizottság tehát az 1867-iki egyesség kiindulási pontját nem hagyhatta figyelem nélkül és javaslata ezen szellem consequens követése és az ország gazdászati érdekeinek méltatása. Gróf Apponyi is elismeri, hogy a monarchia nemzetközi egységének ez felel meg legjobban, és hogy e mellett a monarchia két felének terményei kölcsönösen elhelyeztetnek; elismeri azt, hogy a forgalmi terület európai sulya helyesen gondozva, kárpótolhat a külön vámterület előnyeiért. Mudrony Soma és báró Simonyi Lajos is hajlandók a vámszövetség megkötésére, tehát határozatuk kiindulási pontja hasonlag a vámszövetség.

Csak Simonyi Ernő utasitja ezt vissza, mert szerinte a vámszövetség a kezdődő magyar iparnak az erősebb osztrák általi elnyomását és általában a magyar ipar hanyatlását eredményezte.

A t. ház tagjainak kezei közt vannak azon adatok, melyek Magyarország ipara, kereskedelme, földmüvelése haladását kimutatják. Ezen adatokban sehol sem talál-

kozunk az osztrák ipar senyvesztő hatásával. Nem állithatjuk azt, hogy ott állunk, a hol állnunk kellene, de ennek nem a vámközösség, nem a terület egysége az oka, hanem okozta Magyarország mozgalmas multja, a pénzügyi viszonyok, a drága tőke, egy szóval: oly viszonyok, melyek más országokban is hasonló eredményt idéztek elő. De mikép is teremthetett volna a századok óta agricol Magyarország tiz év alatt nagyipart? a nagyipar teremtéséhez évtizedek szükségesek. A képviselő ur kezdetleges iparrul is beszél, de valjon melyik korszakra esik ez, hiszen 1867 előtt 16 évig közös vámterületünk volt Austriával és akkor saját érdekeinkrül nem rendelkeztünk.

Képviselő ur azt mondja, hogy pénzügyi bajainkon csak az önálló vámterület segithet, annyival inkább, mert kiadásaink másnemü fedezetére kénytelenek vagyunk a haza polgárait sulyos, külömböző adóval terhelni, mig a szomszéd állam polgárai milliókra menő termékeket hoznak hazánkba, melyekért ők egy fillért sem fizetnek. Igaz, hogy e szövetség forgalmi szabadságot alkot, de a szerződés első szakasza világosan kimondja, hogy a piaczokon elárusitott és megilletékelt terményekkel egyenlő illetéket fizetnek a behozott és eladott osztrák termények.

A képviselő ur a külön vámterületet ipar szempontjábul is ajánlja, de kész az osztrákoknak engedményeket is adni. Én ezt nem értem, mert ezen concessiók után vajmi kevés jövedelem maradhatna Magyarországnak. Elismerem én is az önálló vámterület jogát az 1867: XIII. szerint.

A bizottság nem találja azomban a különválást czélszerünek, mert ez érdekeinket sértené, sőt még megtörténhetnék az is, hogy az Austriában naturalisált áru kárunkra a koncedált feltételek alatt hozatnék be az országba.

Magyarországnak hivatása: fejleszteni intentióit, földmivelését, pártolni, megerősiteni és támogatni oly ipart, melynek itt előfeltételei megvannak és beléletét okszerüen intézni, Austria ezekben, jól felfogott érdekeinél fogva, nem akadályozhatja.

A bizottság gondosan mérlegelte, az osztrák-magyar vámtarifában és egyéb javaslatokban foglalt kereskedelmi politikát is.

Az önálló kereskedelmi politika nagy előny, de sok nehézséggel van összekötve, mert a kölcsönös előnyök biztositása gyakran a nemzetgazdasági érdekek kielégitését gátolja.

Nehéz ez különösen oly monarchiában, mely két felének közgazdászata nem áll egyenlő fokon, hol az érdekharcz lehetősége megvan.

A bizottság a szerződést elfogadván, nem zárkózott el a lehető consequentiák elől és arrul győződött meg, hogy az osztrák ipar védelme nem magyarellenes kereskedelmi politika.

Nem tagadom, hogy az agricol Magyarországra a szabadkereskedelmi politika kivánatos. De a szövetség feltétele, hogy a kereskedelmi politika intézésébe mindkét állam befolyjon.

Austria eddigi politikáját, nemcsak nemzetgazdászati érdekek, de sikertelen politikai törekvések is vezették; Austria ma ezzel felhagyott és czélját a tarifa javitása

és ipara védelme képezi; Austria ipara nem bir az angol előnyös előfeltételekkel, iparát tehát némely idegen ipar ellen védeni kell. A monarchia kereskedelmi politikáját a két államfél érdekei figyelembe vétele mellett, a létező viszonyok határozzák meg. A bevitel olcsósága tehát csak addig állhat fenn, mig általa az egyik vagy másik államfél érdeke nem sértetik, de mérséklése nem terjedhet odáig, hogy ezáltal az egyik fél érdeke a másik megkárositásával biztosittassék.

A bizottság sulyt fektet a kereskedelmi szerződések megkötésére is és e tekintetben javaslatot is adott be. A szerződések megkötése közös érdek, a kormány tehát nem mulaszthatja el, hogy a monarchia a szerződéses politika terére vezettessék; ez az államok védtörekvései mellett nem könnyü; de a bizottság hibázott volna, ha a szerződések nehézségét csak bent keresi, vagy ha a belszerződések kiforczirozása által a külszerződéseket az idegen államok tetszésétül tette volna függővé.

Egyébiránt a szerződéses viszony sem gátolt több államot kivitelünk korlátozásában, nem az olaszt 1870-ben, a francziát 1872-ben.

A tarifáknál főkérdés a monarchia és Magyarország finánczíális helyzete. Ezek meghatározásánál tehát a bizottság a kormányt az eddig érintetlen források felhasználásáért nem hibáztatta és pedig annál inkább nem, mert vámjövedelmeink a többi államokéhoz kedvezőtlenek; mert mig nálunk a bevételi érték $3._{62}$, Olaszországban $8._{23}$, Angliában $5._{43}$, Francziaországban $6._{86}$. Mig nálunk a monarchia kiadásai önfedezetéhez csak $3._{41}$-el, Olaszországban $7._{17}$, Francziaországban $9._{42}$, Angliában

26.38-al járul. Nálunk esik 1 főre $0._6$, más államokban 2, 4, 5, $8._1$.

A bizottság tehát a vámjövedelem emelését helyeselte.

Leglényegesebbek a pénzügyi vámok; az elérendő szaporulat 10—11 millió, mibül Magyarországra 3 millió esik. Mirül, tekintve viszonyainkat, le nem mondhatunk.

Legfontosabbak a textil-vámok, ezek az országot koldussá nem teszik.

A gyapjuáruknál legerősebb versenytárs Anglia, ezek sajátlag nem gyapjuáruk, de lemezpamutbul állnak, a vetőleg shordi vagy mungo.

A monarchiába behozatik 18,000 métermázsa áru, ebbül gyapju 1800; ha hazánk a nem gyapjubul 60 perczentet használ fel, azaz 9720 mázsát, esik az emelésbül Magyarországra 476,280. Ez, miután az angol áru kizárva nincs, nem ad ki az osztrák ipar önkényének, egyébiránt ezt a bizottság csak ugy tartja elfogadhatónak, ha a magyar terményekre az eddigi vám fenntartatik.

A retorsio $^{5-10}/_{100}$-ban javasoltatott, a retorsio maximumának meghatározása bajos és ez a viszonyokhoz mérve alkalmazandó. Az apretur eljárás reánk nézve igen fontos és erre a szerződés nagy sulyt fektet; de fontos ez az osztrákokra is, mert az osztrák szinnyomatás ma még az anyagokat nem használhatja fel, fontos ez különösen szemben Németországgal, mert Németországnak, Elszász meghóditása után, nagy érdekében áll az anyagok megszerzése.

Ezen kérdés megitélésénél a politikai szempontok

is fontosak; fontos ez, mert a két állam politikai reputatiója is főleg a két állam közti belviszonyok szabályozásátul függ. A jelen politikai helyzet minden halasztást ellenez. Ajánlom tehát a bizottság javaslatát.

Február 15.

Br. Simonyi Lajos a bizottság jelentésébül egy részletet olvasott fel és abbul azt következtette: a bizottság azt akarja, hogy Magyarország továbbra is földmivelő ország maradjon, ipari érdekei hanyagoltassanak el, az iparosok vándoroljanak ki és Magyarország gyarmat maradjon.

Ezen vád alaptalan, mert azt mondja: hogy az iparnak azon fejlődését, melyet minden jólétre törekvő államnak el kell érni, a vámszerződés nem akadályozza. Simonyi egyik hive a földmivelés érdekei hangoztatását kortesfogásnak mondja, a másik elfogultsággal vádol, de valjon kortesfogás-e az, ha az ipar sértése nélkül a földmivelés érdekeit hangoztatjuk. A jelentés passzusa nem arrul szól, mi minden ország jólétéhez szükséges, hanem azt mondja, hogy Magyarországnak nagyipari állammá alakulása nem könnyen elérhető.

Nem pedig, mert Magyarország ma tényleg agricol állam, a föld ma az ország lakosai legnagyobb részének egyedüli java, az ország jövedelmének pozitiv forrása. A kereskedelmi politikának tehát ma főfeladata a földmivelés biztositása, a beligazgatásnak pedig a gazdaság intensiv kezelésére kell hatni. A vámszövetség keretében a főczél az, hogy termányeinket a legközelebbi piaczra juttathassuk. A vámszövetség a piacz közelségét leköti.

Sokszor hallottam, hogy termányeink árát a világ-

piacz határozza meg; a világpiaczok kinálata és kereslete kétségkivül hat az árakra, de a fogyasztó nem gondol arra, honnan veszi a terményeket, a szállitási árakat a termelő fizeti, mennél távolabbi tehát a szállitás, annál több levonul a termelési árbul. A közlekedési tarifapolitika terményeinknek biztositja a közel piaczokat és ez ma nagybecsü, miután Amerika, Oroszország, Besszarábia, a dunai fejedelemségek terményeinkkel versenyeznek.

Azomban a belpolitikának is megvan a maga feladata, mit a vámközösség nem alterál. Beszéltek a nagymérvü elszegényedésrül, az időjárás szeszélyeirül.

Tagadhatlan, hogy a földművelés emelkedése daczára bizonyos osztályok szegényednek, tanuja vagyok ennek én is a felföldön és ezen osztály olyan osztály által pótoltatik, mely nemzetiségünk szempontjábul kifogásolható. De ennek is belső oka van. A kisbirtokosokat az 1848-iki események tulságosan sujtották, életigényeik növekedtek, a világ gazdasága haladt, az ő gazdaságuk intensivitása elmaradt. Hogy ezen elmaradás a baj oka, mutatja az, hogy az őket helyettesitő osztályok gyarapodnak. Kutatnunk kell tehát ezen tünemény abnormitásait.

Az alsóbb osztályok elszegényedése hasonló okokra vihető vissza, emlékezzék vissza a t. ház az uzsoratörvényi vitákra, akkor felemlittetett, hogy sok vidéken az elszegényedés a pazarlás és iszákosság kifolyása. Kezdjük meg tehát az okszerü intensiv gazdálkodást, ne vonjuk meg tüle az állam közrehatását és elérjük azt, hogy mint Hollandiában, nem fogunk függni az időjárás szeszélyeitül.

A vámszövetség e tekintetben oly előny, melyet sem figyelmen kivül hagyni nem lehet és a vám elkülönitése által a belforgalom megszakitása helytelen lenne. A bizottság számolva ezen körülményekkel, a vámszerződést különleges nagyipari szempontokbul nem birálhatta. A nagyipar más államokban hosszu idők szüleménye, megteremtetett egy alkalmas polgári osztály, szerencsés kereskedelmi konjuncturák létrehozták az olcsó tőkét és munkaerőt, az angol és franczia ipar fejlődése bizonyitja, hogy a nagyipar évtizedek, százados önálló politika és döntő tényezők eredménye. A mult nem gondozta hazánk érdekeit, a nagyiparos államok hangulata hazánkra nem kedvező; Magyarországban hiányzik a tőke, az értelmes munkaerő, a solíd vállalkozási szellem, Magyarország ezt csakis ugy volna képes elérni, ha a körülmények változnának, az állam közrehatna, ha consolidált pénzügyi helyzettel birna. De a szükséges előfeltételek hiányoznak, az állam pénzügyi helyzete az adók fejlesztését követeli, egy forcirozott átmenet veszélyeztetné a fő termelési ág prosperitását. A bizottság tehát mig egyrészrül szükségesnek tartja az ipar átalakulásának előkészitését, ugy másrészrül végzetesnek tartaná, ha a gondatlanul megválasztott iparágak protegálásával veszélyeztetnének a létező előnyök és gazdasági ágak.

Simonyi Ernő kérdezi: mik azon iparágak, melyek haladásra és jövőre számithatnak?

Nézetem szerint a vámszövetség mellett képesek növekedni: a lisztipar, a szesz-, a czukorgyártás, a bőr-, az üveg-, a vasgyártás és más, a gazdasággal némileg összefüggő ágak. Mindezek azomban sok mindenféle té-

nyezőtül függnek, a szomszéd államok azomban sok kárt okozhatnak. Olaszország 1870-ben kivitt 195,754 hektoliter szeszt, mi az olasz szeszvám emelése következtében leszállt 1871-ben 14,164 hektoliterre. Czukorgyártásunknak ártott a túltermelés. Ezen iparág hanyatlását azomban mezőgazdáink is okozták, egy gyár azért szüntette be működését, mert a répaszállitók kötelezettségüket nem teljesitették.

Konstatálnom kell, hogy mindazon érvek, melyek a külön vámterület mellett hozattak fel, a vám elkülönitése mellett szólanak. Már első beszédemben elismertem az önálló vámterület jogát, elismerem, hogy a vámelkülönités más körülmények és pénzviszonyok közt, specziális magyar szempontbul a nagyiparra előnyös. Konstatálom azomban, hogy viszonyaink oly kényszerhelyzetet állitottak fel, melyet nemcsak mi, de azok is elismerik, kik a vámközösséget kiindulási pontnak elismerik, bár az önálló vámterületet czélszerübbnek tartják.

Ezen helyzetben vagyok én is. Azt senki sem tagadja, hogy Magyarország ma nem foglalhatja el azon álláspontot, melyet ha pénzügyeink rendezettek volnának, betölthetne. Ha mi azt mondhatnók: Magyarország 10 év alatt annyira fejlődött, hogy a ti különválástok sem érdekeinket, sem pénzügyeinket nem érinti, akkor vagy külön lehetne válni, vagy a szerződést specziális magyar szempontbul tárgyalni. Ámde mérlegelve a 10 évet és consecquentiáit és a jelent, a bizottság azon tételt fogadta el: ragaszkodjunk mindaddig a vámszövetséghez, mig ez nem károsabb a különválás következményeinél.

Elfogadva e szerint, mint kiindulási pontot, nem lehet azt különleges magyar szempontbul tekinteni, a birálatnál tehát mindkét állam érdekeit kell tekinteni.

Hallottam az önálló vámterület nagy jövedelmeirül, hallottam a szabadkereskedelmi irányrul. Mindkettőre kijelentem, hogy az ehez kötött remények nem teljesülhetnek. Kétségkivül a tudomány a szabadkereskedelemnek ad előnyt. A gyakorlati élet azomban a védvámokat igazolja, mint ezt a nagyobb iparos államok és Észak-Amerika példája mutatja.

Ha Magyarország nagyipart akar, iparát az iparos világ versenyének ki nem teheti, mert ez még a nagyipart is veszélyezteti. Nem áll a jövedelmi számitás sem. Tegyük fel, hogy a mai vámtételek volnának alkalmazhatók, ezek a monarchia 552 millió bevételi tételének 3½ százalékát képezik. Magyarország bevitele 400—420 millióra számittatott. A vámsorompók okvetlenül apasztanák ezt, e szerint felvehető csak 350 millió. Hogy az ebbüli 10—12 millió jövedelem pénzügyi igényeinket kielégitené, háztartásunk rendezésére nagy befolyást gyakorolhatna, hogy az a vámközösség előnyeit kártalanitaná, állitani nem lehet.

Visszatérve a vámszerződéshez, reflektálni akarok azon kérdésre: hol van a kiegyezés határa, melyet respektálni kell?

A határt, ezen javaslatok teljes mértékben bizonyitják, én határozottan állitom, hogy mindkét állam érdeke respektáltatott, a bizottság figyelmezett az iparos Austria érdekeire is.

Apponyi Albert gróf falláciának mondta ezt és

hivatkozott Austriának Magyarországban adott fogyasztási előnyeire. Én figyelmeztetem a házat, hogy előnyökkel más államok is birnak. Anglia fogyasztási területül majdnem az egész világot használja. Megtekintettem a franczia általános tarifát, a franczia-olasz kötendő szerződést és azt tapasztaltam, hogy felülmulják az általunk tervezett vámemelést. Olaszország indokolja vámemelési törekvését. Austria tehát nem maga követ vámemelő politikát. A tarifa tetemesen emeli a pamut- és gyapjuárukat, meg fogom tehát a külömbséget mutatni az osztrák és idegen termelés közt.

A lefolyt 10 évre visszatekintve, a recriminátióktul tartózkodnom nehéz, ha 10 év alatt pénzügyi és közgazdászati tekintetben oly beligazgatási politika követtetett volna, mely képessé tett volna bennünket, hogy igényeinket kimondhatnánk, akkor azon álláspontot helyesnek mondanám. Azomban a 10 év következtében a feltételeket exclusive nem szabhatjuk meg, ennélfogva a bizottságnak Austria érdekeire is ki kellett terjeszkedni. Apponyi gróf ezt falláciának nevezte és számos adatot hozott fel annak bebizonyitására, hogy Austria ipara védelmet nem igényel.

Reflektálni fogok tehát a tarifa legfontosabb tételeire. Az orsószámot tekintve Austria 7-ik helyet foglal el. Austria a nyers pamutanyagok 4. Anglia 66 % fogyasztja; Anglia pamutárui 87 százalékát viszi ki. Anglia a finom pamutfonalak $^{90}/_{100}$ százalékát szállitja, az osztrák iparosok tehát méltán követelhetik iparuk védelmét.

Azt állitja, hogy az emelés a fonóosztály telhetlenségének követelménye, Magyarország e tekintetben nincs

érdekelve, mert nem gyárt. A vámemelés kilogrammonként a fehéritetteknél 15 krajczár, a festetteknél 13 krczár. Ez mutatja, hogy az emelés nem nagyon védvámos természetü, a francziák, olaszok még jobban emelték.

Azt állitják, hogy a vámemelés a fogyasztókat jelentékenyen fogja terhelni. Én e tételt egyáltalában nem irom alá; a fogyasztó a kültermelővel egyenesen nincs összekötve, tehát a kereskedő is nyer, ennélfogva az árkülömbözletben a kereskedő is részesül. E tekintetben csak egy példát hozok fel. A paylottnak budapesti ára 100 kilogrammonkint 378—400 frt, Angliában 157—158 frt. Ha figyelembe vesszük, hogy Bodenbachon vagy Oderbergen át a szállitás 10.$_5$ forintba kerül, láthatjuk, hogy az áru kereskedelmi értéke mily kihasználás alatt áll.

Ami a kereskedelmi szerződések kérdését illeti, a pénzügyminister ur kimondá, hogy ez az, ami sérelmesnek tekinthető; a bizottság méltatta a kereskedelmi szerződések megkötésének szükségét, elő is terjesztett egy határozati javaslatot, melyet Apponyi képviselő ur erősen megtámadott; én nem védem és elismerem, hogy a bizottság ez által a házat provokálja ezen fontos ügybeni intézkedésre.

De bátor vagyok a házat figyelmeztetni, hogy az ellenzék ezen szerződések által a vámszerződést megakarja előztetni, azt mondja, hogy a németországgali alkudozás megszakitását mi okoztuk.

Ez nem áll és a bizottság azon véleményben van, hogy hiba és tévedés lenne az, ha Magyarország és Austria közötti szerződés megkötése egyes kereskedelmi szer-

ződések kiforcirozásátul tétetnék függővé, mig másrészrül a kormány nyilatkozatai után nekem nincs okom ezen szerződések megkötésében kételkedni; ez bizalom dolga, sőt bátor vagyok a házat az osztrák pénzügyminister 14-én tartott beszédére figyelmeztetni, melyben e szerződések megkötésének szükségét és lehetőségét is elismerte.

Apponyi gróf hivatkozott az osztrák kereskedelmi kamarák és különösen a prágainak jelentésére; elismerem, hogy a kormány iránya ellentétes. Az alsó-austriai iparegyesület a tarifákra vonatkozó theoriát igen messzemenő consequentiákra vitte, de ezt a kormány nem fogadta el és a kormány nyilatkozatai után nem kételkedem, hogy a szerződések megkötésére a kedvező alkalmat fel fogják használni.

Egyébiránt mindenkor módunkban lesz a kormányt feleletre vonni és eljárását megbirálni.

Az aranyvalutát illetőleg Somsich Pál képviselő ur elindult a kereskedelmi kamara jelentésén; ezen jelentés azomban épen az aranyvámok mellett szól és ajánlja azt, „mert a vámot más állam is aranyban szedi, mert az arany ma Európában fizetési eszköz, mert kamatjainkat nagyrészt aranyban fizetjük, mert ezt más eszközzel fel nem cserélhetjük.“

Mig Lónyay Menyhért és Molnár Aladár határozati javaslataira kell reflektálnom. Kétségkivül a statisztikai adatok szükségesek, én azomban azt hiszem, hogy az adatok egy rövid provisorium alatt meg nem szerezhetők, az ellenőrzési vonal felállitása sokba kerülne. Molnár Aladár kiindulási pontjával ellenté-

tes nézetben vagyok, tehát ezt már ezért sem fogadhatom el.

Nem gyávaság az, mi engemet vezérel, hanem vezet az ország ügyei rendezésének és consolidálásának óhaja. Megvagyok győződve, hogy ezen élesen megtámadott szerződés hatásában és eredményében oda fog hatni, hogy a monarchia kölcsönös érdekei fejlődjenek, belnyugalma helyreálljon és a jóllét biztosittassék. Ajánlom a törvényjavaslatot.

V. FEJEZET.

A büntető törvénykönyv kivonata és birálata. — A vámszerződés birálata, némely tételei. — Tisza és a többség.

1878: V. Büntető törvénykönyv.

(Kivonat.)

Büntett vagy vétség a törvény által annak nyilvánitott cselekmény, ha a cselekménytül a törvények az itélethozásig változnak, mindig a legenyhébb törvény alkalmazandó. E törvény alá tartozik minden magyar honos.

Büntetés tárgyát képezi: a törvény ellen elkövetett cselekmény, a külföldön elkövetett magyar pénzhamisitás és a külföldiek által elkövetett magyar pénzhamisitás.

Magyar honos más államnak ki nem adható, más állam itélete Magyarországon végre nem hajtható. Az osztrák honos Austriának ki nem adatik.

Büntetések.

1. halál,
2. fegyház, } kizárólag büntettekre;

3. államfogház: 3 éven aluli vétségre, 5 évi és felüli büntettekre;

4. börtön: büntettekre;

5. fogház: vétségekre;

6. pénz: mint főbüntetés vétségekre, mint mellék büntettekre is, 4000 forintig terjed.

A fegyenczekrül:

Fegyenczruhát visel, köteles dolgozni, a fegyházban élelmeztetik, a házi fegyelemnek alá van vetve, köz-

munkára csak akkor alkalmaztatnak, ha a többiektül elkülönithetők. A fegyencz kezdetben külön zárkába záratik, és pedig zárkában marad a 3 év és ezen felülre elitélt 1 évig, a rövidebbre itélt a büntetés $^1/_3$-dára, a zárkába elzárt köteles a reá szabott munkát a zárkában teljesiteni. Az élethossziglan elzártak magánzárkában 10 évig tartatnak.

Az államfoglyok külön fogházban és amennyire a helyi viszonyok engedik, éjjel elkülönitve, nappal többen együtt őriztetnek, munkára nem kényszerithetők, magukat élelmezhetik és ellenükben enyhébb szabályok alkalmazandók.

A börtönre itéltek dolgoznak, a munka nemei közt azomban választhatnak, a börtönön kivül közmunkára csak beleegyezésükkel kényszerithetők.

A fogházra itélteknél a magánzárka csak az 1 évnél hosszabbra itélteknél alkalmazandó, a biróság itéletileg a foglyot a munkátul felmentheti.

A 3 évi börtön- vagy fogházra itéltek közvetitő intézetbe szállithatók, sőt feltételesen szabadságolhatók, ha 2 évet kitöltöttek és ezidő alatt magukat jól viselték.

A kisérlet:

A megkezdett, de be nem végzett bünös cselekmény, kisérletet képez.

A büntett kisérlete mindig, a vétségé csak meghatározott esetekben büntetendő; halállal büntetendő kisérlet 5 évi, élethossziglani fogsággal büntetendő kisérlet legalább 3 évi fegyházzal büntetendő.

Büntelen:

1. ha a kisérlő a cselekménytül önként eláll;
2. ha az eredményt önként elháritotta.

Bünrészes, bujtogató tettes:

1. Bujtogató az, ki mást bünös cselekvényre csábit;
2. bünrészes, ki a bünt elősegiti;
3. tettes a büntárs.

Szándék és gondatlanság, enyhitö és felmentö körülmények.

Büntettet csak szándékos cselekmények képeznek.

Be nem számitható; az öntudatlan állapotban vagy őrültségben elkövetett cselekmény;

a jogos védelmi cselekmény.

A 12 évet meg nem haladtak bünvád alá nem vonhatók, ha azomban a cselekvők a büntényrül fogalommal birnak:

1. halál vagy örökös fogházzali büntetés eseteiben 2—5 évig;
2. 5—15 év helyett 2 évi fogház;
3. vétség miatt rendőrileg büntetendők.

A 20 évet meg nem haladott halálra vagy élethossziglani fogságra nem itélhető.

A büntetések kiszabásánál tekintetbe veendők a sulyositó és enyhitő körülmények, ha a sulyositók túlnyomók, a legmagasabb, ellenben a legenyhébb büntetés kiszabandó.

Halál helyett 15, élethossziglani fogság helyett 10 évi fegyháznál kevesebb meg nem állapitható.

Fegyház helyett börtön állapitandó, ha a bünös öreg vagy gyenge.

Bünhalmazat:

Ha több bünt követ el a bünös, a legnagyobb bün után szabandó büntetés alkalmazandó.

A bünvádi eljárás meginditását és a büntetés végrehajtását kizáró okok:

Haláleset, királyi kegyelem, elévülés. Az elévülés ideje:

1. halál vagy élethossziglani fegyház által büntetendő cselekményeknél 20 év.

2. 15 év elteltével 10 éven felüli büntetéseknél;

3. 10 év elteltével, ha a cselekvény 5 éven felül lett volna büntetendő;

4. 5 év elteltével, ha 5 évig lett volna büntetendő;

5. vétségeknél 3 év.

Az elévülés kezdetét veszi: a büntény vagy vétség a kisérlet napjától, a biróság intézkedésétül.

Büntett vagy vétség miatt kereset csak a sértett fél kérelmére inditható; bünhalmaznál a hatóság keresetét a fél hallgatása nem zárja ki.

A magánfél által a kereset három hónap alatt azon naptul számitva, melyen a cselekmény a félnek tudomására jutott, beterjesztendő, a fél keresetét itélet előtt visszavonhatja.

A végrehajtást megszünteti a királyi kegyelem és elévülés.

A királyi kegyelem csakis a büntetést szünteti meg.

Az itélet elévül:

1-ső esetben 25 év alatt, 2-ikban 15, 3-ikban 15, 4-ikben 10, 5-ikben öt év alatt, számittatik a szökés napjától.

Felségsértés:

1. a királygyilkosság vagy kisérlet;

2. a király testi épségének megsértése, az uralkodásra képtelenné tétele;

3. a) ki a királyt az ellenség hatalmába adja;

b) az uralkodás gyakorlatában akadályozza;

c) szabadságátul erőszakkal, vagy fenyegetéssel megfosztja;

d) ki a 2-ik vagy 3-ikban foglaltakat megkisérli;

4. a trónöröklés erőszakos megváltoztatását czélzó cselekmény;

5. a magyar állam alkotmányának, Magyarország állami egységének, *az Austriávali kapcsolat* megváltoztatására irányuló cselekmény;

6. a magyar állam vagy *Austria megcsonkitására* irányuló cselekmény.

Büntetése:

1. az elsőnek halál;

2. a 2-ik és 3-iknak örökös fogság, a 4-iknek 10—15 év, az 5-ik és 6-iknak örökös fogság;

3. a felségsértési szövetség 5—10 év, a szövetség nélküli kisérlet 5 év;

a felségsértési szándék nem büntettetik, ha a merénylő szándokával felhagy;

5 évvel büntettetik a fel nem jelentő;

5—10 évig terjedhető f. büntettetik, ki gyülekezetben élőszóval vagy irásban, nyomtatványban, képekben felségsértésre izgat;

a felségsértés megszünik a feladás által;

nem büntettetik, ki társait a merénylet feladására hivja fel, vagy feladja;

a felségsértő hivatalát veszti és politikai jogai ideiglenesen felfüggesztetnek.

A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, a király megsértése.

1. A királyt bántalmazó, ha felségsértést nem követ el, 10—15 évig terjedhető fogsággal, hivatalvesztéssel és politikai jogai ideiglenes felfüggesztésével büntettetik.

2. A királyt szóval sértő 2 évig terjedhető fogsággal, a nyomtatványban sértő 3 évivel büntetendő.

3. A királyi család tagját bántalmazó 5 évig terjedhető fogsággal és politika jogai felfüggesztésével, a sértő 1—2 évi fogsággal büntetendő.

Hütlenség:

Hűtlenséget követ el és 10—15 évig terjedhető fogsággal büntetendő:

1. ki az ország ellen idegen kormánynyal szövetkezik;

2. ki a hadüzenet után idegen katonai szolgálatba lép.

Élehossziglani fogsággal büntetendő:

1. ki várat, erődöt hadállást sat. katonát az ellenség hatalmába juttat;

2. ki hadi tervet az ellenséggel közöl;

3. ki az ellenséget kalauzolja, előhaladását segiti;

4. ki pénzzel, élelemmel segiti;

5. ki az osztrák-magyar katonát hűtlenségre csábitja;

6. ki a sereg fegyver-, éléstárát, szerelvényeit, közlekedési eszközeit felgyujtja, haszonvehetlenné teszi;

7. ki a sereg állását elárulja, kémszolgálatot tesz, vagy a kémet elrejti;

8. ki ilyest szövetséges ellen követ el;

9. ki titkos hadászati okiratokat az ellenséggel közöl.

10. Külföldiekre a nemzetközi szabályok alkalmaztatnak.

11. Az elősoroltak kivitelére alakult szövetség, ha a cselekmény meg nem kisértetett, 5—10 évig büntetendő, valamint az ily cselekményre intézett nyilvános és egyenes felhivás is; a hivatalvesztés és a politikai joggyakorlat felfüggesztése hasonlag alkalmazandó.

A lázadás. 80: 37. t.-cz.

Lázadás: 1. az országgyülésnek, a delegácziónak, ezek bizottságának, a magyar *kormánynak hivatalos eljárásában erőszakos magtámadása,* valaminek elhagyására erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszeritése 10—15 évig terjedhető államfogsággal büntetendő.

2. A polgárok valamelyik osztályának, valamely nemzetiségnek vagy hitfelekezetnek fegyveres megtámadása; a felbujtók és vezetők 5—10 évig, a közrészesek 2 évig terjedhető fogsággal büntettetnek.

3. A községek, házak, fegyver, hadiszertár, lőszertárak, postahivatalok, távirdák megtámadásáért a felbujtók és vezetők 10—15, a részesek 5 évig terjedhető fegyházzal büntettetnek.

A szövetség cselekmény nélkül 1—5 évig terjedhető fogsággal büntetendő; a felhivó felbujtónak tekintetik.

A vezetők és felbujtók kivételével nem büntettetnek azok, kik a polgári vagy katonai hatóság felhivására önként visszavonulnak.

4. Lázadó, ki a kormány engedelme nélkül csapatot gyüjt, felfegyverzi, gyakorolja, ki az ily csapatban szolgálatot vállal, büntetendő 2—5 évi fogházzal és 4000 forintig terjedhető birsággal.

A lázadó hivatalát veszti, politikai joggyakorlata felfüggesztetik.

Az országgyülési tagok, hatóságok és hatósági közegek elleni erőszak.

A hatóság csoportos megtámadása, fenyegetése 1—5 évre, ha egy személy követi el, 3 évig büntethető;

hasonlóan büntetendő az országgyülés tagjai és a delegátusok megtámadása;

hasonlóan büntetendő *a hatóság küldöttsége, választmánya, bizottsága, hivatalnoka vagy közegének hivatalos eljárásbani megtámadása*, bántalmazása, hivatalos müködésében megakadályozása; hatósági közegekhez számittatnak a katonai és polgári őrök, a vaspályai, távirdai személyzet, a rendőrök, csőszök, erdő- és folyamgátőrök, vadászati felügyelők.

Az alkotmány, a törvény, a hatóság elleni izgatás.

A törvény, a hatóságok törvényes rendelete ellen engetlenségre gyülekezetben szóval vagy irásban izgató 2 évi államfogházzal és 1000 frt birsággal büntethető;

hasonlag büntetendő, ki osztály, nemzetiség, hitfelekezet, tulajdon, a házassági intézmény ellen izgat.

5 évig terjedhető fogságra büntethető, ki gyülekezetben a király sérthetlensége, a trónöröklés rendje, az alkotmányos államforma, a törvény kötelező ereje, az egyes alkotmányos intézmények, az *osztrák-magyar szövetség*, a király, az országgyülés, az országgyülési bizottságok, a delegáczió ellen izgat.

6 hónapra elzárható, ki a vétkes cselekményt, az izgatót dicséri.

A magánosok elleni erőszak:

A magánosok laka- és birtokába erőszakos szándékkal betörő csoport minden tagja 2 évre büntethető, az egyéneken és dolgokon nyilt helyen erőszakoskodó 3 évre büntethető.

6 hónapra büntetendő, ki a munkaadót vagy munkást a munkabér leszállitása vagy felemelése miatt erőszakosan megtámadja, a gyárak vagy műhelyek előtt csoportosulást szerveznek.

A választási jog elleni vétségek.

A választót joga gyakorlatában erőszakosan akadályozó 6 hónapra és 200 frtig terjedhető birsággal büntethetők.

Az összeiró bizottság elnöke, tagja, ha a választót be nem irja, 2 évig terjedhető fogsággal büntethető.

2 évig terjedhető börtönnel és 2000 frtig terjedhető birsággal büntetendő a közhivatalnok, ki az összeirásba hamis adatokat jegyez be, a küldöttségi tag, ki valamely okiratot meghamisit vagy elsikkaszt.

5 évre büntetendő a küldöttségi tag, ki a választási

jegyet elsikkasztja, meghamisitja, a golyót elcseréli, a választási rovatot meghamisitja.

1 évig büntetendő a szavazatszedő bizottság azon tagja, ki a szavazásnál csal.

Bünvádi eljárásnak helye csak akkor van, ha a választáskor, vagy legfeljebb nyolcz nap alatt a küldöttség vagy a kiküldő bizottság előtt felszólamlás történik.

Aki más neve alatt, vagy két kerületben szavaz 1 hónapi fogházzal és 100 forinttal büntetendő;

6 hónapi fogsággal és 1000 frttal büntetendő, ki a választót és családját megvesztegeti, ugyszinte a választó, ki elfogadja;

3 hónappal és 500 forinttal büntetendő, ki etet és itat és azt elfogadja;

2 évig büntetendő azon közhivatalnok, ki a jelölt mellett vagy ellen hivatalos előnyt igér.

A bünvádi eljárás csak az esetben megindithető, ha a cselekvény a biróságnál 30 nap alatt feljelentetik.

Vallás-sértés:

A botrányt okozó Isten-gyalázata, az elismert vallások szertartásainak erőszakos megzavarása, megakadályozása 1 évig terjedhető és 1000 frtig emelhető pénzbirsággal büntetendő;

6 hónapi fogságig és 200 frtig büntethető, ki a templomban botrányt okoz, a kegyelet tárgyait tettel vagy szóval meggyalázza;

2 évig terjedhető fogsággal büntetendő, ki a lelkészt szertartás közben megveri, 6 hónapig terjedhető

fogság- és 500 frt birsággal büntetendő, ki a lelkészt szertartás közt tettel vagy szóval megtámadja.

A személyes szabadságnak, házjognak, a levél- és távirdai titoknak közhivatalnok általi megsértése:

A polgárt törvénytelenül elfogató hivatalnok egy évig terjedhető fogsággal büntetendő, ugyszinte akkor is, ha valakit a büntetés idején túl fogva tart;

2 évig büntetendő, ha 7 napnál tovább, de 15 napon nem túl követi el a fenntemlitett visszaélést;

3 évig, ha a fogság 15 napig tart;

5 évig, ha a fogság 3 hónapig tart;

5—10 évig, ha 3 hónapot túlhalad;

ha a letartóztatotton erőszakot követett el vagy sanyargatta, a büntetés egy évvel meghosszabbitandó;

azon hivatalnok, ki errül tudomással bir és fel nem jelenti, 1 hónapra büntetendő;

azon hivatalnok, ki a polgár lakásába jogtalanul behatol, 6 hónapi fogsággal, ha kutatást tart, 1 évi fogsággal büntetendő;

a postahivatalnok vagy szolga, ki levelet vagy csomagot felbont, megsemmisit vagy felbontását megengedi, 6 hónapig terjedhető fogsággal büntethető; hasonlóan büntetendő a távirdai szolga és hivatalnok.

Ezen büntetéssel együtt jár a hivatalvesztés.

A pénzhamisitás

5—10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő, ha azomban a forgalmi pénznek csak értékét csökkenti, 5 évig, a váltópénz vagy az ennek megfelelő papirpénz

hamisitása 6 hónaptul 3 évig büntethető, hasonlóan büntetendő a forgalombahozó.

A hamis pénz forgalombahozatalának büntetése:

3 évi fegyházzal 500 frton felül, három évi börtönnel 500-on alul, 2 évvel a csonkitott arany vagy ezüst, 6 hónappal a váltópénz; ki hamis pénzt tudva forgalomba hoz, 6 hónapig és 1000 frtig büntethető, a kisérlet is büntetendő.

A papirpénzzel egyenlőknek tekintetnek a bankjegyek, részvények, a magyar kormány kötvényei, szelvényei; a büntetéssel együtt jár a hivatalvesztés, joggyakorlat felfüggesztése.

A hamis tanuzás:

Bünvádi ügybeni hamis tanuzás 5 évig terjedhető fegyházzal büntetendő; ha a vádlott ennek következtében halálra itéltetett, 10—15 év; ha 5 évnél többre, 5—10 év.

Kihágási ügyben 1 évig és 1000 forintig.

Polgári ügyben 5 évig és 4000 frtig, ha azomban az érték 100 frt, 1 évig és 400 frtig.

A hamis tanuval egyenlően büntettetik a csalárd szakértő.

A hamis tanuzással egyenlő az ünnepélyes megerősités.

Polgári ügyben a hamis fő-, pót-, becslő-, felfedező, esküt letevő 5 évi börtönig és 4000 frtig büntethető.

A biró vagy ügyvéd ellen fegyelmi ügyben hamisan esküvő 1 évig;

ha ennek következtében állásátul mozdittatik el, 2—3 évig;

a gondatlanságbul elkövetett, 1 évig.

Nem büntettetik, ki magát vádolná, ki az esküre nem köteles és erre nem figyelmeztettetett, ki a bünvádi kereset előtt esküjét visszavonja.

A hamis vád:

Büntettre vonatkozólag 5 évi börtön, vétségnél 1 évig és 1000 frtig büntethető.

Ki valamely ártatlanul vizsgálat alá vont érdekében nem tanuskodik, 3 évig terjedő fogságra itélhető.

Szemérem elleni büntett és vétség.

1. 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő, ki a nőn erőszakot követ el, vagy a nő öntudatlan és védelemre tehetetlen állapotát nemi közösülésre használja fel.

2. 5 évig terjedhető fogságra büntetendő, ki a nőt erőszakkal vagy fenyegetéssel nemi közösülésre kényszeriti; fenyegetésnek a nő élete veszélyeztetése, vagy testének megsérthetése értetik.

3. Az első 15, a második 10 évre fokozható, ha testvér-, felmenő vagy lemenő rokonon követtetik el, ha a gyám, gondnok gyámoltján, a tanitó tanitványán, az orvos betegén követi el.

A 14 éven aluli leánynyali közösülés büntetése 5 évre terjedhet;

ha halált okoz, a büntetés élethossziglan tartó fegyház.

A bünvádi eljárás csak a sértett fél inditványára inditható meg.

Hivatalbul meginditandó halál, a 2., 3. eseteiben és ha más bünténynyel összefügg.

Nem büntettetik, ha házasság jön létre.

A férfiak- vagy állatokkali közösülés 1 évig terjedhető börtönnél büntettetik.

A férfiakkali, erőszak esetében, 5 évig büntethető.

5 évig terjedhető a felmenő ágbeli és 3 évig a lemenő ágbeliveli közösülés;

másnemü fajtalanság az elsővel 3, a másodikkal 1 évig büntethető;

a lemenő ágbeli nem büntettetik 18 éves koráig;

a testvérek közti közösülés, két évig terjedő fogházzal büntethető;

a magát férjnek szinlő, 3 évig terjedő fogsággal büntethető;

a házasságtörés, ha ennek következtében az elválás kimondatott, 3 hónapig terjedő fogsággal büntethető;

a keritő szüle, gyám, gondnok, tanitó, felügyelő 5 évig terjedhető fogságra büntethető;

A szemérmet sértő irat, nyomtatvány, kép árulója, szerzője 3—6 hónapig büntethető, a közbotrányt okozó fajtalanság 3 hónapig terjedő fogságra büntethető.

Kettös házasság:

3 évig terjedhető azon házas, ki mással házasságot köt, ugyszinte az is, ki ilyennel tudva házasságra lép;

5 évig büntethető az, ki a házasságra lépőt elámitva, magát szabadnak adja ki, hasonlóan büntethető a lelkész, ki tudva az ily feleket összeadja, ha azomban gondatlanságbul teszi, csak egy évig büntethető.

A családi állásra vonatkozó büntettek és vétségek:

1 évig terjedhető börtönre büntethető a gyermeksikkasztó és idegen becsempésző:

5 évig, ha nyerészkedési vágybul teszi;

2 évig, ki tévedésbe hozza a házasulandó társt;

3 évig azon lelkész, ki az akadályt tudva, a feleket összeadja;

6 hónapig, ha ezt gondatlanságbul teszi.

A rágalmazás és becsületsértés:

6 hónapig terjedhető fogsággal és 500 frttal büntethető, ki valakirül többek előtt oly tényt állit, mely az illető ellen bünvádi eljárást vagy közmegvetést idézné elő;

1 évig, ha ez irás-, nyomtatvány- vagy képben történt;

1 évig, ki valakit hatóság előtt ártatlanul vádol;

500 frtig terjedő pénzbirsággal büntetendő, ki más ellen meggyalázó kifejezést használ vagy meggyalázó cselekvényt követ el, mindkettő becsületsértés; ha ezt nyomtatványban tette közzé, még 3 hónapi fogsággal is büntethető; ha a cselekvény testi sértés, az errül szóló törvény lesz alkalmazandó;

a törvényes testületek, hatóságok, küldöttségeik nyilvános rágalmazása vagy becsületsértése 1 évig terjedhető fogság és 2000 frtig terjedhető birsággal büntetendő.

Az állitott tény, illetőleg kifejezés igazolása megengedtetik:

1. ha a hivatalnok hivataloskodására vonatkozik;

2. ha már ellene a büntető eljárás meg volt inditva;

3. ha a tény itéletileg kimondatott;

4. ha a sértett fél maga kivánja;

5. ha a fél igazolja, hogy köz- vagy magánérdekbül nyilatkozott.

Az állitás bebizonyitása meg nem engedtetik:

1. ha küluralkodó vagy államfő, vagy annak követe, megbizottja ellen követtetett el;

2. ha a rágalmazó vagy sértő pert nem inditott, bár erre jogosult volt;

3. ha az emlitett tényért a sértett fél itéletileg felmentetett:

4. ha családi viszonyokra vonatkozik, női becsületet támad, hogy a tény köztudomásu, ezt bizonyitani nem szabad.

Rágalmazás- vagy becsületsértésért közbünvádi eljárásnak nincs helye, azon eset kivételével, midőn az országgyülés vagy küldöttsége támadtatik meg, ez esetben a meginditást az országgyülés határozza el.

Hivatalbul meginditandó a hatóság, a közhivatalnok, a közös hadsereg, a honvédség megsértéseért.

A minister, közös minister megsértéseért a sértett, az összes ministerekért a ministertanács, a hadseregért a közös, a honvédségért a honvédelmi minister indithat kerosetet.

Biróságok, birák, királyi ügyészekért csak hivatalbul, az igazságügyminister meghatalmazására inditható bünvádi eljárás.

Kölcsönös sértés esetében, mindkét fél külön perelhet.

Holtak megsértéséért keresetet a szülő gyermek, házastárs indithat.

Kölcsönös becsületsértés esetében a biróság belátása szerint mindkét felet, vagy az egyiket menti fel.

Mindkét esetben a sértett fél kivánatára, az indokolt itélet a helyi lapban kiteendő.

Emberélet elleni büntettek és vétségek:

A szándékos gyilkos halállal büntetendő.

A szándékos gyilkos, ha szándékát előre meg nem fontolta, 10—15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő; életfogytiglan a felmenő törvényes rokon, házastárs, több ember, a természetes apa- vagy anya gyilkosa;

10 évig terjedhető fogházzal büntetendő az erős felindulásban elkövetett emberölés;

5 évig terjedhető, ha a megölt a gyilkost vagy hozzátartozóit megsértette, bántalmazta és a gyilkosság az ezeni felindulásban követtetett el;

5—10 évig terjedhető fegyházzal, felmenő vagy lemenő rokonnak, házastársnak erős felindulásban történt megölése;

3 évig büntethető, ki társát saját kérésére megöli, ugyszinte, ki valakit öngyilkosságra bir, vagy erre eszközöket szolgáltat;

ha pedig az öngyilkosság a sorshuzástul tétetik függővé, ha a halált huzott élve marad, mindkettő 1—5 évi államfogházra, ha csak az egyik marad életben, 5—10 évig terjedhető államfogházra itélendő;

5 évig terjedhető fogságra az anya, ki természetes gyermekét a szülési időszakban megöli;

2 évig terjedhető fogságra itélhető a természetes gyermeket elhajtó;

5 évig terjedhető fogságra itélhető a törvényes gyermeket elhajtó anya;

5 évig terjedhető fogságra itélhető az anya beleegyezése nélkül a gyermeket elhajtó; ha ezáltal az az anya halálát okozza, 10—15 évre;

A saját vagy idegen tehetetlen gyermeket kitevő 3 évig terjedhető börtönnel;

ha a kitett meghal, 5—10 évre itélhető.

Az emberölésre szövetkezés 2 évig t. börtönnel büntetendő. A gyilkos hivatalát is veszti.

A gondatlanság által okozott emberölés 3 évig t. fogházzal büntetendő;

ha hivatásbeli járatlanság és gondotlanságbul származott, 3 évig t. fogházzal és 2000 frtig t. pénzbüntetéssel büntetendő;

ha a meggyilkolt után a megölt által tartott személyek maradtak, ezek részére az emberölő által fizetendő kártérités állapittatik meg.

A párviadal:

A párviadalrai kihivás és elfogadása 6 hónapig t. államfogházzal büntetendő; hasonlag büntetendők a segédek; a buzditó 1 évre;

a párviadalra kiálló 1 évre;

az ellenfelét megsebesitő 2 évre;

a megölő, ha a halál később következett is be, 5 évre;

ki a szabályokat megszegve, ellenfelét megöli, halálra;

ki megsebesitette, 6 hónaptul 5 évre büntethető.

A párviadalnál jelenvolt tanuk, orvosok és azon segédek, kik a párviadalt megakadályozni törekedtek, nem büntethetők.

Testi sértés.

A testi sértő büntetése, ha a betegség 20 napnál tovább nem tart, 3 évig terjedő börtönnel büntethető

ha 8 napnál tovább tartott, 1 évig, és 500 frtig;

ha 8 napig, fél évre és 200 frtra;

a felmenő ágbeli rokonon 1-ső esetben 5 évi börtön, a 2-ban 3, a 3-ikban 1 évi fogházzal büntetendő.

5 évig terjedhető börtönnel büntetendő: ha ezáltal valamely tag, a sértett megvakul, megsüketül, nemző tehetségét elveszti, nyomorékká válik, eltorzul, elméje megzavarodik, ha a nő ennek következtében méhmagzatát elveszti.

Ha a verés halált idézett elő, büntetése 5—10 évig terjedhető börtön;

erős felindulásban 1—5 évig,

ha a megholt bántalmazta, 3 évig terjedhető börtönnel büntetendő.

Ha valakit többen vernek meg és a főbünös ki nem tudható, az egész csoport egyenkint 2 évig és 200 frtig;

halál esetében 3 évig és 500 frtig büntethető.

A szándékos mérgező 5 évig;

ölési szándék nélkül 3—5 évig;

halált, csonkitást, bénitást, vakságot, tehetetlenséget, gyermekelhajtást okozó mérgező 10—15 évig;

gondatlanság által okozott sulyos testi sértés 3 hónap és 200 frtig büntetendő.

A házi fegyelemre jogositott személy által elkövetett könnyü sértés nem büntethedő.

Közegészség elleni büntett és kihágás.

Ki áruczikkei közé ártalmas anyagot kever vagy kevertet, 1 évig és 100 frtig;

ki kutat, vizvezetéket megmérgez, ártalmas czikkeket árul, 5—10 évig és 100 frtig;

halál esetében 10—15 évig;

ki ragályos betegségben a zárt megtöri, fél évig terjedhető fogsággal büntetendő.

A személyes szabadság megsértése.

A 14 éven aluli gyermek erőszakos elvivője 5 évre;

ha a rablás czélja koldulásra, nyerészkedésre, fajtalanságrai használat, 5—10 évre;

ha a rablás alatt a gyermek megsérül, vagy erőszak követtetett el, 10—15 évig;

a 14 éves és aluli leányt a szülő, gyám, gondnok ellenére, a leány beleegyezésével elvisz, 5 évig;

Aki fajtalanság- vagy házassági czélbul nőszemélyt erőszakosan vagy ravaszsággal, fenyegetéssel elvisz, 5 évig terjedhető fogházzal büntethető.

Ki embertársát törvénytelenül elfogat, elfog, letartóztat, büntetése 3 hónapig terjedhető fogság;

7 napnál tovább 15 napig, 1 év,

15 napon tul 1 hónapig, 2 év,
1 hónaptul 3-ig, 3 év,
3 hónapon tul, 5 év;
ha kinzással, testi sértéssel hajtatott végre, 5—10 év,
ha sanyargatás közben meghalt 10—15 évi fogsággal büntetendő.

A levél és távsürgöny megsértése.

A levél vagy távsürgöny felbontó büntetése 8 nap.

A levél felbontója, felhasználója 3 hónapig terjedhető fogságra büntethető.

A titok felfedezése.

A család titkát felfedező közhivatalnok, orvos, sebész, gyógyszerész, szülésznő 3 hónapra büntethető.

A magánlak megsértése, magánszemély által.

Ki magánlakba erőszakkal vagy hamis kulcscsal behatol, 2 évig terjedhető büntetéssel büntetendő.

3 évig terjedő büntetéssel büntethető a magánlak megsértése:

1. hivatalnoki minőség szinlelése;
2. éjjel több személy által;
3. fegyveresen.

3 hónappal terjedhető büntetéssel, ki magánlakba szinleléssel behatol.

A lopás.

50 forint értékig a lopás vétség, azon felül büntett.

Büntett a lopás az értékrei tekintet nélkül, ha az templomban, temetőben, épületben, keritett helyen, csata-, tüzvész-, vizáradáskor, ha tolvajszövetség által

követtetik el; szolgák, házközösségben álló egyén által, közhivatalnok és közhivatalnoki jelleget szinlelő egyén által, ha a tolvaj fegyvert viselt, ha a részesek errül előleges tudomással birtak, ha többen vannak és hivatalnoki jelleget viselt, ha fegyvert viselt, ha a tolvaj rablás, zsarolás, orgazdaság miatt már két évre el volt itélve; nem alkalmazandó, ha a lopás 10 év mulva történt.

Büntetendő: a lopás vétsége 1 évig terjedhető fogházzal, büntette 5 évig terjedhető börtönnel, vagy a megjelölt esetekben 5 évig terjedhető fogházzal.

A rablás és zsarolás.

Rablás az, ha a tolvaj:

1. erőszakot használ vagy fenyeget;

2. ha a megrablandó öntudatlan állapotba helyeztetik;

3. ha a megrablandónak élete fenyegettetik.

A rablás a második esetben 5 évig, különben 15 évig terjedhető fogsággal fenyithető.

1. 10—15 évig, ha már megvolt fenyitve és 10 év nem telt el;

2. ha a rablással emberölési és testi sértés kisérlete követtetett el.

Zsarolás az, midőn valaki mást magának hasznos cselekményre kényszerit, mást fenyeget;

büntetendő 3 évig terjedhető fogházzal.

5 évig terjedhető fogházzal büntetendő, ha testi sértéssel, gyujtogatással vagy tetemes kár okozásával fenyeget, ha hivatalos ürügy alatt követtetik el; hi-

vatalvesztés és a joggyakorlat felfüggesztésével van összekötve.

Sikkasztás, zártörés, hütlen kezelés.

Sikkasztás az, midőn valaki idegen ingót eltulajdonit, elhasznál, elad, sikkasztást képez a lopás is.

Az első 1, a második 5 évig terjedhető börtönnel büntethető.

Sikkasztás, ha a zár alá vett és nála hagyott dolgot eladja, elhasználja. 1—5 évig terjedő fogházzal büntethető.

6 hónapig terjedhető fogházzal és 500 forinttal büntethető, ki a birósági pecsétet feltöri.

3 évig terjedhető fogsággal büntethető, ki megbizójának, mint kezelő, kárt okoz; a bünvádi eljárás csak a fél kérelmére megindítható; ha azomban gyám, gondnok, végrendeleti végrehajtó, igazgatóság, zárgondnok követi el, hivatalbul üldözendő.

5 évig terjedhető fogsággal büntetendő, ha ezt az illető saját előnyére követi el.

Jogtalan elsajátitás.

3 hónapig és 500 forintig terjedhetőleg büntethetik a találó, ki a találtat gazdájának 8 nap alatt visszza nem adja.

Ki a talált kincset fel nem jelenti, 1000 forintig büntethető; a kincs elkoboztatik.

6 hónapig büntethető, ki más tulajdonát jogtalanul elsajátitja, ki a haszonélvezőtül elveszi.

Az orgazdaság és bünpártolás.

Az orgazda 2—5 évig;

a bünöst elrejtő 1 évig;

az önhaszonbul elkövető 2 évig terjedhető fogsággal büntethető.

Csalás

1 évig terjedhető fogsággal büntethető.

Okirat hamisitás

5 évig terjedhető börtönnel büntethető;

5—10 évig, ha közhivatalnok vagy váltójegyző követi el;

3 évig azon hivatalnok, ki hamis másolatot ad ki;

1 évig a magánokirat hamisitása;

5 évig terjedhető börtönnel büntetendő a hamis váltó, kereskedelmi, üzleti könyv, kereskedelmi utalványok, takarékpénztári könyvecskék, fuvarfeladási vevények, közraktári jegyek, értékpapirok meghamisitása, 2000 frtot haladó jog és kötelezettségek meghamisitása, ki hamis okiratot tudva használ;

2 évig terjedhető fogsággal büntethető, ki más tulajdonát képező okiratot megrongál, eltitkol, megsemmisit;

3 évi t. f. b., ki határjelet megrongál, megsemmisit, elvisz, más helyre tesz.

Orvosi és községi bizonyitvány.

1 évig terjedhető fogsággal büntethető azon orvos, ki valaki egészségérül hamis bizonyitványt ad ki;

hasonlag büntetendő, ki az orvos nevében bizonyitványt ad ki;

hasonlag, ki ily bizonyitványt használ.

Fél évi t. f. büntethető a községi elöljáró, ki valakinek vagyoni állása és erkölcsi magaviseletérül hamis bizonyitványt ad ki.

Bélyeghamisitás.

Bélyeg- és czimhamisitás 3 hónaptul 1 évig büntetendő.

Csalárd és vétkes bukás.

A csalárd bukás 5 évig, a vétkes 2 évig terjedő fogsággal büntethető.

Más vagyonának megrongálása

1—5 évig büntethető.

Gyujtogatás.

A szándékos gyujtogató 1—15 évig, sőt élethossziglan tartó fogsággal büntethető;

a gondatlanságbul gyujtó 1 évig t. f. büntethető és 1000 frtal; ha ennek következtében valaki meghal, 5 évig és 1000 frtig.

Vizáradás okozása.

5 évig terjedhető fegyházzal büntetendő, ki gátat, zsilipet, töltést átmetsz, megrongál, megnyit és ezáltal más vagyonára vizet bocsájtván, azt megrongálja, megkárositja;

3 évig, ha ez sajátja megmentésére szolgál;

5—10 évig, ha ezáltal emberélet veszélyeztetik;

örökös fogsággal, ha egy ember meghal.

Gondatlanságbul 1 évig, ha halált okoz, 5 évig t. fogsággal.

Vaspályák, távirdák és hajók megrongálása.

Öt évig terjedhető fogsággal büntetendő a vasutnak, gőz- és más hajónak megrongálása;

5—10 évig, ha sulyos testi sértést idézett elő;

3—10 évig a hamis jelzést tevő;

1 évig és 1000 frtig, ki ilyest gondatlanságbul követ el.

2—5 évig terjedő fogságra büntethető azon hivatalnok vagy szolga, ki kötelességszegés által veszélyezteti a személyt vagy árut;

1 évi t. f. és 1000 forintig a távirdarongáló;

negyed évig, kinek gondatlansága miatt a távirda működése félbeszakad;

fél évig és 500 frtig a távirdászatot szándékosan megrongáló szolga vagy hivatalnok, ezen felül hivatalvesztés.

100—1000 frtig azon igazgató, ki a hivatalbul vagy szolgálatbul elmozditott egyént azonnal el nem küldi;

5—10 évig, ki valamely hajó elsüllyedését, megfeneklését, összezuzását okozza;

10 évig, ha ez sulyos testi sértést okozott;

örökös fogsággal, ha halált hozott;

1 évi fogsággal, ha gondatlanságbul;

5 évi fogsággal, ha halál okoztatott;

negyedévi fogsággal, a marhavész-zár megtörője;

1 évi f., ha a marha ennek következtébe marhavészbe esik.

Fogolyszöktetés.

2—5 évi fogsággal a fogoly megszöktetése; fél évi, ha gondatlanságbul.

Fegyveres erö elleni büntett és vétség.

1 év és 2000 frt, ki magát, vagy mást ravaszul a katonaság alul felmenti;

1 év és 1000 frt az ujonczozás alatt távollevő;

3 év és 2000 frt a csonkitó, a csonkitást elősegitő; negyed év az engedetlenségre csábitó;

5 évre hadizenet után, 2—5 év és 2000 frt a szökésre csábitó, hasonlóan büntetendő az elrejtő, vagy segitő;

5 év és 4000 frt, ki béke idején idegen államnak kémszolgálatot tesz;

5 év és 4000 frt, ki a seregrül, erőditvényekrül, fegyverekrül sat. tudósitásokat hoz az ujságba, midőn már eltiltattak;

2 év és 2000 frt a háboru idején kötelességét nem teljesitő szállitó, alszállitó és fuvaros.

Hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek.

2—5 évig terjedhető fogság vagy fegyházzal büntetendő a letétet sikkasztó hivatalnok;

5—10 évig azon sikkasztó, ki az ellenőrzési okmányokat is meghamisitja;

1 évig, ha a sikkasztott pénz a hivatalnok óvadékpénzébül kikerül;

1 évig, ki ajándékot fogad el;

2 évig, ha az ajándékért kötelességét megszegi;

ugyanigy büntetendő, ha beleegyezésével másnak adnak jutalmat vagy ajándékot.

5. t. f. b., ki az adott vagy igért ajándékért kötelességét megszegi.

5—10 t. f. b. azon biró vagy esküdtszéki tag, ki habár kötelességét nem szegi meg, ajándékot vagy igéretet elfogad hivatalos cselekményért, vagy egy harmadik személyneki adásába beleegyezik.

5—10 t. f. b., ha megvesztegettetvén, itéletet hoz; ha a vizsgáló biró kötelességét megszegi; ha hivatalnok dologi ügyben megvesztegettetvén, törvénytelenül járt el és a kár 5000 frtnál több;

1 t. f. b. és 1000 frt, ki közhivatalnokot ajándék vagy igérettel kötelességszegésre csábit.

5 t. b. és 2000 frt, ki birót veszteget meg.

5 t. f. b. azon közhivatalnok, ki másnak jogtalan hasznot, kárt vagy sérelmet okoz és kötelességét megszegi.

5 t. f. b. azon hivatalnok, ki a fegyveres erőt jogos indok nélkül hivja fel.

½ t. f. b. azon hivatalnok, ki valakit hivatalos-kodása közben tettleg bántalmaz vagy bántalmaztat.

5 t. f. b. azon hivatalnok, ki valakit jogtalanul valaminek eltürésére vagy elhagyására kényszerit.

3 t. f. b. azon biró, ki az illetőnek ártatlanságát tudva, bünvádi vizsgálat alá helyezi.

5 t. f. b. azon hivatalnok, ki vizsgálatnál kényszereszközt alkalmaz.

3 t. f. b. azon hivatalnok, ki kedvezésbül a büntető eljárásnál hivatalos kötelességét nem teljesiti, az itéletet nem hajtja végre.

1 t. f. b. azon hivatalnok, ki hivatalos köz- vagy magán titkot közöl.

3 t. f. b., ha két vagy több hivatalnok összebeszélvén, hivatalos kötelessége teljesitését megtagadja.

3 t. f. b. azon ügyvéd, ki mindkét félnek tanácscsal, tettel szolgál, ki a per alatt fele ügyérül lemondva, ellenfele képviseletét vállalja el.

5 t. b. b., ki az ellenféllel egyetért.

1/4 t. f. b. büntetendő, ki büntető ügyben megvesztegetve, védencze ártalmára kihágásoknál kötelességellenesen jár el.

1 t. b. b. vétségeknél.

5 t. b. b. büntetteknél.

5 t. f. b., ha a törvényszék örökös fogságot vagy halált állapit meg.

Mindezeknél az elitélt hivatalát veszti és politikai jogai gyakorlata felfüggesztetik.

A büntető törvénykönyv magyar zamattal nem bir, de nem is birhat, mert — mint azt nekem igen érdemes szerzője bevallotta — egy idegen codex (azt hiszem szász) forditása; a szerző, illetőleg fordító eredetileg nem magyar, tehát a népesség jellegét, szokásait, az uralgó bünök indokait, a büntetések hatását nem ismerte. A bün, a vétség, kihágás kétségkivül egyenlő bünös cselekmény Pesten, Drezdában, Párisban, Londonban, a büntetésnél azomban nemcsak maga a cselekmény, de az indokok is tekintendők. Minden

rablás és lopás elméletileg véve mindenütt bün, az azomban, ki ezt az utolsó szükségtül kényszeritve és akkor követi el, midőn munkát nem kaphat, kevésbé büntetendő, mint az, aki ezt hiuságbul, henyeségbül falánkságbul követi el. A testi sértés fáj Angliában, Franeziaországban, Amerikában sat., kevésbé büntetendő ott azomban, hol a verekedés országos szokás, hol a legényt megvetik, ha a koresmában vagy bárhol és bárkitül jogtalan sértést, vagy támadást visszatorlás nélkül eltür és azt vagy elhallgatja, vagy a hatóságnál keres elégtételt. A káromkodás rosz szokás, az illem és a vallási érzelmek megsértése, a közhelyekeni káromkodás tehát kétségkivül megfenyitendő, de sokkal enyhébben ott, hol már gyermekkorától kezdve majdnem minden férfi és az asszonyok egyrésze is káromkodik, mert ily vidéken a tömeg ezt szokásos szólamnak és nem botránynak tekinti. A politikai büntettek és vétségek sem egyenlő természetüek, mert a műveletlenebb szavainak horderejét nem tudja megmérni, a fecsegőbb, szabadabb gondolkozásu, hevesebb természetü rosz szándék nélkül is erősebben nyilatkozik a higgadt hallgatagnál, a szabadabb érzelmü, a világosabb fejü, a polgári jogot kötelezettségei természetes kifolyásának, áldozatai egyenértékének tekinti, mig a butább előtt a fejedelem isten, helytartója a kormány, a hatóság tagjai emberiség feletti lények, a jog csakis kegyelem. A házasság a család bölcsője, kölcsönös önkéntes kötelezettség, a házasságtörést tehát, hol a szeretőtartás, a fattyuszaporitás nem divat, nem testi kéjelgésnek tekintik, de büntetik mint erkölcsi bünt, melynek nyilt,

szemtelen gyakorlata a társadalom lételét fenyegeti. Az egyszerü lemásolás azért sem alkalmazható, mert a büntetések véralkat szerint külömbözően hatnak; a magánzárka az elevenebbre, élesebb elméjüre erősebben hat, mint a vad butára; a törvények alkalmazása, a birói osztály alakulása is külömböző; vannak országok, melyekben a törvény iránti tisztelet már a polgárokkal születik, a törvénysértőt a nagyközönség bünösnek tekinti; a birák ifju korukban a birói osztálynál kezdenek szolgálni és fokonként ezen osztályban emelkednek, ellenben vannak országok, melyekben a törvények szigoru tisztelete hiányzik, mindenki a csürés csavarás mesterségét gyakorolja, törvénysértésnek, bünnek nem tartják, a törvény elmagyarázását, a birák hatalmaskodása divat, az egész ország fiskális (ügyvéd) jellemmel bir; a biróságok döntvénygyárak, a birák leginkább ügyvédekbül emelkednek; két ilyen külömböző jellegü országban a végrehajtás vagyis biráskodás nem lehet egyenlő, mert mig az elsőben a biró bölcs belátására is lehet némileg bizakodni, a másodikban már a törvénynek szabatosnak, határozottnak kell lenni és a biró ugynevezett bölcs belátására, magyarul mondva önkényére, nem szabad bizni, mert hajlamátul, a szokástul ragadtatva okvetlenül helytelenül fog itélni. A büntetésnek 7 feladata van: elégtétel a sértettnek, a törvény-, a jog-, az egyén, a tulajdon megtámadásának megtorlása, javitás, hatás a gonoszokra; a hatás függ a népességnek erkölcsétül, jellemétül, szokásaitul; a tulajdon szentségének tisztelete külömböző, a szelidebb németeknél az országutak szélei gyümölcsfákkal

vannak beültetve, senki sem bántja, a csősz felesleges; minálunk nemcsak a szabadon álló fa gyümölcsét szaggatják le, de tömegesen megrohanják a kerteket, szőlőhegyeket, a csőszt, ha fegyvere nincs vagy lőni nem tud, megverik, megkötözik; a gyermek lóra ül és leeteti nemcsak a zöld, de az érett buzát is, behajtja más földjére legelni ludját, borját, sertését, tehenét, lovát és csakis akkor szalad, midőn látja a csőszt, főleg a tulajdonost vagy tisztjét; őrizkedni kell a cselédtül felestül, kertésztül, a rendes és mindennemü napszámostul, lopnak mindenféle terményt, növényt, gyümölcsöt, szárnyas állatot, sertést, juhot, stb. és különösen némely vidéken a lovat; orgazda minden falusi korcsmáros, kis szatócs, kanász, juhász, csikós; ha tehát Magyarországban a lopást ugy büntetik, mint a szelid Németországban vagy Schveiczban, ez nemcsak el nem rémiti Magyarország népeit, sőt inkább felbátoritja és a törvény gunytárgyá lesz.

A javitás módozata is külömböző, a népek változatossága, erkölcsei, vagyoni helyzete, szokásai és a munkaviszonyok szerint. A takarékos, szorgalmas munkás rabra büntetés, ha nem dolgozhat, nem keres és henyélnie kell, ha külön van elzárva, társaival nem beszélhet, ha saját vagyona van vagy oly ország polgára, melyben a munkának minden neme minden időben keresett, nem baj, ha egy garas nélkül is lép ki a világba, mert munkája által napi élelmét azonnal megkeresheti. Magyarországban azomban a viszonyok egészben külömbözők; Magyarország minden lakosa szüken él, a falusi ember hust csakis a téli hónapok-

ban eszik, midőn hizott sertését leöli, eszik csakis kivételesen vasárnap, egész héten burgonyával, tésztával és fekete kenyérrel él, nyárban gyümölcsöt, uborkát, paprikát, kukoriczát, szalonnát, kenyeret eszik, jár gatya- és mellényben, a börtöni élelem, a meleg szoba tehát előny; a magyar ember talán egész Európában a legerősebb munkás, mert ha akar, nagyon tud dolgozni, de amilyen jó munkás, épen olyan renyhe is, mert amint az aratásban, cséplésben, esetleg szőlőmunkában évi élelmét biztositotta, hever és sokszor nagy munkabérért sem dolgozik, a fegyenczek nagyrésze pedig pásztorokbul áll, kik egész éven át semmit sem dolgoznak, a magyar rabra tehát a munka érzékeny büntetés. De külömben is a munka a magyar rab javulásának egyik alapfeltétele, mert a munka néha nagyon keresett, de viszont néha semmiképen sem lehet munkát kapni és ezen munkátlan idény legalább is fél év, ha tehát őszszel vagy télben bocsájtják el, kénytelen ismét lopni, mert külömben meg nem élhet, némelyik őszszel azért is verekszik, hogy az állam-börtönben reá nézve kényelmes szállást, meleg szobát, egészséges és elegendő élelmet kapjon, a tétlenségben a jövőre tolvaj- és rabló-szövetségeket kötnek. Ellenben, ha dolgozik, ez reá teher, de ha megszokja és a társadalomnak becses tagjává válik; ha dolgozik, nemcsak élelmét és ruházatát megkeresi, de tartaléktőkét is szerez, melybül mig munkát kap, szükségletét megszerzi, vagyis ellenségbül a társadalom hasznos tagja lesz és a munka alkalmazása által a külömben is nyakig terhelt becsületes polgá-

rok legalább terheik egyrészétül menekülnek. Kétségkivül a büntető törvény a munka alkalmazását nem tiltja, de nem is rendeli meg, felállithatta volna ezt a kormány maga bölcsességébül is; ha azomban a büntető törvény elrendeli, ezen esetben a munka kiegészitő részét képezvén, a kormány és országgyülés kényszerült volna azonnal intézkedni.

Az enyhitő körülmények sem szorithatók egyetemleges keretbe, de külömbözően alkalmazandók, az eltérő viszonyok szerint; a felhevülés, a személyi sértés nagyobb beszámitás alá jön a meleg éghajlat alatt, a hevesebb véralkatu népeknél, mert ezek már véralkatuknál fogva tüzesebbek, kevésbé tudják szenvedélyüket fékezni; Korsikában, hol a boszuállás divat és kötelesség, a sértést megtorlót kevésbé lehet büntetni; hol a verekedés ismeretlen, az emberek higgadtabb természetüek, a részegség enyhitőbb körülmény, mint Németországban, mert nálunk a parasztoknál, különösen vasárnap, ünnepeken, bucsukon divat, ellenben Németországban nem az, Magyarországban tehát fel nem tehető, hogy a bünös azért itta le magát, hogy ez enyhitő körülményül szolgáljon, de ivott szokásbul és a gazcselekményre részben a részegség ingerelte; enyhitőbb körülmény azért is, mert a magyar ember az ivásban határt nem ismer, ha egyszer megkezdte, mámor nélkül nem hagyja el a korcsmát, ellenben a német kevesebbet és ritkán iszik, valószinübb tehát, hogy ha a korcsmábul indul a bün elkövetésére, azért ivott szokása ellenére, hogy ez neki enyhitő körülményül tudasson be.

A büntető törvénykönyvnek első, igen nagy hibája az, hogy az nem a nemzet jelleméhez, szokásaihoz, a polgárok vérmérsékletéhez, szokásaihoz, műveltségéhez van alkalmazva. A gyilkosság nálunk gyakori, az emberölés oly bünös cselekmény, mely sem nem kárpótolható, sem elegendőleg meg nem torolható, mert az életet visszaadni nem lehet, kell tehát, hogy a féktelen vadállat életével lakoljon; a gyilkosság elszaporodott pedig főleg azért, mert a biróság a törvény fölé emelkedett, a régi törvényeket elavultnak mondta ki és kénye szerint itélt, ennek következtében megtörtént az, hogy a tolvajt, rablót 10 évre, a gyilkost 3 évre itélte. A kényuralom is nagyon simán bánt el a gonoszokkal; az emberölésnél tehát halált vagy örökös fogságot kellett volna szabni, hogy a gonosztevőt kellőleg büntesse és a közönséget ezen gyakori büntül elriaszsza. A büntető törvény csak a szándékos gyilkost itéli halálra. A szándékos gyilkosságot bebizonyitani igen nehéz, mert kinek józan esze van, ha nem részeg, gyilkolási szándékát nem kürtöli és a vizsgálatnál okvetlenül tagadja, a szándék megváltozhat perczek alatt, a szándékos gyilkosságot tehát konstatálni csak akkor lehet, ha a bünös tanuk előtt támad és gyilkol, gyilkolási szándékát a támadáskor tanuk előtt kinyilatkoztatja, ez pedig csakis korcsmai verekedésnél lehető, mert midőn az áldozatot rablási szándékbul megtámadja vagy boszubul megakarja ölni, ezen cselekményhez tanukat semmi esetre sem hiv meg, mert az emberölést megakadályoznák vagy ellene segitséget hivnának. Ki ellen a gyilkolási szán-

dék be nem bizonyul, már csak 10—15 évre, az apa- és anyagyilkos élethossziglan büntetendő, az erős felindulásban elkövetett gyilkosság pedig a biró szeszélye szerint már 1 évvel, sőt kevesebbel is büntethető, minél szenvedélyesebb, dühösebb tehát az illető, annál kevesebbre büntettetik, okos gyilkosnak tehát szabadon áll a mező; ezen törvény a sértésre, felindulásra nagy sulyt fektet, ez nevetséges fogalom, mert a vagyonában megtámadott vagy illetlen szavakkal sértett, semmi esetre sem mondja azt a támadónak: „polgártárs, ne illetlenkedjék, tessék kisétálni"; de azt: „takarodjál ki gazember, hagyj békében, mert külömben kilöklek, feladlak," már pedig a gazember szó a kilökéssel, feladással, elfogatással fenyegetés sértés, indok a felindulásra, ennélfogva akinek a megtámadott ezt mondja, vagy védve magát a támadónak fájdalmat szerez, az ily gyilkos már csak 5 évre és ha a birónak tetszik, 1 évre sőt kevesebbre is büntethető, az ily törvény a gyilkosságot nem mérsékli, de biztat; mert a műveletlenre 1 évi kényelmes börtön nem büntetés. A párviadalbani emberölés még gyengébben büntettetik, mert a büntetés legmagasabb foka 5 év, de a biró leszállithatja 1 hónapra is, már pedig, ki ellenfelét kihivja és vontesövü pisztolybul 10—15 lépésrül lő és többszöri lövés van kikötve, ez kétségkivüli szándékos gyilkos, mert ily kis távolságra 100 eset közül 99-ben a halál bizonyos. A párviadal kétségkivül beteges társadalmi viszonyainknak kifolyása, sok tekintetben hetykeség és neveletlenség, mert a műveltség egyik főfeltétele az illem szabályainak meg-

tartása; fő követelménye az indokolatlan sértésnek visszavonása, a gyengeségek, hiányok elnézése, a vélemény és egyediség méltánylása; mig azomban a társadalom nem foglalja el a birói szerepet és azt, aki mást szóval, tettel megsért, ki rágalmaz, hazudik, gyanusit, az illem szabályait meg nem tartja, örökké vagy a sértéshez mérve bizonyos időre körébül ki nem zárja, vagyis a bünöst maga a társadalom meg nem bélyegzi, el nem itéli, mindaddig a párbaj el nem törülhető, de ha a párbajbani gyilkost a törvény halálra nem itéli is, nem szabad reá szemet hunyni, nem szabad kiváltságolni, de szigoruan meg kell büntetni, mert a gyilkosság bárki által, bármi módon is követtetik el, gyilkosság. A lopás büntette 5 évig terjedhető börtönnel büntethető, ha azomban a birónak tetszik, leszállithatja 1 hónapra is, tekintve azt, hogy sok emberölés a körülményeket tekintve, csak 1—3 évig büntettetik, az 5 év csak sallang és 3 évnél nagyobb büntetés alig van és ez is csak bünhalmaznál alkalmaztatik.

Mind az emberölés, mind a lopás büntetése a mi viszonyainkhoz, a nép erkölcsiségéhez nem illik és a bünöket nemcsak nem kevesbitendi, de szaporitani fogja.

A törvénykönyv második főhibája az aránytalanság; 5 évig terjedhető fogsággal büntetendő az emberölés, ha a gyilkost vagy hozzátartozóit a megölt megsértette és ez a gyilkosságot az ezeni felindulásban vitte véghez.

5 évig terjedhető fogsággal büntethető, ki párbajban ellenfelét megölte;

5 évig terjedhető fogsággal büntethető a zártörő;

5 évig terjedhető fogsággal büntethető a lopás;

5 évig terjedhető fogsággal büntethető a biró megvesztegetése;

5 évig terjedhető fogsággal büntethető a más vagyonának megrongálása.

Tekintve a méltányosságot, az igazságot, valjon egyenlő bünös cselekmény-e az emberölés, az okozott anyagi kár?

Kétségkivül nem, mert aki valakit megöl, az annak mindenét veszi el, mert megszünvén élni, hullája semmivé lesz és vagyonát nem élvezheti, tehát: megszünvén élni, egyénileg tekintve reá nézve minden elvesz, a halál a legnagyobb kín; mig ellenben a tolvaj, a zártörő, a más vagyonát megrongáló anyagi kárt okoz, mi az élhetést lehetetlenné nem teszi, megsértést, kínt, testi sérelmet, meggyaláztatást nem, sőt sok esetben a kár helyrepótolható, mert a zártörőnek, a tolvajnak, a rongálónak kézi vagy szellemi keresetének egyrészét lezárolhatja és ebbül magát kárpótolhatja; az ész, az emberiség a méltányosság szabályai szerint tehát az anyagi kárt okozó a gyilkossal egyenlően nem büntethető; a vesztegető hasonlag nem büntethető úgy, mint a gyilkos az elősorolt okoknál fogva, mert a vesztegetésnél nem a vesztegető a főbünös, de a megvesztegetett biró, mert a vesztegető a birót az ajándék elfogadására nem kényszeritheti; ha a biró az ajándékot elfogadja és a vesztegetőt feladja, ez nemcsak pénzét veszti el, de perét is, mert mindenki már azért, mert vesztegetett, elfogult lesz irányában és ügyét

igazságtalannak fogja tartani, a birótársak már azért is elütik keresetétül, hogy a közönség által büntársaknak ne tekintessenek. Nem egyenlő bünös cselekmény, ennélfogva egyenlően nem büntethető a tolvajsággal a zártörés és az idegen vagyon megrongálása, mert a tolvaj másnak kétségkivüli tulajdonát veszi el, a zártörő pedig oly tulajdont vesz el, melynek tulajdonosa nem a zár alá vevő, de a lezárolt, mert még az árverés napján is lefizetheti adósságát és ekkor a zár alá vevő reá semmi jogot nem igényelhet; a tolvaj ellenben más tulajdonát veszi el és ha értékét lefizeti, akkor sem válhatik az tulajdonává. Nem tehető egy sorozatba az idegen vagyon megrongálója sem a zártörővel, sem a tolvajjal; nem az elsővel, mert a zártörő lefoglalt, de jogilag saját tulajdonát adja el, a tolvaj más tulajdonát lopja el, az idegen vagyon megrongálója más tulajdonát nem veszi el, csak más tulajdonának értékét kevesbiti, tehát ezért anyagi kárpótlással tartozik, fogsággal tehát csakis azon esetben lenne büntethető, ha ezen megrongálást eltitkolja, vagy anyagi kárpótlást vagyonábul, hivatalos fizetésébül, szellemi vagy kézi keresményébül nem adhat.

1—2 évig terjedhető a királyi család tagját sértő nyilatkozat;

1—5 évig lázadási szövetség, cselekmény nélkül;

1 évig a szavazásnál csaló szavazati bizottsági tag;

1 évig az isteni-tisztelet megzavarása;

1 évig a hamisan tanuzó 100 frt értékig, ezenfelül 5 évig;

1 évig a férfiakkal vagy állatokkali közösülés;

1—5 évig a férfiakon elkövetett nemi erőszak;

3 hónapra a házasságtörés, ha ennek következtében az elválás kimondatott;

1 évig a gyermeksikkasztó, vagy idegent becsempésző;

1 évig oly rágalmazás, mely bünvádi eljárás vagy közmegvetést idézne elő;

1 évig a törvényes testületek, hatóságok, küldöttségek nyilvános rágalmazása, a hatóságoknáli ártatlan vád;

1 évig a párbajra buzditás;

1 évig a verekedés, ha az ebbül eredő betegség 8 napnál tovább tart;

1—5 évig az erős felindulásban elkövetett halált okozó verekedés;

1 évig terjedhető, ki áruczikkei közé ártalmas anyagot kever, vagy kevertet;

1 évig, ki magánál valakit 15 napig erővel letartóztat;

1 évig a lopás 50 frtig;

1 évig a bünöst elrejtő orgazda;

1 évig a hamis bizonyitványt kiállitó orvos;

1 évig a csalás;

1 évig a magánokirat hamisitás;

1 évig a marhavész zártörő, ha a marha ennek következtében marhavészbe esik;

1 évig a sikkasztó, ha az összeg az óvadékbul kikerül;

1 évig a biró, ha ajándékot fogad el;

1 évig, ki magát vagy mást az ujonczozásnál a katonaság alul kiment;

1 évig, ki az ujonczozás alatt távol van;

1 évig azon hivatalnok, ki hivatalos köz- vagy magántitkot közöl.

Az elősorolt bünselekmények büntetése közt általában nincs arány, mert az erős felindulásban, verekedésben okozott halál mindenesetre emberölés, tehát az eredményt tekintve a legnagyobb bün; ki verekedik, tudhatja azt, hogy ha fegyvert, kést, ólmos, sőt bunkós botot, fejszét vagy hasáb fát, széket, szóval bármi sulyos tárgyat használ, közelrül azzal embertársát megölheti. A gyermeksikkasztás, idegennek becsempészése a legszentebb családi érzelmeket támadja meg, a család tagjait vagy a családot jogos tulajdonátul fosztja meg, tehát nemcsak tolvaj, de egyszersmind rabló is, ennélfogva nem kis, de nagy büntetést érdemel; az orgazdaság a magyar társadalom rákfenéje, a tolvajság és rablás főtényezője, mert orgazda nélkül a tolvaj és rabló csak kis értékü élelmi szereket lophat és rabolhat, melyek csak kivételes esetben okoznak nagy kárt, tehát a bünöst a büntényre kevéssé ingerlik. Veszedelmes ez azért is, mert már gyermeket is lopásra ingerli azon tudat, hogy az ellopott tárgyat büntetés nélkül eladhatja, kicserélheti, a lopás hajlamával megáldott gyermek először meglopja a szüleit és ha az orgazda segélyével sikerül az értékesités, később meglop mindenkit, kezdi: kukoriczán, almán, mákon, végzi: ökrön, lovon, ékszereken; midőn, ha orgazda nincs, megelégszik azzal, mit egyszerre megehet. Az orgazda nagyobb büntetést érdemel a tolvajnál, sőt sokszor a rablónál is, mert a tolvajság,

sőt a rablásbul is a haszon oroszlánrészét az orgazda huzza, mert a tolvaj, a rabló az ékszerek, drágaságok értékét nem ismeri, a lopott marhára, lóra stb., szegény legénynél rá ismernek, de nincs is helyisége, hol elrejthetné, viszonyai a községben ismertek lévén, a marhára utlevelet nem szerezhet, eladja tehát az orgazdának feleáron és ennek is nagyrészét eliszsza, eleszi az orgazda korcsmárosnál; általában Magyarország tolvaj-évkönyvei nem mutatnak fel gazdag tolvajt vagy rablót, ellenben sok ismeretes orgazda meggazdagodott és általában minden orgazda vagyont szerzett és szerez is; aki a viszonyokat ismeri, tudja azt, hogy a korcsmárosnak a bor és pálinka megvizezésénél több hasznot adott és ád az orgazdaság. Az orgazdák büntetése tehát csekély. Az okmányhamisitás és hamis okmánycsinálás nagy bün, mert a hamisitó, a gyártó ezt komolyan megfontolva teszi, tudja azt, hogy ez bün, a meggondolásra van ideje és még sem tér magához.

Ezen bünökkel egysorba nem tehető az isteni-tisztelet megzavarása, mert ez önhaszon nélküli botrány, durvaság és neveletlenség; nem a párbajra buzditás, mert a buzditó nem okoz sértést, a párbajozót a párbajra nem kényszeriti, vagy párbajsegéd vagy nem, ha nem, a döntő perczben a viadal terén barátját nem befolyásolhatja, ha párbajsegéd és ha szabályszerüleg ő a békére a feleket nem szólitja is fel, felszólitja az ellenfél segédje és a küzdtéren, szemben az ellenféllel és segédeivel, befolyást felére nem is gyakorolhat, ez tehát nem bün. A törvényes testületek, hatóságok

rágalmazása, illetőleg gyanusitása hasonlag nem nagy bün, mert az illetőket nyilvánosan támadja, a testületek, hatóságok, küldöttségek elnökei, sőt tagjai is a vádlót, a közönséget a tényállásrul, tévedésérül felvilágosithatják, ha konokul ellenszegül, sérteget, lázadó és mint ilyen szigoruan büntethető. Ezen cselekmény mindenesetre megfenyitendő, de semmiesetre sem büntetendő ugy, mint a gyilkosság, lopás orgazdaság, vagy okmányhamisitás.

Nevetséges a becsületsértés nemei közti aránytalanság; eddig az egész világon a legnagyobb becsületsértésnek tartották a házasságtörést; a régi magyar törvény szerint a hűtlen nemes nőt férje megölethette, Francziaországban ma is teheti; a házasság, sőt házassági igéret szentségére a francziák annyira tartanak, hogy ha asszony a hűtlen férjet, és viszont megöli, az esküdtszék feloldozza; a társadalomban eddig a legtöbb s legkomolyabb párbajok ebbül keletkeztek; a biróságok a házasságtörést a fél kérelmére megbüntették, a legközönségesebb nő, ki mindent eltürt, haragra gerjedt, ha kurvának nevezték; a jeles büntető törvénykönyv ezt megszüntette, a férfi háremet, a nő kurafiakat tarthat házában, a sas fészkekbe verebek tojhatnak, a család, a vérkötelék nevetséges fogalom lesz, mert a törvény házasságtörést csak a protestánsoknál ismer, a többi felekezeteknél ez szabados élvezet, de a protestánsoknál is csak három hónapra büntethető elválás után. Kérdem: hol van abban a logika, hogy az, ami egyiknél szabados, a másiknál bünös cselekmény? miért szabados ez annak, kinek hitelvei szerint a házasság szentség, kiknél

a házastársak jogérvényesen örökre el nem válhatnak? Kétségkivül a közerkölcsiséget a törvény fenn nem tarthatja, de az erkölcstelenséget fékezheti és sajátlag ez feladata is, a törvénynek nagy befolyása van különösen a műveletlen tömegre, tehát a nép millióira, a nép általában mindent szabadnak és helyesnek tart, mit a törvény nem tilt; a kéjelgés élvezet, ennélfogva ragadós; a közerkölcsiséget védő korlátok lerontása különösen korunkban veszedelmes, mert az erkölcstelenség a népnél intézményeink, anyagi helyzetünknél fogva igen elterjedt, a fiatalság java, a legtüzesebb korban katona lesz és a bujálkodást megszokja, az idegen és magyar katona, a nőket folytonosan ostromolja; a leányok férjhez nem mehetnek, mert a legények nagyrésze katona, a mesterember, a napszámos fiatal korában nem nősülhet, mert keresete csekély, családját nem tarthatja, a szerető olcsóbb és élvezetesebb, a tüzoltósereg tehát nagy; amely leány vagy asszony a tilos gyümölcs élvezetét megszokta, ha a törvény nem tiltja, sohasem lesz hűséges asszony, mert a változatosság élvezetesebb, a példa ragadós, lassankint a családi élet meg fog szünni és a törvény paizsa alatt, illetőleg a védelem hiányában megalakul a női közösség és fel fog nőni egy beteges, görvélyes nemzedék.

Ezzel szemben valóban nevetséges az állatok és férfiak bünös szemérmének adott nagyszerü védelem. A törvény 1 évig terjedhető fogsággal sujtja a férfival vagy állattal közösülő férfit. A férfivali közösülés az egészségre ártalmas, valjon árt-e az az állatnak, fájdalmas-e? nem tudjuk, mert egyik sem mondta, egyik sem sérti azomban a házasfelek becsületét. Mindkettő baromság és esz-

telenség, ezen szerencsétlen botránycsinálókat tehát nem kell bebörtönözni, de a tébolydába kell adni és mindaddig ott tartani, mig a hidegviz őrültségökbül gyökeresen kigyógyitja.

A büntető törvénykönyv uralgó szelleme a politikai önkény.

A királynak a kegyelmi téren túlságos hatalmat ad. A királynak egyik elismert főjoga a kegyelmi jog; ez politikai bünténeknél helyes, mert ezen kegyelmek a felelős kormány ajánlatára vagy hozzájárulásával adatnak, ha tehát a kormány politikai perek beszüntetését, a politikai bünösök megkegyelmezését ajánlja és az adott kegyelem az alkotmányt sérti, veszedelmes mozgalmakat, zavarokat, bonyodalmakat idéz vagy idézhet elő, a kormányt az országgyülés feleletre vonhatja, bizalmatlanságot szavazva, elmozditását eszközölheti.

Az egyéni jogot azomban sérti a királynak a bünvádi eljárás meginditására, a büntetés végrehajtásának megszüntetésére kiterjesztett korlátlan kegyelmi joga.

Sérti az egyéni polgári jogot az első, mert a polgárnak legfőbb joga az, hogy az okozott sértésért, kárért a független biróságok által megtorlást, kárpótlást szerezhessen; ezen jogot megsemmisiti a kegyelmi jog, mert ezen jognál a király az eljárást csirájában elfojthatja, a sértett fél joga védelmére nem folyamodhatik a kormányhoz, mert a királyi kegyelmet ezen törvénynél fogva birálat alá nem veheti; nem az országgyüléshez, mert az országgyülés a biróság hivatalkörébe nem avatkozkozhatik, de figyelemre sem méltathatja, mert a tény-

állást, az adatokat a biróság hitelesiti, mindkét fél meghallgatása után, e nélkül a panasz egyoldalu vád, a vádat pedig meg nem vizsgálhatja, mert ez a biróság körébe tartozik; a biróság pedig az ügyet nem tárgyalhatja, mert a királyi kegyelem minden további birói eljárást eltilt. Az országgyülés az igazságtalan kegyelemért az igazságügyministert meg nem támadhatja, mert ezt csakis kétségkivüli ügyekben teheti, már pedig kétségkivülinek a bün és sértés terén csak az mondható, melyet a biróság a tény megvizsgálása, a tanuknak, az ellenfélnek kihallgatása után megállapitott. Sérti az egyéni és független biróság jogát a király korlátlan kegyelmi joga is, mert a király az itéletet csak akkor változtathatja meg, ha az itélet tulságosan szigoru; ha azomban minden büntetést egyszerüen elenged, ezáltal hallgatag a biróság képtelenségi jogát mondja ki és rá, a vádlóra a rágalmazó bélyegét süti. Veszedelmes hatalom ez, mert ennek segélyével a hatalmasok az egyeseket biztosan elnyomhatják. A királyi felségrül kétségkivül feltenni nem lehet, hogy szándékosan igazságtalanságot kövessen el, de a király ministerei, környezete szemeivel lát, a hivatalos előterjesztéseken kivül csakis az ujságokbul szerezhetne tudomást, de a hirlap ma üzlet, tehát jogérzetbül és hazafiságbul nem fogadnak el olyat, mi egyes hatalmasokat ellenök ingerli, de megbizhatlanok azért is, mert a cselekményeket és embereket saját pártszempontjokbul birálják meg, tehát külömbözőleg adják elő, ennélfogva nem hitelesek.

Ezen törvény nemcsak a király és Magyarország, de a birodalmi kapocs sérthetlenségét is állitja fel, és

az ez ellen irányuló cselekvény tetteseit örökös fogsággal bünteti. Ez uj, eddig ösmeretlen tan. A Magyarország és Austria közötti szerződés nem örökös szerződés, de Magyarország s Austria által a király-császár beleegyezésével bármikor felbontható; ma ezen szövetségtörvény, kötelező szerződés, az ebbül folyó kötelezettségeket kétségkivül minden polgár büntetés sulya alatt köteles teljesiteni, de mert ez Magyarországot Austriába és Austriát Magyarországba nem keblezte be, mert felbontható; a szerződés czélszerütlenségérül, a felbontás módozatárul véleményét mindenki szabadon szóval és irásban elmondhatja. A cselekmény, szó kétségkivül általában és a magyar közjog szerint tettleges, fegyveres ellenállást, támadást jelent, a beszéd, az irás is azomban cselekmény, de szellemi cselekmény, a roszakarat tehát cselekménynek magyarázhatja a szövetség elleni szónoklatot, irásban tett nyilatkozványt, az ily magyarázat pedig egy szellemi kerülővel a szövetséget örökre nemcsak megbonthatlannak, de módosithatlannak tenné, mert miután a többség elfogadta és pártolja, ez csakis ugy megváltoztatható, ha a többség czélszerütlenségérül, hiányairul meggyőződik, ezt pedig csakis ugy lehet békés, tehát törvényes uton kieszközölni, ha az ellenzék a választókat, a választást megelőző gyüléseken, népgyüléseken az intézményt a maga szempontjábul megvilágitja. Különösen nálunk a betü öl, az általános elmagyarázás divat, a hűtlenségrül szóló törvényben a „semet evidenter erigens et opponens,“ „nyiltan ellenes felállókat,“ vagyis fegyveres ellenállást jelentett és ennek daczára a magyar biróságok a szóbeli nyilatkoza-

tot is ellenállásnak, támadásnak keresztelték. Kétségkivül mig Tisza Kálmán minister lesz, ez nem fog megtörténni, mert ő egyrészt az alkotmányosság hive, másrészt amit akar, az kerülés, elmagyarázásra nem szorul. Lehet azomban oly minister, ki Bécsbül fog vezettetni és a szabadságot nem becsüli, az esetben ezen szót sok ember meg fogja keserülni; mindenesetre a szélsőbaltul ez nagy ügyetlenség és hanyagság volt, hogy ezen törvény tiszta fogalmazását nemcsak ki nem eszközölte, de ellene komolyan sikra sem szállt. Ezen törvénynek méltó függelékét képezi azon törvény, mely az osztrák-magyar szövetség ellen gyülekezetben izgatót 5 esztendeig terjedhető fogságra bünteti, ez világos, ehez nem kell kommentár; ezen törvénynyel bárkit el lehet záratni, mert aki választók gyülekezetében mérsékelten és ildomosan beszél, annak beszédén a közönség elalszik, a heves támadás pedig már izgatás. Ezen törvénynyel, ha a kormánynak tetszik, miután ez még a delegáczió elleni támadást is tiltja, a szélsőbal minden jelöltjét, sőt kortesvezérét is el lehet záratni. Én, mint munkám több helyén megvilágitám, az austriávali szövetséget a helyzet követelményének tartom, a szélsőbal zászlójára azomban egy nagy eszme van felirva, mi előtt meg kell hajolni és nem szabad lomtárba dobni; általában az ellenzék mindenütt, minden korban szükséges, az, aki az ellenvéleményt nem tiszteli, nem szabad ember, sőt a szabadságra nem is érdemes.

Absolut bureaukratikus zamatu a hatósági közegekrül szóló törvény, mely a hatóság küldöttsége, választmánya, bizottsága, hivatalnoka, a katonai, polgári őrök,

a vaspályai, távirdai személyzet, a rendőrök, csőszök, erdő- és folyamgátőrök, vadászati felügyelőknek hivatalos eljárásukban bántalmazását, megakadályozását 3 évig terjedhető fogsággal bünteti, ugylátszik a nagy sietségben még elfelejtkeztek a lámpagyujtókrul, utczaseprőkrül és retirát-tisztitókrul. Kétségkivül a hatóság tiszteletet, az ellenállás megfenyitést érdemel, de miután az adófizető sem kutya, a szóvali bántalmazás nem fáj, a 3 éves fogság barbár büntetés, és pedig annyival inkább, mert az alantas közegek nagyobbrésze korhely, felfuvalkodott pimasz, kik gorombaságokkal a szegény embert, kitül borravalót nem várhatnak, teljesen elkeseritik. A hatóság tekintélye kétségkivül a rendnek egyik főkelléke, a büntetésnek azomban gyakori, folytonos alkalmazása, a népben elölik a becsületérzést és a börtönt maholnap nép-kaszinónak fogják tekinteni, az örökös, a mindenkitüli függés a szabadságérzetet kifogja irtani és ha ez soká tart, a kiirt büntetéseket szorosan végrehajtják, az eltompult népet a tisztviselők, mint juhokat fogják hivatalszolgáikkal a választóhelyre behajtatni.

A választási jog megsértése elleni büntetések elég helyesek és szigoruak, ezen szakaszok azomban csakis vakitás, mert a vesztegetőt a vesztegetettet keményen bünteti, de a fuvarbért nem tiltja, aki tehát vesztegetni akar, nem ad sem bort, sem pénzt, de egyszerüen kidoboltatja, hogy aki reá szavaz, hazafi fáradalmait 10 forint fuvarbérrel kárpótolja, ez tehát a vesztegetés minden korlátját lerontja és a képviselő a 10 forintot, vagy a menynyit a szükség parancsol, a választás terén

a választó hazafinak kifizetheti; ez a vesztegetést megkönynyitette, biztosabbá és olcsóbbá tette, mert eddig a kortesvezérek, a korcsmárosok a jelöltek pénzét ellopták, most azomban a jelölt ur a barmokat darabszámra fizeti.

A büntető törvénynek azomban legnagyobb hibája a bizonytalanság, a birói önkény.

A személy- és vagyonbiztonságnak főkelléke a törvények világossága és határozottsága; mindenkinek tudni kell, mi a tilos cselekvény, mi az egyéni, a birtokjognak, az állam ellen intézett támadásoknak, a hatóságok megsértésének büntetése. A gonoszt a büntetések a gonoszságtul nem riasztják ugyan vissza, a bősz indulatokat, az irigységet, a könynyü élvezetek vágyát nem irtják ki, a legelvetemedettebb gonosztevőre is azomban hűtő és visszatartó befolyást gyakorol azon tudat, hogy ha gyilkol, a kötéltül, az örökös vagy hosszutartamu rabságtul semminemü hatalom sem mentheti, sem birái, sőt még a király sem kegyelmezhetnek, de a törvényszabta büntetést rajta végrehajtják, mert a gonoszt a szenvedélyek vezetik ugyan, de életét, szabadságát mindenki szereti, nincs oly elvetemedett barom, kiben a felfedezés, a büntetés félelme, a gonosztett tervezésekor fel ne villanna. A büntetés félelme a kisebb gonoszokra, a kihágókra még jobban hat, mert ezek kezdők és kétségkivül, ha tudja azt, hogy lopásért, rablásért, verekedésért nem hónapokra, hanem esztendőkre itélik, a büntül tartózkodnék és ez a társadalomra már igen nagy előny lenne, mert a bünösök nagyrésze nem megrögzött gonosztevő, de csakis kezdő és ezen kezdőkbül lesznek a

nagy, a valódi gonosztevők. A büntető törvény igen világosan és szabatosan határozza meg a bünöket, megértheti ezt fiskális, pap és jegyző segélye nélkül mindenki; de ez nem is épen lényeges, mert a legműveletlenebb is tudja azt, hogy a mi a másé, az nem az övé, a mását eltulajdonitani nem szabad és neki sem tetszenék az, ha más csak gatyamadzagát is elvenné tüle; tudja azt, hogy a testi sértés fáj s mert fáj, embertársát megtámadni nem szabad. A büntető törvényeknél tehát a lényeget nem a büncselekmények akadémikus fogalmazása képezi, de a fő a büntetések szabatos meghatározása, birói, kormányi, hatósági önkény lehetetlensége, mert csak az hat, ha az egyén, a közönség tudja azt, hogy a bünös cselekménynek mi a büntetése és azt senki, semminemü hatalom és hatóság sem le nem szállithatja, sem feljebb nem emelheti, ennélfogva a szeszély és beteges emberiségi negélyezés meg nem másithatja.

E tekintetben a törvénykönyv igen szomoru helyzetet teremtett, mert a sok paragrafus közül alig van néhány, mely határozott büntetést szabna, de minden bünténynél a büntetés hónapok és esztendők közt ingázik és a büntetések majdnem minden bünténynél külömbözők; függnek sok tekintetben az alsó biróságok és a vezető egyéniségek szellemi képzettsége és jellemétül, függ a vidéken dívó bünöktül, hol kevesebb a lopás, rablás, erősebben itélnek, mint hol mindennapi, mert a hol kevés, nincs kit kimélni, a hol sok, látva az általános romlottságot, a biró is engedékenyebb. Ennek következtében az itéletek is megyénkint külömbözők; az alsó biróságok ugyan nem itélnek véglegesen, de indo-

kolásuk, a vizsgálat vezetése hat a munkával elhalmozott felső biróságra. Mindezeknél fogva a törvény és az általa kifejlesztett helyzet nem sokat, sőt talán semmit sem külömbözött a régi ázsiainak nevezett állapotoktul, mert a jelenlegi törvények szerint a gyilkos büntetése 1 év, halál és 20 esztendős börtön közt változik, mig hajdan 3 év, 20 év és halál közt változott; hajdan a tolvajt elitélték 3 hónapra, de 10 évre is, ma ellenben elitélik 3 hónapra, de nem többre 5 évnél és ez igen természetes, mert határozatlan törvény semmi törvény. Sőt a helyzet ma roszabb, mint hajdan volt, mert régi időben, ha az alispán némely táblabirónak nyulszivét felismerte, nem hivta meg a törvényszékekbe; később, ha valamely biró tehetetlenségét felismerték, minden három évben megtartott választásnál szépen kihagyták. Hajdan a szerves törvénykönyv hiányát a biró bölcs belátása pólolta, ha rosszul itélt a közönség megrótta, ma azomban a biró független, a törvény a biróra bizza az alkalmazást, ha gyengén alkalmazza, ezért meg nem támadható, mert ez egyéni felfogástul függ, ennélfogva nem a lágyszivü, a lomha biró a hibás, de a határozatlan törvénykönyv, mely a birót mindenhatósággal ruházta fel. A törvény határozatlansága a büntényeket nagyban szaporitotta, mert a bünös mindig a kisebb büntetésre számit, a büntető kodexet a kántor ur nem tanitja, nem is tanithatja, mert maga sem igen ismeri, de nem is szükséges, mert minden községbül van pár rab, ezeket kitanitják a bentlevő öregebb rabok, mert ezek nem társalognak sem a deficzitrül, sem a Bismark politikájárul, de beszélnek a lopás, a csalás

eseteirül, a mentő szerekrül; a tehetősebb tanácsot kér a községi jegyzőtül, kinél megvannak a törvények, az ügyvédtül, ki köteles mindenkit jópénzért védeni, mert ez hivatása, ebbül él; sem a jegyző, sem az ügyvéd nem biztatja a tanácskérőket, de elmondja a törvény által adott mentséget s ennek következtében már mindenki tudja a legmagasabb és a legcsekélyebb büntetést, s mert ma ügyvéd nélkül elégtételt, kárpótlást szerezni alig lehet, és az ügyvéd sokba kerül, ha az ellopott jószágot visszakapja, vagy a sebekért és ütlegekért szerény kárpótlást kap, a büntettet fel sem adja.

A törvény határozatlanságánál még nagyobb hiba a biróságok mindenhatósága; ezen mindenhatóság a biróságokat a bünvádi téren egyrangba helyezte a törvényhozó testülettel, mert a fennálló törvényeket tetszés szerint magyarázza, már pedig a biróság nem törvénymagyarázó testület, mert a magyarázat az országgyülés és király közös joga és a biróságnak alkotmányos elvek szerint ma egyedüli joga és feladata: az ország által alkotott törvények végrehajtása. A biróságok tulságos hatalma veszélyes már azért is, mert az ember természeténél fogva a parancsolásra sőt az erőszakra is hajlandó, hol határozott törvény nincs, a biró kénytelen saját felfogása szerint eljárni, ennélfogva a basáskodás természetévé válik, a hatalom élvezetétül elkábitva, önkényesen itél a világos, határozott törvények ellenében is; a biróság kényuri joga ellenkezik a szabadság eszméjével, mert az emberi jogok józan fogalma szerint a szabad polgár felett csakis a törvény áll, a becsületen ejtett sebet a királyi kegyelem behegesztheti, a sebhely azom-

ban örökké megmarad, a fogságban eltöltött idő az életben nem számit; a társadalomra nagy veszély, ha a bünök kellőleg meg nem toroltatnak, mert ez személy- és birtokbizonytalanságot teremt. A biró által okozott károk nem kárpótolhatók, mert a biróság végső itélete ellen nincs felebbezés. A birák anyagi megvesztegethetlenségén szigoru felügyelet, a salaknak kidobása által lehet segiteni, a hatalomtuli függetlenség azomban álom, mert a birót a minister nem csaphatja el, de átteheti távoli idegen helyre, mely megkeseriti és anyagi károkat okoz, a törvényben az előmeneteli módozat nincs meghatározva, nincs kimondva az, hogy a birót bizonyos szolgálati évek után elő kell léptetni, ha tehát a kormánynyal ellenkezik, marad örökké alsóbb állásban, a felsőbb birót a kormány már nem küldheti el, de mindkettőt képtelenség ürügye alatt nyugdijazhatja. A birákat nem barátokbul nevezi, sőt kivált nálunk bármily szerény állást nyer a birósági személyzeti tag, azonnal megházasodik, ha tehát maga helyzetével megelégszik is, családja érdekei a kormányhoz füzik. A buták, a könnyelmüek azt mondják: becsületes ember nem szegi meg a törvényt, nem hágja át a becsület szabályait, tehát a birói önkény nem sértheti; kétségkivül becsületes ember nem lop, nem rabol, nem sikkaszt, nem csal, nem rágalmaz, de a becsületes ember érdekeit sérti a törvény engedékeny alkalmazása, mert ez anarchiára vezet, veszélyezteti a személy- és tulajdon biztonságát; de az itt elősorolt bünökön kivül vannak olyan más cselekmények, melyekért a legjelesebb, a leghiggadtabb ember is a biróságok elé kerülhet, melyekért a kormány

vád alá helyezheti, és pedig vád alá helyezhető és itélhető az, ki szóval és irásban az osztrák-magyar szövetség, a delegáczió ellen gyülekezetben vagy irásban izgat; az izgatás ruganyos fogalom, izgatásnak nevezhető a tettleges támadásrai felszólitás, de izgatásnak keresztelhető a szövetség, a delegáczió czélszerütlenségének erős indokolása is, vagyis már e szerint roszakaratu kormány az egész függetlenségi párt vezetőit vád alá helyeztetheti és ha a biróság alázatos, egész 5 évre elitéltetheti; perbefogható az, ki országos képviselővel párbajt viv, büntetendő az, ki a hatóságokat, a katonai és polgári őröket, a vaspályák, távirdák személyzetét, a rendőröket, erdő- és folyamgátőröket, vadászati felügyelőket bántalmazza; ezen eseteknél nincs kimondva, hogy a bántalmazás alatt a testi sértés értetik, tehát a szóvali bántalmazás is 1—5 évig büntetendő; büntetendő az, ki a birót, a hivatalnokot, tisztviselőt, orvost, mérnököt többek előtt ostobának állitja; ki párbajt viv, vagy mint segéd a kibékités kisérletét mellőzi; azon hivatalnok, ki a választásoknál a jelölt érdekében előnyt igér; ezenkivül a kihágásoknál is van 15 eset. De van még más eset is, melyért e szabad magyar kormány a XIX. század utolsó negyedében a polgárt megtámadhatja és ha akarja, el is itélheti. Erre a bambák azt mondják: attól nem lehet tartani, hogy a felelős magyar kormány hatalmával visszaélne. Erre csak az felelhető: hogy a mi már egyszer megtörtént, az ismétlődhetik, sőt olyanok is történhetnek amik még eddig meg nem történtek, Tisza Kálmán kétségkivül nem fogna ily eszközökhöz nyulni, mert eddigi kormányzata ellenkezőt bi-

zonyit, de valjon, ha 1848-ban, midőn a nemzet lelkesedése lángolt, gróf Széchenyi István a magyar, a gazdag, a gőgös aristokrata a reactióra ajánlkozott, a mai szelid, engedelmes korszakban, midőn a lelkesedés mécsként pislog, Tisza lekösz önése esetében, nem akadna-e husz államférfi, ki az ijesztő politikára, a rosz törvények végrehajtására vállalkoznék. Általában a magyar birói testület hazafisága semmivel sem gyengébb a többi európai biróságok hazafiságánál, tehát különlegesen politikai függetlenségében bizni nem lehet, de nem lehet azért, mert mióta a szabadságküzdelmek Európában megkezdődtek, a főbb biróságok mindig a hatalomhoz csatlakoztak és ez igen természetes is, mert a főbb birák öreg, nyugalmas emberek, őket a hatalom egyénileg nem bántja, tehát a nyomást nem érzik; a politikával nem foglalkoznak, nem tudják, sőt nem is tudhatják, mi történik a világban s miután a hatalmat, a nyugalmat élvezik, minden szabadabb mozgalmat rakonczátlankodásnak, sőt lázadásnak tartanak. Európa seabad nemzetei rég belátták a biróságok függését és ezért hozták be az esküdtszéki intézményt.

A büntető törvénykönyvnek nagy hibája az esküdtszéki intézmény eltemetése. Ezen törvénykönyv mellett az esküdtszékek felállitása lehetetlen, mert az esküdt feladata annak kimondása: valjon a vádlott a vádban kifejtett paragrafus ellen vétetett-e vagy nem, ennélfogva az e szerint meghatározott büntetés alá esik-e vagy nem? Ezen törvény szerint is kimondhatja azt, hogy Pál gyilkolt-e, Péter lopott-e, de nem mondhatja ki a büntetést, mert ez határozottan nincs kimondva,

de a biró bölcs belátására bizza, az esküdtszéki intézménynek lényege pedig a birói önkény lehetetlenitésében áll és ha a magyarázat, illetőleg az itélet önkényes meghatározása a törvény keretében az esküdtszékre bizatnék, az önkény megmaradna azon külömbséggel, hogy a szakönkényt a diletáns önkény váltaná fel és itéleteikért a közvélemény sem vonhatná őket kérdőre, mert nem szakemberek, a törvénygyártásra tehát képtelenek; ha tehát az ország törvényhozása az esküdtszéket beakarná hozni, az egész törvénykönyvet át kellene dolgozni, ez pedig, mint a példa mutatja, nem könnyü munka, mert a büntető törvénykönyv már 1844-ben készen volt, a törvénykönyv szükségét a kormány belátta 1866-ban és elkészitése mégis 11 évet ett igénybe. Ezen nehézség kedvező ürügy azoknak, kik az esküdtszéki intézményt nem kedvelik és ezeknek száma igen nagy, sőt azt mondhatjuk, hogy az esküdtszéket ma csak a régi maradványok, a valódi szabadság, az egyenlőség hivei óhajtják és ezek száma igen kevés és az ellenző tömegben elvesznek. A politikában szinte a divat uralkodik; 50 évig a magyar szabadelvüek Rómája Páris és London volt, a franczia nemzet nagyságát mindenki bámulta, az angol és franczia közintézményeket mindenki bálványozta, erős indoknak tekintették, ha a szónok a franczia viszonyokra, az aristokraták mintaképeül pedig Anglia szolgált, a jury, a sajtószabadság mindkét országban divott, ennélfogva ez a szabadelvüek programmjába főhelyet foglalt el. 1867-ben azomban már a divat változni kezdett, a pénzügyek a külpolitikai bölcsesség mintaképeül a deficzites,

a befolyástalan Austriát tekintették; a buta osztrák codex különösen az ügyvédek és birák tetszését nyerte meg, a német zászlót azomban még kitüzni nem lehetett, mert az ügyeket még a régi nemzedék vezette. Deák Ferencz 1844-ben az esküdtszéket a codex sarkpontjául állitotta fel, 1867-ben tehát az eszmét egyszerüen lomtárba nem tehették, de levették a napirendről. Szedán után Páris Magyarországban megbukott, az ujságirók, a zsidók, a birók, katonák közvéleménye a bölcsesség, a közintézmények mintaképének a poroszt nyilatkoztatta, még a szabadságot is a Bismark-szótár szerint magyarázták, a nagy Németországban az esküdtszék nem divott, megbukott tehát a majom magyar politikában.

Az esküdtszéki intézmény czélszerüségét azomb. az egész világ elismerte; a többség szabadelvü czimet viselt, a szélsőbal vezére: Kossuth Lajos politikai hitvallása főfeltételét képezte, nem lehetett egyszerüen eldobni. A kormánypárt tehát azt mondá: „elismeri az intézvény czélszerüségét, de nem alkalmazható, mert a nemzetiségek értelmetlenek, tehát az esküdtszék gyakorlatára még megérve nincsenek, a szerb a szerbet, a román a románt, a tót a tótot, a szász a szászt nem fogja elitélni.“ Tetszett ez az arisztokratáknak, kik a nép biráskodását megvetették, tetszett a biráknak, közhivatalnokoknak, kiknek tekintélyét az esküdtszék megnyirta volna. Megnyugodott a szélsőbal, mert az urakra hatott a nemzetiség réme, az ügyvédek az esküdtszéki intézményt utálták, általában nem csuda, ha e nagy eszméért nem lelkesültek, mert a vezéreszméket, tehát lé-

telöket fenyegető szakaszok ellenében is álmosan ellenkeztek. A nemzetiségi rémmeli fenyegetés csak gyermekeket ijeszthetett meg és azokat, kik az ijedtséget magukba már előre elhatározták, mert nem politikai bünöknél csak buta vagy hülye hiheti azt, hogy a román, szerb, tót a román, szerb, tót gyilkost vagy tolvajt el nem itéli, a leghevesebb nemzetiségiek épen ugy nem szeretik a vagyonközösséget, mint az ultra magyarok. A politikai bünöknél sem lehetett ettül tartani, mert a jurynak irni és olvasni és a diplomatikai nyelvet, a vádlevél, a vádbeszéd nyelvét érteni kell, ezáltal elesik a legnagyobb rész, megmaradnak az értelmesek, a vagyonosak, akik, ha mind nem rajonganak is értünk, a forradalomnak, az anarchiának nem barátjai.

A vám- és kereskedelmi szerződés birálata.

Minden vámszerződés, de különösen a hosszu időre kötött kereskedelmi szerződés fontos politikai cselekmény, mert a szerződés a lekötött idő tartamára fel nem bontható, mi még ma hasznos, az évek multával millió károkat okozhat és ezt a károsodó résznek türni kell, mert a nyertes fél előnyeirül önként le nem mond, egyoldalulag pedig egyik fél sem léphet vissza.

Ezen szerződésnél megbirálandó.

1. A viszony, melyet ez Austria és Magyarország közt alkotott.

2. A szerződés szelleme és iránya.

3. A vámtarifa tételei.

4. A szerződés következményei.

Már az első, az 1867-iki szerződés elismerve a két szerződő állam, Austria és Magyarország független államiságát, egységes vám- és kereskedelmi területet állitott fel, több fogyasztási adótárgyak, illetőleg termelési tárgyakra egyenlő adót és adóeljárást állapitott meg, a szerződés tartamát 10 esztendőre kötötte azon feltétellel, hogy ezen szerződés csakis 10 esztendőre kötelezi, ha azomban a szerződés fel nem mondatik, 10 évre ismét mindkét államot kötelezi. Az uj szerződés ezen feltételt ujolag elfogadta, csakis a felmondás idejérül rendelkezett kedvezőtlenebbül.

Az önálló vámterület kétségkivül a független álla-

miságnak egyik fényes, elvitázhatlan jelvénye. A közös vámterület azonban, ha a két fél ügyeirül közösen és önállólag rendelkezik, a szerződő országok államiságát elvileg nem sérti, mert a szerződés jogot ad és jogot vesz, vagyis Austriának megengedi a magyar ügyekbeni beavatkozást, de viszont Magyarországot felruházza az osztrák ügyekbeni hasonló mértékü beavatkozással. Pénzügyileg és nemzetgazdászatilag a közös terület általában előnyös, és pedig előnyös azért, mert a belföldi fogyasztó mindig a legbiztosabb fogyasztó, jobban fizethet az idegennél, miután a pénz egyenlő, a szállitási bérek olcsóbbak; előny másodszor azért, mert ha az egyik területen rosz a termés, a másik rész jobb termése pótolja a rosz termést, mig tehát a szükséglet minden eshetőségekre fedezve van, nem lehet félni, hogy az árak oly magasságra emelkednek, melyeket a szegényebb osztály meg nem birhatván, koplalni kénytelen; viszont a nyerstermelő, ha terménye a külföld versenye ellen czélszerü vámok által biztositva van, nem tarthat attul, hogy termények ára semmire olvad le és azokat termelési áron alul kénytelen eladni, a fogyasztók nagyobb száma tehát kétségbevonhatlan előny, mert a természet és számtan szabályai szerint 36 millió ember kétségkivül többet emészt, mint 15 millió. A gyárosra pedig ez határozottan életkérdés, mert a gyáros határozottan tudja, mennyit bir termelni, tudja hozzávetőleg azt is, mennyi a belfogyasztás, ennélfogva termelését ehez szabja, termelése a külföld-, pénz- és iparválságokkal szemben fedezve van, miután gyártmányaink egyrésze a belfogyasztás által fedezve lévén, a külpangás nem üti agyon.

Egyenlő nemü és értékü termelvényeket előállitó országok közt a vámközösség semmi nehézségekkel sem jár, mert mindkét szerződő félnek érdeke egy lévén, az érdekkiegyenlités, a vámrendszer következtében előállható vámpótlás felesleges. Előny a közös vámterület Austriára és Magyarországra azért is, mert a két állam külömböző termelvényeket állit elő, 12,000 □ mértföld kiterjedése, 36 millió lakossal biró állam nagy kereskedelmi sulyt képez, a más államoknak adott előnyökért több viszonyos előnyöket követelhet, mint Magyarország vagy Austria különállva követelhetne.

Ha Magyarország és Austria a termelésnek egyenlő fokán állanának, vagyis Austria, mint Magyarország buzát, gabonát, árpát, zabot, hust, lóhermagot, tengerit, gyapjut, zsirt, marhát, lovat, vasat, bort, disznót, dohányt egyenlő mennyiségben termelne vagy vinne ki, viszont egyenlő minőségü és értékü gyártmányokat termelne vagy vinne ki, ezesetben a területközösség semminémü nehézséggel nem járna, mert egyszerüen vagy kimondaná a szabadkereskedelmet, vagy a vámokat a közös érdek szerint állapitaná meg. Miután azomban Magyarország és Austria termelési viszonyai külömbözők, sőt majdnem ellentétesek, mert Magyarország nyerstermelő, Austria pedig gyáros és iparos ország, Magyarország érdeke azt követeli, hogy nyersterményeit drágán eladhassa és a gyártmányokat olcsón vehesse meg, Austria érdeke ellenben azt kivánja, hogy gyártmányait drágán adja el és a nyersterményeket olcsón vegye, miután azomban az angolok, francziák, az olaszok, belgák némely gyártmányokat, melyek a két állam iparfogyasztásának leg-

nagyobb részét teszik, sokkal olcsóbban, szebben és jobb minőségbe állitják elő, az osztrák ipar magában Austriában és Magyarországban is csak ugy mérkőzhetik előnyösen az idegen iparral, ha ezek ára a vámok által megdrágittatik.

Ezen mesterséges árfelemelés által Magyarország Austriának közvetett adózója lesz és ez, tekintve azt, hogy a gyapju-, pamut- vászonnemüektül, czukortul tehát oly tárgyaktul fizettetik, melyet szegény és gazdag arányosan fogyaszt, évenkint számos milliókra megy. A méltányosság tehát azt követeli, hogy Austriának a magyarok által a gyártmányoknál fizetett adót Austria fizesse vissza Magyarországnak a nyers magyar termények nél, vagyis, valamint megvámoljuk a gyártmányokat, vessünk vámot a nyers külterményekre, és pedig oly magasságban, mely a külversenyt kizárja. Parancsolja ezt nemcsak a magán, de az országos érdek is, mert a mely árkülömbözletet mi az osztrák gyárosoknak fizetünk, az a magyarok zsebébül az osztrákéba csuszik, az osztrák pénz- és ipartőkét neveli; nagyobb adó ez a közös adósságok elvállalt kamatjainál, mert ennek csak egyrésze folyik Austriába. Kárpótlás nélküli vám mellett a pénzforgalomnak is apadni kell, mert azon 30 millióval, mibe az osztrákok pártfogolása kerül, pénztőkénk évenkint apadni fog, ez pedig oly szegény országban, mint Magyarország, erős tétel, mely több éveken át teljes elgyengülésre vezethet. Elméletileg véve ugyan Péter vagy Pál nem köteles osztrák posztót és czukrot venni, gyakorlatilag azomban kénytelen, mert a vám az idegen gyártmányokat drágábbá teszi az osztráknál, a drágább

franczia és angol gyártmányokat csak a nagy urak és gazdag tőzsérek vásárolhatják. A vám elméletileg kétségkivül nem ad örökös, különleges kiváltságot Austriának, nem zárja ki a magyar gyáripar emelkedését, mert a vám egyenlően kedvez az osztrák, mint a magyar gyáriparnak, gyakorlatilag azomban a vám Magyarországra hátrány, mert Magyarországnak gyáripara alig van, és az a mi van, az osztrák kifejlettebb gyáriparral 10 évig, a czukornál jövőre sem versenyezhetünk az osztrák gyáriparral, miután az osztrák répa dusabban terem, több czukortartalommal bir, a munka, a pénztőke Austriában olcsóbb. A gyáripar, hol megalapitva nincs, 10 év alatt rohamosan még azon czikkeknél sem emelkedhetik a tökély magas fokára, melyeknél termelési feltételeink egyenlők, mert az ország pénztőkéje csekély, kell tehát, hogy a pénztőke szaporodjék, a földmives országban csak a föld jövedelmének feleslegébül alakulhat; a föld mérsékelt jövedelmet ad, sok csapásoknak van kitéve, egy rosz év három jó esztendő jövedelmét felemészti, tekintve tehát a földbirtok eladósodott helyezetét, tekintve a csekély és hullámzó árakat, arra semmiesetre sem számithatunk, hogy a földbirtok a gyáripart tiz év alatt megalkothassa. Miután tehát a magyar és osztrák termelési feltételek külömbözők, kell, hogy Austria Magyarország kárát kárpótolja, vagyis, miután mi az osztrák gyártmányok kényszervevői vagyunk, Austriának nyersterményszükségletét Magyarországbul kell fedezni, vagyis az oláh, északamerikai, orosz gabonanemüeket idegen bort, gyapjut, szalonnát, hust, állatokat, szeszt, zsirt legalább 6 perczent behozatali vámmal kell terhelni. A gyapju- és

pamutszövetekre kiszabott, illetőleg tervezett vám ugyancsak 4 perczent, de ezen vám csakis Magyarországot terheli, mert nekünk ily iparunk nincs, tehát ennélfogva kénytelenek vagyunk osztrák gyártmányt vásárolni, ellenben Austriába ez ugyan terheli a nem gyáros osztályt is, de ez a földmivelőknek kárpótoltatik az által, hogy a gyári munkásosztály jobban fizettethetvén, ezek az élelmi czikkekből többet fogyasztanak; a kereskedelem és a kereskedő kárpótlást nyer a forgalom növekedése által és a pénztőke olcsóbbsága által, mit a gyárosok gazdagodása előidéz. A 6 perczentes vám alkalmazható azért is, mert ez a nyers termények általános áremelkedését idézné elő, tehát a vám hasznát nem csak a magyar, de az osztrák termelők is élveznék.

Csakis az ily alapokon rendezett viszony szolgálhat a vámközösség alapjául. Az osztrákokkal kötött vámszerződés ezen alapot teljesen nélkülözi, ez csakis egyoldalu, mert mig a gyáripart védi, a nyersterményeknek kaput tár és igen könnyen megtörténhetik, hogy az oláh, amerikai, orosz nyersterméyek nemcsak az osztrák piaczot elveszik tőlünk, de még saját piaczainkon is leverik buzánkat és egyéb gazdasági termelvényeinket.

A szerződés szelleme és iránya a védvámos irány felé hajlik, de határozott jelleggel nem bir, mert csak némely czikkeket véd, ellenben a czikkek tulnyomó részénél szabad behozatalt enged, tehát iránya határozatlan, a védvám és szabadkereskedelmi rendszer keveréke. A két ellentétes rendszer, mióta a nemzetgazdászat tudománya gyökeret vert, szivósan harczolt egymással, a tudósok, kik az államgazdászatot csak szobábul ismerték és a szabadelvü-

ség gyors paripáján lovagoltak, a szabadkereskedelem tanát hirdették. A kormányok és országgyülések azomban a védrendszert karolták fel. A védrendszer szárnyai alatt növekedett óriássá Anglia ipara, kereskedelme és földművelése. I. Napoleon véduralma alatt fejlődött ki a francziák gyáripara és pénzgazdasága, Austria anyagi jóléte a védrendszer pártfogása alatt fejlődött ki; a kormányok Anglia kivételével, melynek különleges érdeke túlbőséges gyártmányai értékesitése érdekében a szabadkereskedelmet kivánja, ma már ezen kérdésben napirendre tértek és a védvámrendszert fogadták el. Mellőzhetlen ez ma már azért is, mert az államok kiadása, némelyeknek adóssága rendkivüli; a vámok jövedelme tehát nem mellőzhető, mert sok milliókat jövedelmez és minden adó közt legkönnyebben fizethető. A két rendszer feletti tudományos értekezlet birálatom, sőt munkám keretébe nem tartozik, de külömben is a nemzetgazdászat a leggyakorlatibb tudomány, elvei általánosságban nem alkalmazhatók, e tárgyban tehát az a kérdés: mi hasznosabb, czélszerübb Magyarországra és a szövetséges Austriára, a szabadkereskedelem vagy a vámrendszer-e?

Magyarország népessége kiterjedése nyerstermeléséhez arányitva csekély, Magyarország a többi műveltebb államokhoz mérve szegény, saját termelvényét ennélfogva még középszerü években sem fogyasztja el, Magyarországnak tehát arra kell törekedni, hogy a biztos és nagyobb fogyasztók száma mind Magyarországban, mind Austriában, mely állam a politikai szövetség nélkül is a magyar nyersterményeknek legtekintélyesebb vevője, nö-

vekedjék. A legbiztosabb és a legerősebb fogyasztó a gyármunkás és iparos, mert ez a piaczrul él, egész nap, egész évben dolgozván és többet keresvén, még sokkal jobban táplálkozik, mint a földműves, ki szükségletének nagyrészét saját birtokábul fedezi. Kétségkivüli tény az, hogy Magyarország gabnanemü termelése az ötvenes évek óta legalább 50 százalékkal növekedett, tény továbbá az is, hogy a gabonanemüek egyik legerősebb fogyasztója Austria és pedig nagy fogyasztó azért, mert Austriában a gyáripar nagyban kifejlődött, tehát szükséglete nagyobb, mint volt ezelőtt 30 évvel, már most ha Magyarország önálló terület mellett vagy Austriával szövetkezve, szabadkereskedelmet állitana fel, mi történnék? Először is Magyarországban a kifejlett európai iparral szemben, miután Magyarországnak ipara nincs, hitele szük, rendelkezési tőkéje parány, ennélfogva drága, Magyarországban meg azon iparnemek sem alakulhatnának meg, melyek kedvező esélyekkel birnak, Austriába pedig, mert ipara az angol, franczia iparral védelem nélkül nem versenyezhet, fejlődő ipara megbuknék, vagyis mi ugyan talán néhány millióval olcsóbban szerezhetnénk be szükségletünket, de mert Austria ipara sorvadása következtében szegényednék, mert a legerősebb fogyasztó közönsége elveszne, Austria kevesebbet fogyasztana és ez reánk nézve sokkal nagyobb veszteség lenne azon néhány milliónál, mit a vámok eltörlése által nyernénk. A védrendszer tehát Magyarországra és Austriára nemcsak czélszerü, de elkerülhetlen szükség. A kereskedelmi szerződésben elfogadott védrendszer azomban hiányos, igazságtalanul és méltánytalanul van

alkalmazva. Hiányos, mert nem karolja fel a szövetség érdekeit, de csak a gyapju-, pamut- és czukor-ipart védi, ellenben a szabadkereskedelmet alkalmazza minden más terménynél, ez tehát nem egyéb, mint három osztálynak adott túlságos, a magyar-, mint osztrák földbirtokososztály rovására adott kedvezmény, valóságos jutalom és kiváltság.

Igazságtalan és méltánytalan ez főleg Magyarországra, mert a gabonanemüekre semmi figyelemmel nincs és szabad behozatalt enged. Az ország érdeke, az igazság és méltányosság mindenesetre azt követelte és követelné, hogy valamint az osztrák három iparczikk az idegen nyomás ellen védve van, ugy Magyarország érdekei is védessenek, e nélkül a szövetség teher, a régi coloniális rendszer folytatása. Igazságtalan és méltánytalan azért is, mert a szeszt, sört, czukrot nemcsak védi, de egyenlő ideális adót állapit meg, midőn mindenki tudja, hogy a termelési viszonyoknál fogva, melyeket már a XIV. kötetben megfejtettem, a magyar szesztermelőnek alig van tiszta jövedelme. A méltányosság is igazság tehát azt követelte, hogy az adó a szesz, czukor és sörre ne a nyers bevétel, de a tiszta jövedelem után vettessék ki és a gyapot, pamutszövetekre kivetett és főleg Magyarországot terhelő vámok kárpótlása fejében a behozott gabonanemüekre, gyapjura, vasra sat. 6 perczentes vám vettessék ki, és pedig annyival inkább, mert ennek kinyomozása sem provisoriumot, sem nagy nemzetgazdászati töprengést nem kiván. Tisztán meghatározható ez, mert mindezek a közösen kezelt vámvonalakon hozatnak be, és pedig a gróf Apponyi által

bemutatott és a magyar kormány által meg nem czáfolt vámkimutatás szerint az osztrák-magyar vámszövetség területére behozott 21 évi buza és liszt átlaga tesz 8 milliót, a gyapju 7 milliót vagyis a kettő együtt 15 milliót, ennek 6 százaléka 900,000 frt. Ezen összeget kiegyenliteni először is és a posztó és pamutnál kizárólag Magyarországot terhelő 400,000 frt vámemelés, a czukornáli többlet, mely ha minden lélekre $^1/_4$ kilogramm fogyasztást veszünk is, tesz 3.500,000 kilogrammot, vagyis 20 kr. vámmal 700,000 forintot, tehát a 900,000 gabona vám, mely Magyarország javára esnék, már e két tétel által bőven kiegyenlittetnék. A gabona, általában a nyerstertmények vámját külömben nemcsak a magyar érdek kivánja, de követeli az osztrák birodalom földbirtokosainak érdeke is, mert ezáltal emelkededett volna az osztrák földbirtokosok jövedelme is, és az osztrák földbirtokosokat is jogosan megilleti a kárpótlás, mert az osztrákok is adóznak a posztónak, szöveteknek, czukornak megdrágulása által az osztrák gyárosoknak. Ezen vámok tehát csakis az osztrák és magyar kis iparost, napszámost, kereskedőt, tőzsért, tőkepénzest sulytotta volna, de igen kis mértékben, mert 900,000 forint = 90 millió krajczár, esett volna tehát, ezen összeget 36 millió egyén közt felosztva $2^1/_2$ kr. ez mindenesetre egy családot 6 személyre számitva, egy családra 15 kr. oly összeg, melyet a kereskedő áruczikkének parányi, az iparos egy darab munkájának, a napszámos munkabérének 15 nap alatt 1 kr. emelése által kikereshet.

A magyar kormány tehát nagyot hibázott, midőn (recompensatio) kárpótlás fejében a gabona és általában a

nyersterméneyk megadóztatását nem követelte, vagy ha követelte, elejtette; hibázott a személyi, vagyis mérsékelt ellenzék, midőn 100 millióra menő károsodásunkat emlegette, és azt sejtette, hogy a provisorium által ily nagymérvü kárpótlást akar kivivni; hibázott, mert évenkinti károsodásunk kétségkivül igen nagy, de ezen károsodásnak oka nagyrészt iparunk hiánya, az osztrákoktul, a nekik adott előnyökért kárpótlási alapul nem vehetjük fel a vámemelés következtében tőlük vásárolt gyapju-, pamutszövetek, czukor árát, mert külön önálló vámterület, szabad kereskedelem mellett is kénytelenittetnénk idegenektül mindazon ipargyártmányokat megvenni, mik nálunk hiányzanak, kárpótlási alapul tehát csakis az osztrákoknak adott vámelőny tekinthető, ez pedig a 100 milliótul is igen messzire van és a valóságnak megfelelőleg leszállitva, rémséges összeget nem képvisel. Az osztrák országgyülést ez időben kétségkivül a tőzsérek, gyárosok és ügyvédek szövetsége uralta, ezen csoport soha egy országba sem ösmerte, a loyálitást, mérsékletet és méltányosságot, de minden időben, minden államban görcsösen ragaszkodott előnyeihez, de ezen embereknek a vámközösség, a követelt vámemelés életérdekét képezte, ha tehát a kormány számokkal megmagyarázza, hogy a magyarok által követelt és indokolt recompensatio szerény összeg, hogy ezen recompensatióba Austria is részesül, ha ezt a hirlapirodalomban számokkal megvilágitja, ha a csehek és általában a nem németek által szorongatott kormánynak négyszemközt tudtára adja, hogy ha érdekeink nem méltányoltatnak, az elleneket fogja támogatni, mint támogatta a Hohenwarth idejében a néme-

teket, ha az országgyülésen az ellenzék irányában rokonszenves nyilatkozatokat tétet, alig hihető, hogy az ingadozó osztrák párt a szakitás gyülöletét és következményeit magára birta volna venni és a jogos mérsékelt kárpótlást megtagadta volna. Nem tehette volna ezt azért sem, mert mindenki csak saját érdekeért lelkesül és a tömeg a helyzetet saját bölcsességével nem képes belátni, ha ráfogják, távolbul a borjut is elefántnak képzeli, nem tudja és nem tudhatja mennyi esik reá 1 millióbul; ha tehát megvilágitják, hogy a vámemelés nemcsak a magyarokat, de a gyárosok kivételével minden osztrákot sujt, a tömeg nem lelkesedik a vámemelésért, ha bebizonyitják, hogy a gabonanemüek és általában a nyersterméuyek behozatali vámja nemcsak magyar, de osztrák birtokérdek, az osztrák földbirtokosok örömmel fogadják, ha a szegény osztályt felvilágositják, hogy a rozsvám a tömegnek nem teher, miután külföldrül rozsot nem hoznak be, 1 métermázsa tiszta buzábul sütnek 100 kenyeret, esik pedig egy kenyérre $^{6}/_{10}$-ed krajczár vám, a szegény osztály megnyugszik, mert nem sujtja, a vagyonosabb közönynyel fogadja.

Az osztrákokkali egyességnél általában mind a Deák, mind a fusionális kormány nagy hibát követtek el azáltal, hogy csakis az osztrák párttal érintkeztek és a cseheket mellőzték, a kiegyezést csak a magyarországi német lapokban, és pedig csakis főbb vonásaikban szellőztették és a részleteket mellőzték. Kétségkivül alkotmányos kormány elsősorban csakis az egyezkedő állam alkotmányos többségének kormányával érintkezhet, de fontos, életbevágó, hosszu tartamu kérdéseknél, melyek

a politikai szövetség szinezetével birnak, az állam érdeke azt parancsolja, hogy a kormány ne csak a változékony többséget és kormányt, de az ellenzéket is igyekezzék megnyerni, annyival inkább szükséges volt ez először azért, mert az osztrák kormány, ugy az első, mint a második szerződésnél túlságos illoyalis követelésekkel állt elő, pártlapjaiban a magyarok ellen valóságos hajszát inditott, másodszor érintkezni kellett volna a szlávokkal, mert a német többség csakis mesterséges, a részrehajló választási törvények, a kormány a német beamterek és tőzsérek nyomása által megalakult többség volt, az ellenzéket képező szlávok a birodalom lakosságának 60 százalékát képezték és ha ezek Magyarország méltányos érdekeit támogatják, ez megpuhitotta volna a zsidó-fiskális, gyáros szövetséget, de tenni kellett volna ezt azért is, mert az osztrák, a szláv, a lengyel földbirtokos érdeke a magyar földbirtokos érdekével majdnem azonos, mig az osztrákpárt érdeke, miután ez főleg gyárosok, bankárok, tőzsérek és ügyvédekbül állt, Magyarország érdekével sokban ellenkezett. Magyarország érdeke bankot, a terményárak, állatok árának, a gazdasági szeszgyárak megélhetésének biztositását, a magyar ipar emelését kivánta. A magyar bank nem ellenkezett a nagyrészt földbirtokosokbul álló szláv párt érdekeivel, mert ha a magyarbank, megalakul, az osztrák bank pénzét Magyarországbul kivonja, feleslegét kényszerült volna Austriában és főleg a földbirtoknál, és pedig nagyobb lévén a kinálat a keresletnél, a jelenleginél olcsóbban elhelyezni, az osztrák földbirtokos rendelkezési tőkéje tehát ez által nagyobb és olcsóbb lesz. A ter-

ményárak biztositása czéljából behozott védvám által emelkedett volna az osztrák földbirtok jövedelme és értéke, ha a gazdasági szeszgyáraknak kellő, jövedelmi képességöknek megfelelő adóengedmény adatik, a gazdasági szeszgyárak kezébe kerül a belfogyasztás, megélt volna a magyar, mind az osztrák. Mindezek ellenében az osztrák tőzsér érdeke azt kivánja, hogy a bécsi bank által mindkét ország pénzpiaczát uralván, a pénz drága legyen, hogy a földbirtokos és függeléke, a tőzsérek és szövetségeseik kezében levő gyárak termelvényeit a védvámok nyomása alatt drágán fizesse, hogy a gyártmányok előállitásához szükségelt anyag olcsó legyen, hogy olcsók legyenek az élelmi szerek, mert olcsó élelmi szerek mellett a napi és általában a munkabér is leszállitható. A kormány szándokai védelmére az alku alatt a pesti német lapokat és különösen a Pester Lloydot használta fel, de ebben sem fejtette ki recompensationális politikájának jogosságát és részleteit, de bármint fejtegeti is, ez nem sokat használt volna, mert a Lloydot Austriában csakis azon kereskedők, bankárok és iparosok használják, kiknek érdekével a recompensationális politika ellenkezik, a kormánynak tehát fel kellett volna használni az osztrák és főleg az ellenzéki lapokat, mert a kormány és a tőzsérszövetség lapjai értekezleteit ugy sem fogadták volna el. Az érdektelen értelmiség megnyerésére pedig alapos röpiratokat kellett volna közrebocsájtani. A kormány azomban a legnagyobb közönynyel nézte az osztrák izgatást, a zsidó firkászok saját osztrák nemzeti izgalomnak tekintette elannyira, hogyha nem tudnánk azt magánforrásbul, hogy a nemzeti

bankot követelte, a recompensatiót szorgalmazta, azt kellene hinnünk, hogy Austria előtt meghajolt, az ország érdekeire szemet hunyt.

A vámtarifa általánosan a régi vámtarifátul nem sokat külömbözik, a külömbözlet főleg a pénzügyi vámoknál ragyog, mert ezek jövedelmi többletét 10—11 millióra számitották. Tekintélyes ezen felül a gyapju és pamutszöveteknéli emelkedés, melyet a kormány 1 millióra tett. A számokat unó közönség érdekében felsorolom itt a Magyarországot főleg érdeklő vámtételeket:

1.	Czukor pr	100	kilogramm . . .	—.26	krajczár.
2.	Kávé	„	„ . . .	—.24	„
3.	Zsir	„	„ . . .	—.08	„
4.	Hus	„	„ . . .	—.03	„
5.	Kolbász	„	„ . . .	—.20	„
6.	Bor hordóban	„	„ . . .	—.12	„
7.	Palaczkokban	„	„ . . .	—.20	„
8.	Illatszerek	„	„ . . .	—.06	„
	„	„	„ . . .	—.10	„
9.	Nyersvas	„	„ . . .	—.50	„
10.	Sinek	„	„ . . .	1.50	„
11.	Vasuti sin	„	„ . . .	1.50	„
12.	Frissitett vas	„	„ . . .	3.50	„
13.	Vaspléh	„	„ . . .	4.—	„
14.	Finomabb	„	„ . . .	8.—	„
15.	Öntött vas	„	„ . . .	1.20	„
16.	Ökör per	darab	. . . . .	4.—	„
17.	Tehén	„	. . . . .	1.50	„
18.	Sertés	„	. . . . .	2.—	„

Zsirt behoztak Austria-Magyarországba 283,000 mm.,

borbul kivittek 151,000, mm., behoztak 71,000 mm., gyapjuból az utolsó évben 24.420,000 frt értékben 319.884,000 vm., sertést az utolsó évben 250,000 drbot. A buza behozatali átlaga, buzában és lisztben 1875. és 1876-iki szerint tett 21.436,000 frtot.

Magyarország érdekeit sértette különösen a buza, a liszt és gyapju behozatala. Buzát behoztak még akkor is, midőn Magyarországban nagyon olcsó volt a buza, midőn csak vontatva adhatta el mázsáját 1876-ban 8 frtért, 1875-ben 10 frtért, daczára annak, hogy az 1874-iki nagy aszályban az egész országban igen rosz termés volt; 1875-ben volt a kivitel 33.300,000 értékü, a behozat 12.100,000, tehát a kiviteli többlet 21.200,000 frtot tett, vagy tett a kivitel csak 2.120,000 métermázsát; 1876-ban tett a behozat 16.530,000, a kivitel 36.359,000 frtot, tehát tett a kiviteli többlet 19.829,000, vagyis kerekszámban 2.470,000 métermázsát. Okozta ezen külömbözletet főleg Románia; tekintve azt, hogy 1874-ben a termés igen rosz, 1875-ben pedig nagyon jó volt, a behozat átlaga tehát 14.300,000 frtra tehető. A gyapjunál is folytonosan emelkedett a behozat, és pedig növekedett azért, mert Austriának posztógyártása az utolsó években erősen növekedett, volt pedig 1875-ben behozat 254,700 vámmázsa, 17.100,000 frt értékben, 1876-ban behozat 319,884 vámmázsa, 21.428,000 frt értékben, tett tehát az átlag 287,000 vámmázsát, 19.264,000 frt értékben; a kivitel tett a két évben 430,000 vámmázsát és 56 milliót, vagyis tett az átlag 215,000 vámmázsát, 28 millió értékben, tett tehát a behozat többlete 72,000 vámmázsát, 8.736,000 frtot, behoztak pedig gyap-

jut azért, mert a külföldi gyapju vámmentes volt, ezen tételnél tehát azon különös esetben vagyunk, hogy bár a magyar gyapju mind minőség, mind mennyiség tekintetében nagyban fedezi a birodalom szükségletét, mert a gyapju vámmentes, az elkényeztetett osztrák gyárosok idegen gyapjut hoznak be és a magyar birtokos gyapjuját idegen földre viszi. Figyelmen kivül hagyja ezen tarifa Magyarország érdekeit a sertésnél és zsirnál. Európában Magyarországnak van legnagyobb sertésállománya és legjobb zsirja, mindennek daczára behoztak a szövetségbe 250,000 darab sertést Szerbiábul és Oláhországbul és 283,000 mázsa zsirt az emlitett országokbul és főleg Amerikábul; ez Magyarországra nagy hátrány, mert nemcsak tökéletesen elbirjuk Austriát látni, de a külföldre is nagy mennyiséget viszünk, ellenben az aldunai tartományokbul és Amerikábul semmi hasznunk nincs, mert oda alig viszünk ki valamit, ez pedig, ha a vám felemeltetnék, szép öszeget hozna be. A gabona-, gyapju-, zsir-, sertésvámoknál nemcsak maga a vám érdemel figyelmet, de ezen tárgyak értékemelkedése is. Mérsékelt 6 perczent vám mellett a 33 millió buza és gyapjubehozatal után 1.980,000 frt, 283,000 mázsa zsir 8 frt emeléssel 2.224,000 frt, 250,000 mázsa sertés 8 frt emeléssel 2.000,000 frt, az arany vám többlete bankjegybe számitva 1.220,000 frt, összesen 7.924,000 frt. Ebbül Magyarországra csak 2.227,000 frt esett volna, de csak a tiszta buza és gyapju ezáltali értékemelkedése 20.000,000 mázsa buzánál egy évben 10 millió, a gyapjunál 1.800,000 frt. Mindezt elveszti az állam, el az egyesek a vámmentes behozatal által. Helytelen a vas, üveg,

bor, tehenek, ökrök vámja, mert mindezek védelmet igényelnek és szép vámjövedelmet nyujthatnak. A vámtarifa tehát Magyarország valódi érdekeit mellőzi, a szabadkereskedelmi irány nagyrészbeni megtartása az országra és Austriára és mindkét állam polgárainak igen nagy többségére káros.

A szerződésnek egyik kitünő árnyoldalát képezi a szerződés megkötési, illetőleg megujitása módozatának megváltoztatása, az 1867-iki szerződés szerint mindkét állam a kereskededelmi szerződést 5 év elteltével felmondhatta, az uj szerződés szerint csak 9 év mulva felmondható és ha egyik fél sem mondja fel, 10 évig érvényes. Ezen pont az államok rendelkezési jogát nagyban megköti, a szerződés kedvező átalakitását majdnem lehetlenné teszi, mert mint az alkudozások mutatták, Austria nyert előnyeihez szivósan ragaszkodott, közös vámterület mellett az adatok beszerzése, megbirálása, sok időt igényel; megtörténhetik, hogy a kormány a fennálló szerződéstül elvakitva, a szerződést fel nem mondja, a törvény nem mondja, hogy a szerződés fel nem mondása politikai büntény, lehető, hogy a szerződés felmondhatási ideje az országgyülés utolsó napjaival esik össze, az ellenzék a kormányt a szerződés felmondására felhivhatja, a kormány azomban a haldokló ház által a felmondást leszavaztatja, lehet azomban, hogy az uj országgyülésen a kormány kisebbségben marad, a nemzet akarata ez esetben kijátszatik, mert a felmondási idő elmulván, az országgyülés a rosz szerződést 10 évig meg nem változtathatja; a 9-ik év végén élejellegü, hónapig terjedő kormányválság állhat be,

ekkor és ezért tehát már a szerződés fel nem mondható, mert az ideiglenesség jellegével biró kormány, miután az ily kormánynak határozott programmja nincs és nem lehet, a szerződést nem fogja felmondani, miután ez kétségkivül nagy felelősséggel jár, közbejöhet épen az utolsó hónapban dögvész vagy háboru, megtörténhetik, hogy a király az országgyüléssel oly ellentétbe jön a tizenkettedik hónapba, melynél fogva az országgyülést feloszlatja. Bármi történjék azomban, a felmondást elmulasztó kormány felelősségre nem vonható, mert az ezt szabályozó pont nem azt mondja, hogy a szerződés 9-ik év végén a kormány által felmondandó, vagy felmondottnak tekintetik, de azt mondja: „a felmondás csak a 9-ik év végén történhetik meg és ez esetben a szerződés megujitása iránti egyezkedés hasonló uton, haladék nélkül megkezdendő.“ A törvény tehát nem tekinti ezen szerződést ideiglenesnek, de elvileg az állandóság jellegével ruházza fel, nem parancsolja a kormányoknak, de csak megengedi, miután tehát nem parancsolja, 9 év és 11 hónap mulva jogilag felmondottnak nem tekinti; a felmondást elmulasztó kormány ezen mulasztásért felelősségre sem nem vonható, sem el nem itélhető.

Ezen változtatás az országra nézve azért is sérelmes, mert ily fontos szerződés megváltoztatásához, módositásához vagy elvetéséhez a közvéleményt képviselő közegeknek, a törvényhatóságoknak közgyüléseik, a pártoknak közlönyeik, a népnek népgyülések által hozzá kell és lehet szólani; az országnak két fontos közege: a megye és népgyülés azomban hatályosan alig nyilat-

kozhat, mert a 9-ik év 12 hónapjáig, míg nem változ tatható, alig szólhat hozzá, ha pedig esetleg épen a 12-ik hónapban nincsen gyülés, akkor nem nyilatkoz hat, de ha van és ez a hónap közepén van, akkor is csak az országgyüléshez irhat, de megyetársait nem szólithatja fel, mert ezek is vele egy időben tartják gyüléseiket, felszólitó átirata tehát megyetársaihoz akkor érkezik, midőn már a felmondás, a sikeres nyilatkozha tás ideje elmult. Népgyülések ugyan tarthatók, ezek azomban nálunk gyenge nyomatékkal birnak, mert nagyvárosunk csak egy van: Budapest, nagyobb váro ezenkivül van kettő, az ezenkivüli városokban a tömeg a politikáért nem lelkesül, a kereskedők, házi urak, az ügyvédek nagyrésze a kormány majmai, de még aho a mozgalom szervezve van is, az egy hónap nem ele gendő arra, hogy többi társaikat felizgathassák. A hir lapok már 1875-ben függők voltak, mert a szélsőba közlönye, az „Egyetértés“ nem pártközlöny, de a szer kesztője tulajdona volt, a párttul nem függött, tehá csak egyéni véleményt képviselt, főczélját a sikeres üz let képezte, az uj ellenzék lapja, a „Pesti Napló“ ha sonlag nem párt, de egy magán kereskedelmi társulat az Atheneum lapja, kormánypárti lap volt egy évtized óta, ellenzéki lett, mert a társulat azelőtti ellen zéki lapját a kormány kedvencze, az udvari költő vé lett Jókai Mór szerkesztette, ez tehát nem maradhatot ellenzék, miután azomban az üzlet érdeke ugy kivánta hogy a társulat az ellenzéki közönséget is megtartsa az öreg igenis mérsékelt Pesti Naplóbul a régi személy zettel csináltak fiatal ellenzéket; már most valjon kép

zelhető-e, hogy ily lapok a kormány szándékát és művét komolyan megtámadják? A vidéki, gombaként megszaporodott lapok pedig mendemondákkal, helyi érdekkel foglalkoznak, komolyabb értelmi fegyverekkel nem birnak. Feltéve azomban azt, hogy a lapok egyrésze a 9 év leteltével komolyan fog a kereskedelmi szerződéssel foglalkozni, az idő korlátoltsága miatt nagy tevékenységet ezek sem fejthetnek ki.

Tényleg tehát a szerződés ezen pontja Magyarországot és Austriát egy nagy jogtul, az anyagi érdekeik feletti komoly rendelkezéstül fosztotta meg, az önálló vámterületet az ábrándok örvényébe taszította. Ezen szerződés szinleg Austriát is megfosztotta jövendő önrendelkezésétül, a két állam helyezete közt azomban a külömbség lényeges, mert mig a szerződés Austriának mindent megadott, Magyarországtul mindent elvett, a jogkorlátozás tehát Austriát milliókkal ajándékozta meg, és czen milliókat a szegény Magyarország fizeti a gazdag Austriának. Austriára tehát az önrendelkezés korlátozása előny, Magyarországra azomban lényeges sérelem, mit a fejlemények idővel sem kárpótolhatnak, mert Magyarország posztóipara nem emelkedhet, mert pénztőkéje csekély, hitele a bank egyeduralma következtében korlátolt, a czukoripar nem emelkedik sőt inkább teljesen meg fog szűnni, mert talaj- és hitelviszonyai kedvezőtlenek, a szeszipar nem emelkedhet, mert termelési viszonyai kedvezőtlenek, mindezeknél fogva a szerződés által megteremtett viszonyok megváltoztatása életkérdés, és miután Austria előnyeihez szivósan ragaszkodik, Magyarország sérelmei orvoslására, az egy évi

felmondási és alkuidő kevés, mert Austria az alkudozást el fogja huzni, és az ország akkor ismét a jelenleg kényszerhelyzetben leend, és a terhes helyzet mindaddig megmarad, mig Magyarország a terheket elviselni képes leend.

A vámszerződés következményei Magyarországra közvetve és közvetlen sulyosak. Nagy veszteség a gabonatermények, a gyapju szabad behozatala, a zsir gyenge vámja, mert ha ezek csakis mérsékelten vámoltatnának meg, mint már előbb megfejtettem, a szövetségnek 7.424,000 frtot jövedelmeznének, minek Magyarországra eső része 2.227,000 frt évi tiszta bevételt tenne, mindenesetre szép kerek összeg egy szegény országnak; ezen vám főleg Austriát terhelné, mert a sertést és zsirt nem Magyarország, de Austria fogyasztja, de az osztrák államrészben kárpótoltatnék évenkénti 5.200,000 frt adótöbblettel, melyet ma nem huz, az osztrák földbirtokosok javára esnék az Austriában termelt sertés, zsir gyapju magasabb értéke, vagyis a számla ettül eltekintve következőleg állna: a sertés és zsirnál, gyapju és buzánál Magyarország részesülne 2.200,000 vámtöbbletben, javára válnék a 250,000 sertés behozatali vámtöbblete 2 millió a gyapjunáli áremelkedés felerésze, miután Austria gyapju termelvénye annyi mint Magyarországé, vagyis 577,000 frt a buzánál annyi mint Magyarországé, vagyis 857,000 frt. vagyis összesen 5.575,000 frt. Ennek ellenében Austria nyerne a vámtöbblet által 5.200,000 frtot, a czukornál legalább a vámtöbblet által 1.200,000 frt.

Ehhez járul a gyapju és pamut kelméknél az osztrákok javára eső igen nagy haszon mit számokkal bizto-

san meghatározni nem lehet, mert a két állam közt a forgalom szabad lévén, nem lehet tudni, mennyi jön be Magyarországba. Ezen czikkeknél tehát csak a lehető legcsekélyebb fogyasztást lehet alapul venni. A haszonnál ismét nem számithatjuk az orsztrák gyáros tiszta nyereségét, de csak azon vámot, mely a behozatalt terheli, mert ha ezen vám nem létezném, mi az angolok, vagy francziáktul vennénk ezen áruczikkeket, miután mi azokat nem termeljük, 15 frtra vévén tehát egy emberre a fogyasztást, tesz ez kerekszámban 60 milliót, az arany agioval együtt a vámot 6 perczent átlagba véve, miután a ministerek 4 perczent elismerték és az aranyvám 20 százalékos külömbözletet tesz, ezen teher 3.600,000 frt, vagyis ez esetben Az osztrákok összes haszna 10.000,000 frt Ha tehát a buza, a gyapju, sertés és zsir megvámoltatkék, az egyensuly a két állam közt teljesen helyre helyre lenne állitva.

Ezen kimaradó $5^1/_2$ milló kincstári jövedelemnél, azomban sokkal nagyobb azon veszteség, melyet a polgárok az adók egyenlósitése, a vámtételek, a gabona, gyapju, sertés, zsir sat. részint vámmentes behozatala, részint a csekély vámvédelem által szenvednek. Nevezetesen ha az oláh, orosz, amerikai buza csakis mint javaslám, métermázsánként 60 krral terheltetnénk, ezek velünk nem birnának versenyezni, vagy ennek következtében az adott 60 krajczár előnynyel a magyar, sőt osztrák buza is drágább lenne, de ha csak a felesleget, a kivitelt veszem is, ez 8 millió métermázsa buzánál 4.800,000 frt; a sertés és zsir árát 500,000 darab sertésnél és 250,000 mázsa zsirnál 6 mil-

lióval emeli, miután ha ezt az eladók a vevőktül nem követelik, sertést és zsirt csak kárukkal hozhattak volna Austriába és Magyarországba, 300,000 mázsa gyapjunál ha 1 mázsa behozott gyapjura 6 frt vámot vetnek ez az összes magyar gyapjutermelést 6 frttal emeli, vagyis 1.809,000 frtal. A szeszadórendszer következtében, Magyarországban megbukott 3000 gazdasági szeszgyár, ha átlagba csak 10 holdra vesszük gyáronként azon földet, mely ennek következtében a trágyátul elmaradt, és buzában és árpában 4 métermázsára vesszük a megapadt termést, ez ismét 1 millió kárt képvisel. Mindez tesz kerekszámban 19 milliót. Ehhez járul a czukornáli veszteségünk, mely mint azt a XIV. kötetben megvilágitottam, 3.250,000 frtot, vagyis ezen nagyobb tételek tesznek 22¼ milliót, a bennünket nem kötelező 24 millió 1.200,000, vagyis összesen 23.450,000 frtot. Ezenkivül igen sok milliókat képvisel az osztrák gyapju és pamutszöveteknek a régi vámok megtartása és némelyek emelése által adott előny; ezeknek kiszámitását nem kisérlem meg, mert semminemü adataink nincsenek; mert az osztrákok e téren felettünk csak kamatlábelőnynyel birnak, és ezen iparágak fejletlenségének részben főoka a birtokos osztály közönye és élhetlensége részben a feladott nemzeti bank.

Az országnak tehát egyenesen és közvetve a vámszerződés és tartozmányai 10 év alatt 234 millió kárt és veszteséget okoznak, és pedig ez reánk annál szomorubb és lealázóbb, mert a kormány és az országgyülés nem a szövetséges államnak. de a lelketlen pénzzsákoknak fizeti, melyek urai már az első kiegyezésnél folytonosan

akadékoskodtak és Magyarországot az osztrák és idegen lapokban folytonosan gunyoltak és rágalmaztak.

Mindezekből a tisztelt olvasó megitélheti.

Valjon ezen nagy ajándék helyes szükséges volt-e?

Valjon az ország pénzügyi és nemzetgazdászati álsát tekintve a kormány és törvényhozás czéltalanul ennyi milliókat kidobhatott-e?

Az ellenzék a kereskedelmi szerződés és tartozmányaiért kizárólag Tisza Kálmánt kárhoztatja ez helytelen nézet, mert a kormány a hozott törvényekért szerződésekért és politikájáért különlegesen csak akkor lehet kárhoztatni, ha a válaztásoknál nyomás, erőszak, vesztegetés által alkot többséget, ha a törvényjavaslatokat erőszakolja, ha a nemzetet itletőleg a törvényhozást ámitja, ha a nemzetközi szerződéseknél a szerződő féllel titkon kezet fog, a nemzet érdekeit nem védi.

A kormányt kétségkivül Tisza Kálmán képviselte, társai sem eszmékkel, sem hatalommal, sem népszerüséggel nem birtak, mit kétségkivül helyez Simonyi br. és Széll Kálmán kilépései; Simonyi csak néhány titkos elégületlen követte, az ünnepelt Széllt pedig senki, Tisza Kálmánt a választásoknál nyomással, vesztegeléssel, erőszakkal vádolni 1875-ben általában nem lehet, közegei vezették ugyan a választást, de nem erőszakoskodtak, a nemzet még 1875-ben a kerületek tetszés szerint jelöltek és választottak, tehát Tisza a választásokat nem erőszakolta. De Tisza nem is ámitotta a többséget, mert még ellenzéki korában megmondta, hogy a tisztes kiegyezést a vámháborunak elibe teszi, nem igért tehát önálló vámterületet, kimondta. hogy óhajtja ugyan az

önálló bankot, de megelégszik a méltányos kösös bankkal is, tehát senki sem várhatta tüle, hogy az önálló bank mellet kardot ránt; az osztrákok kivánságainak nem hajlott meg egyszerre, de jobb feltételekért küzdött már májusban elmondta pártjának, hogy sikert nem aratott, az egyességet nyereményesnek nem tartja, sőt később tényleg le is mondott az országot tehát nem ámitotta. Tisza lemondása által a felelősség tisztán az országgyülésre, vagyis sajátlag az uralgó többségre hárult.

A mi félig önálló, félig tartományi helyzetünkben a teljesen Bécstül sugalmazott felsőházzal szemben, a valódi magyar aristokráczia hiányában igen nagy külömbség van a kormányzó ministerelnök és kormány és a ministerjelölt és pártja helyzete és eljárási modora közt. A ministeriummal megkinált ellenzéki jelölt és pártja, midőn a koronával a kormány elfogadása iránt alkudozik, ment minden kötelezettségtül, rideg, közönyös állásban van az osztrák kormánynyal szemben, programmja szerint vagy ezenfelül is tehet feltételeket, mert az ellenzéknek a kormánynyali megkinálása vagy azt jelzi, hogy a király az ellenzéknek eddig megvetett programmját helyesli, vagy a viszonyok az ellenzék megkinálására kényszeritik, tehát nélkülözhetlen, a király nem a pártot, de fejét kinálja meg a kormányalkotással, a vezér helyzete könnyü és kellemes, mert az engedményeket, a módositásokat neki rójják érdemül, az el nem fogadható tárgyakban hivatkozik a pártra, ha a kivánt engedményeket nem akarja megadni, hallgat és titokban bizalmas barátjait felhivja a tüzelésre, az

ellenzéket vezéréhez sem hivatali fegyelem, sem anyagi haszon nem köti, tehát pártja felett nem rendelkezik, ennélfogva a korona a vezér visszautasitásáért nem neheztelhet. A kormány elfogadása után azomban a viszonyok változnak; az 1867-iki kereskedelmi szerződésnél fogva a magyar kormánynak és főleg a ministerelnöknek az osztrák ministerelnökkel érintkezni kell; a kölcsönügyekben sem nélkülözheti az érintkezést, sőt a kölcsönös támogatást sem, tehát a kartársi viszony egy terhes neme fejlődik ki, a külügyekben és hadügyekben a ministerelnök a koronával szemben ellentétes állást nem foglalhat el, mert ezekrül tényleg és törvényileg a király rendelkezik. A király és a ministerelnök közt bizalmas viszony alakul, a ministerelnök a loyalitás megsértése nélkül kéz alatt nem izgathat, ellentétes állást csakis akkor foglalhat el, ha a király politikáját nem helyeselvén, a ministerelnök lemond és az ellenzék padján foglal helyet. Kényes a ministerelnök helyzete azért is, mert minden ministerelnökrül azt hiszik, hogy tekintve azon nagy előnyt, melyet a ministerelnökség ad, pártja tehát a többség felett feltétlenül rendelkezik. Nagy kérdésekben tehát a pártnak kell egyrészt határozottan megjelelni az alku, vagyis engedékenység végső határát; másrészrül a ministerelnököt, a párt fejét biztositani kell egyenkint és összesen arról, hogy ha megmásolhatlan kivánalmai visszavettetnek, senki a pártbul kormányt nem vállal, az uj kormányt senki sem támogatja, de a lelépő minister alatt ellenzékké tömörül. Ha a kormánypárt önként és nyomás, rábeszélés nélkül igy nyilatkozik, meggyőződött volna

a király, meg osztrák ministerek, hogy a ministerelnök és kormány kivánalma nem egyéni szeszély, de a nemzet akarata, mivel számolni kell, a ministerelnök visszautasitás esetében azon tudattal köszönhetett volna le, hogy a hatalom kontár engedelmes kezekbe nem kerülhet, az uralom csak pünkösdi királyság lesz és szándékát rövid idő mulva kiviheti. A kormánypárt azomban a kormány és ministerium hátrálását nemcsak megnyugvással fogadta, de helyeselte és midőn Tisza Kálmán kijelenté a kivihető eredményt, ebbe is belenyugodott. A többség ezen szánalmas nyilatkozata meggyőzték egyrészt az osztrákokat Magyarország határtalan hajlékonyságárul, másrészt meggyőzték Tisza Kálmánt arrul, hogy ha az osztrák feltételeket el nem fogadja és lecköszön, az ellenzéki padokra csak néhány barátja fogja kisérni és utódját az engedelmes többség hűségesen támogatandja.